МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

СТРАТЕГІЯ розвитку України

Науковий журнал
№ 1, 2020

Київ 2020

ББК 65.9(4Укр)
С 83

Стратегія розвитку України: наук. журн. – К.: НАУ, 2020. – №1. – 190 с.

У науковому журналі досліджуються актуальні проблеми соціально-економічної політики України, розвитку світового господарства в умовах глобалізації економіки, міжнародних економічних відносин, інноваційного розвитку в умовах формування інформаційного суспільства, проблеми забезпечення конкурентоспроможності на світових ринках товарів і послуг, сучасні інтеграційні процеси.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Степанов О.П., доктор економічних наук, професор ***(головний редактор)****;*
Ричка М.А., кандидат економічних наук, доцент ***(відповідальний секретар)****;*
Ареф'єва О.В., доктор економічних наук, професор;
Біла С.О., доктор наук з державного управління, професор;
Бойко О.В., доктор економічних наук, професор;
Грищенко А.А., доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України;
Грущинська Н.Н., доктор економічних наук, професор;
Жаворонкова Г.В., доктор економічних наук, професор;
Жаліло Я.А., доктор економічних наук, професор;
Касьянова Н.В., доктор економічних наук, професор;
Корж М.В., доктор економічних наук, професор;
Корнєєва Т., доктор філософії (Ph.D), професор (Франція);
Мягких І.М., доктор економічних наук, професор;
Павленко П.М., доктор технічних наук, професор;
Пілецька С.Т., доктор економічних наук, професор;
Побоченко Л.М., кандидат економічних наук, доцент;
Присяжнюк Ю.І., доктор економічних наук, професор;
Рогач О.І., доктор економічних наук, професор;
Румянцев А.П., доктор економічних наук, професор;
Третяк А.М., доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України;
Філіпенко А.С., доктор економічних наук, професор;
Чужиков В.І., доктор економічних наук, професор;

Відповідальний за випуск: О.П. Степанов

Державна реєстрація видання КВ № 7483 від 25.06.2003 р.
Адреса редакції: 03680, м. Київ, просп. Любомира Гузара (Космонавта Комарова), 1.

Автори несуть повну відповідальність за зміст та оформлення своїх опублікованих матеріалів.

© Національний авіаційний університет, 2020

УДК 330.1:330.3(045)

ГРИЦЕНКО А.А.,
д.е.н., професор,
член-кореспондент НАН України,
заступник директора ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

КОМПЛЕМЕНТАРНІСТЬ ЦИФРОВИХ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ ЯК ЧИННИК СТАБІЛЬНОСТІ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Анотація. *Розкриваються суперечності цифрових і соціально-економічних перетворень та шляхи їх подолання з метою забезпечення стабільності розвитку. Обґрунтовано підхід до розгляду логіки економічного розвитку, згідно з яким на кожному історичному ступені знаходиться та базова структура, яка входить як елемент в наступну форму суспільства, що дає можливість розглядати всю історію як розвиток системи господарювання. На цій основі виділено натурально-господарську, індустріально-ринкову та інформаційно-мережеву системи і показано, що основоположним процесом сучасності є перехід від індустріально-ринкової до інформаційно-мережевої економіки. З'ясовано принципову відмінність законів функціонування цих систем і суперечливість їх взаємодії, яка лежить в основі нестабільності. Показано вірусно-тригерний характер нестабільності сучасної соціально-економічної динаміки. Обґрунтовано комплементарні механізми забезпечення стабільності на основі поєднання натурально-господарських і ринкових відносин шляхом опори на реальні потреби і ресурси, що перетворюються завдяки монетизації у попит і пропозицію та балансуються з урахуванням наслідків сучасних процесів цифровізації та пріоритетності вирішення тих чи інших соціально-економічних завдань.*

Ключові слова: *комплементарність, цифровізація, соціально-економічний розвиток, суперечність, інформаційно-мережева економіка.*

Гриценко А.А., д.э.н., профессор, член-корреспондент НАН Украины, заместитель директора ГУ «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины»

КОМПЛИМЕНТАРНОСТЬ ЦИФРОВЫХ И СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ КАК ФАКТОР СТАБИЛЬНОСТИ ОБЩЕСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ

Аннотация. *Раскрываются противоречия цифровых и социально-экономических преобразований и пути их преодоления с целью обеспечения стабильности развития. Обоснованно подход к рассмотрению логики экономического развития, согласно которому на каждой исторической ступени отыскивается базовая структура, которая входит как элемент в следующую форму общества, что дает возможность рассматривать всю историю как развитие системы хозяйствования. На этой основе выделено натурально-хозяйственную, индустриально-рыночную и информационно-сетевую системы и показано, что основополагающим процессом современности является переход от индустриально-рыночной к информационно-сетевой экономике. Выяснено принципиальное отличие законов функционирования этих систем и противоречивость их взаимодействия, которая лежит в основе нестабильности. Показано вирусно-триггерный характер нестабильности современной социально-экономической динамики. Обоснованно комплементарные механизмы обеспечения стабильности на основе сочетания натурально-хозяйственных и рыночных отношений путем опоры на реальные потребности и ресурсы, превращающиеся благодаря монетизации в спрос и предложение и балансирующиеся с учетом последствий современных процессов цифровизации и приоритетности решения тех или иных социально-экономических задач.*

Ключевые слова: *комплементарность, цифровизация, социально-экономическое развитие, противоречие, информационно-сетевая экономика.*

Grytsenko A.A., doctor of economics, professor, corresponding member of the National cademy of Sciences of Ukraine, deputy director of the Institute for Economics and Forecasting, National Academy of Sciences of Ukraine

DIGITAL AND OF SOCIO-ECONOMIC TRANSFORMATIONS COMPLEMENTARITY AS A FACTOR OF SOCIAL DEVELOPMENT STABILITY

Annotation. *The contradictions of digital and socio-economic transformations and ways to overcome them in order to ensure the stability of development are revealed. The approach to the logic of economic development is substantiated, according to which at each historical stage there is a basic structure included as an element in the next form of society, that allows to consider the whole history as the economic system development. On this basis, the subsistence-farming, industrial-market and information-network systems are distinguished and it is shown that the transition from industrial-market to information-network economy is the fundamental process of modernity. The fundamental difference between the laws of functioning of these systems and the contradiction of their interaction, which underlies the instability, has been clarified. The viral and triggering character of modern social and economic dynamics instability is shown. Complementary mechanisms to ensure stability based on a combination of subsistence-farming and market relations by relying on real needs and resources are substantiated. These real needs and resources are transformed through monetization into supply and demand and are balanced with the consideration of the consequences of modern digitization processes and the priority of solving socio-economic problems.*

Key words: *complementarity, digitalization, socio-economic development, contradiction, information-network economy.*

Актуальність проблеми. Зростаючий динамізм техніко-технологічних і соціально-економічних перетворень супроводжується посиленням нестабільності суспільного розвитку. На це впливають різноманітні чинники природного, технічного і суспільного характеру. Але основоположним процесом, який закономірно породжує нестабільність і визначає вплив інших чинників, є перехід від індустріально-ринкової до інформаційно-мережевої системи, в середині якого провідну роль відіграє суперечність між цифровим і соціально-економічним розвитком. Тому знаходження способів розв'язання суперечностей цифрових і соціально-економічних перетворень та забезпечення їх комплементарності є надзвичайно важливим теоретичним і практичним завданням.

Метою статті є розкриття суперечностей цифрових і соціально-економічних перетворень та комплементарних способів їх розв'язання для забезпечення стабільності суспільного розвитку.

Аналіз досліджень і публікацій. З цієї проблеми показує, що в науковій літературі достатньо широко представлені роботи, в яких аналізуються конкретні прояви нестабільності, в тому числі ті, що породжуються цифровою революцією, але глибинні основи цих процесів не з'ясовані достатньою мірою. Не розкриті внутрішні суперечності, об'єктивно притаманні системі, механізми руху, загострення або розв'язання цих суперечностей. В цьому контексті не проаналізована теоретично також ідея комплементарності цифрового і соціально-економічного розвитку.

Для досягнення цієї мети необхідно, перш за все, з'ясувати зміст основоположного процесу сучасної епохи. Це можна зробити лише в контексті розгляду логіки історичного розвитку, застосувавши для цього адекватний для неї критерій. Таким критерієм є єдність техніко-технологічної і суспільно-економічної форми відтворення основного ресурсу як власного продукту функціонування системи. Застосування цього критерію приводить до виділення трьох найбільш загальних систем господарювання, які відповідають трьом ступеням суспільного розвитку: натурально-господарські, індустріально-ринкові та інформаційно-мережеві системи.

Такий підхід відрізняється як від суто технологічного (аграрна, індустріальна, постіндустріальна економіка) [1], так і від формаційного (первіснообщинний, рабовласницький, феодальний, капіталістичний способи виробництва і відповідні їм формації) [2, 3, 4], і цивілізаційного (акцентується на особливостях соціо-культурного типу суспільств) [5, 6, 7, 8]. Він дозволяє розглядати історію як поступальний розвиток, в якому попередня форма суспільства не знищується і зникає, а відтворюється у «знятій» і перетвореній формі. Стосовно формаційного підходу не можна сказати, наприклад, що феодалізм є більш розвиненою формою рабства, а капіталізм розвиненою формою

феодалізму. Навпаки, капіталізм знищує феодалізм, а феодалізм – рабство. Так само не можна сказати, що індустріальна економіка є розвиненою формою аграрної. Щодо цивілізацій, то вони взагалі не розглядаються як змінюючі одна одну.

На відміну від цього можна сказати, що, наприклад, індустріально-ринкова система, не знищує натурально-господарські відносини, а опосередковує їх товарно-грошовими. Внаслідок цього, продукт перетворюється в товар, а господарські відносини – в ринково-економічні. Натуральний продукт при цьому не зникає, він продукується і споживається, а між виробником і споживачем з'являється опосередковуюча ланка - обмін. Господарювання, націлене на задоволення потреб людей, також не зникає, а проявляється в ринково-економічній формі. Внаслідок цього, індустріально-ринкова система включає в себе натурально-господарські відносини як свій власний момент і свою основу.

Теж саме можна сказати, про перехід від індустріально-ринкової системи до інформаційно-мережевої. Інформація, як головний ресурс і продукт цієї системи, не втрачає ні свої корисних характеристик як продукту, ні своїх ринкових характеристик як товару. Вона містить їх в собі у «знятій» формі, яка, за Гегелем, є одночасним зникненням і збереженням [9, с.168-169]. Господарювання також не втрачає вартісно-економічних форм, а зберігає їх віртуально-мережевій формі. Якщо людина, отримуючи товар, розраховується, наприклад, платіжною карткою, то реально еквівалентного обміну не відбувається. Продавець віддав товар, в якому втілена реальна вартість, а отримав електронний запис на рахунку у віртуальній формі, що не є реальним благом. Еквівалентність, як суттєва характеристика ринкових відносин, зміщуються у віртуальний простір. Вона зникає і одночасно зберігається, тобто знімається.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку суспільства перехід від індустріально-ринкової системи до інформаційно-мережевої є основоположним. На ньому базуються і від нього залежні всі інші процесі. Він є дуже складним, бо містить собі у знятій формі логіко-історичні результати всього попереднього розвитку. Складність має в своїй основі суперечливість складових суспільної системи, яка є одночасно джерелом розвитку і ризиком нестабільності. Особливе значення у цьому процесі має суперечливість цифрового і соціально-економічного розвитку, яка об'єктивно притаманна переходу від індустріально-ринкової до інформаційно-мережевої економіки. Ці дві системи господарювання базуються на принципово різних закономірностях функціонування [10].

В ринковій системі головним продуктом є звичайний товар, який може використати тільки його споживач, а інші суб'єкти користуватися ним не зможуть. В інформаційно-мережевій економіці, на відміну від цього, головним продуктом є інформація, споживча вартість якої не втрачається при використанні її будь-якою кількістю споживачів. Тому з приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання інформації складаються зовсім інші відносини, ніж з приводу ординарних благ.

Крива попиту на ординарні блага є спадаючою, а крива попиту на мережеві блага зростаючою. Чим більше споживачів мережевого блага, тим воно корисніше і тим більшою може бути його ціна. Наприклад, мобільний телефон є змішаним (ординарно-мережевим) благом. Як ординарне благо другий телефон має меншу корисність, ніж перший. Навпаки, корисність його як мережевого блага залежить від числа абонентів, з якими за допомогою телефону можна зв'язатися. Якщо він є тільки у однієї особи, то корисність взагалі втрачається. І навпаки, чим більше телефонів у абонентів, тим вища корисність кожного із них.

Мережеве благо може бути використано багатьма споживачами. Його не потрібно виробляти для кожного із них, як це має місце у випадку із ординарними благами. Наприклад, знятий кліп або фільм, викладений в Інтернет, може побачити кожний користувач. Затрати на виробництво такого блага здійснюються одноразово, а користування ним необмежено в кількості і часі. Точніше, ці обмеження є, але вони витікають не з природи блага, а із зовнішніх обставин (кількості бажаючих скористатися благом в мережі, необхідністю виробнику відшкодувати витрати тощо). Вартість такого блага буде дорівнювати ціні доступу до нього, помноженій на кількість користувачів: $W=pk$, де W – вартість мережевого блага, p – ціна мережевого доступу до нього, k – кількість користувачів.

Зрозуміло, що ціна в такому випадку не є грошовим виразом вартості товару, як це відбувається із ординарним благом. Але не можна також сказати, що взагалі утрачено зв'язок вартості і ціни. Цей зв'язок стає більш опосередкованим і рефлексивним, взаємозалежним, таким, що не тільки ціна відсвічує вартість, але і вартість відсвічує ціну. І вони формуються у постійній рефлексійній залежності. Разом з тим частина благ взагалі випадає з товарно-грошових відносин і перетворюється у реципрокні блага (наприклад, в Інтернеті можна майже безкоштовно знайти необхідну інформацію, подивитися кліп, фільм тощо). Таким чином, механізми дії законів вартості та ціноутворення на

мережеві блага суттєво відрізняються від механізмів дії цих законів у індустріально-ринковій економіці. Якщо врахувати ту обставину, що прогнозні моделі побудовані, виходячи з закономірностей індустріально-ринкового господарства, а реально будуть набирати силу закони інформаційно-мережевої економіки, то прогнози економічної динаміки будуть все більше розходитися з реальністю. Соціально-економічний розвиток характеризуватиметься зростаючою невизначеністю [10].

Таким чином, нестабільність соціально-економічного розвитку обумовлена самим характером трансформації економіки і суспільства. Розвиток і нестабільність мають в основі одну і ту ж причину – внутрішню суперечність системи. Ця суперечність або знаходить адекватні системі форми руху і розв'язання, або загострюється, породжує диспропорції, нестабільність і кризи. Основною внутрішньою суперечністю переходу від індустріально-ринкової системи до інформаційно-мережевої є суперечність між цифровізацією, як базовим процесом техніко-технологічних змін, і соціально-економічним розвитком. Щоб змістовно розкрити взаємозв'язок цифрових і соціально-економічних перетворень, необхідно з'ясувати структуру системи взаємодіючих відносин. В цій системі можна виділити наступні структурні групи відносин:

– техніко-технологічні відносини, які включають відношення людей до способів обробки матеріалів: 1) уречевлених в засобах виробництва (техніка), 2) представлених зміною предметів внаслідок застосування знарядь праці (технологія), 3) втілених у здібностях і вміннях працівників здійснювати визначений техніко-технологічний процес (професійна кваліфікація);

– фінансово-економічні відносини, які включають відносини між людьми: 1) через відношення до предметного втілення витрат праці та часу виробника (вартісні відносини), 2) через відношення до буття вартості, відокремленого від предметного втілення (гроші та фінанси), 3) як безпосереднє спілкування з приводу забезпечення скоординованого руху товарів і грошей (управління у фінансово-економічній сфері);

– соціально-економічні відносини, які включають відносини між людьми: 1) з приводу включення робочої сили в процес виробництва (наймання на роботу) , 2) з приводу відшкодування витрат праці виробника (заробітна плата), 3) з приводу забезпечення відповідності статусу та доходів суб'єкта (пенсійне забезпечення, пільги і винагороди).

Техніко-технологічна і соціально-економічна складові суспільного розвитку знаходяться у складній рефлексивній взаємодії. У фундаментальній структурі суспільного розвитку техніко-технологічні процеси визначають соціально-економічні (наприклад, примітивні знаряддя праці і технології обумовлюють первіснообщинний устрій, а розвинене машинне виробництво – капіталістичні відносини). Але в актуальній структурі цей зв'язок є оберненим: в кожний даний момент розвиток техніки і технологій залежить від соціально-економічних відносин (організації праці, освіти, механізмів господарювання, стимулів тощо).

Цифровізація як серцевина сучасного етапу техніко-технологічного прогресу має своїм наслідком корінні зміни як в організації виробництва, так і в повсякденному житті. Смартфон, інтернет речей, доповнена реальність, цифрове виробництво, криптовалюта, блокчейн, автоматизація, машинне навчання, штучний інтелект стають радикальними технологіями повсякденного життя людей [11]. На Конференції Організації Об'єднаних Націй з торгівлі і розвитку було констатовано, що у 2018 році вперше кількість людей, що користуються Інтернетом, перевищила половину населення світу. Стало загальновизнаним, що «цифровізація породила нову хвилю інновацій, яка матиме глибокі наслідки для людства, змінюючи стосунки між громадянами, державою і бізнесом, а також приведе до перетворення структури суспільства і економіки. Темпи економічного зростання, продуктивність праці і розвиток людського потенціалу у все більшому ступені визначатимуться рівнем інтеграції у цифрову економіку» [12].

Цифровізація створює можливість економії на трансакційних витратах підприємств за рахунок використання електронної торгівлі, веде до підвищення ефективності виробництва, створює нові можливості для малих і середніх підприємств, допомагаючи їм долати бар'єри на шляху до розширення і налагодження рівноправного співробітництва в запровадженні інновацій, таких альтернативних механізмів фінансування, як краудфандінг. Вона дозволяє використовувати хмарні технології, великі дані, машинне навчання, алгоритмічне прийняття рішення, штучний інтелект для вирішення технологічних, економічних і соціальних проблем. Цифровізація також безпосереднім чином пов'язана з державною підтримкою інновацій, трансформацією державного управління і побудовою цифрового уряду [13, с.14].

Водночас запровадження цифрових технологій не лише відкриває додаткові можливості для бізнесу, урядів і людей, але й породжує суттєві проблеми, виклики і ризики. Різні можливості доступу

до цифрових технологій можуть вести до несправедливого розподілу благ, посилювати нерівність. Особливо це може стосуватися сільських жителів, людей з низьким рівнем освіти, з обмеженими можливостями [14, 15]. Широке використання цифрових технологій та автоматизація матимуть також своїм наслідком скорочення робочих місць, посилення нерівності, концентрацію багатства, формування девіантної поведінки суб'єктів [12]. Є дослідження, в яких великі дані розцінюються як загроза демократії і зброя масового знищення [16].

Цифровізація на сучасному етапі є провідним процесом у формуванні інформаційно-мережевої економіки. Розвиток мережевих характеристик соціальної реальності та відповідні трансформації ведуть до фрагментації суспільства і людини, межею якої є їх розпад на окремі фрагменти. Людина, перебуваючи в різних мережах (професійних, сімейних, дозвільних, клубних та ін.), веде себе згідно з правилами і нормами поведінки у цих мережах. І переходячи з однієї мережі в іншу, змінює свою поведінку, мотивацію вчинків і т. ін. При цьому ніякого логічного зв'язку між мережами з відповідними їм нормами поведінки може не існувати. Тому в одній мережі людина може бути відповідальною, законослухняною, моральною, а в іншій – безвідповідальною, свавільною і розбещеною. Здається, що це різні особистості. Але це не тільки здається. Певною мірою це так і є.

З крайніми випадками фрагментації особистості ми стикаємося в кримінальній сфері, наприклад, коли гарний і люблячий батько виявляється в іншій ситуації сексуальним маніяком. Принципову можливість подібного феномену підтверджує існування такої хвороби, як диссоціативний розлад ідентичності, «при якому особистість людини розділяється, і складається враження, що в тілі однієї людини існує кілька різних особистостей (або, в іншій термінології, его-станів). При цьому в певні моменти в людині відбувається «перемикання», і одна особистість змінює іншу» [17]. Проведені фахівцями дослідження показали, що «при перемиканні з однієї особи на іншу може змінюватися не тільки характер, переваги і взагалі історія життя, про яку може розповісти пацієнт. Можуть змінюватися і звички, і почерк (причому правша може стати лівшею і навпаки), може бути різною гострота зору і навіть варіюватися рівень фізичної підготовки» [18]. При цьому «кількість осіб всередині людини може бути велика і рости з роками… Особистості володіють різними іменами, різної манерою говорити і жестикулювати, різної мімікою, ходою і навіть почерком. Зазвичай особистість не обізнана про присутність в тілі інших особистостей» [19].

Така ж ситуація і з суспільними мережами, які існують відносно відокремлено в одному і тому ж фізичному просторі. Людина може не знати сусіда по житловому будинку, з яким вона кожного дня ходить одним коридором, але бути у тісних зв'язках із своїм партнером, що має спільний інтерес, навіть якщо цей партнер живе за тисячі кілометрів у іншій країні (наприклад, зв'язки колекціонерів). Перетин мереж з суттєво різними цінностями бути конфліктним (наприклад, перетин терористичних мереж с мережами, проти яких спрямована терористична діяльність).

Ризики фрагментації суспільства і особистості, пов'язані с формуванням інформаційно-мережевого суспільства і цифровізацією, ще не усвідомлені належним чином, але вони породжують суттєві суперечності та створюють достатньо серйозну і зростаючу загрозу стабільному функціонуванню суспільства. До цього слід додати дестабілізаційні впливи синергетичних ефектів біо-техно-соціосинтезу. Людина створила і постійно удосконалює технічний комплекс, який заміщує багато функцій людини, включаючи логічні операції. Техніка проникає і в біологічне тіло людини не тільки у якості штучних органів, а й як носій інформації та ключ до інформаційних систем. В свою чергу, біологічні процеси стають складовими техніко-технологічних процесів виробництва. Штучний інтелект вже став не тільки предметом досліджень вчених, а й об'єктом державних програм. Сама людина стає біо-техно-соціальною істотою, що суттєво змінює параметри життєдіяльності, створюючи не тільки небачені раніше можливості прогресу, а й породжуючи і посилюючи ризики нестабільності.

Нестабільність середовища стає постійною умовою життєдіяльності людського суспільства. Вона посилюватиметься також внаслідок погодних аномалій і кліматичних змін. На кліматичні умови впливає низка факторів, через що вся кліматична система землі перейшла у хиткий стан. Морози і снігопади, повені та сильні тумани, урагани і землетруси стають все частішими. «Все частіше катаклізми призводять до великих руйнувань і людських жертв. Вчені відзначають, що прогнози на природні катастрофи робити все важче. Тепер вони відбуваються раптово і в будь-якому місці Землі"[20]. Вчені, які вивчають всю систему факторів впливу на клімат землі відзначають, що «людство попереду чекають страшні природні катастрофи, які стануть вельми руйнівними для всієї планети» [20]. Це, безумовно, впливає і надалі впливатиме ще з більшою силою на рівень соціально-економічної стабільності.

Сучасна суспільно-економічна динаміка може бути охарактеризована як дискретно-перманентна криза, в якій кризові явища, спонтанно виникаючи у локальному просторі, швидко розповсюджуються і стають глобальними. Дія дестабілізаційних чинників набуває вірусно-тригерного характеру. Саме таким чинником став коронавірус. Але він є лише одним із проявів більш загального явища, яке можна назвати глобавірусом. Глобальність останнього проявляється не тільки в тому, що вірус охоплює всю планету, а і в тому, що він стає чинником природи, суспільства і свідомості (біологічний, комп'ютерний, психологічний віруси), проникаючи в кожну сферу і посилюючи дестабілізаційну дію.

Глобавірус в своїй основі є програмно-інформаційним блок-агентом, який, проникаючи у сприятливе для нього середовище, викликає порушення механізмів діяльності системи і може її зруйнувати. Це стосується як біологічного, так і комп'ютерного та інших видів вірусів (наприклад, віруса паніки). Вірус викликає порушення у функціонуванні системи, в яку він проникає, і навіть може її знищити. Він є тригером, «спусковим гачком» нестабільності. Суперечності, які існують в системі, в такому випадку не розв'язуються, а загострюються, приводять до кризи, виявляються у різних негативних наслідках.

Вірусно-тригерний характер нестабільності нерозривно пов'язаний з інформаційно-мережевою системою, де інформація, як головний ресурс і продукт системи, може миттєво змінювати свою просторову локалізацію, приводячи одночасно в дію реальні об'єкти в різних частинах фізичного простору. Якщо в індустріально-ринковій економіці відносини між людьми мали уречевлений характер, здійснювалися через втілення праці в товарах, то в інформаційно-мережевій системі вони скидають уречевлену форму і переходять у віртуальний простір, де і відбуваються акти купівлі-продажу, отримання зарплати і доходів, інвестування, банківські та інші операції. А в реальному фізичному просторі залишаються відносини людей до речей, які вже не виявляються одночасно і як суспільні відносини.

Глобалізаційні процеси в такому випадку розвиваються переважно не через рух товарів, капіталу і робочої сили в реальному фізичному просторі, а завдяки руху інформації у віртуальному просторі. Суперечність між глобалізацією і локалізацією, як основна колізія сучасної епохи, проявляється як суперечність між віртуальними і реальними формами руху благ. Якщо в індустріально-ринковій економіці для того, щоб працювати за кордоном, необхідно було поїхати в іншу країну, то в інформаційно-мережевій економіці, можна працювати в закордонній фірмі, створюючи для неї, наприклад, програмний продукт, не виходячи із своєї квартири.

Цифровізація одним із своїх наслідків має перенесення відносин між людьми у віртуальний простір і, таким чином, ступає у суперечність з існуючою системою соціально-економічних відносин, яка функціонує у реальному індустріально-ринковому просторі. Саме тому забезпечення комплементарності цифрового і соціально-економічного розвитку, завдяки якому об'єктивні суперечності, що породжуються процесом трансформації індустріально-ринкової системи в інформаційно-мережеву, знаходять форми свого розв'язання і взаємодоповнення, є однією з ключових опор стабільної суспільної динаміки. Але таке забезпечення не досягається автоматично. Потрібні практичні цілеспрямовані дії суспільства, які спираються на розуміння суті та форм цього процесу.

Спираючись на з'ясовану раніше структуру суспільно-економічних відносин, можна узагальнити суперечності цифрового і соціально-економічного розвитку:

– між розвитком цифрових технологій і цифровими здібностями людини;

– між впливом цифрових технологій на продуктивність праці, зниження вартості задоволення існуючих потреб і націленістю суб'єктів господарювання на збільшення прибутковості;

– між динамікою вартості, обумовленою застосуванням цифрових технологій, і ціноутворенням, суттєво залежним від загальної монетизації попиту;

– між діяльністю суб'єктів макрорівня, націленою на якісні перетворення шляхом запровадження цифрових технологій як умови збільшення прибутковості, та макроекономічною політикою економічного зростання, що має в своїй основі зміну кількісних характеристик;

– між обумовленою цифровими технологіями просторово-часовою локалізацією видів діяльності та виробництв і відповідністю їй локалізації робочої сили, що знаходить втілення у загострені проблеми зайнятості та безробіття;

– між динамікою заробітної плати робітників, залежною від умов зайнятості та виробництва, і динамікою доходів, необхідних для забезпечення достойного життя у суспільстві;

– між формальними інституційними умовами функціонування цифрової економіки і неформальним впливом на поведінку економічних суб'єктів реальних умов життєдіяльності, що породжує неадекватність та девіантність поведінки.

Ці суперечності об'єктивно обумовлені і будуть існувати в будь-якому випадку. Але форми руху і розв'язання їх можуть бути різними. Є два принципово різні шляхи руху суперечностей. Один веде до їх загострення, набуття антагоністичної форми, що завершується знищенням явища, яке має всередині цю суперечність. Наприклад, суперечність між рабами і рабовласниками закінчується знищенням рабовласницького устрою суспільства; суперечність між електроном і позитроном як протилежностями при їх зіткненні закінчується анігіляцією, в якій вони перетворюються в іншу форму матерії.

Інший шлях руху суперечностей полягає у знаходженні форм їх розв'язання. Суперечність тут одночасно здійснюється і розв'язується. Наприклад, в геометрії еліпс є формою руху і розв'язання суперечності між одночасним наближенням і віддаленням від точки, яка є центром еліпсу. В економіці суперечність між споживчою і міновою вартістю товару розв'язується шляхом виникнення опосередковуючої ланки - грошей, які в обміні представляють вартість на відміну від товару, який представляє споживчу вартість, хоч кожний із них має в собі свою протилежність. Товарно-грошовий обмін є формою руху і розв'язання суперечності між споживчою і міновою вартістю товару.

Зважаючи на те, що суперечності між цифровими і соціально-економічними перетвореннями існують об'єктивно, необхідно знайти форми їх розв'язання, в яких би сторони суперечностей рухалися, взаємодоповнюючи одна одну. В пошуку підходів до вирішення такого завдання необхідно спиратися на розуміння закономірностей розвитку цілісної соціально-економічної системи, а не її фрагментів. Цифровізація і відповідні соціально-економічні перетворення є складовими всеохоплюючого процесу переходу від індустріально-ринкової до інформаційно-мережевої системи господарювання. А індустріально-ринкова система приходить на зміну натурально-господарській. Однак, як показано, перехід від однієї системи до іншої не можна розуміти як просту їх заміну. «Попередня форма зв'язків не зникає, а перестає бути пануючою і перетворюється в елемент реалізації більш складної форми. Так, натурально-господарські відносини між людьми з приводу привласнення і використання продуктів праці в процесі формування індустріально-ринкової економіки не зникають, а опосередковуються товарно-грошовими зв'язками. У наступному переході від індустріально-ринкової до інформаційно-мережевої системи господарювання товарно-грошові відносини не зникають, а ідеалізуються, переходять у віртуальний простір» [21, с.6-7].

В умовах України необхідно також врахувати суперечності, які витікають із особливостей історично пройденого шляху і поєднання інверсійного типу ринкової трансформації із глобалізаційними процесами, внаслідок чого Україна, не вибудувавши внутрішнього ринку, пристосувалася в якості сировинного придатку до різних фрагментів зовнішнього ринку. Це привело до деформацій структури всієї економіки і до поглиблення циклічно-кризової динаміки. Пошуки виходу із такої ситуації не можуть спиратися на класичні ринкові рекомендації.

З урахуванням сказаного вище необхідно скоригувати вимоги до способу мислення у пошуку відповідей на поставлені проблеми. Очевидно, що знайти відповіді, спираючись лише на ринкове мислення, якому в основному і навчають у сучасних економічних заклад вищої освіти, неможливо, тому що реальність далеко виходить за ринкові відносини, підіймається вище них. Неринкові підходи повинні бути застосовані разом з ринковими у порядку, який диктує нова реальність.

Не можна знайти форму розв'язання однієї суперечності безвідносно до іншої, бо в такому разі вирішення однієї проблеми породжує інші, можливо, навіть більш руйнівні. Тому необхідно виділити головну, серцевинну, найбільш суттєву суперечність, яка лежить в основі інших. Знаходження форми руху та розв'язання такої суперечності створює можливість адекватного підходу до розв'язання інших і, таким чином, забезпечує комплементарність, взаємодоповнення усіх складових вирішення комплексного завдання.

Такою найбільш суттєвою суперечністю між цифровим і соціально-економічним розвитком є суперечність між зростанням продуктивності праці та прибутковості діяльності суб'єктів господарювання, які впроваджують цифрові технології на мікрорівні, з одного боку, та зниженням економічної ефективності та зростанням безробіття на макрорівні, з іншого боку. Цю суперечність важко виявити статистично, тому що «нові явища в економіці не завжди своєчасно отримують статистичне відображення і кількісну визначеність, що сильно впливає на зміст продуктивності та її вимір як в окремих галузях і сферах, так і в національній економіці. Зростаюче число змінних, що

впливають на продуктивність, зумовлює зигзаги і її траєкторії» [22, с.18]. Ця проблематика активно досліджується фахівцями [23, 24, 25, 26, 27].

Загальна логіка цього процесу така, що впровадження цифрових технологій веде до появи нових продуктів, які не мають аналогів в минулому, до зниження витрат на задоволення існуючих потреб, що, з одного боку, не може знайти адекватного відображення у показнику ВВП, з іншого, - веде до зниження темпів його зростання. Саме ці обставини пояснюють те, що «очікуваний темп приросту продуктивності за рахунок повсюдного впровадження цифрових технологій виявився майже у всіх країнах недостатнім, хоча цифрові галузі демонструють стійке високе зростання» [22, с.18].

В цілому цифровізація закономірно буде скорочувати зайнятість більш високими темпами порівняно із створенням нових робочих місць, що виявиться у зростанні безробіття. Це неодмінно підштовхуватиме суспільство до перерозподілу пропорцій між робочим, неробочим і вільним часом. Це загальноісторична тенденція. Наприкінці XVIII століття, наприклад, в Англії робочий день тривав 10-16 годин, і тільки на початку XX століття в багатьох країнах в результаті боротьби робочого класу за свої права почався масовий перехід на 8-годинний робочий день [28]. Зараз здебільшого існує 40-годинний робочий тиждень з двома вихідними, а експерти Міжнародної організації праці рекомендують перехід на 4-денний робочий тиждень [29]. Але такий перехід не є простим перерозподілом часу, він повинен супроводжуватися суттєвими змінами у змісті вільного часу як часу розвитку людини. А це можливо лише за умов вирішення базових проблем життєдіяльності людини, які, на жаль, в Україні ще не вирішено, що є підставою для загострення суперечностей.

Загострення суперечностей приводить до нестабільності, яка «виникає із різношвидкісної та різномасштабної динаміки складових соціально-економічного розвитку (товари мають одну швидкість переміщення, робоча сила – іншу, гроші і капітали можуть змінювати свою просторову локалізацію миттєво)" [10, с.14]. Тому ключовою опорою соціально-економічної стабільності є забезпечення комплементарності розвитку її складових. В умовах дестабілізаційного впливу глобалізації на слабкі відкриті економіки вирішити таке завдання можливо тільки спираючись на адекватні ситуації господарські механізми, які поєднують ринкові та неринкові методи організації економічної діяльності.

Суперечності повинні розв’язуватися комплексно, але в певній субординації. Наприклад, однією з першочергових проблем в Україні є забезпечення умов для раціонального харчування населення, бо без вирішення цієї проблеми не може бути мови про ефективну роботу, високу якість життя тощо. В Україні є матеріальні та трудові ресурси для того, щоб забезпечити населення необхідною кількістю продуктів харчування належної якості. Але ця проблема не вирішується з огляду на те, що: 1) у значної частини населення немає грошей для цього, 2) виробники не мають відповідного внутрішнього попиту на свою продукцію, 3) існуючі ринкові механізми мобілізації і використання фінансових ресурсів не дозволяють направляти їх на розвиток реальної економіки (банки мають надлишкову ліквідність, але не кредитують в необхідній мірі реальний сектор, бо там немає достатньої кількості надійних позичальників, а позичальники не можуть бути надійними і вести бізнес при відсоткових ставках за кредит, які перевищують нормальний рівень прибутковості).

В таких умовах необхідною є зміна самої парадигми економічного мислення. Воно повинно бути не абстрактно-ринковим, а симультанним, включати в себе розуміння як ринкових, так і неринкових, реципрокних, натурально-господарських та інших зв’язків у їх внутрішній взаємозалежності. Це зразу дає можливість інакше будувати грошово-кредитну (неадекватність сучасних механізмів грошово-кредитної політики є доведеною [31, 32]), фіскальну, економічну політику. Такий підхід забезпечує комплементарність розв’язання існуючих суперечностей і зумовлює необхідність:

– виходити з оцінки реальних потреб (не попиту) населення, суб'єктів господарювання і держави, з одного боку, матеріальних і трудових ресурсів, з іншого боку;

– забезпечити відповідну монетизацію цих потреб (формування попиту) і руху ресурсів для їх задоволення (формування пропозиції), що передбачає зміну парадигми і механізмів грошово-кредитної і фіскальної політики;

– бути націленими на вирішення трьох пріоритетних завдань:

1) вирішення базових проблем відтворення життєдіяльності людей (харчування, житло, здоров'я);

2) розвиток інфраструктури (дороги, транспорт, зв'язок);

3) створення умов для інноваційного розвитку (освіта, наука, інновації).

Механізм вирішення таких завдань передбачає створення державно-публічних неприбуткових інститутів розвитку (наприклад, Української фінансово-кредитної установи), які могли б, використовуючи, рефінансування Центрального банку і, в разі необхідності, кошти державного бюджету, забезпечувати скоординоване фінансування мобілізації матеріальних ресурсів та монетизації базових потреб. Такі установи могли б, наприклад, давати кредити громадянам, що потребують поліпшення житлових умов, прив'язуючи використання цих кредитів до будівельних організацій і забезпечуючи відкритість процедур і публічний контроль над усім процесом.

В такому випадку фінансово-кредитна установа отримує кошти від Національного банку під низький (символічний) відсоток і, в свою чергу, кредитує позичальників через комерційні банки, спеціально відібрані для цього, під відсоток, що забезпечує лише покриття витрат на діяльність цієї неприбуткової установи і нормальний прибуток комерційних банків на витрати, пов’язані з обслуговуванням цього кредиту, а не на суму кредиту. Між позичальником, банком, який діє як оператор фінансово-кредитної установи, і будівельною організацією укладається трьохстороння угода, згідно з якою гроші зразу надходять до будівельної організації, а позичальник отримує право на збудоване за цією угодою житло, виплачуючи кредит за невисокою ставкою протягом строку, розрахованого таким чином, щоб виплати не перевищували 15 відсотків доходу. Житло, що будується до погашення кредиту могло б служити заставою.

Такий кредитний борг може висіти як завгодно довго, не приносячи шкоди економіці і не породжуючи інфляцію, бо гроші випускаються під реальний процес створення і руху вартості. Це дає можливість диференціювати терміни повернення кредиту в залежності від доходів позичальника. Держава в такому випадку виконує свою власну функцію регулювання грошово-кредитних потоків в інтересах задоволення потреб членів суспільства і бізнесових структур. А житлове будівництво є тим сектором, який може послужити локомотивом розвитку інших секторів, а головне - внутрішнього ринку країни. Відкритий суспільний контроль за всім процесом міг би бути ефективним антикорупційним заходом.

Такий підхід частково можна застосувати і до вирішення інших соціально-економічних проблем. Наприклад, через фінансово-кредитну установу можна було б монетизувати потреби громадян, які не мають в силу об’єктивних обставин достатніх коштів для нормального харчування, зв’язавши цю монетизацію з поставками продукції у призначені для цього торгові мережі. У вирішенні цієї проблеми можна було б скористатися досвідом США у запровадженні програм продовольчої підтримки населення [33].

Забезпечення комплементарності у розв’язанні суперечностей передбачає також вирішення базових проблем на сучасному техніко-технологічному рівні, використання цифрових технологій, капіталізацію і соціалізацію новітніх наукових досягнень. Наприклад, забезпечення житлом здійснюється на основі застосування передових технологій, будівництва розумних будинків, врахування екологічних вимог, потреб соціальної згуртованості, зростання ролі вільного часу, як часу розвитку людини. тощо. Це збільшує ціну виробництва, але і монетизація потреб здійснюється з урахуванням цих вимог. Те ж саме стосується забезпечення продуктами харчування та вирішення інших завдань. Суттєвою вимогою є використання внутрішніх ресурсів, продукції національних виробників. Імпорт здійснюється в основному для задоволення потреб налагодження власного виробництва.

Висновки. Таким чином, основу комплементарного підходу до розв’язання суперечностей цифрового і соціально-економічного розвитку [34] в умовах глобальної нестабільності складає: 1) розуміння суті та форм суперечливого взаємозв’язку цифрового і суспільного розвитку; 2) врахування вірусно-тригерного характеру сучасних проявів нестабільності; 3) спрямованість на приведення усіх складових соціально-економічної політики у відповідність до нових реалій; 4) з’ясування реальних натурально-господарських потреб і ресурсів, 5) налаштування грошово-кредитних і фінансових механізмів на монетизацію реальних потреб і перетворення їх у ринковий попит та забезпечення каналів з’єднання цього попиту з використанням ресурсів (формування пропозиції), 6) спрямування управління економікою не на підлаштування під існуючий, спотворений попередньою траєкторією деструктивного розвитку, сукупний попит, а на його формування та задоволення у відповідності до раціональних реальних суспільних потреб; 7) поєднання принципів інтровертності (усвідомлення власних інтересів України як суверенної держави і спрямованість на їх реалізацію), інклюзивності (включеності громадян у суспільний розвиток, а держави у глобальний простір для реалізації власних інтересів), інноваційності (вирішення всіх поставлених завдань на основі застосування сучасних технологій).

Такий підхід дає можливість, не відмовляючись від ринкових принципів, скорегувати господарський механізм у напрямку врахування конкретно-історичних умов функціонування і розвитку української економіки. Він визначає загальну спрямованість переформатування економічної політики. Щодо кількісних пропорцій необхідно орієнтуватися на дотримання законів архітектоніки [35], що дає можливість уникати формування диспропорцій і забезпечувати стабільний розвиток.

Список використаних джерел

1. Аграрное, индустриальное и постиндустриальное общество URL: https://thelib.info/sociologiya/2301495-agrarnoe-industrialnoe-i-postindustrialnoe-obshhestvo/ (дата звернення 2.06.2020)
2. Ипполитов Г. М. Формационный подход к познанию истории: исчерпан ли его потенциал? URL: https://cyberleninka.ru/article/n/formatsionnyy-podhod-k-poznaniyu-istorii-ischerpan-li-ego-potentsial/viewer (дата звернення 2.06.2020)
3. Гадельшина А.И. Формационный подход как методология анализа социального развития. *Современные проблемы науки и образования.* 2011. № 5. С.12-16.
4. Цивилизационный и формационный подходы URL: http://www.grandars.ru/college/sociologiya/civilizacionnyy-podhod.html (дата звернення 2.06.2020)
5. Келле В.Ж. Цивилизационный подход и проблемы формирования теории исторического процесса. *Вопросы социальной теории.* 2008. Т.II. Вып. 1(2). С.77-89.
6. Тойнби А. Дж. *Постижение истории*. М.: Айрис-Пресс, 2010. 640 с.
7. Хантингтон С. *Столкновение цивилизаций*. М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. 603с.
8. Рыбина м.в. Цивилизационный подход: возможности и перспективы URL: https://cyberleninka.ru/article/n/tsivilizatsionnyy-podhod-vozmozhnosti-i-perspektivy (дата звернення 2.06.2020)
9. Гегель Г. *Наука логики.* Т.1. М.: Мысль, 1970.
10. Гриценко А.А. Грошово-фінансові чинники нестабільності сучасної соціально-економічної динаміки. *Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей: збірник наукових праць*. 2019. С. 7-17.
11. Greenfield A. Radical Technologies. *The Design of Everyday Life.* London-New York: VERSO, 2017.
12. Digital development: Opportunities and challenges URL: https://unctad.org/meetings/en/SessionalDocuments/tdb66_d5_en.pdf (дата звернення 2.06.2020)
13. Акаткин Ю.М., Ясиновская Е.Д. *Цифровая трансформация государственного управления: Датацентричность и семантическая интерперабельность*. М.: ЛЕНАНД, 2019. 724 с.
14. Information Economy Report 2017. *Digitalization, Trade and Development*. URL: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ier2017_en.pdf (дата звернення 2.06.2020)
15. Technology and Innovation Report 2018: Harnessing Frontier Technologies for Sustainable Development URL: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tir2018_en.pdf (дата звернення 2.06.2020)
16. О'Ніл К. BIG DATA. *Зброя математичного знищення. Як великі дані збільшують нерівність і загрожують демократії* / Кейт О'Ніл; пер. З англ. О.Калініної. К.: Форс Україна, 2020. 336 с.
17. Диссоциативное расстройство идентичности URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Диссоциативное расстройство идентичности (дата звернення 2.06.2020)
18. Как разные альтер-эго могут обладать разными умениями URL: https://newtonew.com/science/kak-raznye-alter-ego-mogut-obladat-raznymi-umeniyami (дата звернення 2.06.2020)
19. Joseph Goldberg, MD. *Dissociative Identity Disorder. Multiple Personality Disorder). WebMD Medical Reference. WebMD* URL: https://www.webmd.com/mental-health/dissociative-identity-disorder-multiple-personality-disorder#1 дата звернення 2.06.2020)
20. Нестабильность климатической системы Земли URL: https://m.mywebs.su/blog/riddles/34746/ (дата звернення 2.06.2020)
21. Гриценко А.А. Цифровий розвиток: структура, капіталізація та соціалізація. *Економічна теорія.* 2018. № 4. С.5-20.
22. Пороховский А.А. Цифровизация и производительность труда. *США & Канада: экономика, политика, культура.* 2019. № 49 (8). С.5-24.
23. Barefoot K. et al. (2018). *Defining Measuring the Digital Ecomomy.* U.S. BEA Working Paper, Varch P. 15-18.
24. Barefoot K. Curtis D., William A., Nicholson R., Omohundro R. (2019). *Research Spotlight Measuring the Digital Ecomomy.* May. Survey of Current Busintss. Vol. 99. № 5. 13 p.
25. Byrne D., Corrado C., Sichel D.E. (2018). *The Rise of Cloud Computing: Minding Your P'S, Q'S and K'S. NBER*. Working Paper 25188. 48 p.
26. Kelly B., Paponikolaou D., Seru A., Taddy M. (2018). *Measuring Technological Innovation over the Long Run. NBER*, Working Paper 25188. 79 p.
27. Vectors of Digital Transformation. January (2019). *OECD Digital Economy Papers*. № 273. 38 p.
28. Как появился восьмичасовый рабочий день. URL: http://svagor.com/kak-poyavilsya-vosmichasovoj-rabochij-den (дата звернення 2.06.2020)

29. В ООН выступили за переход на чотириденний робочий тиждень URL: https://dt.ua/WORLD/v-oon-vistupili-za-perehid-na-chotiridenniy-robochiy-tizhden-153012_.html (дата звернення 2.06.2020)

30. Гриценко А.А. Грошово-фінансові чинники нестабільності сучасної соціально-економічної динаміки. *Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей: збірник наукових праць* / редкол. відп. секретар З.Е. Скринник. К.: ДВНЗ «Університет банківської справи», 2019. С. 7-17.

31. Terner A. Between debt and the devil. *Money, credit and fixing global finance*. Princeton.University Press Princeton and Oxford, 2016.

32. Унковська Т. Нова ера монетарної політики: глобальні виклики та зміна парадигми. *Посилення значимості монетарної політики в країнах Центральної і Східної Європи у посткризовий період і рекомендації для України* / Наук. ред. В.Юрчишин. К.: Заповіт, 2019. С. 115-125.

33. Програми продовольчої підтримки населення у США, або про те, як влада поважає свій народ URL: http://edclub.com.ua/analityka/programy-prodovolchoyi-pidtrymky-naselennya-u-ssha-abo-pro-te-yak-vlada-povazhaye-sviy (дата звернення 2.06.2020)

34. Гриценко А.А. Суперечності та комплементарність цифрових та соціально-економічних перетворень. *Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей*: збірник наук. праць. – К.: ДВНЗ «Університет банківської справи», 2020.

35. *Інтеграція України в глобальний соціально-економічний простір*. ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України»; Інститут демографії та соціальних досліджень ім. Птухи; МОН України; ДННУ «Академія фінансового управління»; КНЕУ ім. В. Гетьмана; ОНЕУ. К., 2019. 287 с.

УДК 658.26(045)

ФІЛІПЕНКО А.С.,
д.е.н., професор,
професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин
Інститут міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка

ГЛОБАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ МІЖНАРОДНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ

Анотація. *Стаття присвячена окремим аспектам міжнародної фінансової політики глобального рівня. Стисло характеризуються транснаціональні регуляторні мережі (ТРМ) та регуляторні мережеві системи (РМС). Розглянуто три типи міжнародної регуляторної гармонізації: регуляторна конвергенція, серцевинна гармонізація, периферійна гармонізація.*

Ключові слова: *регуляторна система, стратегія, координація, конвергенція, гармонізація, стандарти.*

Филипенко А.С., д.э.н., профессор, профессор кафедры мирового хозяйства и международных экономических отношений Институт международных отношений КНУ имени Тараса Шевченко

Аннотация. *Статья посвящена отдельным аспектам международной финансовой политики глобального уровня. Кратко характеризуются транснациональные регуляторные сети (ТРС) и регуляторные сетевые системы (РСС). Рассмотрены три типы международной регуляторной гармонизации: регуляторная конвергенция, сердцевинная гармонизация, периферийная гармонизация.*

Ключевые слова: *регуляторная система, стратегия, координация, конвергенция, гармонизация, стандарты.*

Filipenko A.S., Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of World Economy and International Economic Relations Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University

Annotation. *The article is devoted to single aspects of global level the international financial policy. Has been considered of three types of international regulatory harmonization: regulatory convergence, heart harmonization, periphery harmonization.*

Keywords: *regulatory system, strategy, coordination, convergence, harmonization, standards.*

Актуальність проблеми. Різке зростання обсягів міжнародних фінансових операцій у останній чверті XX - на початку XXI ст., поява низки нових фінансових інструментів, помноженої на новітні інформаційно-комунікаційні технології, остання світова фінансова криза зумовлюють необхідність розробки та практичного втілення на глобальному рівні регуляторних механізмів, які б забезпечували певний рівень світової фінансово-економічної рівноваги.

Виклад основного матеріалу. На міжнародному фінансовому ринку[1] (МФР) здійснюється торгівля усіма формами грошових ресурсів – валютами, цінними паперами, кредитами, інвестиціями, страховими продуктами, похідними фінансовими інструментами (деривативами) та ін.. Інтернаціоналізація та глобалізація фінансових відносин супроводжуються збільшенням кількості міжнародних фінансових організацій, глобальних транснаціональних банків, міжнародних фінансових центрів, електронних бірж, формуванням глобальних фінансових мереж.

Ситуація на глобальному фінансовому ринку характеризується такими рисами:

- зміна каналів фінансового посередництва;
- поява нових інструментів передачі ризику;
- виокремлення нових особливостей глобального ринку капіталу;
- панування на ринку невеликої кількості серйозних установ типу банків «bulge bracket» (випуклі дужки);
- зростання концентрації у фінансовій сфері та багатополюсність світової економіки.

[1]В економічній літературі розрізняють глобальний (світовий), міжнародний та національні фінансові ринки.

Міжнародні (глобальні) аспекти національного фінансового регулювання стосуються, насамперед, встановлення та підтримання режиму валютного курсу, регулювання платіжного балансу, контролю іноземного капіталу, зовнішнього державного боргу тощо.

У контексті міжнародної фінансової політики найважливішою є глобальна регуляторна система та відповідна стратегія. Остання передбачає об'єднання різних регуляторних інституцій – національних, регіональних і глобальних з метою координації їхніх підходів та стратегій.

Отже, ідеться про формування транснаціональних регуляторних мереж (ТРМ), з якими пов'язана розробка міжнародних фінансових стандартів.

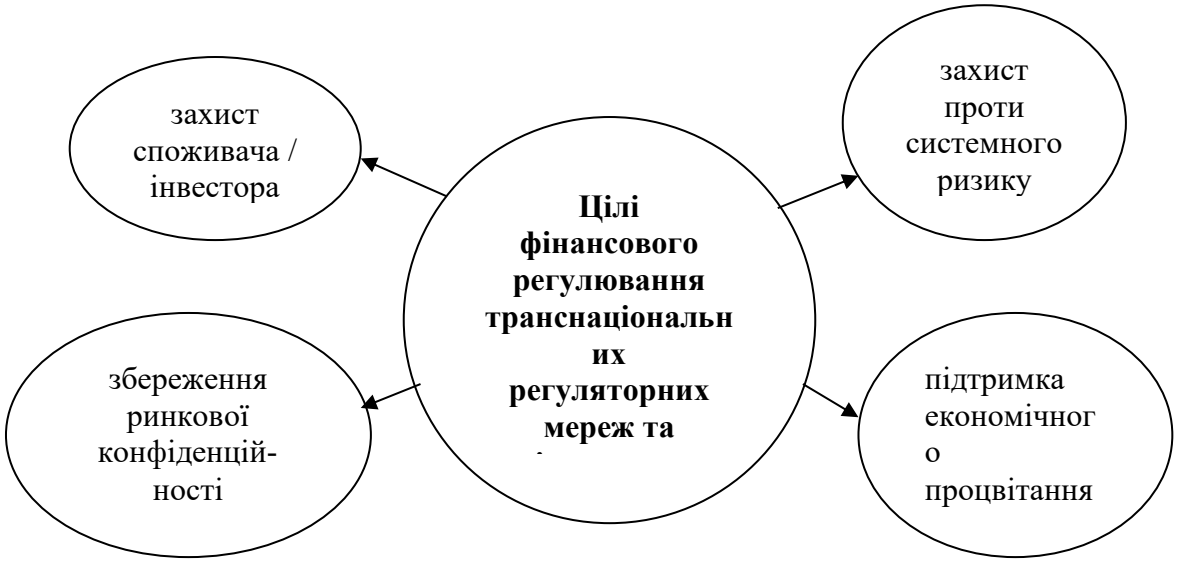

Рис. 1. Головні завдання фінансового регулювання
Джерело: [4].

Транснаціональні регуляторні мережі за своїм змістом мають поєднувати національні та глобальні інтереси, забезпечувати фінансову стабільність. Регуляторна мережева система (РМС) функціонує на основі кооперації, координації та гармонізації різних рівнів і суб'єктів міжнародної фінансової діяльності. Важливими завданнями РМС є убезпечення від фінансових криз і фінансової нестабільності, збільшення довіри між учасниками фінансових ринків, а також розширення вікна можливостей щодо отримання прибутку учасниками чи суб'єктами МФР.

Функціонування РМС зумовлює необхідність імплементації міжнародних норм і стандартів фінансового регулювання в національні регуляторні системи з метою отримання додаткових переваг для національних суб'єктів фінансового ринку за збереження їхньої незалежності. Мають дотримуватися оптимальні співвідношення між конкуренцією на фінансових ринках і регуляторним режимом.

В економічній літературі виокремлюють такі принципи діяльності органів фінансового нагляду на мікрорівні:

Цілісність. Фірма має управляти своїм бізнесом на основі цілісності.

Навики, обережність і старанність. Фірма має управляти своїм бізнесом за допомогою навиків, обережності та старанності.

Управління та контроль. Фірма має взяти відповідальне піклування щодо відповідальної та ефективної організації та контролю своїх справ з адекватним управлінням системою ризиків.

Фінансова поміркованість. Фірма має підтримувати адекватні фінансові ресурси.

Ринкова поведінка. Фірма має спостерігати за належними стандартами у ринковій поведінці.

Інтереси споживачів. Фірма має діяти згідно з інтересами її споживачів та ставитися до них чесно.

Зв'язки зі споживачами. Фірма має уважно ставитися до інформації, якої потребують її клієнти і спілкуватися з ними на основі чесних та справедливих принципів.

Конфлікт інтересів. Фірма має чесно вирішувати конфлікти інтересів між нею та її споживачами, а також між споживачами та іншими клієнтами.

Споживачі: *відносини довіри*. Фірма має турбуватися про надання обґрунтованих порад та адекватних рішень усім споживачам, хто підлягає під її юрисдикцію.

Споживчі активи. Фірма має забезпечити адекватний захист активів своїх клієнтів, якщо вона за них відповідає.

Відносини з регуляторами. Фірма співпрацює з регуляторами на основі відкритості та співпраці і має розкривати свою діяльність органам фінансового нагляду, під юрисдикцію яких вона підлягає [5].

У практиці міжнародного регулювання фінансових ринків широко використовують такі форми, як: координація, гармонізація, розробка спільної (єдиної) фінансової політики.

У практичній діяльності використовують три типи міжнародної регуляторної гармонізації**:** регуляторна конвергенція, серцевинна гармонізація, периферійна гармонізація.

Першою є регуляторна конвергенція, згідно з якою країни модифікують свою регуляторну систему на основі політики інших країн, насамперед провідних держав світу, або просто розробляють спільні правила. Регуляторна конвергенція є органічним процесом, за допомогою якого країни змінюють свої правила, засновані на політиці інших країн, особливо країн домінуючих, як Сполучені Штати, або просто погоджуються на загальний перелік.

Другий тип гармонізації називають серцевинною гармонізацією, за якої невелика група розвинених індустріальних країн погоджується гармонізувати їхні регулятивні системи. Результатами такої гармонізації є міжнародні стандарти, що набувають певної назви, *наприклад,* Базельська угода.

Третій тип гармонізації – периферійна гармонізація, коли країни, що перебувають поза межами розвинених індустріальних країн, вибирають приєднання до чинних стандартів, або підтримку дивергентного регулювання. Наприклад, окремі представники країн, що розвиваються, підтримують Базельські угоди з певними винятками щодо відносин між інвесторами та банками, стандартів банківського нагляду тощо.

Механізм міжнародної гармонізації регулювання фінансових відносин містить:

- по-перше**,** положення про те, що її мають ініціювати самі регулятори, а не законодавчий орган;
- по-друге, приводом звернення регулятора до системи міжнародної гармонізації регулювання може бути подвійний шок стабільності та конкурентоспроможності, спричинений різним фінансово-економічним становищем вітчизняних та іноземних фірм на національному ринку.

Отже, регулювання міжнародних фінансів необхідне для того, щоб скористатися перевагами відкритих ринків капіталу за умов їхньої волатильності та невизначеності. При цьому важливим є механізми й інструменти міжнародного фінансового регулювання, що забезпечують відкритість і стабільність ринків капіталу. Досвід доводить, що бажана стабілізація міжнародних фінансових ринків не може бути досягнута ні в процесі постійних інституційних інновацій, які викликані безперервною конкуренцією між різними національними регулюючими моделями, ні шляхом уведення нового та потенційно дорожчого регулювання на міжнародному рівні.

Розв'язання проблеми полягає в розробленні й упровадженні регуляторних стандартів, які б застосовувалися як на національному, так і на міжнародному рівнях. Однак найскладнішою є проблема створення гнучких механізмів регулювання міжнародного фінансового ринку, спроможних швидко реагувати на зміни світової фінансової кон'юнктури.

Міжнародне фінансове регулювання спрямовується на:

- досягнення стандартів достатності капіталу;
- коефіцієнтів левериджу;
- вимог ліквідності;
- жорстких стандартів бухгалтерського обліку.

Отже, проблеми гармонізації регулювання міжнародних фінансових ринків залишаються актуальними та набувають у наш час глобального характеру.

Непересічну роль при цьому відіграють міжнародні організації, зокрема міжнародні фінансові інститути.

Правила глобального фінансового управління дедалі частіше стають творінням міжнародних комітетів регулюючих органів і приватних сторін, а не урядових установ. З огляду на це міжнародні нормативні стандарти часто не мають сили закону, навіть за підтримки механізмів

урегулювання спорів (наприклад Міжнародний центр із урегулювання інвестиційних спорів (МЦУІС). "Тиск ринку", особливо під час фінансових криз, є головним засобом та почав відігравати важливу роль при створенні нормативних стандартів, поширених у сфері світової економіки та міжнародних установ,

МВФ, наприклад, готує звіти про дотримання стандартів і кодексів (ЗДСК) для країн-членів, у яких аналізують дотримання різних регулюючих норм. ЗДСК в даний час охоплюють дванадцять сфер, що уособлюють повний спектр фінансового регулювання.

Багато із цих стандартів і кодексів були створені міжнародними комітетами регуляторів *(наприклад, Базельський комітет, Міжнародна асоціація органів страхового нагляду (МАОСН) або групами приватного сектора (наприклад, Міжнародний комітет із бухгалтерських стандартів).* ЗДСК є особливо вагомими, тому що вони впливають на фінансові відносини країн-членів МВФ.

Стратегії використання умов кредиту, як засобу забезпечення нормативних стандартів, застосовують також інші міжнародні фінансові інститути. Це стосується асоційованих установ Групи Світового банку: МБРР і МАР, що надають низьковідсоткові або безвідсоткові позики країнам, що розвиваються, з метою сприяння сталому розвитку. Вплив міжнародних фінансових інститутів діє за двома каналами: прямо, через умови кредитування країн, що розвиваються, опосередковано, шляхом передачі сигналів важливості нормативних стандартів для учасників ринку.

Висновки. Прийняття нормативних стандартів МВФ і Світового банку служить чітким сигналом для учасників ринку, що дотримання певних стандартів має вирішальне значення для розвитку та фінансової стабільності.

Література

1. Філіпенко А.С. *Міжнародні економічні відносини: політика*. К., 2015.
2. *Основи міжнародних фінансів*. / За ред. О.І.Рогача. К., 2014.
3. Мишкин Ф. *Экономическая теория денег, банковского дела и финансовых рынков*. 7-е изд. Пер. с англ. – Москва-СпБ-Киев, 2008.
4. Avgouleas E. Governance of the global financial markets. *The law, the economics, the politics*. Cambridge University Press, 2012, p. 218.
5. Davies H., Green D. Global financial regulation. *The essential guide*. Cambridge University Press, 2010, p. 208- 209.
6. Singer D.A. Regulating Capital. *Setting Standards for the International Financial System*. N. Y., 2010.
7. The Regulation of International Financial Markets. *Perspectives for Reform* / ed. by R. Grote and T. Marauhn. – Cambridge University Press, 2009.
8. Davidson P. Globalization and an International Monetary Clearing Union. *Ideas towards a new international financial rchitecture?* / World Economics Association Conferences, 2015.
9. Dreher A, Richert K. The Political Economy of International Finance Corporation Lending. CEPR Discussion Paper No. DP12290, 11 September, 2017.

УДК 352(477)(045)

ОЛЕШКО А.А.,
д.е.н., професор,
професор кафедри менеджменту та публічного адміністрування,
Київський національний університет технологій та дизайну

ТРАНСФОРМАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ УРБАНІЗАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Анотація. *У статті проаналізовано сучасний стан урбанізації в Україні та світі. Виявлено довгострокову тенденцію до прискорення урбанізаційних процесів, що виявляється у територіальній концентрації праці, капіталу, інтелектуальних, фінансових та інших ресурсів в урбаністичних зонах з одночасним уповільненням економічного зростання у периферійних районах. У короткостроковому періоді виявлено уповільнення міжнародного руху робочої сили, капіталів, товарів і послуг внаслідок пандемічних заборон і обмежень. Запропоновано напрями державної урбанізаційної політики з урахуванням сучасних трансформацій внаслідок коронавірусної кризи та діджиталізації суспільного розвитку. Наративом урбанізаційної політики визначено забезпечення економічного зростання в усіх регіонах країни на основі концепції поліцентричного розвитку із компаративною мінімізацією негативних впливів на навколишнє середовище та соціальний захист населення.*

Ключові слова: *урбанізація, державна урбанізаційна політика, коронавірусна криза, поліцентричний розвиток, регіональний соціально-економічний розвиток.*

Олешко А. А., д.э.н., профессор, профессор кафедры менеджмента и публичного администрирования, Киевский национальный университет технологий и дизайна

ТРАНСФОРМАЦИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ УРБАНИЗАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ УКРАИНЫ

Аннотация. *В статье проанализировано современное состояние урбанизации в Украине и мире. Выявлена долгосрочная тенденция к ускорению урбанизационных процессов, которая проявляется в территориальной концентрации труда, капитала, интеллектуальных, финансовых и других ресурсов в урбанистических зонах с одновременным замедлением экономического роста в периферийных районах. В краткосрочном периоде выявлена тенденция к замедлению международного движения рабочей силы, капиталов, товаров и услуг в результате пандемических запретов и ограничений. Предложены направления государственной урбанизационной политики с учетом современных трансформаций в результате коронавирусной кризиса и диджитализации общественного развития. Нарративом урбанизационной политики определено обеспечение экономического роста во всех регионах страны на основе концепции полицентрического развития с компаративной минимизацией негативных воздействий на окружающую среду и социальную защиту населения.*

Ключевые слова: *урбанизация, государственная урбанизационная политика, коронавирусный кризис, полицентрическое развитие, региональное социально-экономическое развитие.*

Oleshko A. A., Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of Management & Public Administration Department, Kyiv National University of Technologies and Design

TRANSFORMATION OF THE STATE URBAN POLICY OF UKRAINE

Abstract. *The article analyzes the current state of urbanization in Ukraine and the world. A long-term tendency to accelerate urbanization processes has been revealed. It is manifested in the territorial concentration of labor, capital, intellectual, financial, and other resources in urban areas with a simultaneous slowdown in economic growth in peripheral areas. In the short term, the international movement of labor, capital, goods, and services has slowed down due to pandemic bans and restrictions. The directions of the state urban policy considering modern transformations because of coronavirus crisis and digitalization are offered. The narrative of urban policy defines the provision of economic growth in all regions of the country based on the concept of polycentric development with comparative minimization of negative impacts on the environment and social protection.*

Key words: *urbanization, state urban policy, coronavirus crisis, polycentric development, regional socio-economic development.*

Актуальність проблеми. Трансформаційні процеси, викликані поширенням Covid-19, кардинально впливають на просторову організацію соціально-економічного розвитку країн світу. Це виявляється, насамперед, в уповільнені міграційних процесів, міжнародного руху капіталів, товарів і послуг внаслідок пандемічних заборон і обмежень, що прогнозовано змінить траєкторію та темпи урбанізації й довгостроково вплине на розміщення продуктивних сил. Тому на часі перегляд та корегування механізмів урбанізаційної політики, що регулює переміщення сільського населення до міст та процеси зростання їх площ і частки міського населення та має бути спрямована на стимулювання довгострокового сталого розвитку.

Метою статті є дослідження сучасних тенденцій просторового розміщення економічних ресурсів та їх територіальної концентрації в містах й виявлення на цій основі ключових імперативів урбанізаційної політики в умовах коронавірусної кризи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За результатами досліджень зарубіжних вчених економічне зростання прямо корелює з темпами урбанізації [1]. У більшості країн світу урбанізаційні процеси призвели до прискорення економічного зростання, хоча у внутрішньодержавному вимірі розрив в економічному розвитку між міськими агломераціями і периферійними регіонами зріс.

Сучасна державна політика регіонального розвитку високорозвинених країн в частині регулювання процесів урбанізації ґрунтується на концепції поліцентричного розвитку, яка розглядається як спосіб соціально-економічного розвитку певної території (місто, регіон, країна, об'єднання країн), за якого населення та економічна активність концентруються у декількох (двох та більше) близьких за розміром територіально відокремлених та функціонально взаємопов'язаних центрах [2]. Переваги поліцентричної моделі територіального розвитку, що супроводжується механізмами економічної концентрації в урбанізованих зонах доведено в працях [3; 4; 5].

Основними пріоритетами для країн Європи щодо національної урбаністичної політики є:

1) забезпечення збалансованої політики національного і регіонального розвитку зі стримуванням (в окремих випадках) процесів зростання великих міст;

2) сприяння сталому міському розвитку;

3) реалізація стратегій міського оновлення;

4) формування міст як рушіїв економічної конкурентоспроможності та продуктивності [6, с. 38].

Викликами реалізації цих пріоритетів є демографічні перекоси, старіння населення та деіндустріалізація.

Водночас сьогодні Україна і світ знаходяться в умовах розгортання глобальної економічної кризи 2020 року, яка є невідворотною, прогнозовано стане більш руйнівною порівняно з глобальною фінансово-економічною кризою 2008 – 2009 років, але призведе до відновлення суспільного життя на новому якісному рівні і трансформує просторову організацію соціально-економічного розвитку [7; 8].

Виклад основного матеріалу. Динамічна урбанізація як соціально-економічний процес, що характеризується переміщенням сільського населення до міст та зростанням їх площ і частки міського населення тісно пов'язана з трьома вимірами сталого розвитку: економічним, соціальним, екологічним. Загалом сучасна просторова організація соціально-економічного розвитку є результатом взаємодії двох груп факторів:

1) фактори, що сприяють концентрації економічної діяльності (доцентрові сили),

2) фактори, що сприяють дисперсії (відцентрові сили) [9].

Внаслідок цього характер просторового розподілу економічної діяльності знаходиться між двох граничних станів: повної концентрації в одному центрі, що визначається як моноцентричний розвиток та більш рівномірного розсередження по всій території, що характеризується як поліцентричний розвиток.

Територіальна концентрація праці, капіталу, ринків, інтелектуальних, фінансових та інших ресурсів супроводжується зосередженням економічної активності в урбаністичних зонах з одночасним уповільненням економічного зростання у периферійних районах. При цьому дослідження територіальної концентрації матиме специфіку залежно від територіального рівня: внутрішньоміського (мікрорівень), регіонального (мезорівень), національного (макрорівень) або наднаціонального (мегарівень).

На національному рівні економічна концентрація відбувається у результаті складної взаємодії доцентрових та відцентрових сил агломерації, та проявляється у випереджаючому зростанні в міських

агломераціях обсягів виробництва, торгівлі, будівництва, транспорту, інфраструктури, соціальних стандартів, міграції до міста тощо.

Існує відмінність в територіальному розвитку розвинених країн та країн, що розвиваються. В економіках останніх динамічно відбуваються процеси урбанізації, що характеризуються випереджаючим зростанням територіальної щільності (зростає кількість міського населення) відносно показника економічної щільності (обсяг виробництва на душу населення). При цьому формування нових урбанізованих зон не відбувається, що призводить до моноцентричності територіального розвитку.

У 2018 році частка міського населення в світі становила 55 відсотків, а найбільш урбанізованими регіонами стали Північна Америка (82 % міського населення), Латинська Америка та Карибські острови (81 %), Європа (74 %) та Океанія (68 %). Принагідно, що до 2050 року прогнозується зростання частки міського населення в світі до 68 відсотків [10]. При цьому, у країнах з високим доходом частка міського населення є вищою і становить 81 % (рис. 1). Однак середньорічний темп зростання міського населення у країнах з низьким доходом протягом 2015 – 2020 років є значно вищим – 4,0 % проти 0,7 % у країнах з високим доходом та 2,1 % у країнах з середнім доходом, що пояснюється міграцією бідного населення країн, що розвиваються, до великих агломерацій, у нетрях яких відносно легше жити.

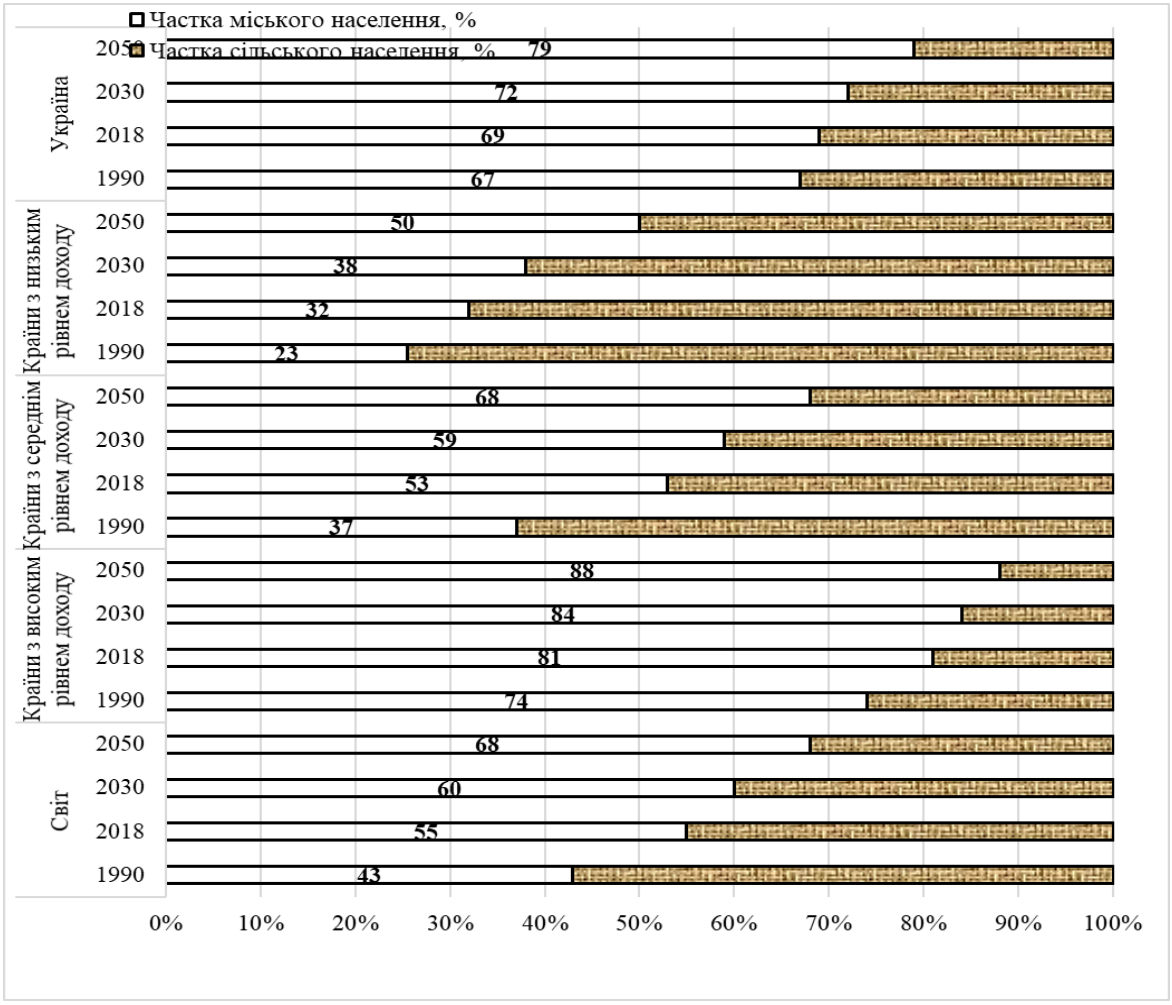

Рис. 1. Динаміка та прогноз урбанізації в країнах світу*

**Джерело: узагальнено автором за [10].*

У країнах Європейського Союзу переважають міські агломерації з населенням від 250 тис. осіб до 1,5 млн. осіб. Принагідно, що для визначення рівня урбанізації функціональні урбанізаційні зони поділено на чотири класи:

1) малі (населення від 50 до 100 тис. осіб);

2) середні (від 100 до 250 тис. осіб);
3) метрополії (від 250 тис. осіб до 1, 5 млн. осіб);
4) великі метрополії (понад 1,5 млн. осіб) [11].

Найбільша кількість міських агломерацій в Німеччині (96), Британії (95), Франції (86), Італії (84), Іспанії (81). Причому в усіх без виключення країнах ЄС в структурі міських агломерацій переважають великі та середні функціональні урбанізаційні зони.

Україна як асоційований член ЄС належить до країн з ринками, що формуються. Тому вплив процесів урбанізації, що відбуваються в ЄС на територіальний розвиток України є суттєвим.

Україна хоча і належить до урбанізованих країн (частка міського населення становить (69%), темпи урбанізації є значно нижчими, ніж у більшості країн світу. Зазначене пов'язано зі стартовими умовами функціонування України як незалежної держави: у 1990 році країна мала один із потужніших промислових потенціалів Європи з часткою міського населення, зайнятого переважно у промисловому секторі, на рівні 67 %. Протягом 1991 – 2018 рр. частка міського населення зросла на 2 %, а у 2015 – 2020 роках за оцінками ООН відбуватимуться процеси деурбанізації (-0,3%), що певним чином пов'язано із втратою Україною частини промислового потенціалу Луганської і Донецької областей, а також переорієнтацією, певною мірою, економічної діяльності на агропромислове виробництво.

В Україні переважна більшість міських агломерацій (за вищенаведеною методикою ОЕСР) відноситься до метрополій. Наявна одна велика метрополія – м. Київ, що закономірно, оскільки столиця є фінансовим і торговельним центром України, а рівень ВРП на душу населення в 12 разів перевищує цей показник в найбільш депресивній території Чернівецькій області. Серед міст – обласних центрів найменший рівень обсягу виробництва на душу населення в м. Чернігів (рис. 2).

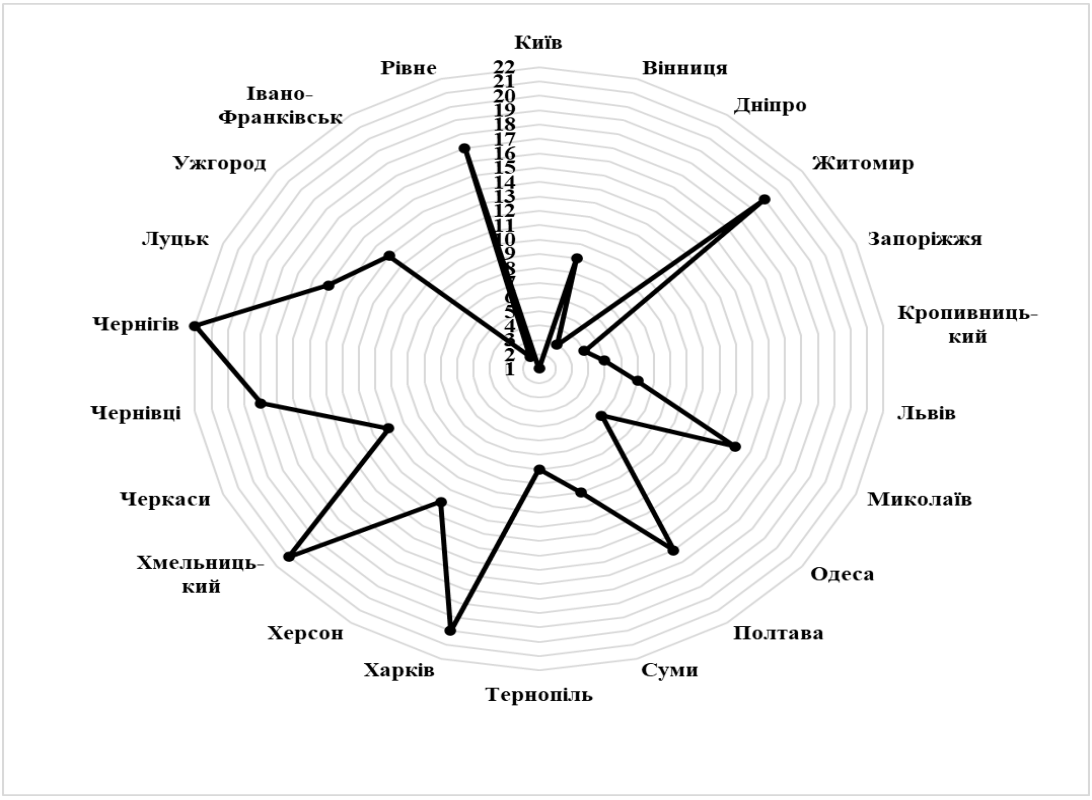

Рис. 2. Ранжирування міст - обласних центрів України за обсягами виробництва на душу населення*

*Джерело: розраховано автором за даними Управлінь статистики Держстату України відповідних міст

Економічна щільність (ВДВ на одиницю площі) в урбаністичних зонах не завжди тісно корелює з показником ВДВ на душу населення. Наприклад, у м. Одеса, яке є портовим центром, економічна щільність є дуже високою, однак ВДВ на одного жителя є нижчим від середнього показника по урбаністичних зонах. І, навпаки, за низької економічної щільності, в окремих зонах (Дніпро, Івано-Франківськ, Луцьк, Запоріжжя) ВДВ є вищим від середнього показника по урбаністичних зонах. З

теоретичної точки зору пояснення такої ситуації можливе з позицій продуктивності робочої сили та продуктивної зайнятості населення. Оскільки міграційні потоки населення до урбаністичних зон не завжди забезпечуються офіційною зайнятістю, це призводить до екстенсивного зростання міського населення. По-друге, виробнича спеціалізація в урбаністичних зонах зумовлює територіальне розміщення виробництв з різним рівнем доданої вартості: зазвичай високотехнологічні виробництва мають високу додану вартість, а агропромислові - низьку. Це призводить до зростання економічної концентрації високотехнологічних зон та її низького рівня в зонах, що спеціалізуються на агропромисловому виробництві.

У таких умовах уряди країн світу розробляють стратегії урбанізаційної політики, головним призначенням яких є забезпечення оптимального балансу між масштабами зростання агломерацій та недопущенням занепаду депресивних територій. Стратегії урбанізаційної політики прийняті в усіх країнах Європейського Союзу та у більшості країн світу [6, с. 95 – 100]. При цьому зміст Стратегій урбанізаційної політики, що реалізуються в національних державах, має узгоджуватись із Цілями Сталого Розвитку, які схвалені 25 вересня 2015 року 193 державами-членами Організації Об'єднаних Націй на Саміті зі сталого розвитку в Нью-Йорку і налічують 17 цілей та 169 завдань [12].

В Україні стратегія державної урбанізаційної політики відсутня, а окремі її елементи вмонтовані в Державну стратегію регіонального розвитку України на період до 2020 року, термін реалізації якої закінчується. Зокрема, окреслено необхідність вирішення загальноцивілізаційної проблеми урбанізації, депопуляції села та зміни системи розселення, а також визначено цілі територіальної соціально-економічної інтеграції і просторового розвитку України, які передбачають «недопущення поглиблення регіональних диспропорцій у доступі населення насамперед до базових соціальних, комунальних, адміністративних, транспортних, інформаційних та інших послуг» [13].

В Україні державна регіональна політика в частині управління урбанізаційними процесами має ґрунтуватись на імперативі соціо-еколого-економічної збалансованості, що передбачає забезпечення максимальних темпів економічного зростання за умови збереження та захисту екологічного середовища, соціального захисту і досягнення високих соціальних стандартів [14, с. 118].

Державна урбанізаційна політика України має реалізовуватись за такими напрямами:

– розробка довгострокової національної та регіональних стратегій урбаністичного розвитку з урахуванням децентралізації та політики об'єднання територіальних громад;

– застосування стимулюючих правових методів державного регулювання розвитку міст та агломерацій;

– планування міських територій та меж їх зростання, планування розміщення промисловості та індустріальних парків;

– наукове прогнозування урбаністичного розвитку та соціально-економічного розвитку міст з урахуванням загальносвітових тенденцій;

– проведення проактивної структурної політики, що має на меті зростання частки високотехнологічних виробництв з високою доданою вартістю, а також Industry 4.0;

– впровадження концепції Smart-city;

– державне фінансування розвитку інфраструктури, соціальних програм та програм охорони навколишнього середовища в урбаністичних зонах;

– регулювання міграційних потоків та формування продуктивної зайнятості внутрішніх мігрантів до великих міст;

– забезпечення рівномірного доступу міського і сільського населення до освітніх, медичних, адміністративних, цифрових, інформаційних та інших послуг;

– стимулювання ефективного розподілу економічних ресурсів між урбаністичними зонами та периферійними районами.

Висновки. Позитивний ефект урбанізації проявляється в економії на масштабі, продукуванні інновацій та інноваційних технологічних рішень, формуванні високоосвіченого населення, синергії, внаслідок взаємодії бізнесу, фінансів, влади й інфраструктури на території агломерації тощо. До негативних наслідків урбанізації належить зростання диференціації міського і сільського населення країни за рівнем життя, зокрема, за доходами та можливістю доступу до якісних послуг (соціальних, освітніх, медичних, адміністративних, цифрових).

Територіальна концентрація праці, капіталу, ринків, інтелектуальних, фінансових та інших ресурсів супроводжується зосередженням економічної активності в урбаністичних зонах з одночасним уповільненням економічного зростання у периферійних районах. Тому зростання агломерацій має бути

кероване державою в частині забезпечення економічного зростання в усіх регіонах країни із одночасною мінімізацією негативних впливів на навколишнє середовище та соціальний захист населення.

Реалізація державної урбаністичної політики на засадах поліцентризму дозволить сформувати в регіонах стабільні точки зростання, що стануть драйверами сталого розвитку національного господарства.

Література

1. Henderson J. V. (2003). The urbanization process and economic growth: The so-what question. *Journal of Economic Growth,* 8 (1). P.47-71.
2. Brezzi M. and Veneri P. (2015). Assessing Polycentric Urban Systems in the OECD: Country, Regional and Metropolitan Perspectives. *European Planning Studies*, vol. 23. PP. 1128-1145.
3. Burger M. and Meijers E. (2012). Form follows function? Linking morphological and functional polycentricity. *Urban Studies,* vol. 49(5). PP. 1127–1149.
4. Green N. (2007). Functional polycentricity: A formal definition in terms of social network analysis. *Urban Studies*, vol. 44 (11). PP 2077-2103.
5. Parr J. (2004). The Polycentric Urban Region: A Closer Inspection. *Regional Studies*, vol. 38. PP. 231– 240.
6. UN-Habitat and OECD (2018). Global State of National Urban Policy, United Nations Human Settlements Programme, Nairobi. URL: http://dx.doi.org/10.1787/9789264290747-en (accessed 2.06.2020).
7. Bluedorn J., Gopinath G., and Sandri D. (2020). An Early View of the Economic Impact of the Pandemic in 5 Charts. *IMF*. URL: https://blogs.imf.org/2020/04/06/an-early-view-of-the-economic-impact-of-the-pandemic-in-5-charts (accessed 2.06.2020).
8. Олешко А.А., Ровнягін О.В. Антикризова політика національних держав у контексті подолання соціально-економічних наслідків covid-19. *Ефективна економіка*. 2020. № 4. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7780. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.4.9 (accessed 2.06.2020).
9. Cervero R. (2001). Efficient urbanisation: economic performance and the shape of the metropolis. Urban Studies, vol. 38(1). PP 1651-1671.
10. World Urbanization Prospects 2018: Highlights. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, *Population Division*. 2019.
11. OECD (2012), Redefining "Urban": A New Way to Measure Metropolitan Areas, OECD Publishing. URL: http://dx.doi.org/10.1787/9789264174108-en (accessed 2.06.2020).
12. Національна доповідь «Цілі Сталого Розвитку: Україна». Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: https://menr.gov.ua/files/docs/ (accessed 2.06.2020).
13. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF (accessed 2.06.2020).

Олешко, А., & Трохимець, О. (2018). Пріоритети державного управління регіональною економікою в умовах нестабільності. *Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування*, (2), 113-119. https://doi.org/10.33244/2617-5932.2.2018.113-119 (дата звернення: 6.05.2020).

УДК 330.3(045)

СТЕПАНОВ О.П.,
д.е.н., професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
завідувач кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу
Національного авіаційного університету
ДІКАРЄВ О.І.,
к.е.н.,
доцент кафедри міжнародних відносин
Київського національного університету культури та мистецтва

ТЕОРЕТИНИЙ ДИСКУРС В ОЧІКУВАННІ ВОДНЕВОЇ ЕКОНОМІКИ

Анотація. *Концептуалізовано екологічно чисту водневу енергетику (ВЕ) в: 1. Термінах «водневої економіки», що включає: 1) виробництво водню з води з використанням невідновлюваних джерел енергії (вуглеводні, атомна енергія); 2) виробництво водню з використанням відновлюваних джерел енергії (біомаса); 3) надійне транспортування і зберігання водню; 4) використання водню в промисловості, на транспорті (наземному, повітряному); 2.Контексті теоретичного дискурсу: К. Поланьї (Polanyi Karl), Саллінза Маршала (Sahlins Marshall) про порушення співвідношення понять «взаємність» і «перерозподіл»; парадоксів Стенлі Джевонса (William Stanley Jevons) та Моріса Алле (Allais Maurice); концептів Г.Туллока (*G. Tullock*), Р.Толлісона (*R. Tollison*), Дж. Бюкенена (*J. Buchanan*), М.Олсона (*G. M. Olson*) про рентну асиметрії; 3.Рамках асфацефатроніки як наукового напряму безпеки, основою якого виступають енерго- інформаційні процеси в біосферних, соціальних, великих технічних системах 4.Аналізі стану та складу: мінерально-сировинної бази (МСБ); мінаральних сировинних ресурсів (МСР); паливно-енергетичного комплексу (ПЕК); ядерної енергії (ЯЕ) та атомних станцій (АЕС) світу.*

Ключові слова: *воднева економіка, нетрадиційна економіка, рентна асиметрія*

Степанов А.П., д.э.н., профессор, заведующая кафедры международных экономических отношений и бизнеса Факультета международных отношений Национального авиационного университета
Дикарев А.И., к.э.н., доцент кафедры международных отношений Киевского национального университета культуры и искусства

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ ДИСКУРС В ОЖИДАНИИ ВОДОРОДНОЙ ЭКОНОМИКИ

Аннотация. *Концептуализовано экологически чистую водородную энергетику (ВЭ) в: 1. Терминах "водородной экономики", включающих: 1) производство водорода из воды с использованием невозобновляемых источников энергии (углеводороды, атомная энергия) 2) производство водорода с использованием возобновляемых источников энергии (биомасса); 3) надежную транспортировку и хранение водорода; 4) использование водорода в промышленности, на транспорте (наземном, воздушном) 2.Контексте теоретического дискурса: К. Поланьи (Polanyi Karl), Саллинза Маршала (Sahlins Marshall) о нарушении соотношения понятий «взаимность» и «перераспределение»; рамках парадоксов Стэнли Джевонса (William Stanley Jevons) и Мориса Алле (Maurice Allaise); концептов Г.Туллока (*G. Tullock*), Р.Толлисона (*Tollison, J.*), Дж. Бьюкенен (*J. Buchanan*), М.Олсона (*M. Olson*) об рентной асимметрии; 3. Рамках асфацефатроники - научного направления в изучении феномена безопасности, основой которого выступают энерго-информационные процессыв биосферных, социальныхи больших технических системах; 4.Анализе состояния и состава: минерально-сырьевой базы (МСБ); минарально сырьевых ресурсов (МСР) топливно-энергетического комплекса (ТЭК); ядерной энергии (ЯЭ) и атомных станций (АЭС) мира*

Ключевые слова*: водородная экономика, нетрадиционная экономика, рентная асимметрия.*

Stepanov O.P, Doctor of Economics, Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Head of the Department of International Economic Relations and Business of the Faculty of International Relations of the National Aviation University.
Dikarev O.I., Candidate of Political Science, Associate Professor of the Department of International Relations of Kyiv National University of Culture and Art

THEORETICAL DISCOURSE IN EXPECTATION OF THE WATER ECONOMY

Annotation. *Ecologically clean hydrogen is conceptualized in: 1. The terms "hydrogen economy", including: 1) production of hydrogen from water using non-renewable energy sources (hydrocarbons, nuclear energy); 2) production of hydrogen using renewable energy sources (biomass); 3) reliable transportation and storage of hydrogen; 4) use of hydrogen in industry, in transport (land, air); 2.In the context of theoretical discourse: Polanyi Karl, Sahlins Marshall on the violation of the relation between the concepts of "reciprocity" and "redistribution"; the paradoxes of Stanley Jevons and Allais Maurice; ideas on rent asymmetry of G. Tullock, R. Tollison, J. Buchanan, M. Olson; 3. The framework of asfacephatronics - a scientific direction in the study of the safety phenomenon, which is based on energy-information processes in biosphere, social, large technical systems;4.State and composition of: the mineral base of the world; mineral resources; fuel and energy complex; nuclear energy and nuclear power plant of the world..*
Keywords: *hydrogen economy, non-traditional economy, rent asymmetry*

Актуальність проблеми. Нині вчені все більш схильні до катастрофічних сценаріїв вичерпання ресурсів. Тобто, до 2025 р. можуть бути досягнуті фізично непереборні обмеження споживання ресурсів планети і екстенсивний прогрес закінчиться за життя одного покоління. Оскільки асиметрія потреб і можливостей буде підсилюватися зростаючими ризиками, то виникає потреба безпековому дискурсі і пошуку нових технологій.

На Першому Міжнародному конгресі «Наука і безпека» в 1990 р. було актуалізовано таку проблематику в соціального виміру економічної, енергетичної, політичної безпеки, взаємодовіри в цивілізаційному діалозі. У центрі уваги виявилися ризики різної природи і можливості їх мінімізації з метою створення стійкого функціонування соціоприродної системи. Було позиціоновано МТЄ-модель, яка об'єднує людину (Man), технологію (Tecnology) та навколишнє середовище (Environment). Ця модель дозволила сформулювати безпеку як «науку про взаємодію між людиною, технологією і навколишнім середовищем і націлену на створення врівноваженого симбіозу цих трьох елементів » [4, С. 58]. Було висунуто гіпотез: про початок четвертої промислової революції [24] та асфацефатроніку, основою якої виступають енерго-інформаційні процеси в біологічних (біосферних), соціальних і великих технічних система [4]. В цій парадигмі були зроблені розрахунки вченими різних країн і різних спеціальностей (Snooks 1996; Панов 2005; Kurzweil 2005) [16-18], що підтверджують той факт, що протягом мільярдів років еволюційні процеси прискорювалися у відповідності з простою логарифмічною формулою.

Проте, в середині XXI ст. гіперболічна крива, що відображає прискорення еволюції, перетворюється на вертикаль. Це свідчить про те, що система може перейти в фазу сингулярності, відповідно, еволюція на Землі вступає в поліфуркаційний стан. Світові ринки сировини та інвестиційні проекти в галузі надрокористування жорстко поділені, а їх найбільш привабливі сегменти характеризуються високим напруженням конкурентної боротьби. Глобалізація світового мінерально-сировинного комплексу (МСК) є, таким чином, об'єктивно відбулася.

В даний час близько 100 ТНК контролюють більше 70% світового видобутку та переробки корисних копалин. Для більшості видів мінеральної сировини характерна ситуація, коли кілька країн задовольняють не менше 60-70 % світової потреби в ньому. Так, наприклад, ПАР і Казахстан забезпечують до 80% потреби світової економіки в хромовому сировину, РФ, ПАР - в металах платинової групи, алмазах, РФ, Канада, Австралія - в нікелі, КНР - в вольфрамі, олові, рідкоземельних металах, сурмі, графіті, країни Перської затоки - у нафти. До 70% МСР витрачається на транспорті. ККД бензинових двигунів становить 15-17%, дизельних - 25%. ККД низькотемпературних водневих елементів не перевищує 40-50%, а високотемпературні оксидні водневі елементи в поєднанні з турбінами на вихлопному газі можуть мати ККД до 90%. Здавалося б - прямий виграш в енергії. Але, інвестування вимагає уточнення: поняття «водневий транспорт»; стратегії отримання виграшу у використанні вихідної енергії; всього виробничого циклу, від джерела енергії і виробництва водню до кінцевого споживача; можливих ерозії і втрата біопродуктивності грунтів; витрат на транспортування;

позиціонування переходу на водень як засобу проти глобального потепління, викликаного використанням ПЕР [17].

Аналіз досліджень і публікацій. Як зазначає дослідник К. Шваб, відмінною особливістю четвертої техноревoлюції є поступове стирання кордонів між фізичною, цифровий і біологічної сферами [24] Цю тезу підтверджують прибічники «зеленої економіки» Д.Кортен, Б. Фаллер, Х. Делі, Д. Медоуз, Дж. Джекобс, Р. Карсон, Е. Ф. Шумахер, Р. Костанцо, Д.Кортен, Б. Фаллер, Х. Делі, Д. Медоуз, Дж. Джекобс, Р. Карсон, Е. Ф. Шумахер, Р. Костанцо, П. Хоук номінують економіку залежним компонентом природного середовища і направленої на підвищення енергоефективності. Модель зеленої економіки визначає «низьковуглецевий» її характер і мету . А саме: підвищення енергоефективності, використання відновлюваних видів енергії, охорона і поліпшення якості поглиначів парникових газів, обмеження або скорочення емісії [15].

Проте концептуалізація ВЕ навіть в контексті технологічного, економічного, політичного дискурсу щодо виснаження невідновлюваних джерел енергії – вуглеводнів виглядає неоднозначно. Деякі аналітики захоплюються протиставленням традиційних із нетрадиційними видів енергій [22-23]. Хоча необхідно визнати, що ВЕ охоплює «downstream» (транспортування, переробка, використання енергії), а ПЕК і «downstream» і «upstream» (видобуток МСР). Проте ВЕ виступає комплементарно традиційній, АЕ. Тобто ВЕ слугує способом ефективного застосування відомих джерел енергії, підвищення ККД їх використання або одержання інших переваг [13;16].

У вільному вигляді водень на Землі практично не існує, тому його треба виробляти, що згідно закону збереження енергії призводить втрати на цикл «виробництво водню - використання водню». Ряд дослідників вивчає конкретні економічні варіанти використання ВЕ. Так, аналітик В.А. Амос (Amos W.A.) [3] дослідив, що скорочення ваги транспортного засобу - найбільш потужний спосіб підвищення економії палива. Скорочення ваги транспортного засобу на кожні 10% знижує витрати палива на 8%. Чим більше стискати водень, тим менший бак можна використовувати. Але оскільки зростає тиск, необхідно збільшувати товщину сталевий стінки бака і, отже, його вага. Вартість бака збільшується зі зростанням тиску. Для бака, що забезпечує тиск 2000 паскалів, вартість становить 400 дол. кг ваги бака. При тиску 8000 паскалів вже 2100 дол. За 1 кг ваги бака 11. І сам бак буде величезним - при тиску 5000 паскалів такий водневий бак буде в 10 разів більш об'ємним, ніж бензиновий, що містить таку саму кількість енергії. Самі паливні елементи, які є найбільш ефективний перетворювачами хімічної енергії в електричну, також дуже важкі. «Метал - гідридна система зберігання, яка може містити 5 кг водню, включаючи пластини, контейнер і теплообмінник, важить приблизно 300 кг. Це знижує паливну ефективність транспортного засобу [3].

Дослідник Дж. Ромм (Romm Joseph J.) [10] звернув увагу на той факт, що водень має найнижчу точку запалювання з усіх видів палива, в 20 разів нижчу, ніж бензин. У суміші з повітрям утворюється надзвичайно вибухонебезпечний гримучий газ, що можуть використати терористи [10]. Вчена Полякова Т.В. [21] стверджує, що відсутність водневої інфраструктури утруднює розвиток водневого транспорту і виходом із цієї ситуації може бути застосування водню як палива для двигуна внутрішнього згоряння, або сумішей палива з воднем. Створення широкої водневої інфраструктури автозаправок при сучасному рівні технологій - вкрай дорога (близько 5 млрд. дол.) На думку Полякової Т.В. автомобілі з використанням паливних елементів на водні займуть в рейтингу третє місце після ДВЗ на спиртах (етиловому або метиловому), які вже серійно випускаються і використовуються в Бразилії в малій поршневій авіація та «гібридів» Toyota, яких тільки в США в 2005 р. було продано більше 200 тис. [21].

Аналіз теоретичного дискурсу свідчить, що особливо вагомим фактором впливу виступає асиметрія планетарної та політичної рент. Окремі аспекти рентної асиметрії розглянуто в працях Г.Туллока, Р.Толлісона, Дж. Бюкенена, М.Олсона [8]. Виокремлення в їх дослідженні політичного виміру ренти дало змогу залучити до економічного аналізу фактори впливу політичної сфери соціуму на: процес прийняття політичних рішень на економічну поведінку суб’єктів господарювання; систему розподілу доходів. Дж. Б’юкенен зазначав, що неможливо відокремити теорію суспільних фінансів та суспільних витрат від фактів політичного режиму, оскільки поведінка індивідуумів в політикумі завжди пов’язана з економічними інтересами та результатами. Технологічну проблематику економії МСК розглядав англійський економіст Стенлі Джевонс.

Ще двісті років тому аналізуючи МСБ світу та проблему її ефективного використання, С. Джевонс виявив певну закономірність, нині відому як «парадокс Джевонса» [1;6]. У 1865 р. С. Джевонс в своїй праці «Проблема вугілля» зазначив, що технологічні вдосконалення, які збільшують ефективність використання вугілля, ведуть до зростання споживання вугілля в різних сферах

промисловості. Він стверджував, що, всупереч інтуїції, не можна покладатися на технологічні удосконалення в справі зниження споживання палива. Парадокс підтверджено сучасними економістами Д. Казумою (D. Khazzoom), Л. Бруксом (Leonard Brookes) та Г. Сандерсом (Gary Sanders), які вивчали зворотний ефект споживання від підвищення енергоефективності [1]. Особливо корисною для нашою роботи виявився досвід С. Джевонса в обґрунтуванні закону спадної граничної корисності. Концептуалізуючи підходи до нової політичної економії, В. С. Джевонс акцентував увагу на поведінці індивідів при користуванні ресурсами та у виборі їх альтернативного використання [1]. Ідеї С. Джевонса розвинув М. Алле [2]. М. Алле концептуалізує економічну діяльність в формі процесу задоволення практично необмежених потреб людей в контексті обмежених ресурсів та бажанні досягти абсолютного рівня захищеності від ризиків. В умовах, коли на ринку існує нескінченне число станів максимальної ефективності економіст має встановити процедури (правила поведінки) їх погодження.

Про виникнення якісних змін в існуючих «ліберальних» правилах гри свідчить поява в суспільстві ефекту «чорного лебедя». В цьому контексті для дослідження виявилися корисними погляди відомого економічного антрополога К. Поланьї [9] та його учня М.Саллінза [11]. Зокрема концепція К. Поланьї про порушення співвідношення понять «взаємність» і «перерозподіл» в процесі становленням капіталістичних відносин. Аналізуючи різні сценарії розвитку суспільних відносин, він встановив, що в гедоністично налаштованому суспільстві все неминуче стає в дефіциті. Його учень М.Саллінза описав традиційні для виживання цивілізаційні правила взаємного користування ресурсами, порушення яких в будь-якій цивілізації викликає кризу.

Метою статті є: 1) актуалізація теоретичного дискурсу щодо екологічно чистої водневої енергетику в термінах "водневої економіки"; 2) проведення аналізу практики виробництва водню: з води з використанням невідновлюваних джерел енергії (вуглеводні, атомна енергія);з використанням відновлюваних джерел енергії (біомаса) в контексті стану МСБ.

Виклад основного матеріалу. Нині ефект «чорного лебедя» трактується в науці ризикології як несподіване виникнення незвичайних політичних подій та ризиків, що порушують традиційні правила та змінюють реальність. Так, спалах COVID-19, який охопив 150 країн і заразив біля 1 млн. людей, викликав початок нової економічної кризи, який може коштувати світовій економіці не менше 2-х трильйонів доларів США. Криза супроводжується рекордним за останні 30 років обвалом цін на нафту і повторенням краху фондової біржі на Уолл-Стріт 1987 р.

У січні 2020 р. через спалах нового типу коронавіруса попит на нафту в Китаї впав на 20%. Такі економічні та соціальні потрясіння не можуть безрезультатно пройти для енергетичного сектора, як в коротко-, так і в довгостроковій перспективі. Пандемія вже має перші короткострокові наслідки в глобальному секторі МСК. Наприклад, компанія General Electric в своєму підрозділі GE Renewable Energy прогнозує збитки в розмірі 200-300 млн. дол. тільки в першому кварталі через зрив поставок нового обладнання. Очікується скорочення прогнозу щодо збільшення сонячної генерації в 2020 р. з 121-152 ГВт до 108-143 ГВт, що може стати першим зниженням щорічного приросту сонячної генерації з 80-х років. Також існує значний ризик скорочення прогнозів приросту вітрової генерації, який ще в грудні 2019 р. склав 75 ГВт, але, навіть незважаючи на прогнозоване скорочення, очікується, що 2020 р. стане рекордним для відновних ресурсів. Частка скорочення вітрової генерації залежить від того, наскільки швидко китайські постачальники зможуть відновити виробництво комплектуючих частин із використання рідкоземельних металів і наскільки відкладеться процес будівництва нових потужностей даного виду генерації в США. Прогнозні показники сягають 20 ГВт в 2020 р. Хоча криза призвела до тимчасового зменшення глобальних викидів в CO_2 (в лютому 2020 р. були скорочені викиди CO_2 на 25%, а NO_2 на 37% в порівнянні з рівнем викидів лютого 2019 р.), експерти попереджають, що він ще представляє серйозну загрозу в довгостроковій перспективі, тому що призведе до зменшення раніше запланованих інвестицій в чисту енергетику та їх перенаправлення на заходи по ВЕ [19].

Розглянемо моделі споживання ресурсів в контексті теорії ринків. МСБ складають викопні багатства (паливні, рудні і нерудні), а також природні розчини солей озер, морів і підземних вод території з такими концентраціями корисних елементів, що їх економічно доцільно використовувати в народному господарстві. МСР є важливим фактором розвитку продуктивних сил, базою для багатьох галузей промисловості, їх широко використовують у різних галузях народного господарства.

В сучасному світі склалися значні розбіжності між наявними природними ресурсами в окремих країнах та об'ємами їх споживання, що вимагає проведення реструктуризації МСБ. Загальна потенційна вартість підтверджених видобувних запасів МСР у надрах всього світу дорівнює 88 трлн дол. США. Ця потенційна вартість запасів у розрізі країн розподіляється досить нерівномірно: США – 14,4;

Росія – 12,4; Китай – 5,5; Саудівська Аравія – 4,7; ПАР – 4,6; Австралія – 3,9; Іран – 3,2; Канада – 3,1; Індія – 2,7; ОАЕ – 2,1; Ірак – 1,9; Україна - 1,9 (12 місце, 2,2 % потенційної вартості всіх підтверджених запасів світу); Кувейт – 1,6; Велика Британія – 1,5; Казахстан – 1,45; Венесуела – 1,45; Польща – 1,3; Мексика – 1,1; Індонезія – 0,9; Бразилія – 0,8. [16-18]. В МСК і нині найзагальнішим показником, що показує рівень ресурсоспоживання і потреб, є споживання МСР на душу населення. В середньому він відображає загальний рівень потреб, які пов'язані з технологічним і економічним розвитком. Іншими словами, без досягнення деякого рівня споживання ресурсів неможливе досягнення розвитку продуктивних сил і економічного добробуту і ця проблема визначає рівень економічної безпеки.

Ефективність ПЕК в значній мірі залежить від кон'юнктури та рівня інвестування в розвиток взаємозалежних енергетичних секторів нафти, газу, урану і балансу їх споживання. Як зазначалося вище, заходи економії та ефективного використання також мають свою межу. Напрацювання В.С. Джевонса використав у розробці теорії максимальної продуктивності капіталу французький вчений М. Алле. Він самостійно розвинув два фундаментальних положення: (1) в ринковій економіці кожний стан рівноваги є одночасно станом оптимуму (максимальної ефективності), і навпаки; (2) кожний стан максимальної ефективності є станом рівноваги (так звана теорема еквівалентності). Проведені М. Алле [2] дослідження показали, що реально діючий економічний агент постійно порушує так звану гіпотезу очікуваної корисності. Його основний висновок стосувався прагнення раціонально діючий агента абсолютної надійності. Така аргументація М. Алле отримала назву «парадоксу Аллі». Сам М. Алле вважав цей парадокс відображенням дії механізмів глибинної психологічної реальності. В цій реальності перевагу отримує тільки абсолютна ефективність. М. Алле стверджував, що людське суспільство в самих різних ситуаціях і контекстах поводиться подібним чином. Незалежно від того, чи йде мова про ситуації (інфляція, дефляція або гіперінфляція), чи про капіталістичні або комуністичні країни, чи про суспільство сьогоднішнього дня або ж столітньої давності. На цій основі стверджується ідея про обумовленість сучасності минулим та існування спадкової і релятивістської моделі прийняття рішень в умовах ризиків. Тобто соціум створює нові моделі максимально приближені чи варіантні вже використаним.

Як зазначалося вище, до аналогічних висновків про факт порушення співвідношення понять «взаємність» і «перерозподіл» підійшов К. Поланьї [9]. Вже стародавній світ створюючи ризики стояв перед вибором сценаріїв між війною та компромісом з приводу ресурсокористування. Для подальшого аналізу можливих ризиків сучасного ресурсокористування розглянемо її концептуальну модель (див. рис. 1), в основу якої поставлено відкриті, нерівноважні регіональні, міжрегіональні та планетарну системи

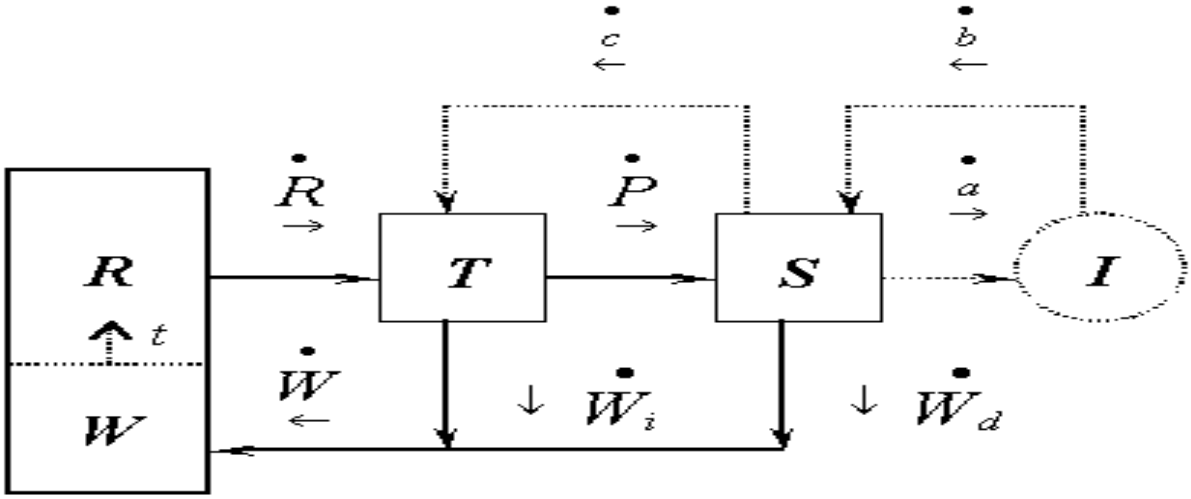

Рис. 1. Концептуальна модель життєдіяльності, ресурсокористування і відходостворення

Ці системи створює безперервний обмін з навколишнім середовищем матеріальними, енергетичними та інформаційними компонентами. Ресурси R вилучаються з природно - техногенного середовища R та W і направляються в техносферу T. Техносфера є штучно організованим техніко – технологічним середовищем, де ресурси R перетворюються в необхідні продукти P, а промислові відходи Wi повертаються в природно - техногенне середовище. Продукти P направляються в соціальну сферу S, де вони перерозподіляються між членами спільноти і споживаються, згідно з діючими в соціумі економічним законам, правилам та якістю інститутів. Використані або спожиті продукти також

повертаються в природно - техногенне середовище у вигляді відходів Wd. Таким чином, соціотехносферні матеріальні ресурсно - відхідні потоки замикаються на природно - техногенної середовищі. Соціум S існує як відкрита нерівноважна система, що незворотньо перетворює невідновну частку ресурсів і накопичує відходи W. Наслідком такого функціонування всієї системи життєдіяльності виступає тимчасова зміна, (R / W) • < 0 (символ (•) позначає похідну за часом), що за своєю суттю саме є внутрішньосистемним часом, фіксуючим незворотний перехід R в W (стріла t на рис. 6). Опис простих відкритих дисипативних структур, їх часові параметри, були детально представлені в роботах І. Пригожина та очолюваної ним Брюссельської школи. Розрив між еволюційними змінами біосфери і «вибухоподібні» темпом розвитку техносфери критично позначив подвійну суть буття сучасної людини, здатного зруйнувати не тільки свої власні основи, а й всі біосферу. Розглянемо особливості цього процесу на прикладі кольорових металів. Що допоможе в пошуку закономірностей та меж дії теорії ринків невідновних ресурсів [17].

Табиця 2

Частка вторинного металу у користуванні

Частка вторинного металу у користуванні. %							
роки	**1960**	**1970**	**1975**	**1980**	**1985**	**1990**	**2000**
свинець	27	26	27	30	32	34	
алюміній	16	17	21	24	28	30	33

З даних таблиці 2 помітно, що частка споживання вторинного металу весь час зростає. При малих запасах при збільшенні споживання дуже швидко зростає частка вторинного металу, при збільшенні запасів металів, ця залежність слабшає [17].

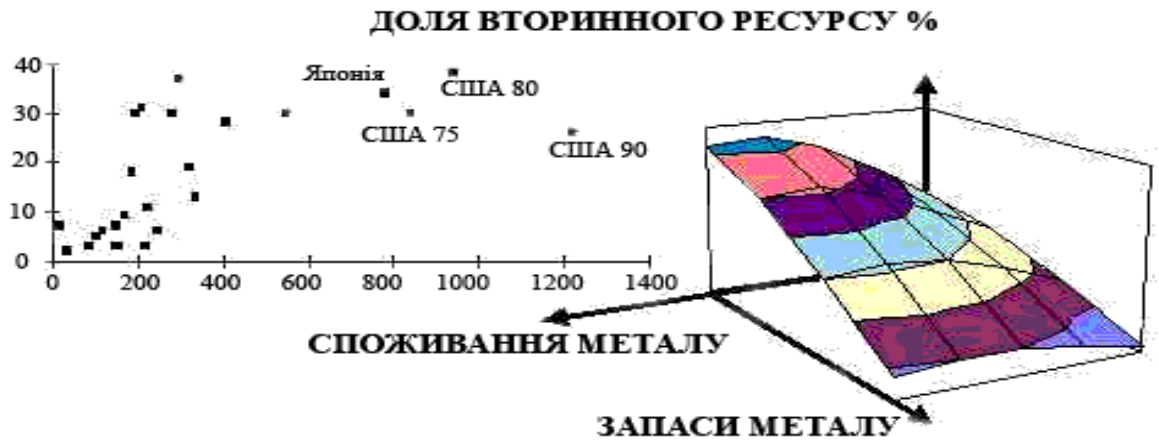

Рис. 2. Доля вторинного ресурсу, %
Джерело: [17].

Не спостерігається раціональності в споживанні первинних енергоносіїв за період 30 років до нашого часу та прогнозних майбутніх 30 років і (1980–2030 рр.**)** Як показано на рисунку 3 ресурсокористування припускає найбільш повне вилучення ПЕР та їх корисних властивостей.

Існує науковий підхід (В. І Ландик), згідно з яким синонімом природного капіталу вважають поняття «екологічний капітал». Українські дослідники Н.М. Малюга та І.В. Замула вважають, що екологічний капітал – це мінімальний розмір природного капіталу, необхідний для виживання людини на Землі. Підтверджуючи актуальність виділення екологічного капіталу, виходячи з концепції сталого розвитку, С. І. Дрогунцов зазначає, що сучасний світ переходить від ери, в якій обмежуючим фактором був капітал, створений людиною, до ери, в якій обмежуючим фактором стає природний капітал. Під екологічними ризиками ми розуміємо такий етап розвитку системи «суспільство – природа», при якому високоефективне зростання обсягів ресурсокористування і споживання досягається за рахунок виснаження ресурсів. Тоді порушується ресурсно - екологічної рівноваги 1 наступає «віраж екологічної нормованих ринків первинних енергоносіїв.

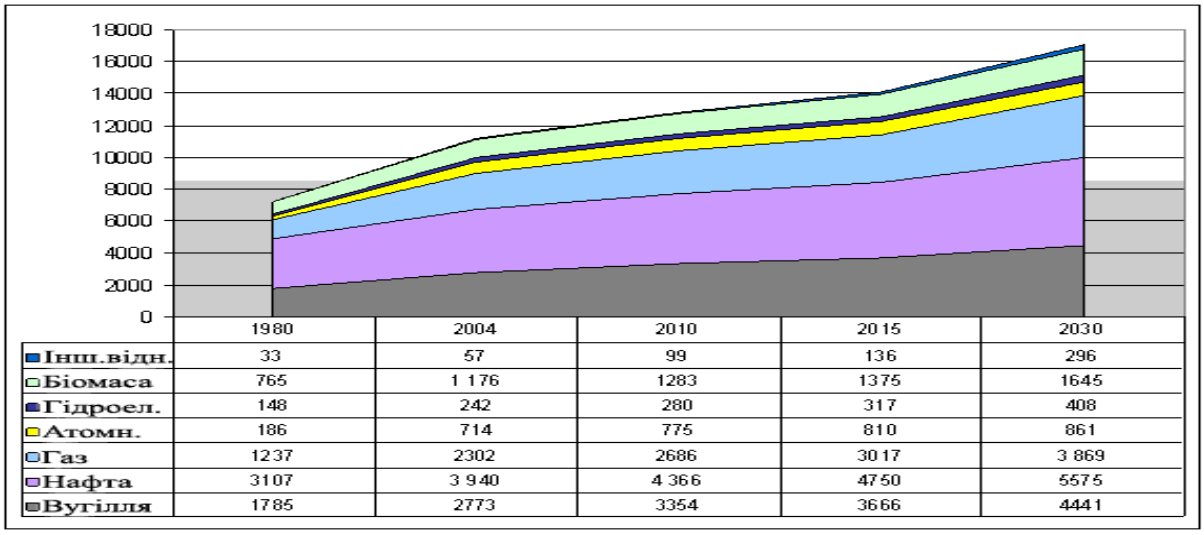

	1980	2004	2010	2015	2030
Інш.відн.	33	57	99	136	296
Біомаса	765	1 176	1283	1375	1645
Гідроел.	148	242	280	317	408
Атомн.	186	714	775	810	861
Газ	1237	2302	2686	3017	3 869
Нафта	3107	3 940	4 366	4750	5575
Вугілля	1785	2773	3354	3666	4441

Табл. 3.Динаміка та прогноз споживання первинних енергоносіїв1980–2030, млн. т.н.е.

Нафта є найбільш «глобалізований» світовий енергетичний товар: 55% її видобутку стає об'єктом транскордонних торгівельних операцій (для порівняння: тільки 33% видобутого у світі газу й 20% вугілля стає товаром в міжнародній торгівлі). Очікується, що до 2030 р. співвідношення світового експорту нафти до видобутку зросте до 70%. Світові розвідані запаси нафти оцінюються в 90–95 млрд. т, а прогнозні запаси складають 250–270 млрд. т. Родовища нафти знаходяться в різних районах світу, проте розподіл їх за країнами і регіонами вкрай нерівномірний. Найбільші нафтові родовища розташовані в арабських країнах Близького і Середнього Сходу (Саудівська Аравія, Кувейт, Ірак), Північної Африки (Лівія, Алжир), а також в Ірані, Індонезії, деяких районах Північної і Південної Америки. Понад 85% нафти видобувається на найбільших родовищах, загальна чисельність яких складає близько 5% всіх родовищ. 30 родовищ нафти мають видобувні запаси, що перевищують 500 млн. т, і відносяться до родовищ–гігантів. В РФ у 2013 р. вперше було офіційно відкрито озвучено обсяг запасів ПЕР: нафти – 17,8 млрд. т., газу – 48,8 трлн куб. м. категорії АВС1; за категорією С2 запаси нафти оцінюються в 10,9 млрд. тонн, газу – у 19,6 трлн кубометрів. Комерційні запаси сирої нафти в США в 2013 р. склали 359,1 млн. бар. Найбільші родовища нафти: Гавар (10,1 млрд. т), Сафанія–Хафджі (4,1 млрд. т) і Маніфа в Саудівській Аравії (1,5 млрд. т); Бурган в Кувейті (9,9 млрд. т); Болівар (4,8 млрд. т) і Лагунільяс (1,5 млрд. т) у Венесуелі; Румайла (2,7 млрд. т) і Кіркук (2,2 млрд. т) в Іраку; Ахваз (2,4 млрд. т), Марун (2,2 млрд. т), Гачсаран (2,1 млрд. т), Ага–Джарі (1,9 млрд. т) і Абхайк (1,7 млрд. т) в Ірані; Чиконтенек (1,6 млрд. т) у Мексиці [4]. Використання більш сучасних технологій сприятиме зниженню витрат на розробку некондиційних запасів нафти. Згідно оцінок, світові запаси горючих сланців і нафтоносних пісків оцінюються 700–800 млрд. т, що у 7–8 разів більше всіх виявлених запасів нафти у світі. Тільки в районі Скалистих гір (США) в подібних породах концентрується 270 млрд. т нафти, що у 2–3 разу перевищує світові запаси і в 67 раз – запаси нафти США. Проте висока вартість робіт перешкоджає розвитку переробки горючих сланців і нафтоносних пісків. Розробка бітумінозних порід є рентабельною при ціні на нафту в 100–120 дол./т.[12;16-18]

Газовий сектор ПЕК включає розвідування, видобуток, транспортування, зберігання й переробку природного й супутнього нафтового газу, що видобувається разом з нафтою. Природний газ застосовується у багатьох галузях господарства, але переважна його частина використовується в енергетиці, бо таке паливо найменше забруднює атмосферу. Сумарні початкові ресурси газу оцінюються в 436–500 трлн. м^3 , з яких близько 55 вже видобуто та 180 трлн. м^3 – розвідані запаси. Таким чином, невідкриті (прогнозні та імовірнісні) ресурси газу складають порядку 200–265 трлн. м3 , що еквівалентно ще 67–88 рокам. 25% з яких відносяться до попутного газу й 75% – до природного газу. Нині видобуто 10% світових запасів газу у порівнянні з 25% видобутої нафти. Нерозкриті запаси газу оцінюються у 147,1 трлн. м3 , з яких 25% це попутній газ й 75% – природний газ. Проте, більша частина газових запасів у світі потребує уточнення й розвідки. Україна використовує до 100 млрд. м^3 природного газу на рік, з яких власний видобуток становить лизько 20 млрд. м^3. Розвідані запаси газу в Україні складають 1,1 трлн. м^3 уже розвіданих запасів газу вистачить на 50 років при сучасному рівні видобутку.

Значні об'єми газу зосереджені в нафтових родовищах (супутні гази) та вугільних шахтах (шахтний метан). Так тільки вугільні родовища України містять до 3,0 трлн. $м^3$ газу. Найбільшими запасами газу володіє РФ (27,2%), що майже вдвічі перевищує запаси Ірану, який по аналогічним запасам займає друге місце. Природного газу у РФ і зараз достатньо для того, щоб їй ще багато років залишатися головним газовим експортером у світі. Тільки розвідані запаси становлять 48 трлн. $м^3$, або понад 33% світових запасів традиційного газу, а початкові сумарні ресурси Росії вимірюються астрономічним об'ємом в 260 трлн. $м^3$ – більше 40% від початкових сумарних ресурсів у світі (650 трлн. $м^3$). Собівартість російської видобутку в точці виробництва коливається між 3 і 50 доларами за 1 тисячу кубометрів. На Близькому Сході значні запаси мають Катар, Ірак, Саудівська Аравія й ОПАЕ. В інших регіонах найбільші запаси газу має США, Венесуела, Алжир, Нігерія, Туркменія [4]. Крім того, існують ще й так названі ресурси «нетрадиційного» газу–метану у вугільних пластах у вигляді газогідратів, сланцевого газу. МЕА оцінює ресурси технічно доступних запасів нетрадиційного газу в світі в 328 трлн. куб. м включаючи 200 трлн. м3. сланцевого газу. Видобуток сланцевого газу розпочався у США і вже суттєвим чином змінив транспортні потоки природного газу в світі. Обсяги видобування сланцевого газу в США впродовж останніх двадцяти років зросли у 12 разів (з 7,6 млрд. $м^3$ у 1990 році до ~ 93 млрд. $м^3$ у 2009 році), вартість його видобутку, навпаки, скоротилася з 240 дол. за 1000 м3 до 100÷110 дол. за 1000 $м^3$. В США офіційно було оголошено, що в 2013 р. США стануть найбільшим у світі виробником вуглеводнів (як нафти, так і газу), залишивши позаду Росію і Саудівську Аравію. Видобуток нафти і газу в країні в 2013 р. складе майже 25 мільйонів барелів нафтового еквіваленту на день проти 22 мільйонів у РФ й 13 мільйонів в Саудівській Аравії. У 2010 році США витіснили РФ з першого місця і, як вважають у МЕА, до 2020 року можуть стати найбільшим світовим експортером. На даний момент в Америці розглядається цілий ряд проектів терміналів з виробництва зрідженого природного газу, і 4–ри з них вже отримали всі необхідні дозволи. Таким чином, експорт може початися вже в 2016 р. Провідне місце у світі серед постачальників скрапленого газу (СПГ) належить Катару: лише у 2010 р. його продажі, порівняно з 2009 р., зросли на 30 млрд. $м^3$, або на 55%.

Загалом, у 2010 р. поставки СПГ здійснювали 19 країн світу. Крім Катару, який реалізував 76 млрд. $м^3$ газу, до кола найбільших експортерів увійшли Малайзія, Індонезія, Австралія, Нігерія, Алжир, Тринідад і Тобаго. Разом ці країни у 2010 р. продали 226 млрд. $м^3$, що становить 76% усієї світової торгівлі. Однак, головним шляхом постачання залишився трубопровідний. У 1981 р. Італія першою проклала глибоководний «Transmed» до Тунісу. З метою мінімізації ризиків було укладає довгострокові контракти зі споживачем – що, в свою чергу, зумовлює тривалу залежності від постачальника і наростання конфліктних ситуацій за умови змін політичного середовища країн – суб'єктів комерційної діяльності чи кон'юнктури на світовому ринку ПЕР. Ринки нафти і газу дуже різняться. На відміну від нафтового, ринок газу є регіональним ринком з такою специфічною інфраструктурою, як газогони. На ринку газу відносини будуються на довгострокових контрактах (20–30 рр.) з фактично зафіксованою ціною на весь довгостроковий період.

Нині в Європі в районах з високою концентрацією продавців і покупців газу, наприклад у вузлах газотранспортної мережі – так званих хабах, формуються спотові майданчики. Процес лібералізації газового ринку Європи почався з Великобританії, а саме в місцях розташування терміналів Фергюс і Бектон. Вони знаходяться на вході в основну газотранспортну систему, куди постачають газ з родовищ північного моря. Таким чином, уже в 1996 р. у Великобританії сформувався єдиний для всієї країни умовний торговельний пункт – національний балансуючий пункт (NBP). З 2003 р. почали розвиватися спотові майданчики і в інших європейських країнах. У континентальній Європі діє сім хабів: Zeebrugge в Бельгії, TTF в Голландії, PEG у Франції, PSV в Італії, NCG і Gaspool – в Німеччині, CEGH в Австрії, а також CDG в Іспанії. У тісному зв'язку з цими хабами працюють газові біржі – iCE/ APX в Лондоні, Powernext в Парижі, APX/ NP–ENDEX в Амстердамі та EEX в Лейпцигу. NBP і дотепер залишається найкрупнішим хабом в Європі, хоча його ліквідність ще складно порівнювати з американським аналогом – Henry Hub. Разом з тим, у міру розвитку інших європейських майданчиків, доля NBP на ринку поступово знижується – до кінця 2012 р. вона зменшилась до 61% порівняно з 71% у 2011 р. і 81% у 2010 р. Проте ліквідність в NBP є найвищою серед інших торгових майданчиків Європи і становить від 11 до 15 одиниць. Цей показник розраховують за загальним співвідношенням валових об'ємів до реальних фізичних постачань газу споживачам через торгові майданчики. Ціни природного газу майже на всіх європейських майданчиках незначно відрізняються від індексів NBP. Виключення складає лише італійський хаб PSV, де ціни завжди були істотно вищі у зв'язку з обмеженістю пропускних можливостей газотранспортної системи в регіоні і частковою

ізольованістю цього хабу від решти європейських майданчиків. Спотові об'єми на європейських майданчиках перевищили 250 млрд. $м^3$, що еквівалентно 54% від загального споживання природного газу країнами Європи. Слід зазначити, що це об'єми фізичних поставок, а не валові об'єми торгів на спотових майданчиках, які в 2012 р. становили близько 1700 млрд. $м^3$.

Протягом останнього десятиліття європейські споживачі газу все більш прагматично стверджують, що традиційне ринкове ціноутворення на природний газ з прив'язкою до цін на нафтопродукти вже економічно не обґрунтоване, оскільки в Європі конкуренції та взаємозамінності між цими енергоносіями не існує вже давно. Рецесія та надлишок газу прискорили процес. Тиск, який здійснюється щодо перегляду цін, збільшується, споживачі блакитного палива наполягають на зміні довгострокової контрактної системи. Крім того, висока невизначеність щодо попиту диктує, що всім учасникам довгострокового газового ринку потрібна велика гнучкість під час вирішення завдань, яку можуть забезпечити тільки спотові майданчики. У світовій економіці вугілля за обсягами використання первинних енергоносіїв разом з природним газом займає другу–третю сходинку після нафти. Так, у 2001 р. середньосвітовий показник загального споживання вугілля становив 23,7% (відповідно, нафта – 38,7%, газ – 23%). У світовому виробництві електроенергії питома вага вугілля також висока – 39,1%. Для країн ЄС цей показник нижчий від середньосвітового (15–27%). Але для окремих країн – членів ЄС частка вугілля в електроенергетиці перевищує середньосвітовий показник: Німеччині – 52,5 %; Польщі – 96%. В Україні частка вугілля у виробництві електроенергії знаходиться на рівні середнього показника країн ЄС (26%).

Протягом найближчих років вугілля залишиться основним видом палива у світі для виробництва електроенергії. Згідно з класифікацією МЕА до поновлюваних джерел енергії (ПДЕ), належать такі категорії: які спалюються, і відходи біомаси: тверда біомаса і тваринні продукти: біологічна маса, у тому числі будь – які матеріали рослинного походження, що використовуються безпосередньо як паливо або перетворюються на інші форми перед спалюванням (деревина, рослинні відходи і відходи тваринного походження; деревне вугілля, яке одержують з твердої біомаси); газ/рідина з біомаси: біогаз, отриманий у процесі анаеробної ферментації біомаси і твердих відходів, який спалюється для виробництва електрики і тепла; муніципальні відходи: матеріали, що спалюються для продукування теплової та електричної енергії (відходи житлового, комерційного і громадського секторів).

Нині у світовому енергетичному балансі частка дров складає 3,5%, в РФ 1%. Це тим більше примітно, що ще в 1950 р. вона становила 9%, а в 1913 р. – 21%. Проте і тепер є країни, в яких дрова лишаються основним видом палива: у країнах Африки – 88% всієї заготовленої деревини; Південній Америці – 68%; в Індії та Індонезії – 91 і 80% відповідно. Крім того, хоча деревина і поступається іншим ПЕР в теплотворній здатності, але є єдиним на Землі поновлюваним джерелом енергії і кількість якої зростає: загальний річний приріст у лісах планети складає в середньому 5,5 млрд. м3, тобто приблизно в 1,5 рази більше річного обсягу лісозаготівель. Це, однак, зовсім не означає безмежних можливостей при використанні деревини як палива, оскільки попит на пиломатеріали, целюлозу і папір теж зростає. Тому опікується, що в перспективі джерелом теплової енергії стануть вже не дрова, а різного роду відходи [4].За часткою атомна енергетика (АЕ) у виробництві електроенергії, Україна посідає 4 місце в світі після Франції (75%), Словаччини (53%) та Бельгії (51%). Таким чином, частка ядерної енергії у загальному кінцевому споживанні не перевищує 6%. Аналіз енергетичних проблем показує необхідність у перспективі значного розвитку атомної енергетики для багатьох регіонів світу тому числі для України. У світі працює 440 АЕС. Усі вони зосереджені в 30 країнах світу, зокрема: США – 103 АЕС; Франція – 59 АЕС; Японія – 55 АЕС; Росія – 10 АЕС; Україна – 4 АЕС. Найбільша АЕС в Європі – Запорізька атомна електростанція. Найбільша АЕС у світі Касівадзакі–Каріва за встановленою потужністю (на 2008 р.) знаходиться в японському місті Касівадзакі префектури Ніігата — в експлуатації знаходяться п'ять киплячих ядерних реакторів (BWR) і два розширених киплячих ядерних реакторів (ABWR), сумарна потужність яких становить 8,212 гігават [4].

Нині після подій 11 березня 2011 р., коли в Японії стався найпотужніший за всю історію країни землетрус і на АЕС Фукусіма–1 сталася аварія, прогнози розвитку АЕ стали утрудненими. Особливо в світлі витрат на подолання наслідків аварій. На очищення територій поблизу АЕС «Фукусіма» уряд Японії у 2013 р. виділив 30 млрд. дол. Таке підвищене фінансування, на думку експертів, свідчить про те, що спочатку наслідки аварії були недооцінені по компенсації населенню, оплаті фахівцям, які проводять знезараження регіону, будівництву сховища радіоактивних відходів. Таким чином фінансування покриття наслідків аварії на АЕС перевищить 80 млрд. дол. Економічні збитки від Чорнобильської катастрофи до 2015 р. досягнуть для України майже 180 млрд. дол. Аварії на Першій

Фукусімській АЕС та на Чорнобильський АЕС є подіями одного класу: після руйнування оболонки реактора радіоактивні ізотопи потрапили до довкілля.

Для подальшого розвитку ПЕК та задоволення зростаючого попиту на МСР необхідно значне залучення коштів. Так потреба РФ в інвестиціях складає 5% від її ВВП, Африки – 4%, в країнах ОЕСР ця частка є значно нижчою. Запаси енергоресурсів у світі є достатніми для задоволення прогнозного попиту, але вимагає інвестування в процес забезпечення постачання енерготоварів споживачам. Мобілізація МСБ в ПЕК буде залежати від його здатності конкурувати з іншими секторами економіки за доступ до інвестицій. Проблема в залученні інвестицій пов'язана з тим, що потреба в фінансових інструментах в наступні тридцять років буде набагато перевищувати рівень минулих тридцяти років. В електроенергетиці, наприклад, потреба в інвестиціях буде в три рази вищою. В галузевій структурі інвестицій домінує електроенергетика: на генерацію, передачу й поширення електроенергії виникне потреба в 10 трлн, дол., чи 60% від сумарної потреби в інвестиціях. Якщо в цю мережу включити потребу в фінансових коштах на постачання палива на електростанції, то цей показник досягне 70%. Потреба в інвестиціях в нафтовий й газовий сектор складе по 3 трлн. дол. в кожний, чи 19% від сумарної потреби у світі. Розвиток вугільної галузі потребує 400 млн., дол., чи 2%, відновних джерел енергії – одну третину від інвестицій в будівництво нових електростанцій в країнах ОЭСР. На країни, що розвиваються, в яких особливо швидко зростатиме виробництво й попит, припаде майже половина від світових інвестицій в енергетичний сектор в цілому [16-18].

Однак, нині спостерігається й інший тренд. А саме: скорочення світового субсидування споживання викопних видів палива (з 500 млрд. дол. в 2014 р до 325 млрд. дол. в 2015 р.); субсидії на розвиток виробництва енергії з поновлюваних джерел зросли з 140 млрд. дол. в 2014 р до 150 млрд. дол. Продовжують фінансування викопних видів енергії Іран (52 млрд. дол.), Саудівська Аравія (49 млрд. дол.), РФ (30 млрд. дол.), Венесуела (20 млрд. дол. Але варто згадати, що в 2008 р. співвідношення між ними було 10:1 на користь викопних видів енергії, а в 2015 р - вже 2: 1. Очікується, що свого піку (240 млрд. дол.). Найбільшу фінансову підтримку відновним дресурам надає ЄС (60 млрд. дол. у рік) [22-23]. Проте, нині стало відомо про те, що ряд країн ЄС маніпулюють статистикою в цій області, використовують юридичні лазівки, щоб отримувати такі вигоди від діяльності в галузі землекористування та лісового господарства [7]. Ряд дослідників вважає, що підтвердження цієї інформації може, щонайменше, посилити позиції скептиків щодо ефективності Кіотського протоколу, і заодно - Паризької угоди [22-23]. На початку XXI ст. провідні країни світу утворили Міжнародне партнерство по водневої економіки (МПВЕ) для координації зусиль і спільного вирішення проблем водневої економіки. Світ вже виробляє і споживає близько 75 млн. т. водню в рік в широкому спектрі процесів. Найбільші споживачі (до 90% загального обсягу) - хімічна і нафтопереробна галузі промисловості. Прогнозується до 2050 року: 10-кратне збільшення потреб у водні, 25% внесок в зниження викидів CO_2 (6 Гт / рік), частка 18% в енергетичному балансі [5;14]. Створення продуктової лінійки водню має базуватиметься на розроблених ядерних технологіях нового покоління, наприклад, з використанням технології ВТГР (високотемпературних газоохолоджувальні реакторів).

На думку ряду дослідників, у XXI ст. відбудеться значний енергетичний перехід з трьома основними завданнями (3D): D1 - декарбонізація: вугілля, нафти / природний газ / поновлювані джерела енергії, аміак; D2 - децентралізація (Smart Energy Network): розвиток розподіленої енергетичної системи з оптимальним використання ТЕЦ на природному газі та поновлюваних джерелах енергії; D3 - Digitalization: IOT, промисловість 4.0, суспільство 5.0, блокчейн [20].

Як зазначалося вище, концепт екологічно чистої ВЕ в термінах «водневої економіки» актуалізує виробництво водню з води з використанням невідновлюваних джерел енергії (МСР, АЕ); виробництво водню з використанням відновлюваних джерел енергії (сонце, вітер, біомаса); транспортування і зберігання водню; використання водню в промисловості, на транспорті. Прийнята наступна класифікація паливних елементів: PEM - паливний елемент з протон-обмінної мембраною (Proton Exchange Membrane Fuel Cell); AFC - лужний паливний елемент (Alkaline Fuel Cells); DMFC - паливний елемент прямої дії на метанолі (Direct Methanol Fuel Cell); PAFC - паливний елемент на фосфорної кислоти (Direct Methanol Fuel Cell); MCFC - паливний елемент на розплаві карбонату (Molten Carbonate Fuel Cell); SOFC - паливний елемент на твердому оксиді (Solid Oxide Fuel Cell). У цих паливних елементах не відбувається перетворення хімічної енергії палива в теплову і механічну, як в традиційній енергетиці. У зв'язку з цим ККД паливних елементів значно вище, ніж у традиційних енергоустановок, і може досягати 90%. Є можливість практично миттєвого відновлення їх енергоресурсу - для цього достатньо встановити нову ємність з паливом [21]. Витратним матеріалом для паливних елементів служать лише ємності з паливом, а основним продуктом реакції є звичайна

вода. Заміна використовуваних в даний час батарейок і акумуляторів на паливні елементи дозволяє значно скоротити обсяг підлягають переробці відходів, що містять отруйні і шкідливі для навколишнього середовища речовини. Новий сплеск інтересу до масштабної атомно-водневої енергетики пов'язаний саме із розвитком автомобілебудування на основі водневого палива. Водень має багато переваг як паливо для транспортних засобів, і світова автомобільна промисловість зараз знову активно включилася в його використання. Звичайно, розвиток водневої енергетики і створення двигунів на водні в світі йде вже давно. Зокрема, в СРСР вперше автомобільний двигун на водні працював у блокадному Ленінграді в 1942 р. У 1980-і рр. Авіаційний науково-технічний комплекс (АНТК) імені О.М. Туполєва створив літаючу лабораторію на базі літака Ту-154В, що використовує як паливо рідкий водень. В результаті був створений перший в світі літак на криогенному паливі - рідкому водні та зрідженому природному газі - Ту-155 [14].

Якщо брати водень за оптовими цінами і знехтувати цінами транспортування і роздрібного продажу водню (значні витрати), то можна вважати: витрати водневого автомобіля, пов'язані з процесом руху, будуть максимально низькими - 2,6 американських цента на милю. Для порівняння: у сучасних економічних бензинових автомобілів цей показник - на рівні 10 центів на милю. Ця рекламна цифра і декларована незалежність від джерел нафти стимулюють практично всі великі автомобільні компанії на створення дослідних зразків водневих автомобілів [10;13].

Висновки. Четверта технореволюція вже на початковому етапі привела до корінних змінам, суть яких проявляється в конвергенції технологій, які стирають бар'єри між матеріально-речовим, цифровим і біологічним світами і створюють основу водневій економіці. Потенційний ринок для водню і водневих технологій складає перспективу доходів більш ніж 2,5 трлн. дол. на рік. При масштабному освоєнні технологій виробництва, транспортування і зберігання водень може бути використаний для вирішення проблем великої енергетики. Серед них слід виділити акумулювання енергії в енергосистемах з нерівномірним графіком навантажень, особливо для АЕС, енергопостачання локальних споживачів і далеке теплопостачання. Оцінка масштабу світової потреби у водні в XXI столітті: 2050 рік - близько 0,5 млрд. т.

Одна з головних причин переходу на ВЕ - запобігання глобального потепління, викликаного використанням викопних палив. Проте необхідно враховувати той факт, що при отриманні водню із природного газу, виробляються оксиди азоту, що в 58 разів швидше створює умови для парникового ефекту, в порівнянні з вуглекислим газом.

Найважливіший параметр акумулятора або бензобака - енергоємність, тобто скільки енергії міститься в 1 кг маси або 1 л об'єму. Чим вище енергоємність, тим легше транспортний засіб, більше пробіг на одній заправці і зручніше експлуатація. Перемога двигунів внутрішнього згоряння на початку минулого століття в значній мірі забезпечена високою енергоємністю рідких палив.

Крім того, нині існують певні бар'єри, які перешкоджають переходу до низьковуглецевої економіки. Багато в чому вони пов'язані зі сформованими в традиційній економіці стимулами, спрямованими на розвиток енергоємних галузей, з недоліком державного регулювання розвитку екологічно чистих, «зелених» технологій, з недоліком інформованості бізнесу і споживачів про небезпеку подальшої деградації навколишнього середовища, а також про вигоди, пов'язаних із застосуванням «зелених» технологій. До числа основних бар'єрів, що перешкоджають переходу до зеленої економіки, можливо віднести наступні: низькі ціни на природні ресурси та енергію, вироблену з традиційних джерел; високі початкові за витрати на впровадження «зелених» технологій і великий термін окупності; сформовані моделі бізнесу, орієнтовані на використання традиційних технологій; різноманітність суб'єктів, що мають відношення до переходу до низьковуглецевої розвитку, що викликає складності знаходити власні шляхи розв'язання, прийнятних для всіх; недолік інформації у інвесторів, компаній і кінцевих споживачів про існуючі ефективних «зелених» технологіях і вигоди від їх впровадження в довгостроковій перспективі.

Проте, у таких областях техніки, як авіація, особливо військова, космос, суднобудування, деякі елементи водневої енергетики вже знайшли своє місце завдяки колосальній короткочасної енерговіддачі в необхідні моменти часу і іншим їх унікальним можливостям. Ймовірно, ці технологічні рішення створять новий ренесанс ВЕ.

Воднева економіка представляє собою новий глобальний технологічний уклад. ВЕ буде виходити за рамки енергетики і включить розподіл, використання водню для технологічних процесів. Становлення цього напрямку, його обґрунтування, реалізація його окремих компонентів - одна з основних завдань сучасної науки. Великомасштабне виробництво водню за допомогою ядерних реакторів і з використанням наявних сировинних можливостей (газ, вода, АЕ) дозволяє виробляти

чистий (зелений) водень без викидів CO_2. Важливою проблемою лишається створення високотемпературних ядерних реакторів включених в хіміко-технологічний процес по генеруванню енергії для вироблення водню. На основі накопиченого досвіду планується розробка і будівництво атомної енерготехнологічної станції (АЕТС) з переробки природного газу в водень з використанням модульних високотемпературних гелієвих реакторів. Реалізація цього проекту відкриє нову продуктову лінійку виробництва чистого водню.

Бібліографічний список

1. Alcott Blake, John M. Polimeni, Kozo Mayumi, Mario Giampietro. The Myth of Resource Efficiency: *The Jevons Paradox.* 1st Edition.-Routledge, 2009. 200 p.
2. Allais Maurice. Le Comportement de l'homme rationnel devant le risque: critique des postulats et axiomes de l'école américaine. *Econometrica*. 1953. vol. 21. P. 503-546.
3. Amos W.A. Costs of Storing and Transporting Hydrogen. *National Renewable Energy Laboratory.* 2008. 216 p
4. Geysen W.J., Geysen W.J. The Structure of safety science: definition, goals and instruments. 1st World Congress on safety science. *Living in safety*. Koln: Verlag TVV Rheinland GmbH, 1990. P. 36-42.
5. Hayden Howard C. HaydenThe Solar Fraud: Why Solar Energy Won't Run the World. *Second Edition 2nd Edition*. Vales lake Publishing, LLC, 2005. 281 p.
6. Javons William Stanley, Nabu Jevons. *The Coal Question*, 2012. 418 p.
7. Leaked paper exposes EU countries' abuse of climate loophol». *Euractiv.* URL: com http://eurac.tv/7nbm. (accessed 2.06.2020).
8. Olson Mancur Jr. The Logic of Collective Action Public Goods and the Theory of Groups.-Harvard University Press; Revised edition1, 1971.- 186 p. (Harvard Economic Studies (Book 124).
9. Polanyi Karl. Primitive, archaic, and modern economies. Essays of Karl Polany / Edited by George Dalton, 1971. 346 p.
10. Simbeck D. Chang E. Hydrogen Supply: Cost Estimate for Hydrogen Pathways - Scoping Analysis- National Renewable Energy Lab. URL: http:// www.nrel.gov/docs/fy03osti/32525.pdf (accessed 2.06.2020).
11. Romm Joseph J. Hype About Hydrogen: Fact and Fiction in the Race to Save the Climate / Joseph J.- Romm.- New Edition.- Island Press, 2005.- 256 p
12. Sahlins Marshall. Age de Pierre, Age D'abondance. *L'économie des sociétés primitives*. Gallimard (Editions), 1976. 409 p.
13. Zweig David. «Resource Diplomacy» Under Hegemony: Th e Sources of Sino–American Competition in the 21st Century? *David Zweig Center on China's Transnational Relations*. Working Paper No. 18. Th e Hong Kong University of Science and Technology. 2006. 27 p.
14. Пономарев-Степной Н. Н., Столяревский А. Я., Пахомов В. П. *Атомно-водородная энергетика : системные аспекты и ключевые проблемы*. М.: Энергоатомиздат, 2008. 107 с.
15. Белик И.С., Стародубец Н.В., Майорова Т.В., Ячменева А.И. Механизмы реализации концепции низкоуглеродного развития. Монография: Уфа: Омега Сайнс, 2016. 119 с.
16. Дікарєв О.І., Барановська В.М. Ядерний фактор у міжнародних відносинах та економічній дипломатії. К.: «Освіта України», 2011. 392 с.
17. Дікарєв О.І. Інвестування в умовах асиметрії ризиків політичних та сировинних режимів: парадокси "Аллі" та «Джевонса». Моделювання та інформатизація соціально-економічного розвитку України. 2016. Вип. 2. С. 74-91. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/miceru_2016_2_11 (accessed 2.06.2020).
18. Дікарєв О.І., Степанов О.П. Стратегії ресурсної дипломатії в рамках чотирикутника: Сплучені Штати Америки - Російська Федерація - Китайська Народна Республіка - Європейський Союз. Монографія. К.: Юрисконсульт, 2014. 304 с.
19. Энергосистема Европы: выздоровеет ли пациент? 27 марта 2020. URL: https://kosatka.media/ category/blog/news /energosistema-evropy-vyzdoroveet-li-pacient (accessed 2.06.2020).
20. Козин Л.Ф., Волков С.В. Водородная энергетика и экология. К.: Наукова Думка, 2002. 335 с. (Проект "Наукова книга").
21. Мастепанов А.М.. Интеграционные процессы в энергетике Северо-Восточной Азии и роль природного газа в их развитии. *Энергетическая политика*. 2018. №6. С.38-57
22. Мхитрян Н.М. Энергетика нетрадиционных и возобновляемых источников. Опыт и перспективы..К.: Наукова Думка, 1999. 319 с.
23. Полякова Т.В. Состояние и перспективы развития водородной энергетики. *Вестник МГИМО*. 2012. №1(22). С. 156-164.
24. Постуглеводородная экономика: вопросы перехода: Монография / Под. ред. члена-корреспондента РАН, профессора Е. А. Телегиной. М.: Издательский центр РГУ нефти и газа (НИУ) имени И. М. Губкина, 2017. 406 с.
25. Телегина Е., Халова Г. Мировая экономика и энергетика на переломе: поиски альтернативной модели развития. *Мировая экономика и международные отношения*. 2020. Т. 64, № 3. С. 5-11.
26. Шваб К.Четвертая промышленная революция. «Эксмо», 2016. 138 с.(Top Business Awards)

УДК 339.9(045)

ГРУЩИНСЬКА Н.М.,
д.е.н., доцент,
завідувач кафедри публічного управління та адміністрування
Навчально-наукового інституту неперервної освіти
Національного авіаційного університету

СВІТОВІ ПРОЦЕСИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ПІД ВПЛИВОМ COVID-19

Анотація. *В статті здійсненна сброба проаналізуватии фактори впливу на світові тенденції розвитку з урахуванням технологлобалізації, розриву економік світу, четвертої промислової революції, екоекономічної політики та впливу COVID-19.*

Ключові слова: *технологлобалізація, екоекономіка, інтеграційні трансформації.*

Грущинская Н.М., д.э.н., доцент, заведующая кафедры публичного управления и администрирования Учебно-научного института непереробника образования Национальный авиационный университет

МИРОВЫЕ ПРОЦЕССЕ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННЫХ ТРАНСФОРМАЦИЙ ПОД ВЛИЯНИЕМ COVID-19

Аннотация. *В исследовании были разработаны широкие анализы факторов, развивающихся на мировых тенденциях развития с использованием технологического глобализации, разрыва экономического мира, четверг промышленной революции, экологической политики и интересов COVID-19.*

Ключевые слова: *технологлобализация, екоекономика, интеграционные трансформации.*

Hrushchynska N., Doctor of Economics, Associate Professor, a confident café of public administration and administration Educational and Scientific Institute of Non-Processing Education National Aviation University

WORLD PROCESSES IN CONDITIONS OF MODERN TRANSFORMATION UNDER THE INFLUENCE OF COVID-19

Abstract. *The study has developed extensive analyzes of factors that are evolving on global trends using technological globalization, the break of the economic world, Thursday's industrial revolution, environmental policy and COVID-19 interests.*

Keywords: *technological globalization, eco-economy, integration transformations.*

Вступ. Основні фактори впливу на сучасний світовий процес традиційно окреслюються в межах техноглобалізації, швидкої зміни технологічних устроїв, збільшення розриву між країнами світу та збільшення економічного, соціального, культурного розриву між населенням всередині країн. Зовнішні та внутрішні фактори- форматори зовнішньоекономічних процесів в кожній країні. І зовнішні, з кожним роком, навіть місяцем, набувають особливого значення. Непередбачені обставини (згадаємо Насіма Талеба з його «Чорним лебедем») вносять особливі корективи в геополітичні та геоекономічні світові процеси[9]. Зовнішні обставини еволюційного характеру (пов'язані з розвитком суспільства, технологічними процесами, інтеграцією, тощо) та радикальні (обставини викликані війнами, природними катаклізмами, форм-мажорними обставинами). Вірус COVID-19 «вдало» показав зміни та беззахисність більшості країн світу. Планета опинилась в певному завмерлому стані, з однаковими проблемами, та панічними настроями.

Мета статті полягає у спробі розкрити фактори впливу на світові тенденції розвитку з урахуванням технологлобалізації, розриву економік світу, четвертої промислової революції, екоекономічної політики та впливу COVID-19.

Аналіз використаних джерел. Теоретичні основи статті включають роботи зарубіжних та вітчизняних авторів, експертів з питань геоекономічних процесів, міжнародної конкурентоспроможності, формування світового економічного порядку, серед яких Філіпенко А.С., Каган Р., Коппель О., Уткін І. та інші. Питання екологізації, впливів сучасних змін на світовий економічний порядок, розкриваються в роботах Т. Галушкіна, А. Балашова, Н. Реймерса Питання

демократизації суспільства, впливу демократичних процесів на економічний розвиток розглядалося в роботах Пшеворськиого А., Альвареса М., Чейбуба Х.А., Лімонжі Ф., Никитченко А.Н.. Проблематика взаємодії інститутів влади та громадянського суспільства досліджується в працях Михненко А.М. Поряд з цим, питання взамодії економічної та політичної свободи потребують деталізації та аналізу. Питання пов'язанні з теорією економічної свободи розкриваються в ідеях зарубіжних науковців: А. Сміта, Дж. Хаана і Дж. Стема, Дж. Гансона, Дж. Хекелмена і М. Строупа, П. Цагліді. У вітчизняних працях науковців В. Бойко, А. Гальчинського, О. Глущенко, Н. Литвиненко, І. Марковича, Л. Хижняка акцентується увага на сприянні державного регулювання економічному зростанню та добробуту населення.

Викладення основного матеріалу. Періодичність виникнення епідемій в історичному ракурсі фіксується в 20- 30 років, тобто 3−4 пандемії на століття, кожна з яких коштує 0,7−4,8% світового ВВП. Слід уточнити, що епідемії - це новий тип захворювання, до якого популяція ще не має імунітету, а пандемія- це епідемія, що поширюється більш ніж в одній країні. Основними причинами виникнення епідемій є кліматичні умови, посухи, неврожаї, дії людини, міграційні процеси, тощо. Приклад, XIV століття - період глобального похолодання та епідемії чуми. Голод та посуха, урагани і зливи в Центральному Китаї, які призвели до широкомасштабної міграції гризунів, які, в свою чергу і стали причиною поширення епідемії чорної чуми. Клімат Європи, в той період став не лише холодним, але й нестійким; періоди підвищеної вологості чергувалися з посухами, що мало вплив на рослинний та тваринний світ. Великий голод 1315- 1317 років, а після десятиліття злив та повеней призвели до голоду, загалом зниження імунітету населення та розгортання інфекційних хвороб, серед яких віспа, а потім чума. Епідемії та пандемії в останні десятиліття обумовлюються загальними трансформаційними світовими змінами, в першу чергу, клімату, мутації в біосистемі, що спричиняє розширення ореолу переносників розповсюджувачів хвороб (комахи, тварини тощо). Впливають на спалахи епідемій і урбанізація, ситуація з утилізацією відходів, антисанітарні умови. Всесвітня організація охорони здоров'я у 2019 році опублікувала перелік хвороб з високим епідеміологічним потенціалом, серед яких особливу небезпеку несуть туберкульоз, малярія, лихоманка, ВІЧ. Економічні втрати пов'язані зі зростанням смертності, зниження працездатності (за орієнтовними даними збитки на рік можуть становити 500 млрд.дол.США). За оцінками експертів, у разі найгіршого сценарію пандемія здатна загальмувати світовий ВВП більш, ніж на 1%, а сукупний негативний ефект може досягти $600 млрд. Разом з тим, не можна не погодитись, що епідемії - це не лише економічні втрати, а і економічні вигоди. За даними China Media Group, у зв'язку з розповсюдженням пневмонії викликаної коронавірусом 2019-nCoV, уряд Китаю прийняв міри щодо подовження всекитайських канікул, в тому числі в учбових та дошкільних закладах. Особам, які задіяні в процесах зупинення та боротьбі з епідемію будуть надані додаткові вихідні дні та, відповідна оплата (з бюджетних коштів). За попередніми оцінками, уряд Китаю має намір вкласти в банківську систему країни близько 173 млрд. дол. з метою подолання наслідків коронавіруса. Основні втрати економіки Китаю зосереджені у сфері послуг та орієнтовно обчислюються експертами в мільярди доларів. В промисловості ж прогнозується лише незначне сповільнення, без особливих загроз. У четвертому кварталі 2019 року промислове виробництво в Китаї зросло на 5,9% (у порівнянні з аналогічним періодом попереднього року), інвестиції – на 5,3%, і, відповідно показники першого півріччя 2020 року будуть нижчі. Втрати, отримані в результаті введення карантину для таких галузей економіки як туризм, ресторанний бізнес, постачання комплектуючих до автомобілів, техніки значно більші ніж у виробництві. Враховуючи, що Китай є найбільшим споживачем і контрагентом з експорту/ імпорту товарів і послуг, то зміни відображаються на всіх світових ринках (в тому числі коньюктурі цін на нафту, цінової політики на природні копалини (руда, мідь). Наведемо ще декілька прикладів, в період з 2013 по 2014 років, при лихоманці Еболи в Західній Африці, темпи зростання ВВП Ліберії знизилися на 8% поряд зі зниженням рівня смертності в той період. Економічний збиток від лихоманки становив орієнтовно, за даними Всесвітнього банку 32,6 млрд.дол. Найбільше постраждали від епідемії економіки трьох країн: Ліберії, Гвінеї та Сьєрра-Леоне. Слід також враховувати, що від епідемій і їх наслідків для економік, кожна галузь отримує свій рівень впливу, в більшій чи меншій мірі. Безумовно, фармацевтичні компанії потенційно отримують прибутки. Компанії зі страхування життя, здоров'я несуть збитки. Домінують на фармацевтичному ринку три регіони: Північна Америка (257,1 млрд. дол.), Європа (103,8 млрд. дол.), Японія (101,6 млрд. дол.). При цьому основні напрями зростання спостерігаються в так званих країнах БРІК (Бразилії, Росії, Індії, Китаї), які займають 13% в обсязі світового ринку лікарських засобів і забезпечують 32% його приросту. Також компанія «IMS Health» класифікувала 17 фармацевтичних ринків, що розвиваються, розділивши їх на три рівні за обсягами реалізації (їхній сукупний обсяг становить 16% світо- вого

ринку). До фармацевтичних ринків першого рівня, що розвиваються, відноситься Китай, до другого – Бразилія, Росія та Індія, до третього – Венесуела, Польща, Аргентина, Туреччина, Мексика, В'єтнам, ЮАР, Таїланд, Індонезія, Румунія, Єгипет, Пакистан і Україна. Український фармацевтичний ринок перебуває в залежності від зарубіжних виробників лікарських субстанцій на 80% , медпрепаратів на 70%. Причини епідемій та пандемій окреслені вище та, безумовно мають економічні наслідки. Разом з тим, кількість хвороб, які не оголошуються, інформаційно не заявлені, проте по кількості хворих та смертей від них, можуть бути лідерами в рейтингу епідемій, також слід не забувати. Наприклад, за статистикою ВООЗ щороку в світі хворіють на туберкульоз близько дев'яти мільйонів людей. З них всього шість мільйонів хворих проходить лікування. Та щорічно помирає приблизно 1,7 млн. хворих. Найшвидкі темпи розрозростання туберкульозу у Європі та Африці, 5 та 4% відповідно. Утім, близько 3,5 мільйона випадків лишаються недіагностованими або ж незареєстрованими. При цьому ВООЗ вказали, що туберкульоз є однією з десяти основних причин смертності населення в усьому світі. В Україні, за даними ВООЗ, не діагностовані випадки туберкульозу становлять 25%. Курс лікування чутливого туберкульозу коштує приблизно 870 гривень, мультирезистентного туберкульозу - 39 тисяч гривень. Проте лікування туберкульозу в Україні безкоштовне. Державою виділяється орієнтовно 200 млн. грн.щорічно. Решту потреб забезпечувалось за рахунок Глобального фонду боротьби зі СНІДом, туберкульозом та малярією. Захист і безпека як соціальна функція держави, тим не менш, не знімає відповідальності кожної людини за своє життя та здоров'я.

Сучасні трансформаційні процеси глобального масштабу супроводжуються значними технологічними впливами, змінами клімату, разом з тим зростанням населення землі, тривалості життя, міграціцним потокам, зміни сфер зайнятості населення, тощо. Такі тенденції загострюють питання забезпечення людства, умов для безпекової діяльності. За прогнозами ООН, в найближчих 30 років населення Землі зросте на 2 млрд осіб і до 2050 року досягне 9,7 млрд. Особлива частина населення характерна для країн - Індії, Нігерії, Пакистану, ДР Конго, Ефіопії, Танзанії, Індонезії, Єгипту і США. Кількість жителів південно-східної Африки до 2050 року подвоїться. При тому, що активні темпи природного зростання населення характерні, в першу чергу, країнам Африки, в яких такі лідируючи позиції займають показники смертності. Прискорення економічного розвитку спричиняють більше використання природних ресурсів, що частково шкідливим для навколишнього середовища, та потребують переходу від споживацької моделі розвитку до відтворюючої. Дані процеси передбачають розвиток «зеленої енергетики» та «синьої економіки». За статистикою, країни з високим сталим рівнем життя є менш енергоємними ніж країни з швидкими темпами. Це пояснюється модернізацією енергетичної системи, оновленим екологічним оснащення, в енергетиці- це використання альтернативних джерел енергії. Питання охорони навколишнього середовища актуалізуються як для розвинутих країн так і для країн що розвиваються. Так, в довгострокових перспективах розвитку суспільства кліматичні зміни будуть продовжуватись, глобальні викиди зростатимуть, за оцінками вчених упродовж приблизно двадцяти років. Країнами, які найбільше здійснюють викидів в атмосферу є США, Канада, РФ, за ними слідують Німеччина, Іспанія, Італія, Франція, Китай. Свідомість країн проявляється в спільних діях щодо захисту навколишнього середовища, на глобальному рівні які були зафіксовані на Конференції Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища і розвитку у 1992 році на підтвердження Декларації Конференції ООН з проблем навколишнього середовища, прийнятої в Стокгольмі 16 червня 1972 року. Основними питаннями є забезпечення охорони навколишнього середовища як основа національної безпеки кожної країни потребує об'єднання зусиль країн в питаннях утилізації та переробки сміття, зменшення викидів, боротьбі за екологію, тощо і є необхідною умовою розвитку цивілізованого світу. За прогнозами, кліматичні зміни можуть призвести до змін в економічному розвитку країн. Так, в США можливе падіння ВВП на 5% до 2050 року. Середній дохід громадян найбідніших країн світу знизиться на 70%. Значно може збільшитися розрив між багатими та бідними. Глобальне потепління призведе до збільшення міграційних потоків, що можна пояснити зростанням урожайності, зменшенням витрат енергії та , відповідно, покращенням умов для життя в певних регіонах світу. Розвиток та підтримка екологічної безпеки, впровадження інноваційних проектів є майбутніми напрямками розвитку, які можуть приносити економічну вигоду країні успішно конкуруючи з традиційними підходами в економіці. Будь-який ресурс можна замінити іншим, досягти безвідходного виробництва є головною метою і порятунком Планети. Такі принципи характерні для положень «синьої економіки».

Ситуація в Китаї, не залежно від причин та наслідків епідемії, призводить до майбутнього домінування країни, з позитивними результатами для неї у вигляді проведеного перепису населення, а відповідно, і встановлення контролю за мігрантами, практики жорсткого управління всім населенням,

зростання цифрової економіки, де саме Китай стає світовим піонером цього руху. Зміни загального світового масштабу інших країн складно і уявити. Переформатування фінансової системи, електронна економіка, онлайн навчання, зміни в процесах інтеграції (глобалізація розділяється, і процеси регіоналізації стають очевиднішими). Зменшення соціальних контактів і прискорення всього, що прогнозувалось для VIII технологічного устрою (2090-2130рр!), при якому, нагадаю, передбачається розвиток псі-технологій, біотехнологій, технологій, пов'язаних з мораллю та відповідальністю. Ной Харарі зі своїм історичним підходом до майбутнього уже не здається таким фантастичним [1,2], і роботизація суспільства наближається швидше, емоції проходять, і контроль над ними можуть встановити все більше людей. При таких процесах перспективи щодо виникнення нових професій, загострення питання масового безробіття, перепрофілювання набуває мега важливого значення. Враховуючи прогнози щодо зростання кількості населення Землі, а саме його майже подвоєння, в сучасних умовах стає очевидним, що відбудеться це ніяк не за рахунок Європи. Азійські країни на чолі з Китаєм займуть домінуючі позиції. Перебудова політичних устроїв теж невідворотна. Вірус змушує думати більшість, що диктаторський стиль управління дає позитивні результати на прикладі Китаю, а демократія призводить до безвідповідальності та неорганізованості (Італія). В таких умовах режим самозбереження має спрацьовувати, інакше, невже, Європа знищується не лише географічно через потепління, рівень Світового Океану, затоплення, а і вимирає демографічно без, давно уже, природного приросту, тільки тепер іще прискореними темпами?!. Глобальне потепління, зима 2019-2020 була найтеплішою за всю історію Європи, з температурою на 1,4 градуса Цельсія вище, ніж у 2018-2019 роки. Причина беззаперечна - діяльність людини шкодить Планеті, флорі і фауні, самим собі. Благородно використовувати природні можливості (альтернативні джерела енергії, розподіл та переробка сміття, видобуток природних копалин, тощо) під силу не кожному, це вимагає волі відмовитись від певних благ, зекономити, в чомусь встановити заборону, що розбещеному населенню не до душі [3]. Тому, припущення про виникнення вірусів, катастроф як природного бунту проти діяльності людини- має право на існування.

Якщо раніше місце країни в світових процесах визначалось її міжнародною спеціалізацією, то сьогодні наявність технологій, можливість управління інформаційним простором або швидке реагування на нього формує світових домінантів.

Що ж відбувається в регіоні Європейської інтеграції, де відбувається згуртованість чи розгерметизація «ідеальної» інтеграції. Теоретичне підгрунття інтеграції, як явища, її передумов, форм, етапів підкріплюється єдиним прикладом «оптимального» об'єднання, яке пройшло майже всі етапи інтеграційного об'єднання- Європейським Союзом. Не має потреби переповідати історію формування ЄС. Слід лише закцентувати увагу на цікавих фактах розширення об'єднання, причини яких були і є геополітичними, в першу чергу, при цьому час від часу підриваючи економічну міць угрупування та створюючи сепаратистські настрої. Абсолютно логічним і правильним видається четверте розширення ЄС в травні 2004 року за рахунок країн Центрально- Східної Європи (Польща, Словаччина, Угорщина, Чехія, Словенія, Латвія, Литва, Естонія, Кіпр, Мальта), навіть не зневажаючи на факт боргу Польщі на момент вступу в розмірі 45 млрд. дол. та рівнем безробіття 20% (що не зовсім поєднувалось з Копенгагенськими критеріями). Розширення у 2007 році за рахунок Румунії та Болгарії іще більш захоплює. Румунія хоч і мала відносні економічні здобутки, наприклад здійснила масштабну приватизацію в 90-ті роки, та, однак, реалізовувалася повільніше, ніж, у тій же Польщі чи Угорщині, переорієнтувалася з важкої індустрії на сферу послуг, працевлаштувавши від 40 до 50% населення. Частка важкої промисловості в структурі ВВП Румунії за 2001–2007 роки зменшилася з 30 до 20%. Крім того, швидкими темпами стало розвиватися будівництво, яке в 2007-му формувало вже понад 10% ВВП Румунії. Проте зовнішній борг становив 38 млрд. дол., а безробіття- 15%. Проаналізувавши економічні ситуації в Болгарії та Румунії за 2006/2007 роки, вражаючих досягнень не виокремлено, що і наштовхує на привабливість їх для Європейського Союзу як робочої сили та, географічного розташування. Геополітичні переваги- також козир і Греції. Не зважаючи на те, що співвідношення боргу до ВВП в Греції, Італії, Кіпрі, Португалії досягає 100% і вище. Розглядаючи інших кандидатів уже серед балканських країн на вступ до ЄС, таких як Північна Македонія, наприклад, виникає відчуття певної несправедливості та здивування. У 2019 році Європарламент прислухався до прохання (або навіть наполегливу вимогу) Франції, Данії та Нідерландів заблокувати рішення щодо вступу Албанії та Північної Македонії до ЄС. І це не дивлячись на те, що за оцінками Світового банку за 2008 рік(!) Північна Македонія уже була віднесена на четверте місце серед «найреформованіших держав» з поміж 178. Сформована відкрита економіка, стійке, економічне зростання - з 2005 року постійний приріст ВВП 3,1 %. Рівень безробіття в постійному зниженні від 32% у 2009 році до 18% у 2019 році.

Північна Македонія- економічно активна держава, але геополітично для Європейського Союзу не цікава. Не лише відповідність критеріям ЄС, а і виконання вимог країн-сусідів було здійснено Північною Македонією. Історична суперечка з Грецією навколо назви країни, яка все ж вирішена у 2019 році через незручності, значні внутрішні перепони для Північної Македонії. Проте це також виявилось не аргументом для вступу, президент Франції Еммануель Макрон наголосив, що для початку слід реформувати ЄС, саму процедуру прийому нових учасників, врегульовувати кризові явища, подолати наслідки Brexit і визначити стратегічне бачення європейцями своєї ролі, лише потім приймати нових учасників. Основним закликом економічним є необхідність зміцнити інтеграцію всередині блоку, щоб привести всіх країн-членів до однакового рівня соціально-економічного розвитку, усунути розбіжності з політичних питань, створити європейську армію. Одних не впускають, інші виходять самостійно. 31 січня 2020 року Велика Британія покинула Європейський Союз (Brexit). Зменшення ЄС на одного учасника, призводить до змін всередині, наприклад до обмеження свободи пересування робочої сили, в тому числі напливу некваліфікованих мігрантів з країн ЄС. Також до завершення 2020 року — перехідного періоду- Британія має укласти нові торговельні угоди з державами ЄС, тому як до цього часу залишатиметься частиною єдиного європейського ринку та митного союзу ЄС, що передбачає безмитний товарообіг. Не вплутуючись в політичні фактори, а оперуючи лише статистикою та прогнозованими тенденціями, станом на 2020 рік можна окреслити деякі особливості Європейського Союзу. В першу чергу, демографічна проблема. Старіння населення, зупинити яке не змогли хвилі розширення, були лише певним виходом з проблеми, і призвели до порушень всередині. Тепер говорячи про ідентичність європейських цінностей, примішуються арабські, азійські, африканські, тощо. Факторами зменшення молодого населення в ЄС визначається і збільшенням рівня освідченності, особливо серед жінок (що доведено, сприяє зниженню рівня народжуваності), тобто природний приріст не активний. В подальшому «стара Європа» буде продовжувати зменшуватись та змішуватись. Із загальної статистики, на початок 2019 року населення ЄС становило 513 мільйонів осіб, та визначались тенденції до зростання порівнюючи з попереднім роком, проте природної зміни населення не відбувалося (5,3 млн смертей і 5,0 млн народжень). Крім того, міграційні процеси також не в усіх країнах були позитивними. Найбільше скорочення населення зафіксували в Латвії (-7,5 %), Болгарії та Хорватії (по -7,1 %), Румунії (-6,6%), та Литві (-5,3 %). Тенденції 2020 року внесли ще більш згубні корективи в структуру та кількість населення Європи (статистику можемо відслідковувати) і, на жаль, прогнози не позитивні. По-друге, валюта Європи. З моменту запровадження готівкового євро в 2002 році купівельна спроможність європейської валюти знизилася на 30%. Маючи спільну валюту та єдиного емітента цієї валюти, держави ЄС не наважились на фіскальний союз. Такі процеси збільшують розрив між більш розвиненою Північчю та економічно більш відсталим Півднем Європи. Греція чи Італія не є емітентами євро та не можуть її девальвувати, щоби полегшити боргове навантаження. Протягом довгого періоду, і в Греції, і в Італії періодично велися розмови про можливість повернення до національних валют. У 2011 році в одній з наукових статей обґрунтовувалось, що вихід з єврозони можливий лише країн «паразитів" і "ледарів", що оздоровить економіку Єврозони, і призведе до зростання курсу євро до $2 і вище. Майже через десять років маємо ситуацію, при якій можливий вихід провідних країн або «розгерметизація» союзу зсередини. Локомотивом євро- є Німеччина з 28% ВВП єврозони, і можна допустити, що, навіть якщо більшість країн покине єврозону, євро не зникне раптово, а можливо стане валютою Німеччини. І в той же час, ситуація в Італії, як постраждалої країни від Covid-19 (демографічно і економічно), та будучи значною часткою цілісності Європейського Союзу, становить загрозу для об'єднання. За даними МВФ на кінець 2019 року в єврозоні фіксувалося уповільнення зростання ВВП до 1,2% із 1,9% у 2018 році. А саме у Німеччині, скорочення до 0,5% із 1,5%, у Франції - до 1,2% з 1,7%, в Італії - до нуля з 0,9%, в Іспанії - до 2,2% з 2,6%. Це пояснювалось погіршенням ситуації в торгівлі та промисловому секторі, домінуючими залишались сфера послуг і внутрішнє споживання. Крім того, експортноорієнтована економіка ЄС перебувала під тиском невизначеності Brexit та торгового з'ясування між США і Китаєм. Проте погрози щодо зростання в 2020 році не справдились через непередчені для Європи обставини у вигляді Covid/19. Європейська комісія має намір створювати спільний інвестиційний фонд у розмірі 25 мільярдів євро з наявних ресурсів, аби захистити вразливі сектори економіки блоку. В Італії передбачено збільшення витрат на підтримку постраждалих фірм і сімей, в розмірі 25 мільярдів євро. Такі додаткові витрати означають, що дефіцит бюджету Італії у 2020 році перевищить ліміт, встановлений правилами ЄС, а саме 3% національного виробництва. В стабільній орієнтованій на торгівлю економіці Швеції, у 2020 році виникає загроза падіння ВВП до 8%, а рівень безробіття може сягнути за 10% в найближчі місяці, навіть «незважаючи на безпрецедентний фіскальний стимул».

Кожна країна Європейського Союзу сьогодні страждає від наслідків Covid-19, і питання виникають самі собою: чи залишить це наявну кількість членів, чи змінить пріоритети розвитку організації? Які тепер, за наслідками Covid-19 тенденції щодо розширення Європейського Союзу будуть окреслені? У 2008 році Гі Вергофстадт (прем'єр-міністр Бельгії на той час) опублікував книгу «Об'єднані штати Європи», віруючи в необхідність тісного політичного поєднання. Проте це об'єднання будувалось на успішних результатах та перспективах економічного розвитку країн-членів досягнутих демократичним шляхом. На сьогодні можливості зміни політичних систем країн Європейського Союзу під впливом наслідків 2020 року, зростають, і для початку, це виглядає у загрозах відміни чи перенесення виборів парламентських (наприклад у Словаччині, Румунії, Литві, Грузії) або президентських (Польща). Щодо успішності демократичної моделі управління в Європі виникають сумніви та приклади- докази неорганізованості держави і суспільства в боротьбі з вірусом. Проте, виходячи з вищенаведеного, з 2020 року Європейський Союз гуртуватиметься як колаборація заради розвитку. Тепер, скоріше за все організація не «розгерметизується» саме з причин ризику економічних втрат та необхідності збереження безпеки регіону, що також може бути і каталізатором до розширення Європейського Союзу[3].

В умовах світової кризи та очевидної кризи в економіці України, викликаних карантинними заходами щодо Covid-19, важливим є знаходження шляхів досягнення перспектив, які стануть позитивними для країни і суспільства, хоча і викликані негативними обставинами та можуть проводитись радикальними мірами. Технології освоєння екосистем, розробка тактильних костюмів, електронна економіка, повна цифровізація, освоєння космосу - ось світові пріоритети майбутнього. Екологічна складова- це центр всієї іпроблематики питань. Освоєння Землі можливо тільки через оновлення та відтворення, а перспективи- це освоєння Світового океану, Космосу, нових можливостей людини. Наприклад, серед розробок Ілона Маска є SpaceX - приватний розробник ракет-носіїв та комерційний оператор космічних мандрівок; створення ракети носія Falcon-9 та багаторазового безпілотного транспортного космічного корабля Dragon, освоєння Марсу. Штучний інтелект, генна інженерія - перспективи майбутнього кожної розвинутої держави. Не можна не погодитись, з прогнозами Українського Інституту майбутнього щодо «асортименту» майбутніх професій, змінність та інформатизація сучасності, скасовує існування більшості професій, загалом, крім того, молода людина має бути готова то необхідності змінити не 1-2 професії, а 4-5, тобто навчатися все життя! Тільки пластичність мислення, креативність і свобода вибору може зробити конкурентоздатних спеціалістів на ринку.

Висновки. Сучасний розвиток світових процесів обумовлюється низкою специфічних рис, пов'язаних із розвитком інформаційного суспільства, демократизації, розширення співпраці між країнами, тенденціями впливу четвертої промислової технологічної революції. Процеси екологізації здійснюють особливий вплив на економічну складову кожної країни, її місця в структурі міжнародних економічних відносин, змінах технологічних укладів.

В умовах, коли економічні наслідки від Covid-19 негативно гігантські, змінені соціальні пріоритети суспільства, смурно «нависає» питання щодо подальшого стану цього суспільства, з високим рівнем безробіття, відсутністю доходів, тощо, і чи не впаде воно в маргинальність. Саме тут рівень освіти і науки в суспільстві і проявиться на практиці.

Список використаних джерел

1. Юваль Ной Харари. «Homo Deus: краткая история завтрашнего дня». 2019. 430 с.
2. Юваль Ной Харари. «Sapiens: краткая история человечества». 2019. 496 с.
3. Грущинська Н.М. Авторська колонка в журналі *«The экономист»* URL: http//www.economistua.com (дата звернення: 23.05.2020).
4. Коронавірус Covid-19: експерти проаналізували можливі соціальні та економічні наслідки URL: http//moz.gov.ua (дата звернення: 23.05.2020).
5. Covid-19: назріваюча криза загрожує економічним занепадом URL: http//www.ua.undp.org (дата звернення: 23.05.2020).
6. МВФ: світова економіка впорається з наслідкми пандемії Covid-19- [URL: http//www.dw.com м(дата звернення: 23.05.2020).
7. Пом'якшення негативного впливу наслідків пандемії Covid-19- URL: http//www.unicef.org (дата звернення: 23.05.2020).
8. Як борються з Covid -19 у світі: варіанти урядових рішень URL: http//www. icps.com.ua (дата звернення: 23.05.2020).
9. Насіб Талеб. Чорний лебідь. Про неймовірне у реальному житті. 2017. 392 с.

УДК 332.2/021(045)

ТРЕТЯК А.М.,
д.е.н., професор, член-кореспондент НААН
ТРЕТЯК В М.,
д.е.н., професор
Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління Мінприроди України

НОВА МОДЕЛЬ ЗЕМЕЛЬНОГО УСТРОЮ В УКРАЇНІ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ РЕФОРМОЮ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Анотація. *Обґрунтовано нову концептуальну модель земельного устрою в Україні, яка повинна реалізовуватися для підвищення ефективності адміністративно-територіальної реформи і використання потенціалу землі та інших природних ресурсів територій.*

Ключові слова*. Земельний устрій, адміністративно-територіальний устрій, форми власності на землю, форми землекористування,модель нового земельного устрою.*

Третяк А Н., д.э.н., профессор, член-корреспондент НААН
Третяк В.Н., д.э.н., профессор Государственной экологической академии последипломного образования и управления Минприроды Украины

НОВАЯ МОДЕЛЬ ЗЕМЕЛЬНОГО УСТРОЙСТВА В УКРАИНЕ В СВЯЗИ С РЕФОРМОЙ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ

Аннотация. *Обоснованно новую концептуальную модель земельного устройства в Украине, которая должна реализовываться для повышения эффективности административно-территориальной реформы и использования потенциала земли и других природных ресурсов территорий.*

Ключевые слова*. Земельный строй, административно-территориальное устройство, формы собственности на землю, формы землепользования, модель нового земельного строя.*

Tretiak A., Doctor of Economics, professor, corresponding member of NAAS
Tretiak V., Doctor of Economics, Professor of the State Ecological Academy of Postgraduate Education and Management of the Ministry of Natural Resources of Ukraine

A NEW MODEL OF LAND SYSTEM IN UKRAINE WITH REGARD TO THE LOCAL GOVERNMENT REFORM

Annotation. *Grounded the new conceptual model of land system in Ukraine, which should be implemented to improve effectiveness of the administrative and territorial reform and the use of the land potential and of the other natural resources of the territories.*

Keywords*. Land system, administrative-territorial system, form of land ownership, form of land use, model of new land system.*

Постановка проблеми. Протягом часу здійснення земельної реформи в незалежній Україні земельний устрій змінювався двічі [1]. Сьогодні у зв'язку із проведенням децентралізації влади йде пошук його нової моделі на перспективу, про що викладено у цьому дослідженні. Також відмітимо, що під земельним устроєм України розуміється - земельний лад який характеризується територіальною природно-екологічною і адміністративно-територіальною організацією земельних та інших природних ресурсів країни, формами власності на землю та системою форм володіння і користування землею, а також принципами організації території та земельних відносин. У зв'язку із загостренням в Україні проблем купівлі-продажу земельних ділянок сільськогосподарського призначення відповідно до прийнятого Верховною радою України Закону України № 2178-10 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення», який передбачає повне відкриття земельного ринку з 1 липня 2021 року, питання моделі земельного устрою ще більше стає актуальним.

Метою статті є дослідження формування нової моделі земельного устрою в Україні у зв'язку із здійсненням децентралізації влади та повного відкриття сільськогосподарського земельного ринку.

Виклад основного матеріалу. Після того як в 2012 році змінами до Земельного кодексу України, а саме пункт 12 Перехідних положень був виключений щодо повноважень сільських, селищних та міських рад щодо розпорядження землями державної власності в межах населених пунктів, а землі комунальної власності в цей період були сформовані тільки на 0,5 % території країни, територіальні громади були усунуті від управління землекористуванням на своїх територіях. Фактично вони були усунуті від регулювання земельних відносин та управління земле- і природокористуванням на своїй території. Адже, організація місцевого самоврядування починається із визначення статусу кожного елемента системи, насамперед формування земельного устрою територіальної громади.

Після конституційних змін адміністративно-територіального поділу та форм власності на землю, змін земельного законодавства щодо виключення територій сільських і селищних рад із адміністративно-територіальних одиниць, введенням Конституцією України і земельним кодексом України комунальної власності на землю замість колективної власності на землю, формування нових ринково-орієнтованих форм господарювання (землеволодінь та землекористувань), особливо в сільському господарстві, необхідно було вибудовувати ***нову модель земельного устрою*** в Україні. Але цього не пройшло.

Структура адміністративно-територіального устрою України, за даними Верховної Ради України, є наступною: 1 автономна республіка; 24 області; 2 міста з особливим статусом (міста-регіони); 490 сільських районів; 442 міст (*з них: 2 міста-регіони, 184 міст обласного значення, 256 міст районного значення*); 111 районів у містах; 868 селищ міського типу; 27275 сільських населених пунктів (*з них 1167 селищ та 26108 сіл*); 765 селищних рад; 9900 сільських рад.

Важливість чіткого та однозначного встановлення меж адміністративно-територіальних одиниць з точки зору як одної із підсистем системи земельного устрою України обумовлюється наступними чинниками:

– адміністративно-територіальні одиниці є територіальною основою платності землеволодіння та землекористування, що передбачає зарахування плати за землю із певних територій до відповідних бюджетів місцевого самоврядування (частина 4 пункту 1 статті 69 Бюджетного кодексу України від 08.07.2010 № 2456–VI; Розділ XIII «Плата за землю» Податкового кодексу України від 02.12.2010 № 2755–VI, а також зарахування до відповідних бюджетів коштів від відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва (частина 4 пункту 2 статті 69 Бюджетного кодексу України від 08.07.2010 № 2456–VI) [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**; **Ошибка! Источник ссылки не найден.**] (Фактично, адміністративно-територіальний устрій є просторовою основою для спрямування до тих або інших місцевих бюджетів багатьох податків та зборів, які значною мірою визначають їх дохідну частину (зокрема: плати за користування надрами; фіксованого сільськогосподарського податку; податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки; деяких адміністративних штрафів; плати за надані в оренду водні об'єкти місцевого значення; коштів від реалізації безхазяйного майна; грошових стягнень за шкоду, заподіяну порушенням законодавства середовища тощо).про охорону навколишнього природного середовища; збору за забруднення навколишнього природного середовища тощо);

– до розмежування земель державної та комунальної власності межі адміністративно-територіальних одиниць, розмежовують компетенцію органів територіального управління (місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування) щодо розпорядження цими землями (пункт 12 Розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України від 25.10.2001 № 2768–III) та передачі їх у оренду (пункт 1 Розділу VIII «Прикінцеві положення» Закону України від 06.10.1998 № 161–XIV «Про оренду землі») [0, 3];

– відповідно до статті 130 Земельного кодексу України переважне право купівлі земельних ділянок сільськогосподарського призначення мають громадяни України, які постійно проживають на території відповідної місцевої ради, де здійснюється продаж земельної ділянки, а також відповідні органи місцевого самоврядування [0];

– на основі адміністративно-територіальних одиниць здійснюється розмежування компетенції органів територіального управління (місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування) щодо передачі у оренду нерозподілених (невитребуваних) земельних ділянок (стаття 13 Закону України від 05.06.2003 № 899–IV «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв)»), а також компетенція територіальних громад щодо

управління земельними ділянками у порядку охорони спадкового майна та визнання їх відумерлою спадщиною (статті 1277, 1279 та 1285 Цивільного кодексу України від 16.01.2003 року № 435– IV) [4; 5];

– межі адміністративно-територіальних одиниць (у частині визначення меж населених пунктів) визначають правові обмеження щодо формування земельних ділянок житлової та громадської забудови (стаття 38 Земельного кодексу України від 25.10.2001 року № 2768–III) [0];

– межі адміністративно-територіальних одиниць розмежовують компетенцію органів територіального управління (місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування) щодо затвердження документації із землеустрою (стаття 186 Земельного кодексу України від 25.10.2001 № 2768–III) та містобудівної документації (статті 12, 14, 16, 17 – 19 Закону України від 17.02.2011 року № 3038–VI «Про регулювання містобудівної діяльності»), в тому числі при зміні цільового призначення земельних ділянок [0; 6];

– нормативна грошова оцінка земельних ділянок як важливий економічний регулятор земельних відносин проводиться на основі адміністративно-територіальних одиниць (постанови Кабінету Міністрів України від 23.03.1995 № 213 «Про Методику нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів» та від 23.11.2011 № 1278 «Про затвердження Методики нормативної грошової оцінки земель несільськогосподарського призначення (крім земель населених пунктів)») [7; 8];

– визначення підсудності справ, які пов'язані із земельними ділянками як нерухомим майном, що мають пред'являтися за місцезнаходженням майна або основної його частини, фактично має здійснюватися із урахуванням адміністративно-територіальних одиниць (стаття 114 Цивільного процесуального кодексу України від 18.03.2004 № 1618–IV) тощо [10].

Таким чином, земля (земельні ресурси), це не тільки елемент суспільного виробництва а об'єкт більше складний. Це – і ґрунт, і територія розміщення, і надра, і простір над нею. Цей поділ землі на верстви підвищує не тільки загальний ефект від її використання, але і її економічне значення. Першочерговим і головним політичним завданням регулювання земельних відносин та формування системи землекористування в Україні є не тільки формування шару власників, володільців й орендарів землі, але й забезпечення необхідних загальних територіальних (просторових) економічних, техніко-технологічних й організаційно-управлінських умов для ефективного використання землі, як основи підвищення життєвого рівня суспільства, його соціально-політичної стабілізації, збереження й посилення української держави.

Визначаючи зміст земельного устрою України на стратегічну перспективу, необхідно орієнтуватися на наступні ***принципи***:

1) У суспільному відтворенні земля виступає як його унікальна нічим не замінима багатофункціональна основа, що є фундаментом всієї сфери й складовою частиною економічного процесу, включаючи власне виробництво життєвих благ і ресурсів, їхній розподіл, обмін і споживання. Тому земельні перетворення, які зачіпають всі сторони суспільної життєдіяльності «проникають» в усі сфери суспільних відносин у цілому, не повинні займати периферійне положення в реформуванні загальноекономічного процесу. Її місце – у фундаменті радикальних економічних реформ, як їх базової, вихідної основи, органічної складової, яка визначає в кінцевому підсумку зміст всіх інших перетворень в економіці країни. Тому розробку концепції нового земельного устрою України не можна відривати від загальноекономічної реформи, а тим більше адміністративно-територіальної. Не слід розглядати земельні перетворення і як одночасову акцію по вирішенню окремих, нехай навіть дуже важливих, земельних питань, а як довгостроковий динамічний процес розбудови нового земельного устрою, розвитку земельних відносин та формування системи сталого землекористування [10]. Це передбачає тверде зв'язування подальшого етапу земельної реформи по термінах, змісту й механізмах реалізації як із загальноекономічної, так й аграрної реформами з метою забезпечення нормального розвитку останніх;

2) Земельні перетворення *(формування нового земельного устрою країни, удосконалення земельних відносин та формування системи сталого землекористування)*, що зачіпають інтереси всіх верств населення не тільки села, але й міста набагато ширші по своєму змісту рамок аграрної реформи;

3) Земельні перетворення носять комплексний характер. Концепція нового земельного устрою України повинна формуватися з одночасним прийняттям основних законодавчих основ, що забезпечують його реалізацію. Необхідність останніх продиктована досвідом реформування в останні роки, коли основні закони, що забезпечують проведення реформ, приймалися з великим запізненням. Прийняті в період міжзаконня укази, постанови та розпорядження уряду й т.п. суперечили один

одному, а часом і задуму реформи, вносили правову плутанину, заводячи реформу в глухий кут;

4) Земельні перетворення (*формування нового земельного устрою країни, удосконалення земельних відносин та формування системи сталого землекористування*) повинні здійснюватися з необхідним економічним та екологічним обґрунтуванням.

Це може бути забезпечене шляхом розробки відповідної землевпорядної (планувальної та проектної) документації із землеустрою.

У самому загальному виді систему концептуальних положень і заходів щодо створення ефективного багатоукладного земельного ладу в Україні на стратегічну перспективу можна представити в трьох основних підсистемах:

1) удосконалення загальних умов територіальної організації земельних та інших природних ресурсів і функціонування ефективного багатоукладного земельного ладу;

2) реорганізація та реструктуризація структури сформованої системи землекористування в напрямі його багатофункціональності й відповідне удосконалення земельних відносин;

3) формування ефективної загальнодержавної багатофункціональної системи управління земельними ресурсами та землекористуванням.

З метою відпрацювання науково обґрунтованих пропозицій удосконалення територіальної організації земельних та інших природних ресурсів й функціонування ефективного багатоукладного земельного ладу на рисунку приведено розроблену нами концептуальну модель системи земельного устрою України, яка включає такі чотири функціональних блоки, а саме:

1) земельний устрій за природно-економічним районуванням (зонуванням);

2) земельний устрій за адміністративно-територіальним поділом;

3) земельний устрій за формами власності на землю;

4) земельний устрій за формами та методами використання землі (*типами (підтипами) землекористування*) (див. рис.1).

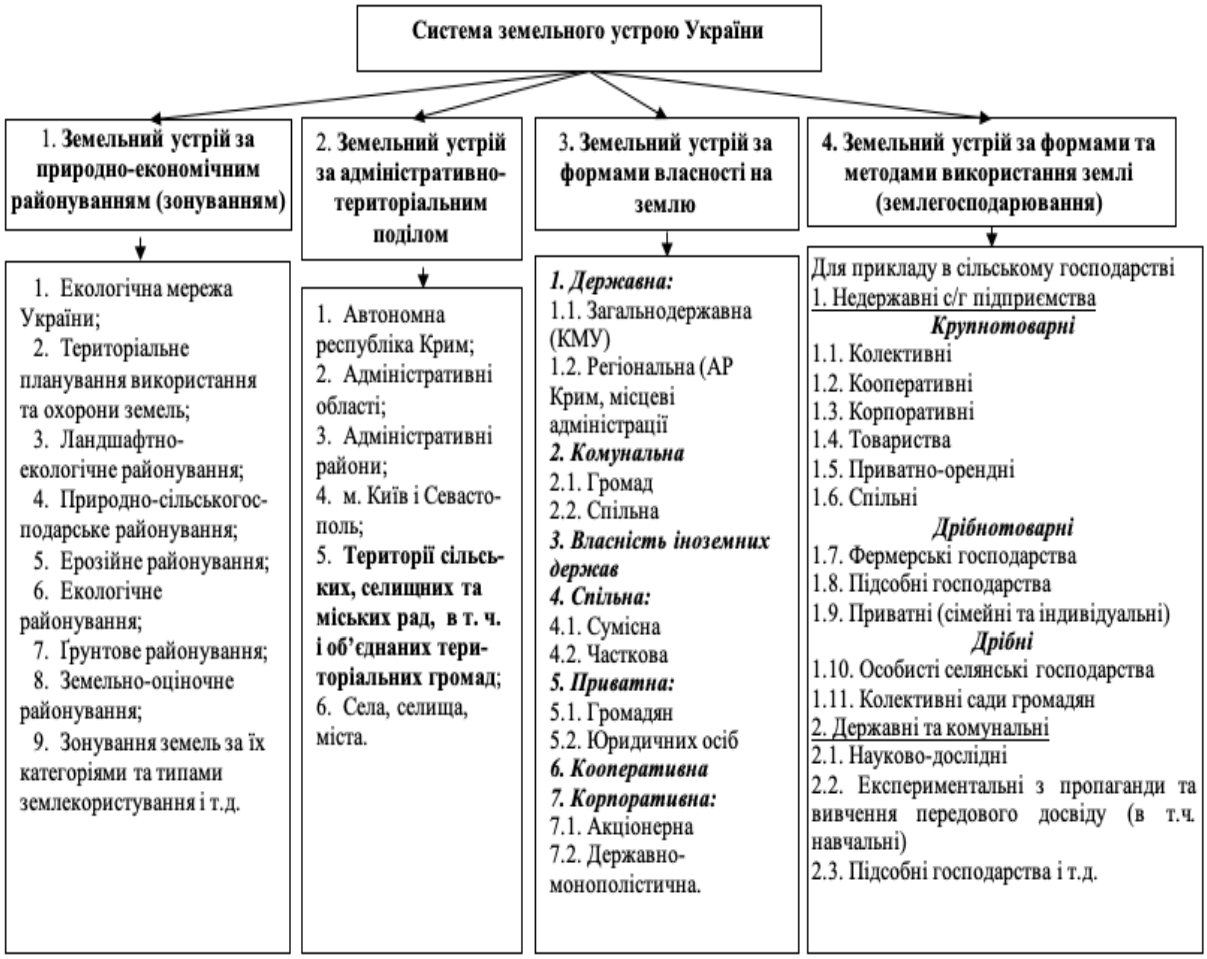

Рис. 1. Логічно-смислова концептуальна модель системи земельного устрою України

Тому, в основу формування і функціонування земельного устрою в Україні в період здійснення децентралізації влади повинні бути покладені наступні концептуальні засади:

1) земельні перетворення (формування нового земельного устрою країни, удосконалення земельних відносин та формування системи сталого землекористування), які зачіпають всі сторони суспільної життєдіяльності й «проникають» в усі сфери суспільних відносин у цілому, не повинні займати периферійне положення в реформуванні загальноекономічного процесу. Їх місце – у фундаменті радикальних економічних реформ, як їх базової, вихідної основи, органічної складової, яка визначає в кінцевому підсумку зміст всіх інших перетворень в економіці країни;

2) адміністративно-територіальні і земельні перетворення повинні здійснюватися як довгостроковий динамічний процес розбудови нового земельного устрою, розвитку земельних відносин та формування системи сталого землекористування, що протікають одночасно, адекватно й у рамках руху всього суспільства по шляху становлення ринкової економіки. Це вимагає твердого ув'язування по термінах, змісту й механізмах реалізації з метою забезпечення нормального розвитку останніх;

3) адміністративно-територіальні і земельні перетворення зачіпають інтереси всього без винятку населення країни, а це вимагає, з одного боку, їх проведення на суворо добровільній основі в міру дозрівання політичних, економічних і соціальних передумов, включаючи ступінь психологічної готовності землекористувачів, а з іншого боку, по можливості найбільш повного врахування цих інтересів при чіткому ранжируванні їхньої пріоритетності;

4) адміністративно-територіальні і земельні перетворення повинні здійснюватися комплексно, на основі ретельно й всебічно розробленої концепції, у єдності заходів щодо структурної перебудови землекористування країни й перетворення його в багатоукладну систему з адекватними заходами щодо удосконалення земельних відносин. Концепція нового земельного устрою України повинна формуватися з одночасним прийняттям основних законодавчих основ, що забезпечують його реалізацію;

5) адміністративно-територіальні і земельні перетворення повинні здійснюватися з необхідним економічним та екологічним обґрунтуванням.

Таким чином, в системі земельного устрою, найбільш проблемною є система адміністративного устрою України, як сукупність адміністративно-територіальних одиниць (АР Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села), що складають просторовий каркас (основу) політичного устрою країни. Адміністративно-територіальний устрій – це свого роду внутрішній «каркас» державного устрою, що складається з адміністративно-територіальних одиниць трьох рівнів: 1) АР Крим, області та міста зі спеціальним правовим статусом – Київ і Севастополь; 2) райони, міста республіканського (АРК) та обласного значення; 3) міста районного значення, селища, села.

Суть реформи органів місцевого самоврядування (децентралізації) заключається передусім в забезпеченні його спроможності самостійно, за рахунок власних ресурсів, вирішувати питання місцевого значення. Йдеться про наділення територіальних громад більшими ресурсами та про мобілізацію їхніх внутрішніх резервів. До таких ресурсів належать земля та інші природні ресурси. Наші дослідження показують, що потенціал земельних та інших природних ресурсів територіальними громадами використовується тільки в сільському господарстві на 39% а в інших галузях від 1 до 50% [10, 11]. Відповідно, реформа органів місцевого самоврядування це не тільки об'єднання (*укрупнення)* територіальних громад а і планування (*пошук резервів*) більш ефективного використання землі та інших природних ресурсів, що розміщені на їх території. Отже, діюча в Україні система місцевого самоврядування сьогодні не відповідає потребам суспільства. Функціонування органів місцевого самоврядування в більшості територіальних громад не забезпечує створення і підтримки належного життєвого середовища, яке є необхідним для повноцінного розвитку людини, її самореалізації, захисту прав, надання якісних і доступних адміністративних, соціальних та інших послуг на відповідних територіях. Результатом реформи має бути створення та підтримка належного життєвого середовища для громадян, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєзабезпечення на відповідній території, узгодженість інтересів держави та територіальних громад. Моніторинг реалізації реформи децентралізації в Україні показав незначні фактичні результати її виконання [12, с. 177], на даний час досі не створене повноцінне базове законодавство в частині повноважень, ресурсів, відповідальності. Доцільним є глибоке науково-практичне дослідження світового й українського досвіду, розробка й упровадження науково обґрунтованої власної системи децентралізації влади з урахуванням

історичних, ідеологічних, культурних, соціальних, економічних, географічних та інших особливостей країни, ***і особливо природних ресурсів території***.

Висновки. 1. Конституційне визначення адміністративно-територіального поділу України та закріплення форм власності на землю – приватної, комунальної та державної, із послідуючим правовим оформленням в Земельному кодексі України (2001 року) обумовило ліквідацію територій сільських, селищних та міських рад як базової основи діяльності та фінансової стабільності територіальних громад. Не проведення землевпорядних робіт із розмежування земель державної і комунальної власності (*станом на 01.01. 2017 р. землі комунальної власності складають 0,5% від загальної площі країни при прогнозованій площі 25–28%*) та позбавлення у 2012 році повноважень рад розпоряджатися землями державної власності в межах населених пунктів, поряд із ліквідацією територій рад, обумовило відповідні зміни в земельному ладі України і усунення територіальних громад від управління земле- та природокористуванням, що мало негативний вплив на якість життя та безпеку населення країни, на стабільний розвиток форм землекористування сільських територій.

2. Система концептуальних положень і заходів щодо адміністративно-територіальної реформи та створення ефективного багатоукладного земельного ладу і сталого землекористування в Україні на перспективу повинна базуватися на запропонованій моделі системи земельного устрою України, яка включає такі 4 функціональних блоки: 1) земельний устрій за природно-економічним районуванням (зонуванням); 2) земельний устрій за адміністративно-територіальним поділом; 3) земельний устрій за формами власності на землю; 4) земельний устрій за формами та методами використання землі (землекористування).

3. Узгодження заходів реформ земельного устрою України та адміністративно-територіальної обумовлене незначними фактичними результатами останньої і невикористанням потенціалу земельних та інших природних ресурсів територіальними громадами на своїх територіях (*використовується тільки в сільському господарстві на 39% а в інших галузях від 1 до 50%*).

Список використаних джерел

1. Третяк А.М., Третяк В.М. Тенденції розвитку земельного устрою в Україні. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель.* № 1. 2017. с. 4-12.

2. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2874%D0%B0-07 (дата звернення: 26.05.2020).

3. Про оренду землі: Закон України від 22 жовтня 1998 року № 161–XIV. *Офіційний вісник України.* 1998. № 42. С. 1.

4. Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власникам земельних часток (паїв): Закону України від 05 червня 2003 року № 899–IV. *Офіційний вісник України*. 2003. № 26. 11 липня. С. 7.

5. Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 року № 435–IV. *Офіційний вісник України.* 2003. № 11. 28 березня. С. 7.

6. Про регулювання містобудівної діяльності: закон України від 17 лютого 2011 року № 3038-VI. *Офіційний вісник України.* 2011. № 34. 26 серпня. С. 131.

7. Про затвердження Методики нормативної грошової оцінки земель несільськогосподарського призначення (крім земель населених пунктів): постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 року № 1278. *Офіційний вісник України.* 2011. № 97. С.12.

8. Про Методику нормативної грошової оцінки земель несільськогосподарського призначення (крім земель населених пунктів): постанова Кабінету Міністрів України від 30 травня 1997 року № 525. *Офіційний вісник України.* 1997. № 23. С. 87.

9. Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 року № 1618–IV. *Офіційний вісник України*. 2004. № 16. 07 травня. С. 11.

10. Третяк А.М. Третяк В.М., Третяк Н.А. Земельна реформа в Україні: тенденції та наслідки у контексті якості життя і безпеки аселення: [монографія] / А.М. Третяк, В.М. Третяк, Н.А. Третяк // під заг. ред. А.М. Третяка. – Херсон: Грінь Д.С., 2017. 522 с.

11. Третяк А.М. Склад, структура та зміст «Програми використання і охорони земель та інших природних ресурсів на територіях об'єднаних територіальних громад» *на прикладі Деснянської об'єднаної територіальної громади Козелецького району Чернігівської області :* [монографія] / А.М. Третяк, В.М. Третяк, В.О. Леонець, Н.А. Третяк, Н.О. Капінос**. –** Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС**. –** 2016. – 110 с.

12. Ярошенко І. В., Семигуліна І. Б. Проблемні питання реалізації реформи децентралізації влади в Україні. Проблеми економіки № 4, 2015. с. 177-187.

УДК 338.434(045)

КОРЖ М.В.,
д.е.н., професор
кафедри маркетингу та реклами
Київського національного торговельно-економічного університету.
МАЛІНОШЕВСЬКА К.І.,
к.е.н.,
фінансовий директор
товариства з обмеженою відповідальністю «Хайлайн Медіа».

ОСОБЛИВОСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

Анотація. *Інноваційний розвиток є необхідною умовою ефективного функціонування сільського господарства. Стратегічним напрямком інноваційного розвитку суб'єктів агробізнесу є конкурентоспроможність товарів та якості через формування необхідних умов для виробництва. Для здійснення інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств необхідно створити сприятливі умови у вигляді зміцнення виробничої інфраструктури, прийняття законів та правил в інтересах сільськогосподарських підприємств, підтримки сільськогосподарських підприємств державними та регіональними органами влади. Водночас слід зазначити, що сприйнятливість бізнесу до інновацій залишається низькою. Як правило, відсутність інноваційної активності пояснюється слабкою фінансовою, організаційною, економічною та інформаційною підтримкою цього процесу. Отже, сьогодні особливу цікавість викликає проблема оцінки ефективності інноваційного розвитку суб'єктів агробізнесу.*

Ключові слова: *науково-технічний прогрес, інновації, інноваційний процес, інноваційний розвиток, агропромисловий комплекс.*

Корж М.В., д.э.н., профессор кафедры маркетинга и рекламы Киевского национального торгово-экономического университета.
Малиношевская Е.И., к.э.н., финансовый директор общества с ограниченной ответственностью «Хайлайн Медиа».

ОСОБЕННОСТИ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДЛЯ ПРЕДПРИЯТИЙ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА

Аннотация. *Инновационное развитие является необходимым условием эффективного функционирования сельского хозяйства. Стратегическим направлением инновационного развития субъектов агробизнеса является конкурентоспособность товаров и качества через формирование необходимых условий для производства. Для осуществления инновационной деятельности сельскохозяйственных предприятий необходимо создать благоприятные условия в виде укрепления производственной инфраструктуры, принятие законов и правил в интересах сельскохозяйственных предприятий, поддержки сельскохозяйственных предприятий государственными и региональными органами власти. Вместе с тем следует отметить, что восприимчивость бизнеса к инновациям остается низкой. Как правило, отсутствие инновационной активности объясняется слабой финансовой, организационной, экономической и информационной поддержкой этого процесса. Итак, сегодня особый интерес вызывает проблема оценки эффективности инновационного развития субъектов агробизнеса.*

Ключевые слова: *научно-технический прогресс, инновации, инновационный процесс, инновационное развитие, агропромышленный комплекс.*

Maryna Korzh, Department of Marketing, Kyiv National University of Trade and Economics, Kioto str., 19, Kyiv, Ukraine
Kateryna Malinoshevska, PhD, Financial Director of «Highline Media» Ltd., Bulvarno-Kudryavska str., 22-a, Kyiv, Ukraine

FEATURES OF INNOVATIVE ACTIVITIES IN AGRICULTURAL ENTERPRISES

Abstract. *Innovative development is a prerequisite for the efficient functioning of agriculture. The strategic direction of innovative development of agribusiness entities is the competitiveness of goods and quality through the formation of the necessary conditions for production. To implement the innovative activities of agricultural enterprises, it is necessary to create favorable conditions in the form of strengthening the production infrastructure, adoption of laws and regulations in the interests of agricultural enterprises, support of agricultural enterprises by state and regional authorities. At the same time, it should be noted that business susceptibility to innovation remains low. As a rule, the lack of innovative activity is explained by the weak financial, organizational, economic and informational support of this process. Thus, of particular interest today is the problem of evaluating the performance of innovative development of agribusiness entities.*

Keywords: *scientific and technological progress, innovation, innovation process, innovative development, agro-industrial complex.*

Introduction. The most important place in the economy of the country is occupied by the agro-industrial complex, on the level of development of which the state of other branches of economy depends. Specificity of agriculture is determined by the production of food as the basis of human life and reproduction of labor, the production of raw materials for many types of non-productive consumer goods and products for industrial use. One of the directions of agribusiness development is the innovative type of economy, which is characteristic of post-industrial society, its new technological base, and modern stage of NTP. An innovative factor has become a strategic tool for the development of societies and economies. At the present stage of world economic development, the economic development of countries is determined not by natural resources or by industrial output, but by the aggregate capacity of economic entities to implement new ideas in order to meet consumer demand in certain goods or services. An important direction of the strategies for innovative development of agricultural enterprises is the organizational support of this type of activity, an important component of which is the promotion and protection of the intellectual product, the content of which in a broad sense lies in the protection of intellectual potential.

The solution to the problems set by the agroindustrial complex is possible only in line with innovative development. The main directions of innovation policy include: ensuring the legal regulation of innovation development and protecting the interests of its participants; direct and indirect support for innovation creation and development; determination and implementation of priority development; development of effective forms of partnership and cooperation, formation of organizational and economic structures; training of employees in the field of innovative activity for agribusiness; priority development of the material and technical base of the agricultural industry; development of international cooperation in the field of innovation. Due to the fact that at present the development of agricultural enterprises cannot be carried out without their innovative activity, research in the field of innovation is of great importance for theory and business practice.

Main part. In the course of the research it was found out that innovative activity, in the broad sense of the word, is an activity for the creation, development, dissemination and use of innovation. The organization of innovative activity is considered as the process of forming a system of ensuring interaction between its subjects and rationalization of innovation processes. The innovative development of the agro-industrial complex is a complex problem in which significant influence is played by the state. The transition of business systems to innovative type of development is due to objective reasons:

– the overcrowding of the global market for goods and compounds, to find a place where you can only form your own market niche for a qualitatively new product;

– the ability of an innovative type to create significant competitive advantages, which is an integral part of an entity's competitiveness and economic sustainability in an uncertain and volatile market environment;

– the global tendency to individualize the needs, and therefore - consumer characteristics of the product;

– the desire of multinational corporations to monopolize markets, which requires smaller entities to operate an innovative market behavior strategy to ensure sustainability.

An important direction of the strategies of innovative development of agribusiness entities is the organizational support of this type of activity, an important component of which is the promotion and protection of an intellectual product, the content of which in a broad sense is to protect and stimulate the development of intellectual potential [1]:

1) legal protection of intellectual property;

2) development of the patent system;

3) improvement of the new knowledge management system;

4) empowerment of employees in decision-making in the sphere of development and implementation of innovations, etc.

At the present stage in the agro-industrial complex distinguish a number of factors that limit the development of innovative processes: reducing the volume of state support for agriculture, reducing funding for research at the expense of budgets of different levels, low level of professional training of personnel of agricultural entities, agricultural susceptibility to innovation and low level of innovation activity. The content of investment support for the innovative development of agricultural enterprises is investment support for different innovative assets in different forms, which gives rise to the constantly increasing production of innovative agricultural products, the greater the increase in the production of innovative agricultural products per unit of investment in innovative assets, the higher the efficiency of investment support of investment enterprises.

The innovation process can be seen as a set of sequential actions that result in innovation evolving from an idea to a specific product and spreading through the practical use of the latter (Table 1).

Table 1

Methods of innovative management

Type of method	Method name
1. Methods for detecting thoughts	Interview Questionnaire Selective polls Expertise
2. Analytical methods	System analysis Writing scripts Functional-cost analysis Economic analysis
3. Assessment methods	Product evaluation Assessment of scientific and technical level and competitiveness of development Assessment of organizational and technical level of production Cost estimation Estimation of the profitability threshold Risk and odds assessment Evaluating innovation performance
4. Methods of idea generation	Brainstorming Method 6 - 3 - 5 Synectics method Morphological analysis Business games and situations
5. Decision-making methods	Economic and mathematical models Building a decision tree Comparison of alternatives
6. Forecasting methods	Expert Extrapolations Analogies Delphi Method Regression analysis Simulation models
7. Methods of visual representation	Graphic models Physical models Job descriptions and instructions
8. Methods of argumentation	Presentations Negotiations

The current economic processes in the world have changed the mechanism of management of scientific and technological progress, influenced the pace and nature of research, development and research, development and implementation of innovations as a basis for economic growth, improving the competitiveness of the organization. and the economy as a whole [3].

It is customary to distinguish external and internal factors that determine the development of different forms of agroindustrial complex. External factors include: pricing for industrial and agricultural products, the

level of tax burden, conditions for granting loans for the development of production, the degree of protection of the domestic agricultural market of agricultural products, the level of income of the population.

Internal factors include: natural, logistical, level of development of agrarian research, economic, including financial and organizational-managerial, as well as the integration of structural units of agroindustrial complex (Fig. 1).

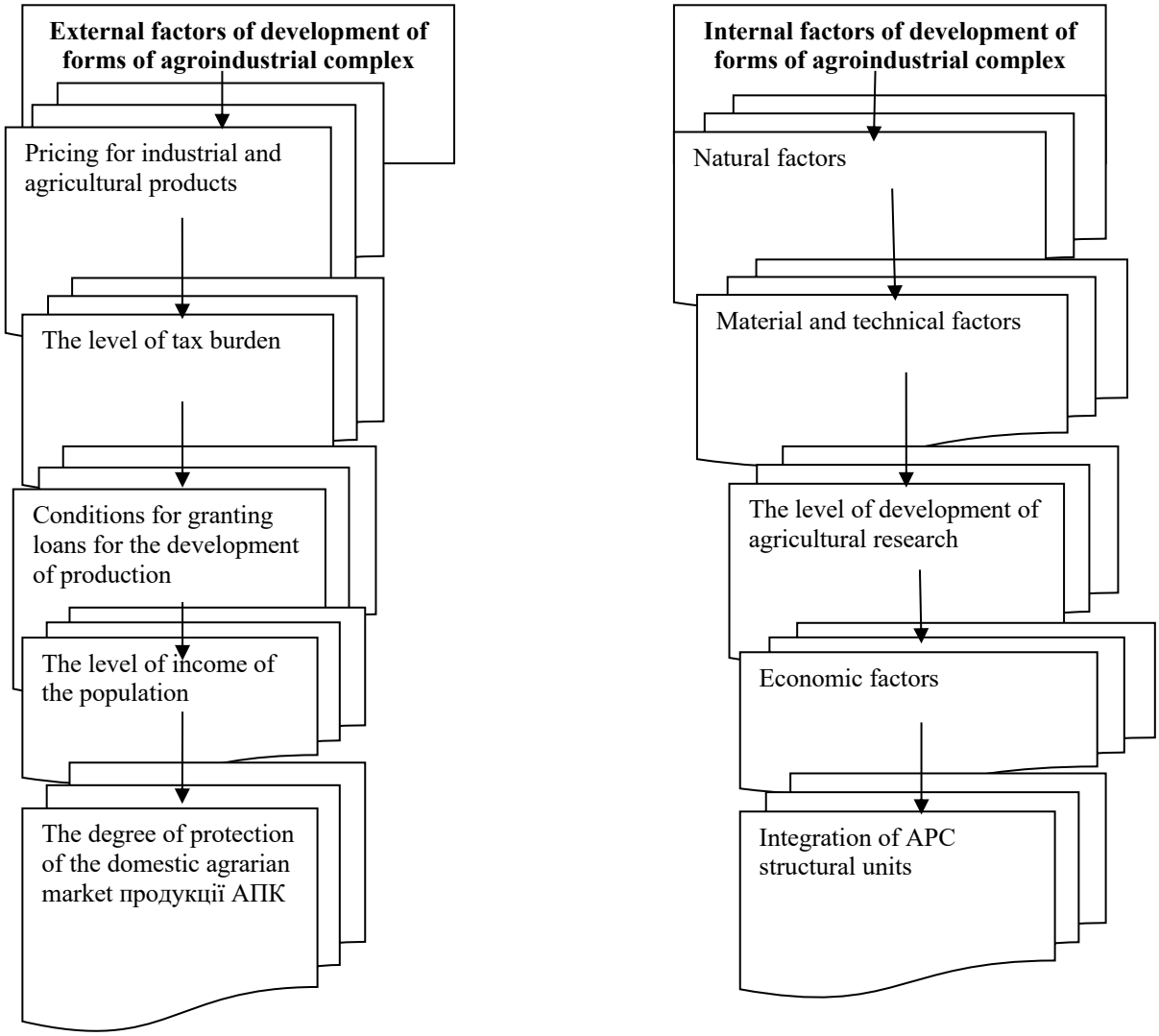

Fig. 1 External and internal factors of development of forms of agricultural industry

An innovation process can be seen as a set of sequential actions that result in innovation evolving from an idea to a specific product (a need that is determined by marketing research) and spread through the practical use of the latter.

Specific features of the strategy are influenced by the following components of the innovation process [6]:

1) state of the environment (market type, nature of competition, practice of state regulation, level of education, organizational forms of interaction between science and production, etc.);

2) the state of the internal environment of individual organizational and economic systems (financial and logistical resources, application of technologies, communication with the external environment, etc.).

At the present stage, the main directions of scientific and technological progress in the world agriculture are:

a) creation of new, more productive means of production, complex mechanization, automation and electrification in all fields of plant and animal husbandry;

b) development of intensive and resource-saving technologies for agricultural production;

c) creation of effective means of protection of plants and animals, herbicides, mineral fertilizers, comprehensive chemicalisation of agriculture.

The importance of creating a strategy for the activities of agribusiness entities in the innovation system is determined by the peculiarities of the innovation process:

- high risk and uncertainty of ways to achieve goals;
- the impossibility of detailed planning and targeting of estimates;
- the need to overcome resistance both in the sphere of economic relations and interests of participants of the innovation process;
- dependence on the socio-economic environment in which it functions and develops.

The development and implementation of innovations will be appropriate provided that the new product or service differs in certain respects from similar products of competitors, that is, has competitive advantages. To do this, the market and its needs, both explicit and hidden, need to be carefully researched.

These features should be taken into account when determining the content of marketing procedures within the stages of the innovation process in the enterprise, because the specifics of the innovation process is such that the focus gradually moves from the field of research (to develop innovation) to the field of marketing [2].

Over the last few years, there has been a trend in the development of national food companies, which are gradually displacing foreign goods from their markets. On the example of a bakery enterprise, let us consider the goals and strategies of this enterprise (Table 2). The peculiarity of this product is that it has better production technology than at existing enterprises of the industry, which will significantly improve the quality indicators of products. This gives the new product the following competitive advantages: high quality of final products and promotes resource conservation.

Table 2

The goals and strategy of the bakery enterprise

Business Components	Goals	Strategy
1.The market	Ensure coverage of the Ukrainian flour market at least 25% over 2 years	High quality products
	Increased export of grain and products of its processing	Opening of representative offices abroad. Creation of freight forwarding units. Increasing and controlling the port's grain handling capacity. Strengthening and development of the international department.
2. Production	Adjusting the production of flour to full capacity with minimal cost.	Improvement of flour production technology. Increased production
3. Finance	Increase of the contract price of the products to repay the funds borrowed from the bank.	Improvement of design characteristics of flour at the expense of quality raw materials. Attraction of loans and investments.
4. Management	Speed and accuracy of decision making	Marketing research and financial and economic calculations

The management of agribusinesses manages the processes of innovative development through the system of economic instruments. The information needed for the management of the environment and the actual object of the control comes through the information system [5].

The presence of feedback between the information security system and the management of the enterprise characterizes the fact that the management is objectively inherent in the elements of administration. Feedback on management goals shows that the formation and refinement of goals is performed in the management process. Innovative development of a particular enterprise influences the state of the market as a whole, as evidenced by the feedback between the external environment and the enterprise, which is carried out through the information support system (Table 3). In addition, a system of innovation management at the micro level should be established, one of the functions of which is to monitor the implementation of measures aimed at realizing the potential of innovative development (in terms, volumes, degree of efficiency).

Table 3

Structure and level of innovative potential of the organization

Elements of the organizational mechanism	Innovative potential	
Purposes		
Common	Maximize current profits	Meeting the needs of consumers
Marketing	Maximizing sales of products	Determination of perspective directions of product development and production diversification
Financial	Financing of running costs, focus on own funds	Searching for opportunities to attract external sources to invest in innovative projects
Production	Ensuring production rhythm, minimizing production costs	Maximize the opportunities of existing technology for product development and production diversification
Individual goals of employees	Solve current tasks within your workplace	Finding ways to improve your work, including outside your workplace

The development of the concept of an innovative system for agribusiness entities should be based on the direct interaction of all agricultural units, the development and implementation of a common long-term strategy for innovative development.

Conclusions. Therefore, the organization of innovation activities in the agro-industrial complex is impossible without the participation of the state as an objectively necessary coordinator and regulator of innovation processes. In terms of market relations, the state should provide an opportunity to regulate the impact on the innovation process in the agro-industrial complex by providing science-based pricing, financial policy, stimulating the activity and provision of investment services, targeted state financing, choosing the main areas of investment and investment, drawing up indicators of solvency capital. The introduction of innovations and the improvement of the efficiency of agricultural production creates new challenges: the industry needs more qualified staff, requires a comprehensive approach to the problem of employment, including the creation of processing plants close to the production of agricultural raw materials, training programs and retraining of staff. The problems facing agribusiness subjects can only be resolved in the context of innovative development. As a result of the research we have identified the main strategic directions of innovative development of agribusiness entities: providing legal regulation of innovative development and protecting the interests of its participants, providing direct support for the creation and education of innovations, identifying and implementing priority development, developing effective forms of partnership and cooperation, forming organizational -economic structures, training of personnel for the sphere of innovative activity for agroindustrial complex, priority development of material and technical base of agroindustrial complex, development of international cooperation in the field of innovation. The proposed strategic directions are universal, as they allow to analyze the efficiency of innovative activity of the enterprise as a whole, as well as the effectiveness of a specific enterprise of agroindustrial complex, as well as to form or adjust the strategy of development of innovations for additional competitive advantages in a dynamic market environment.

Refereces

1. Datsii, O. I. (2008). Development of innovative activity in agroindustrial production. Actual problems of public administration. Kharkiv: View of KRI NAPA «Master», 1 (33), 318–325 [in Ukrainian].

2. Gurochkina, V. V. (2015). Innovation potential of the enterprise: the essence and the system of protection. Economics: realities of time. Scientific Journal, 5 (21), 51–57 [in Ukrainian].

3. Nikiforov, A. E. (2010). Innovative activity: theory and practice of public administration. K. : KNEU[in Ukrainian].

4. Gryshova, I., Shestakovska, T. (2018). FinTech business and prospects of its development in the context of legalizing the cryptocurrency in Ukraine. Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine, 5, 77–89.

5. Gryshova, I. Yu., Shestakovska, T. L., Glushko, O. V. (2017). The economic measurement of convergence of institutional impact on the sustainability of development. Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine, 4, P. 75–80.

6. Myshchak, I. (2018). Problems and Prospects of Legislative Support of Innovation Development in Ukraine. Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine, 6, P. 34–43. Avaible at: https://doi.org/10.32886/instzak.2018.06.05 [in Ukrainian]. (accessed 17.05.2020).

УДК 378.1(063)(045)

ЖАВОРОНКОВА Г.В.,
д.е.н., професор
професор кафедри міжнародної економіки
Національного авіаційного університету

МЕТОДОЛОГІЯ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ЗІ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ «МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА» НА ЗАСАДАХ ПРАКСЕОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ

Анотація. *Теоретико-методологічною основою опанування викладачами навичок професійної діяльності вчені-педагоги вважають праксеологію. Сьогодні затверджуються нові стандарти вищої освіти в рамках її реформування. Визначено ключові компетенції, що будуть необхідні сьогодні на ринку праці. Розроблено структурну схему методології дослідження наукової проблеми підготовки фахівців зі спеціалізації «Міжнародна економіка». Складено категоріальну матрицю, яка демонструє теорію праксеології для проблеми дослідження. Названо компетентності майбутнього фахівця для спеціалізації «Міжнародна економіка». Досліджено основні положення професійного зростання викладача.*

Ключові слова: *праксеологія, стандарт освіти, компетенції, спеціалізація, методологія, методика*

Жаворонкова Г. В., д.э.н., профессор, професор кафедры международной экономики Национального авиационного университета

МЕТОДОЛОГИЯ ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ СО СПЕЦИАЛИЗАЦИИ «МЕЖДУНАРОДНАЯ ЭКОНОМИКА» НА ОСНОВЕ ПРАКСЕОЛОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА

Аннотация. *Теоретико-методологической базой освоения преподавателями навыков профессиональной деятельности ученые-педагоги считают праксеологию. Сегодня создаются новые стандарты высшего образования в рамках его реформирования. Определены ключевые компетенции, которые будут необходимы сегодня на рынке труда. Разработано структурную схему методологии исследования научной проблемы подготовки специалистов со специализации «Международная экономика». Составлено категориальную матрицу, которая демонстрирует теорию праксеологии для проблемы исследования. Названо компетентности будущего специалиста для специализации «Международная экономика». Исследовано основные положения профессионального роста преподавателя.*

Ключевые слова: *праксеология, стандарт образования, компетенции, специализация, методология, методика*

Zhavoronkova G. V., Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor Department of International Economics, National Aviation University, Kyiv, Ukraine,

METHODOLOGY OF TRAINING SPECIALIZERS IN SPECIALIZATION "INTERNATIONAL ECONOMY "ON THE BASIS OF PRACTICEOLOGICAL APPROACH

Abstract. *Scientists-teachers consider praxeology to be the theoretical and methodological basis for teachers to master the skills of professional activity. Today, new standards of higher education are being approved as part of its reform. The key competencies that will be needed in the labor market today have been identified. The structural scheme of the methodology of research of the scientific problem of training specialists in the specialization "International Economics" is developed. A categorical matrix is compiled, which demonstrates the theory of praxeology for the research problem. The competencies of the future specialist for the specialization "International Economics" are named. The basic provisions of professional growth of the teacher are investigated.*

Key words: *praxeology, standard of education, competences, specialization, methodology, methodology*

Актуальність проблеми. Теоретико-методологічною основою опанування викладачами навичок професійної діяльності в освітньому просторі та передумовою до формування педагогічних компетентностей, щоб ефективно користуватись власними діями, вчені-педагоги вважають праксеологію. На сьогоднішній день це є актуальним, оскільки, як показують останні дослідження, виникла нагальна потреба розробки та активного впровадження візуального методу навчання студентів замість розповсюдженого аудіального методу [20]. Це потребує засвоєння нових компетентностей всіма викладачами для професійного їх зростання та формування у них інноваційності та креативності.

Сьогодні затверджуються нові стандарти вищої освіти в рамках її реформування. Через це потребують вирішення проблемні питання, які накопичилися у даній сфері. Втім виникають весь час нові виклики й вимоги, які ставить суспільство перед вищою освітою [17]. Так, Наказом №382 МОНУ від 04.03.2020 р. затверджено новий стандарт вищої освіти за спеціальністю «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» для другого (магістерського) рівня вищої освіти, який вводиться з 2020/2021 навчального року. В даному наказі визначено вимоги до наявної системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти.

Відтак розгляд праксеології як наукової бази в методології підготовки фахівців з економіки в цілому та зі спеціалізації «Міжнародна економіка» зокрема, а також пошук нових підходів до забезпечення якості підготовки фахівців є досить перспективним та носить актуальний характер.

Аналіз досліджень і публікацій. Джерельною основою для теоретико-методологічного аналізу в проведеному дослідженні на основі праксеологічного підходу слугують наукові праці філософів (В. Андрущенка [2], Л. Дротянко [6], Л. Комахи [9] та ін.) та економістів (Т. Котарбіньського [11], Л. Мізеса [13], Є. Слуцького [18] та ін.).

Водночас недостатньо розробленими залишаються питання щодо самовдосконалення методичної підготовки самих викладачів економічних дисциплін в цілому та зі спеціалізації «Міжнародна економіка» зокрема. Крім того новий стандарт вищої освіти вимагає ефективного засвоєння майбутніми фахівцями компетенцій їхньої спеціалізації, а в цьому саме праксеологічний підхід допоможе.

Метою статті є розробка методології дослідження забезпечення якості підготовки фахівців зі спеціалізації «Міжнародна економіка» як наукової проблеми на основі праксеологічного підходу.

Виклад основного матеріалу. Світовий економічний форум визначив ключові компетенції, що будуть необхідні сьогодні на ринку праці, і за якими має розвиватись сучасна освіта (див. табл. 1). В десятку найнеобхідніших компетенцій додались, потіснивши активне слухання та контроль якості, – емоційний інтелект та когнітивна гнучкість, що вимагає опрацювання та внесення їх в навчальні програми.

Втім на формування і розвиток особистості найбільше впливає середовище, в якому вона живе, навчається та працює. Тому для університетів важливою і актуальною проблемою як теоретичного, так і практичного характеру є проблема створення високотехнологічного інформаційно-комунікаційного освітньо-наукового середовища, в якому студент знаходиться щодня в процесі всього періоду навчання. Тому воно повинне відповідати потребам інформаційного суспільства, сучасному рівню науки, техніки та світовим освітнім стандартам і сприяти підвищенню рівня їх фахової підготовки та конкурентоспроможності на ринку праці.

Таблиця 1

Ключові компетенції сучасної економіки [21]

№	2015 рік	2020 рік
1	Комплексне розв’язання проблем	Комплексне розв’язання проблем
2	Координація з іншими	Критичне мислення
3	Управління людьми	Креативність
4	Критичне мислення	Управління людьми
5	Здатність до переговорів	Координація з іншими
6	*Контроль якості*	***Емоційний інтелект***
7	Орієнтація на надання послуг іншим	Здатність оцінювати ситуацію й приймати рішення
8	Здатність оцінювати ситуацію й приймати рішення	Орієнтація на надання послуг іншим
9	*Активне слухання*	Здатність до переговорів
10	Креативність	***Когнітивна гнучкість***

Освітніми принципами навчання у вищій школі вважаються:

– орієнтованість вищої освіти на розвиток особистості майбутнього фахівця;

– відповідність змісту вузівської освіти сучасним і прогнозованим тенденціям розвитку науки (техніки) і виробництва (технологій);

– оптимальне поєднання загальних, групових та індивідуальних форм організації навчального процесу у закладах вищої освіти;

– раціональне застосування сучасних методів і засобів навчання на різних етапах підготовки фахівців;

– відповідність результатів підготовки фахівців вимогам, які висуваються конкретною сферою їх професійної діяльності, забезпечення їх конкурентоспроможності [16].

Структурну схему методології дослідження наукової проблеми підготовки фахівців зі спеціалізації «Міжнародна економіка» у вищих НЗО України відображає рис. 1. Дана схема містить: предметну область, наукові підходи, компоненти методології. Предметною областю у даній розробці виступає: теорія і практика сучасної економічної підготовки на праксеологічному підході, особливості міжнародної економіки, аналіз стану методичної підготовки у закладах вищої освіти, в тому числі зі спеціальності «Міжнародна економіка», та забезпечення якісної підготовки фахівців з названої спеціалізації (див. рис. 1).

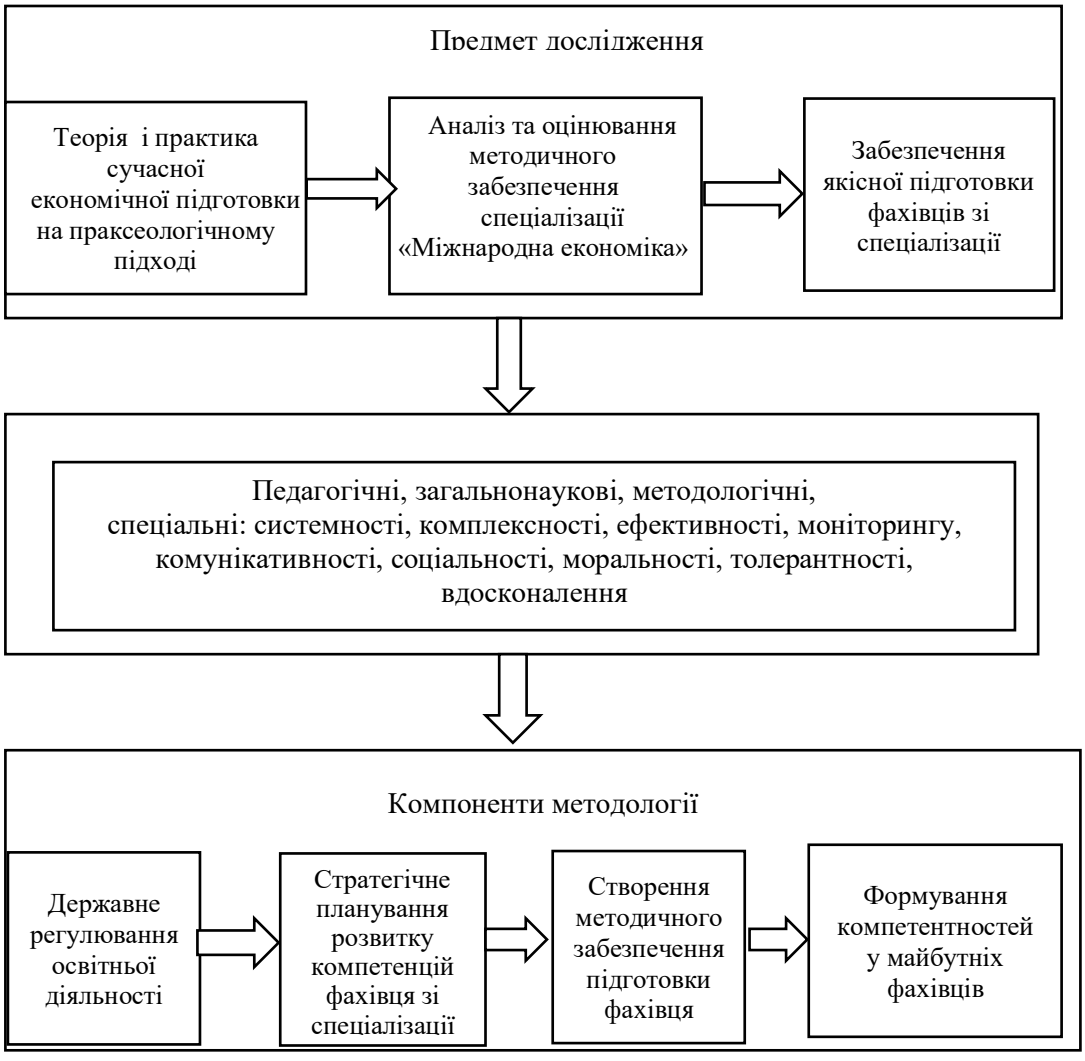

Рис. 1. Структурна схема методології дослідження наукової проблеми «Підготовка економістів зі спеціалізації «Міжнародна економіка»

До компонентів методології структурної схеми входять: державне регулювання освітньої діяльності, стратегічне планування розвитку компетенцій фахівця зі спеціалізації «Міжнародна економіка», створення методичного забезпечення підготовки фахівців, формування компетентностей у майбутніх фахівців.

У довідниково-словникових джерелах поняття «праксеологія» (грец. praxis(дія, практика), praktikos – діяльний; лат. praxeus (дія) і logos – слово, вчення) означає «знання про дії», пізнання практики в її філософському розумінні, отримання загальної інформації про людську діяльність, галузь соціологічних досліджень, що вивчає методику розгляду різних дій або їх сукупності під кутом зору ефективності [6]; науку, що вивчає історичні типи і види практики – раціональні форми організації людських дій, що спрямовані на зміну природи, суспільства, людини [19].

У наукових джерелах праксеологію визначають як:

– філософську концепцію діяльності, загальну теорію організації результативної діяльності [14];

– особливу галузь знання, що спрямована на вияв загальних тенденцій логіки діяльності, на теоретичне узагальнення досвіду у результативній діяльності, яка визначає якісні характеристики особистості [12];

– науку, що досліджує норми, принципи, структуру й закономірності організації ефективної діяльності, спрямовану на вдосконалення життєдіяльності та вирішення таких основних завдань [7].

У 1926 році український економіст-математик Є. Слуцький, у доповіді «Етюд до проблеми побудови формально-праксеологічних засад економіки» [18], використовує термін «праксеологія». Дослідник відзначив інтегральність терміну і розглядає його крізь призму формальної економіки, зазначаючи, що «людську діяльність не можна просто розкладати на кількісні взаємини точних елементів якоїсь квазімеханічної системи».

Економіст Л. Мізес [13] підкреслював міждисциплінарний характер вивчення людської діяльності, необхідність інтеграції соціальних наук у загальну метанауку, визначив праксеологію як «теорію людської дії» та «уніфіковану науку людської дії». Таким чином, «із класичної школи політичної економії виникла загальна теорія людської діяльності – праксеологія».

Дослідження вчених у другій половині XX ст. були покладені в основу теорії ефективної діяльності. Праксеологічні дослідження були задумані польським науковцем Т. Котарбіньським як шлях до створення науки, вужчої щодо філософії загалом, але водночас науки, більш загальної, аніж спеціальні науки циклу «практичного знання», тобто таких, що розглядають ті чи інші види людської діяльності у техніці, у міжнародних відносинах тощо [15].

Т. Котарбіньським зазначав [7], що праксеологія досліджує і пояснює три групи проблем:

1) аналітичний опис, характеристику, класифікацію та систематизацію практичних дій;

2) вивчення умов і законів, що визначають ефективність дій;

3) вивчення генезису і розвитку різних видів діяльності, шляхів їх вдосконалення та регресу.

Філософи початку XXI ст. стверджують, що праксеологія покликана «формувати потребу людини в гуманізації праці, творчій, конструктивній діяльності, виробляючи в неї раціональну систему внутрішніх мотивів до активної перетворювальної діяльності й засвоєння соціального досвіду» [1].

Як галузь інноватики праксеологія вивчає закономірності, форми, механізми та розробляє рекомендації щодо ефективності використання інновацій у педагогічній практиці [8]. Вважається, що знання набувають практичної цінності й стають імпульсом для перетворень лише за умов, коли набувають форми інновацій, здатних вносити зміни у виробничі, суспільні, освітні та інші процеси. Сьогодні спостерігається значне скорочення життєвого циклу інновацій, тому в разі зволікання з їх заміною і впровадженням нових настає так званий технологічний розрив [10].

Здійснений аналіз та систематизація категоріального апарату наукового пошуку, дозволили скласти категоріальну матрицю, яка демонструє наше розуміння теорії та праксеології, а також гармонізує логіко-змістовне відображення об’єкта і предмета наукової проблеми дослідження (див. табл. 2).

Економічні категорії «ефективність», «результативність» та «продуктивність» часто використовують як синоніми, але головною їх відмінністю є те, що вони відображають різну ступінь та повноту досягнення мети діяльності (див. табл. 3). Метою продуктивності є максимум результату з мінімальними витратами, метою ефективності є отримання корисного ефекту, а результативності – створення цінності.

Таблиця 2

Категоріальна матриця наукової проблеми «Підготовка фахівця з «Міжнародної економіки» на засадах праксеологічного підходу»

	Універсальне	**Загальне**	**Особливе**	**Одиничне**	**Конкретне**
Універсальне	Наука	Освіта	Методологія навчання	Рівень підготовки	Якість
Загальне	Педагогіка	Гуманітарна освіта	Структура навчання	Форма навчання	Успішність
Особливе	Економіка	Економічна освіта	Теоретичні знання	Спеціаль-ність	Результа-тивність
Одиничне	Міжнародна економіка	Спеціальна освіта	Методика викладання	Спеціаліза-ція	Ефектив-ність
Конкретне	Праксеологія	Навчальний процес	Практика	Компетенції	Продукти-вність

Праксеологія навчає свідомо обирати найсучасніші технології, здатні дати найвищі результати діяльності. У контексті нашої проблеми дослідження праксеологію визначаємо як важливу методологічну основу для обґрунтування специфіки підготовки майбутніх фахівців з міжнародної економіки. Отже, якісно новий результат навчання з міжнародної економіки може бути досягнутий і завдяки міжпредметній інтеграції педагогіки, психології та праксеології.

Таблиця 3

Характеристика категорій «продуктивність», «ефективність» та «результативність»

Ознака категорії	**Характеристика категорій**		
	Продуктивність	**Ефективність**	**Результативність**
Діяльність	Виробничий процес	Наслідок процесу	Досягнення мети діяльності
Мета	Максимум результату з мінімальними витратами	Отримання корисного ефекту	Створення суспільної цінності
Суб'єкт чи об'єкт	Продукт діяльності	Виробник	Національна, регіональна, бізнесова
Вимірник	Продуктивність діяльності	Ефект (економічний, екологічний, освітній соціальний)	Ступінь досягнення результату

Згідно стандарту вищої освіти ***компетентності майбутнього фахівця*** включають: інтегральну компетентність, загальні компетентності та спеціальні (фахові, предметні). Ми не будемо їх всі розглядати, а зупинимось на фахових для ***спеціалізації «Міжнародна економіка»***. До них відносять такі:

ФК1.Здатність застосовувати науковий, аналітичний, методичний інструментарій для обґрунтування стратегії розвитку економічних суб'єктів та пов'язаних з цим управлінських рішень.

ФК2.Здатність до професійної комунікації в сфері економіки іноземною мовою.

ФК3.Здатність збирати, аналізувати та обробляти статистичні дані, науково-аналітичні матеріали, які необхідні для розв'язання комплексних економічних проблем, робити на їх основі обґрунтовані висновки.

ФК4.Здатність використовувати сучасні інформаційні технології, методи та прийоми дослідження економічних та соціальних процесів, адекватні встановленим потребам дослідження.

ФК5.Здатність визначати ключові тренди соціально-економічного та людського розвитку.

ФК6.Здатність формулювати професійні задачі в сфері економіки та розв'язувати їх, обираючи належні напрями і відповідні методи для їх розв'язання, беручи до уваги наявні ресурси.

ФК7.Здатність обґрунтовувати управлінські рішення щодо ефективного розвитку суб'єктів господарювання.

ФК8.Здатність оцінювати можливі ризики, соціально-економічні наслідки управлінських рішень.

ФК9.Здатність застосовувати науковий підхід до формування та виконання ефективних проектів у соціально-економічній сфері.

ФК10.Здатність до розробки сценаріїв і стратегій розвитку соціально-економічних систем.

Додатково для освітньо-професійних програм:

ФК11. Здатність планувати і розробляти проекти у сфері економіки, здійснювати її інформаційне, методичне, матеріальне, фінансове та кадрове забезпечення.

Виходячи із названих компетентностей та програмних результатів навчання ми і підбирали ***обов'язкові предмети*** професійної підготовки ***ОПП «Міжнародна економіка»***, а саме:

Бізнес-аналітика та консолідація інформації.

Міжнародний менеджмент.

Глобальна корпоратизація бізнесу.

Міжнародні інноваційно-інвестиційні проекти.

Управління міжнародною конкурентоспроможністю.

Стратегічне управління та інноваційний розвиток підприємства.

Міжнародні стратегії економічного розвитку.

До предметів ***вільного вибору*** студентів ми віднесли:

Міжнародний бізнес.

Стратегія сталого розвитку.

Міжнародне науково-технічне співробітництво.

Економічне регулювання міжнародного авіабізнесу.

Міжнародні мультимодальні перевезення.

Кон'юнктурний аналіз світових ринків.

Світова економічна кон'юнктура.

Європейський бізнес.

Міжнародний ринок праці.

Міжнародний туризм.

Міжнародна безпека.

Міжнародна комерційна дипломатія.

Міжнародні комерційні угоди.

Міжкультурна комунікація.

Програмними результатами навчання, згідно національного стандарту вищої освіти з економіки, мають стати:

ПРН1.Формулювати, аналізувати та синтезувати рішення науково-практичних проблем.

ПРН2. Розробляти, обґрунтовувати і приймати ефективні рішення з питань розвитку соціально-економічних систем та управління суб'єктами економічної діяльності.

ПРН3. Вільно спілкуватися з професійних та наукових питань державною та іноземною мовами усно і письмово.

ПРН4. Розробляти соціально-економічні проекти та систему комплексних дій щодо їх реалізації з урахуванням їх цілей, очікуваних соціально-економічних наслідків, ризиків, законодавчих, ресурсних та інших обмежень.

ПРН5. Дотримуватися принципів академічної доброчесності.

ПРН6. Оцінювати результати власної роботи, демонструвати лідерські навички та уміння управляти персоналом і працювати в команді.

ПРН7.Обирати ефективні методи управління економічною діяльністю, обґрунтовувати пропоновані рішення на основі релевантних даних та наукових і прикладних досліджень.

ПРН8. Збирати, обробляти та аналізувати статистичні дані, науково-аналітичні матеріали, необхідні для вирішення комплексних економічних завдань.

ПРН9.Приймати ефективні рішення за невизначених умов і вимог, що потребують застосування нових підходів, методів та інструментарію соціально-економічних досліджень.

ПРН10. Застосовувати сучасні інформаційні технології та спеціалізоване програмне забезпечення у соціально-економічних дослідженнях та в управлінні соціально-економічними системами.

ПРН11. Визначати та критично оцінювати стан та тенденції соціально-економічного розвитку, формувати та аналізувати моделі економічних систем та процесів.

ПРН12. Обґрунтовувати управлінські рішення щодо ефективного розвитку суб'єктів господарювання, враховуючи цілі, ресурси, обмеження та ризики.

ПРН13. Оцінювати можливі ризики, соціально-економічні наслідки управлінських рішень.

ПРН14. Розробляти сценарії і стратегії розвитку соціально-економічних систем.

Додатково для освітньо-професійних програм :

ПРН15. Організовувати розробку та реалізацію соціально-економічних проектів із врахуванням інформаційного, методичного, матеріального, фінансового та кадрового забезпечення.

Методична діяльність є головним процесом організації результативної навчальної діяльності, а її напрями, які сьогодні притаманні цій діяльності, призводять до заздалегідь визначених і усвідомлених результатів (див. рис. 2).

Рис. 2. Напрями методичної діяльності викладача

Методика навчального предмета розглядається як галузь педагогічної науки, що досліджує закономірності вивчення певного навчального предмета, його зміст й характер навчального процесу, який сприяє засвоєнню студентами необхідного рівня знань, умінь та навичок, розвитку їх мислення, формуванню світогляду, вихованню якостей громадянина своєї країни [3].

До педагогічних принципів викладача відносять:

– диспозиційної особистісної та професійної орієнтації, що визначає цільові установки освітнього процесу на розвиток і саморозвиток студента, здатного вільно орієнтуватися в складних ситуаціях, відповідально і професійно діяти в сучасних умовах;

– програмованості процесу передачі і засвоєння професійного досвіду, що передбачає організацію навчально-професійної діяльності студентів із засвоєнням способів вирішення заздалегідь позначених професійних завдань;

– інноваційно-випереджального навчання, що має на увазі підготовку студентів в інноваційному середовищі вузу;

– цілісності освітнього процесу, що передбачає єдність і взаємозв'язок внутрішньої і зовнішньої предметної діяльності студентів, теоретичного і практичного навчання [4].

Якість освітнього процесу – інтегральна властивість, що зумовлює здатність педагогічної системи задовольняти існуючі та потенційні потреби особистості та суспільства, державні потреби щодо підготовки висококваліфікованих спеціалістів. Шляхи підвищення якості навчального процесу за пріоритетними для закладів вищої освіти напрямами підготовки майбутніх фахівців включають:

1. Впровадження міжнародних стандартів освітніх програм.
2. Включення передових наукових знань у навчальний процес.
3. Забезпечення інноваційної ефективності освіти.

Отже, проектуючи змістовне наповнення лекцій, практичних занять, самостійної роботи, мають максимально враховуватись мотиви, потреби, психологічні особливості розвитку студентського віку, створюватись умови для формування пізнавальних та професійних інтересів, виявлення соціальної позиції, розвитку самостійності у стратегічних видах життєдіяльності, включаючи цілепокладання і планування.

Висновки. Праксеологія є загальнонауковою галуззю знань, основним завданням якої є характеристика реальних людських можливостей, визначення об'єктивних і суб'єктивних дій, сприяння становленню ідеалів і цінностей особистості, оптимізація діяльності і життєзабезпечення як в індивідуальному, так і суспільному контексті. Згідно неї головною відмінністю категорій «ефективність», «результативність» та «продуктивність» є те, що вони відображають різну ступінь та повноту досягнення мети діяльності. Так, продуктивність відображає навчальний процес, ефективність – наслідок процесу, а результативність – досягнення освітньої мети.

Для університетів важливою і актуальною проблемою як теоретичного, так і практичного характеру є проблема створення високотехнологічного інформаційно-комунікаційного освітньо-наукового середовища. Професійні ж досягнення викладача характеризують творчу продуктивність і можуть пред'являтися для оцінки якості його кваліфікації. Динаміка професійного зростання викладача полягає в набутті ним нових професійних знань, умінь та збагачення досвіду новими педагогічними технологіями і методиками.

Література

1. Андреев В. Предисловие к русскому изданию. *Пщоловский Т. Принципы совершенной деятельности : (Введение в праксеологию)*. К. : Ин-т праксеологии, 1993. С.5-15.
2. Андрущенко В. П. *Українська педагогічна освіта у європейському просторі. Педагогічна і психологічна науки в Україні* (до 15-річчя АПН України) {ред. колегія Сухомлинська О. В., Бех І. Д., Луговий В. І.] К. : Педагогічна думка, 2007. – Т. 4. Педагогіка і психологія вищої школи. 439 с. С.36 – 57.
3. Бойко А. І. *Філософія модернізації освіти в системі ринкових трансформацій*: світоглядно-філософський аналіз : автореф. дис. … д-ра філос. наук : спец. 09.00.10 "Філософія освіти". К., 2010. 31 с.
4. Бордовский Г.А, Нестеров А.А. , Трапицын С.Ю. *Управление качеством образовательного процесса*: монография. СПб., 2001. 359 с.
5. *Всемирная энциклопедия: философия* / главн. науч. ред. и сост. А. А. Грицанов. М.: АСТ, 2001. 1312 с.
6. Дротянко Л. Г. *Фундаментальне та прикладне знання як соціокультурна та праксеологічна проблема*: Монографія. К. : Четверта хвиля, 1998. 180 с.
7. Зуев П. В. Праксеологичекий подход к решению проблемы повышения эффективности обучения. Педагогическое образование и наука. 2008. №3. С. 7–15.
8. Кавалеров В. А. Інтенції педагогічної інноватики в дискурсі праксеології. Гілея. Сер.: Історичні науки. *Філософські науки. Політичні науки*. 2012. Вип. 57 (№ 2). С. 489–494.
9. Кавалеров В. А. Інтенції педагогічної інноватики в дискурсі праксеології. Гілея. Сер.: Історичні науки. *Філософські науки. Політичні науки*. 2012. Вип. 57 (№ 2). С. 489–494.
10. Комаха Л. Г. Тадеуш Котарбінський як засновник праксеології. *Мультиверсум. Філософський альманах* : зб. наук. праць ; гол. ред. В. В. Лях. К. : Український центр духовної культури, 2001. Вип. 25. С. 103- 111.
11. Коновальчук І. Головні завдання та можливості праксеології у розробці технологій реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах. *Українська полоністика*. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. Вип. 10. С. 170–177.
12. Котарбинский Т. *Трактат о хорошей работе* / под ред. проф. Г. Х. Попова; пер. с польск. Л. В. Васильева и В. И. Соколовского. М.: Экономика, 1975. С.16-17.
13. Марон А.Е., Монахова Л.Ю., Федотова В.С. Педагогическая праксиология: структура знания и модели реализации в профессиональном обучении. *Человек и образование*. 2012. № 2. С. 27–31.
14. Мизес Л. *Человеческая деятельность: трактат по экономической теории*. Челябинск: Социум, 2005. 878 с.

15. Монахова Л. Ю., Федотова В. С. Принципы коллинеарности и дополнительности: компетентностный и праксиологический подходы в теории и практике профессионального образования. Гуманитарные научные исследования. 2014. № 5. URL: http://human.snauka.ru/2014/05/6613 С. 819. (дата звернення: 26.05.2020).

16. Нарский И. *Тадеуш Котарбиньский как философ и ученый. Котарбиньский Т. Избранные произведения*. – М.: Из-во иностранной литературы, 1963. С. 16 –17.

17. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/344/2013 (дата звернення: 26.05.2020).

18. Сімахова А.О. Проблемні питання розвитку вищої освіти. Збірник матеріалів VII Всеукраїнська науково-практичної конференції *«Наукова молодь – 2019»*. К.: ЦП Компринт, 2019. С. 45-47.

19. Слуцький Є. Визнання. *Творча спадщина з погляду сучасності* / Ред. В. Д. Базилевич. К.: Знання, 2007. 919 с.

20 . Шинкарук В.І., Бистрицький Є.К., Булатов М.О., Ішмуратов А.Т. *Філософський енциклопедичний словник*. К.: Абрис, 2002. 742 с.

21. Okulicz-Kozaryn W., Kalaman O. How to manage universities in Asia, East Europe and North America based on the preferences of students? *Food Industry Economics.* 2019. Vol.11, Issue 4. P. 88-97. doi: 10.15673/fie.v11i4.1551

22. Word Bank. *The Future of Jobs, Employment, Skills and Workforce Strategy for the Fourth of Industrial Revolution*, 2016. URL: http://www.3weforum.org/docs/WEF_FOJ_Executive_ (accessed 7.05.2020).

УДК 351.77(045)

ІВАНОВА Т.В.,
д.дердж.упр, професор,
професор кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності підприємств
Національного авіаційного університету

ПОЛІТИКА РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ

Анотація. *У даній статті досліджено теоретичні основи ресурсозбереження для подальшого формування високоефективних еколого-економічних механізмів управління ресурсозбереженням в процесі реалізації державної політики у сфері природокористування. В межах статті проаналізовано комплекс причин, що призвели до складної екологічної ситуації в державі, визначено основні наслідки максимального використання природних ресурсів задля прискореного промислового розвитку держави. Визначено основні складові природоохоронна діяльність для України. Досліджено та охарактеризовано причини вибору екологічного напряму розвитку української економіки. Обґрунтовано методи, які можуть застосовуватися в еколого-економічномих механізмах у сфері охорони природи.*

Ключові слова: *державна політика, екологічні технології, екологізація, механізм природокористування, природні блага, ресурсозбереження, глобалізаційні процеси.*

Иванова Т.В., д.дердж.упр, профессор, профессор кафедры менеджмента внешнеэкономической деятельности предприятий Национального авиационного университета

ПОЛИТИКА РЕСУРСОСБЕРЕЖЕНИЯ УКРАИНЫ В СОВРЕМЕННЫХ ГЛОБАЛИЗАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ

Аннотация. *В данной статье исследованы теоретические основы ресурсосбережения для дальнейшего формирования высокоэффективных эколого-экономических механизмов управления ресурсосбережением в процессе реализации государственной политики в сфере природопользования. В рамках статьи проанализированы комплекс причин, которые привели к сложной экологической ситуации в государстве, определены основные последствия максимального использования природных ресурсов для ускоренного промышленного развития государства. Определены основные составляющие природоохранная деятельность для Украины. Исследованы и охарактеризованы причины выбора экологического направления развития украинской экономики. Обоснованы методы, которые могут применяться в эколого-экономичномих механизмах в сфере охраны природы.*

Ключевые слова: *государственная политика, экологические технологии, экологизация, механизм природопользования, природные блага, ресурсосбережения, глобализационные процессы.*

T. Ivanova. Doctor of Science in Public Administration, professor, professor of the Department of Management of Foreign Economic Activity of Enterprises, National Aviation University

UKRAINE'S RESOURCE PROTECTION POLICY IN MODERN GLOBALIZATION PROCESSES

Abstract. *The problem of resource conservation in Ukraine today is one of the priority areas of state policy. Resource-saving is an important and multifaceted component of the development of any economic system. Therefore, realization of directions and tools of resource conservation policy in Ukraine requires a thorough examination of their effectiveness and efficiency in the current economic conditions. In this article the theoretical bases of resource saving for the further formation of highly effective ecological and economic mechanisms of resource saving management in the process of implementation of the state policy in the field of nature management are researched. The article analyzes a complex of reasons that led to a complex environmental situation in the state,*

The main components of nature conservation activity for Ukraine are defined: rational (economical) use of raw materials and material resources, minimization of waste products, the protection of unique natural complexes. The main consequences of maximizing the use of natural resources for accelerated industrial

development of the state are determined: depletion of natural resources; undermine the sustainability of ecosystems; violation of water balance; soil degradation; reduction of biodiversity; desertification; raising the level of environmental pollution. The reasons for choosing an ecological direction of development of the Ukrainian economy are investigated and characterized. The methods, which can be used in environmental-economic mechanisms in the field of nature protection, are substantiated.

The basis of ecologization lies in the rational use of nature. Ecologization of production or other economic objects should be carried out with the introduction of environmentally friendly technologies. Only under such conditions is a successful solution to the problems of ecologization of the economy and resource conservation. Therefore, Ukraine's participation in world globalization processes on the rights of their full member requires the creation of a comprehensive management mechanism for economic development at the state level focused on informatization, dematerialization, ecologization of economic activity on an innovative basis. Resource conservation plays a significant role in shaping such a mechanism, which has been proclaimed a priority direction of the state policy of Ukraine.

Key words: *state policy, ecological technologies, ecologization, mechanism of nature use, natural goods, resource saving, globalization processes.*

Постановка проблеми. Участь України у світових глобалізаційних процесах на правах повноцінного їх учасника вимагає створення на державному рівні комплексного механізму управління економічним розвитком, орієнтованим на інформатизацію, дематеріалізацію, екологізацію господарської діяльності на інноваційних засадах. Значну роль у формуванні такого механізму відіграє ресурсозбереження, проголошене пріоритетним напрямом державної політики України.

Саме тому, вирішення проблеми ресурсозбереження в Україні сьогодні є одним з пріоритетних напрямків державної політики. Ресурсозбереження є важливою і багатоаспектною складовою розвитку будь-якої економічної системи. Тому реалізація напрямів і інструментів політики ресурсозбереження в Україні вимагає ґрунтовного дослідження їхньої дієвості і ефективності в сучасних економічних умовах.

Дослідженню тематики, що аналізується в науковій статті, присвячена значна кількість наукових публікацій. Незважаючи на значний дослідницький інтерес до обраної теми, питання екологізації та ресурсозбереження не втрачає своєї актуальності й безперечно поповнюється та розвивається. Особливої актуальності воно набуває за сучасних глобалізаційних процесах.

Аналіз останніх наукових досліджень. Сучасні науковці працюють над

проблемними моментами поширення процесів екологізації в національній економіці, аналізуючи фактори та перспективи, серед них слід відмітити праці В. Борисової, Г. Зайкова, О. Кашенко, О. Балацького, О. Теліженка, М. Хилька, Г. Шалабіна та багатьох інших. Окремі аспекти активізації процесів ресурсозбереження піднімаються у працях Т. Хачатурова, А. Гусєва, Л. Зусмана, І. Сотник, Д. Тармаєва, С. Шевцова та інших.

Метою статті є дослідження теоретичних основи ресурсозбереження для подальшого формування високоефективних еколого-економічних механізмів управління ресурсозбереженням в процесі реалізації державної політики у сфері природокористування; аналіз комплексу причин, що призвели до складної екологічної ситуації в державі; обґрунтування нових методів, які можуть застосовуватися в еколого-економічних механізмах у сфері охорони природи.

Виклад основного матеріалу. Загальною тенденцією світового соціально-економічного розвитку є підвищення ролі ресурсозбереження та виділення його в окрему систему, що знаходиться в основі формування конкурентоспроможного, ефективного та ощадливого господарювання. Важливість розвитку і формування системи ресурсозбереження підкреслюється в основних положеннях декларації Ріо-де-Жанейро «Порядок денний на XXI століття». Для України проблема раціонального використання ресурсів та ресурсозбереження є особливо актуальною і потребує вирішення.

Подальший соціально-економічний розвиток можливий лише на основі адаптації господарської діяльності до природного середовища, екологізації всього суспільного виробництва, особливо сільського господарства, перехід на екологічно безпечні технології виробничих процесів. Нарощування потужностей для збільшення валової продукції в умовах збереження сучасних екологічно пошкоджених виробництв безперспективне і призводить до поглиблення несприятливого екологічного, економічного і соціального стану.

Природоохоронні заходи при екологічно небезпечних технологіях неефективні, вони не попереджують процесів деградації навколишнього середовища і природних ресурсів. Угіддя, які

піддані активній деградації, неможливо використовувати як ріллю навіть в умовах застосування комплексу захисних заходів. Вони підлягають залісненню або залуговуванню в перші роки з дуже обмеженим режимом використання – для відновлення ґрунтів, нормального кругообігу речовин, відтворення ґрунтової біоти.

Формування протизатратних еколого-економічних механізмів, яке здійснюється нині в країні, має першочергове значення і для раціоналізації природокористування, істотного послаблення негативного впливу виробництва на стан навколишнього природного середовища. Заходи з ресурсозбереження, з комплексної переробки матеріально-сировинних та паливно-енергетичних ресурсів, включаючи і вторинні, а також відходи виробництва, з розроблення й запровадження матеріалозберігаючої техніки та безвідходної технології не можна зводити лише до того, щоб підвищити ефективність суспільного виробництва [1]. Сенс таких заходів і в утвердженні найбільш гармонійних форм взаємодії суспільного виробництва та навколишнього середовища. Ресурсозбереження й екологізація виробництва – нерозривно пов'язані напрями інтенсифікації.

Реалізовуючи протизатратну спрямованість еколого-економічного механізму, слід за допомогою кожної з його ланок (систем планування, організаційно-управлінських структур, економічних важелів та госпрозрахункових стимулів) націлити підприємства на ефективне й інтенсивне господарювання, яке обов'язково включає і результативнішу охорону навколишнього середовища. При цьому необхідно враховувати, що й діяльність безпосередньо у сфері природокористування (тобто у проведенні комплексу спеціалізованих природовідновлювальних та природоексплуатаційних заходів) теж має спиратися на дієві протизатратні стимули. У вирішенні завдань природокористування зміст державних замовлень повинен, звичайно, мати свою специфіку. Так, виходячи зі структуроутворюючого значення продукції видобувної промисловості, а також галузей первинної переробки природної сировини, державні замовлення тут покривають значну частину виробничої програми підприємств-природокористувачів.

Разом з тим, до спектру централізованого контролю у сфері природокористування мають бути включені й основні кінцеві результати власне середовище охоронних та середовище відновлювальних заходів. Пояснюється це як інфраструктурним характером таких заходів (наприклад, охорона водного та повітряного басейнів, природоохоронна реконструкція ландшафтів, лісовідновлення тощо), більша частина ефекту яких привласнюється на безповоротній основі галузями, регіонами, населенням, так і значним часовим лагом між вкладеннями госпрозрахункових підприємств у ресурсозбереження та середовище відновлення й отриманням віддачі.

При цьому для підвищення об'єктивності оцінки кінцевих результатів природоохоронних заходів (відновлених лісових масивів, рекультивованих земель, очищених водних об'єктів та ін.) вбачається доцільним запровадження їх державного моніторингу. Його повинні, здійснювати єдині регіональні природоохоронні органи [3].

Природоохоронна діяльність включає три основні складові:

1) раціональне (економне) використання сировинних та матеріальних ресурсів, яке забезпечує їх мінімальне питоме споживання у процесі виробництва;

2) мінімізація відходів виробництва й оптимальне екологічно прийнятне розташування їх у природному середовищі;

3) власне охорона унікальних природних комплексів від знищення, захаращення, необґрунтованого залучення в господарський оборот.

Для того щоб обґрунтувати нові методи, які можуть застосовуватися в еколого-економічному механізмі у сфері охорони природи, слід ретельно проаналізувати весь комплекс причин, що призвели до складної екологічної ситуації, особливо у великих промислових центрах. Рівень забруднення навколишнього середовища залежить насамперед від досконалості технологічного процесу, його екологічної орієнтованості, від техніко-екологічних характеристик обладнання, рівня його зносу. Технологія очищення і стан очисного обладнання є вже чинниками вторинного характеру. Відомо, що фізичний знос обладнання сприяє постійному витоку шкідливих для людини речовин, котрі застосовуються в технологічному процесі, і є перманентним джерелом додаткового забруднення навколишнього середовища. Морально застаріле обладнання навіть при цілковитій його справності не орієнтоване на вимоги екологічної безпеки і є великим джерелом накопичення додаткових відходів, що забруднюють навколишнє середовище. Важливіше, однак, те, що воно є бар'єром на шляху впровадження нового обладнання, котре має більш досконалі екологічні параметри. Думається, що критерій екологічності обладнання має бути одним із найважливіших під час оцінювання ступеня морального старіння і вирішення питань заміни одного його виду на інший. Зокрема, тут не можна

пропускати повз увагу ту обставину, що при старих, не орієнтованих на охорону навколишнього середовища технологіях виникає необхідність запровадження додаткових фондів, для створення яких потрібні особливо міцні і вкрай дефіцитні матеріали, котрі можуть протистояти підвищеній агресивності викидів. Виникає доволі поширена ситуація, коли поліпшення екологічної ситуації за місцем використання природоохоронних фондів досягається за рахунок збільшення навантаження на природу за місцем їх виробництва.

Екологізація – це процес неухильного і послідовного впровадження систем технологічних, управлінських, юридичних та інших рішень, які дозволяють підвищувати ефективність використання природних ресурсів та умов поряд із поліпшенням або хоча б збереженням якості довкілля. Вихідною передумовою екологізації розвитку країни є вдосконалення технологій основних виробничих процесів і природоохоронних заходів для підвищення їх екологічної ефективності. Впровадження таких технологій цілком залежить від успіхів в екологізації економічних інструментів управління і вдосконаленні їх інституціональної підтримки. До цих інструментів зараховують: розробку екологоорієнтованих національних рахунків; зв'язок екологізації зі структурною перебудовою економіки; створення інструментарію еколого-інноваційної діяльності; формування системи економічних впливів на екологізацію виробництва; стимулювання розвитку ринків екологічних послуг, екологічно чистої продукції, технологій тощо.

Досвід розвинених країн свідчить, що існують два основні важелі, які стимулюють екологізацію виробництва та енергозбереження. Це – плата за використання природних ресурсів і природоохоронні заходи.

В Україні надзвичайно важливе значення має застосування нового економічного механізму природокористування та забезпечення природоохоронної діяльності. Сутність цього механізму полягає у впровадженні плати за користування надрами, земельними, водними та іншими природними ресурсами і, насамперед, за забруднення навколишнього середовища. Також слід економічно заохочувати підприємства, що застосовують маловідходні та ресурсозберігаючі технології.

Забруднення довкілля повинно стати економічно невигідним, а конкурентоспроможність національної економіки має зростати через мінімізацію як ресурсоспоживання, так і шкідливих викидів. У цілому національна економіка отримує синергетичний ефект збільшення тривалості життя та якості здоров'я населення, а також освоєння нових секторів світового ринку завдяки конкурентоспроможній пропозиції екологічно безпечної та чистої української продукції.

Разом з тим, екологічний «ефект» постіндустріального суспільства досягається за рахунок зрушень у структурі національної економіки, коли наукомісткі виробництва замінюють енергоємні, поступово переміщуючи їх в інші країни. Крім цього, враховуючи те, що технології в середньому змінюються менше ніж за 10 років, курс на розвиток і впровадження у виробництво екологічно чистих технологій відповідає більшою мірою інтересам економічної ефективності й підвищенню конкурентоспроможності виробництва і лише частково – довготерміновому забезпеченню екологічної безпеки. Прагнення максимально використовувати свої природні ресурси з метою прискореного промислового розвитку призвело до таких наслідків: виснаження природних ресурсів; підриву стійкості екосистем; порушення водного балансу; деградації грунтів; скорочення біологічного різноманіття; знеліснення; підвищення рівня забруднення довкілля [5, с. 78].

Вибір екологічного напряму розвитку української економіки зумовлено рядом причин.

Перша причина. Екологічні проблеми на сьогодні є одним із факторів, які найдужче турбують країни різного рівня розвитку. У найближчому майбутньому потреба в екологічних товарах та послугах буде тільки збільшуватися. На особливу увагу заслуговує ринок країн постсоціалістичного простору, для яких екологічні проблеми залишатимуться на найближчі роки «знаком спільної біди». Економічна криза, в якій опинилися країни соціалістичного табору, принесла не тільки падіння життєвого рівня, а й погіршення питомих екологічних показників. Пожвавлення виробничих потужностей на діючій технологічній основі може призвести до тяжких екологічних наслідків. Маючи розвинену наукову і виробничу основу, наша країна може виступити лідером з екологічного переозброєння технологій країн, у першу чергу – ближнього зарубіжжя.

Друга. Значна кількість екологічних проблем України має транскордонний характер. У цих випадках у країни є хороші шанси зайняти провідні позиції в міжнародних екологічних програмах.

Третя. Екологічно орієнтоване вдосконалення виробничих систем, особливо за рахунок зменшення енергоємності та матеріалоємності одиниці продукції, може стати значним резервом інвестиційних коштів, які можна буде використати, у свою чергу, на розвиток перспективних напрямків економіки і подальше підвищення її ефективності.

Четвертою причиною, що зумовлює актуальність розвитку екологізації в країні, є те, що виробництво екологічно орієнтованих товарів та послуг є сферою виробництва, яка спирається на потужний науковий потенціал України. Тут традиційно була сконцентрована значна кількість галузевих науково-дослідних і проектних інститутів. Для деяких секторів виробництва (чорна металургія, хімічна промисловість, гірнича промисловість, виробництво кінофотоматеріалів, компресорне та насосне машинобудування, електронні прилади, хімічне машинобудування, охолоджувальна техніка) потреби на науково-проектну продукцію за часів Радянського Союзу набагато більше, ніж на 50%, задовольнялися завдяки українським науковим та проектним закладам. Це саме ті сектори, які складають основу розробки та виробництва екологічної продукції.

П'ятою причиною можна вважати ідеологічну «чистоту» названої групи товарів та послуг. Екологізація економіки, випуск продукції екологічного призначення – це міжнародно визнана благородна мета, на реалізацію якої можуть бути залучені кошти різних міжнародних фондів та багатих країн.

Шостою причиною є підготовленість міжнародної громадськості до сприйняття екологічних товарів.

Слід підкреслити, що поняття «екологізація економіки» відрізняється від поняття «охорона навколишнього середовища». Головна різниця в тому, що остання потребує значних коштів на компенсацію недоліків екологічно недосконалої технології (дорогі природоохоронні споруди, засоби знешкодження наслідків порушення природи). На відміну від цього, екологізація ліквідовує не наслідки, а причини екологічної деструкції.

Екологізація господарського комплексу визначається як цілеспрямований процес перетворення економіки, націлений на зменшення інтегральної екологічної дії процесів виробництва і споживання товарів та послуг у розрахунку на одиницю сукупного суспільного продукту. Екологізація здійснюється через систему організаційних заходів та інноваційних процесів, реструктуризацію сфери виробництва та споживчого попиту, технологічну конверсію, раціоналізацію природокористування, трансформацію природоохоронної діяльності, що реалізовуються як на макро-, так і на мікрорівнях [2, с. 34].

Екологізація економіки з огляду на резолюції міжнародних природоохоронних форумів є необхідною передумовою інтеграції окремих країн у світогосподарський простір. Сучасні підходи до екологізації економіки спрямовані на вирішення таких основних проблем як питання сталого розвитку, удосконалення інституційних відносин у галузі охорони навколишнього природного середовища і природокористування. Ефективне вирішення екологічних проблем і перехід до сталого розвитку можливі тільки в межах всієї економіки країни, на основі комплексного підходу.

Екологізація – це поширення екологічних принципів та підходів на всі сфери життєдіяльності людського суспільства: культуру, науку, виробництво та соціальні явища. Передусім це стосується запровадження екологічної освіти та виховання з метою формування екологічно свідомого ставлення до навколишнього природного середовища, встановлення гармоній них зв'язків між природою та антропогенною діяльністю.

На думку Т.Сафранова, екологізація – це зменшення інтегрального екодеструктивного впливу процесів виробництва на споживання одиниці продукції. Екодеструктивні процеси — процеси впливу на людину і природу, що призводять до соціальних, економічних або екологічних наслідків (забруднення, порушення ландшафтів, прямий вплив на організм людини, впдив на біологічні об'єкти) [4, ст. 154].

Під екологізацією суспільного виробництва розуміють комплекс заходів, до яких відносяться раціональне використання природних ресурсів на всіх стадіях їх переробки, обережне їх використання та відтворення, різке зменшення кількості відходів та оптимізація їх якості, раціональне розташування продуктивних сил, раціоналізація мислення технічних працівників. До інструментів екологізації суспільного виробництва відносяться очисні споруди, маловідходні техно- логії, пристрої переробки відходів [4, с. 28].

Як зазначають С. Сухарев, С. Чундак та О. Сухарева екологізація є наслідком мінімізації відходів, які об'єднують у такі напрями: нові безвідходні і маловідходні технології та регенерація відходів. Перший напрям є перспективним та екологічно доцільним, а його практична реалізація зводиться до пошуку нових джерел сировини для виробництва, екологічно чистих джерел енергії, безвідходних технологічних процесів, видів продукції [6, с. 86].

Нині екологізація виробництва ґрунтується на другому напрямі – регенерації відходів. Не викликає сумнівів той факт, що виведення відходів із виробничого циклу та скидання їх у природні

екосистеми є нераціональним кроком з позицій екологізації. Вважається, що раціональною є регенерація первинних відходів з метою додаткового вилучення елементів та сполук. Існує три основні напрями регенерації промислових відходів:

– повернення відходів у той же виробничий процес, з якого вони одержані;

– використання відходів в інших виробничих процесах, під час яких вилучаються корисні компоненти, що залишилися після першого технологічного процесу;

– використання відходів як сировини для інших виробництв з метою одержання продуктів тривалого використання [4, ст. 35].

У нашій державі є можливості для забезпечення економічно й екологічно ефективного використання відходів виробничої і невиробничої діяльності суспільства. Насамперед, варто досягти комплексного використання природної сировини (включаючи вторинні матеріальні ресурси), максимально комбінувати виробничі процеси та застосовувати у всіх галузях економіки безвідхідні та маловідхідні технології, запровадити такий економічний механізм природокористування й охорони навколишнього природного середовища, який стимулював би комплексне використання природних ресурсів і застосування ресурсо- та енергозберігаючих, безвідхідних та маловідходних технологічних процесів.

Висновок. Отже, можемо зробити висновок, що проблема ресурсозбереження є багатоаспектною і досить гострою для України. Адже, на сьогодні, даному питанню приділяється не належна увага і проблема ресурсозбереження вважається другорядною.

У той же час, в основі екологізації лежить раціональне природокористування. Екологізацію виробництва або іншого об'єкта господарювання потрібно здійснювати із запровадженням екологічно чистих, так званих "зелених" технологій — безвідходних та маловідходних, тобто таких, які для даного етапу розвитку науки й техніки характеризуються максимальним виходом продукту при мінімальних витратах сировини, енергії та інших матеріалів і мінімальному утворенні розсіюваних відходів, які забруднюють навколишнє природне середовище. Лише за таких умов можливе вдале вирішення завдань екологізації економіки та ресурсозбереження.

Список літератури

1. Грузєва В.Ю., Сумарук Л.В. Сучасна політика ресурсозбереження та ефективність її здійснення в Україні. URL: http://www.rusnauka.com/17_AND_2010/Economics/69 046.doc.htm (дата звернення: 7.04.2020).
2. Кравців В. С. Регіональна екологічна політика в Україні та механізми її реалізації / Ін-т регіональних досліджень НАН України. Львів, 2007. 72 с.
3. Ляшенко О. І. Особливості та перспективи розвитку ресурсозбереження в Україні URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?iid=1537&operation=1 (дата звернення: 7.04.2020).
4. Сафранов Т.А. *Екологічні основи природокористування* / навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. — 2-ге видання, стереотипне. Львів: Новий світ. 2004. 248 с.
5. Сотник І. М. Еколого-економічні механізми мотивації ресурсозбереження: монографія / Суми : ВВП «Мрія» ТОВ, 2008. 230 с.
6. Сухарев С.М. Чундак С.Ю., Сухарева О.Ю. Техноекологія та охорона навколишнього середовища / навч. посібник. Львів: Новий світ. 2013. 256 с.

УДК 339.9+331.556.4(045)

СТАКАНОВ Р.Д.,
д.е.н., доцент,
доцент кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин
Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
УХОВА А.В.,
аспірант
Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПЕРЕВАГИ ТА СУПЕРЕЧНОСТІ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ НА ПРИКЛАДІ БЛАКИТНОЇ КАРТКИ ЄС

Анотація. *Сьогодні набуло широкого поширення думка, що сучасна економіка - це економіка інформації, технологій та інновацій. А це означає, що висококваліфіковані фахівці набувають все більшого стратегічне значення, як для окремих компаній, так і для країн в цілому, адже саме висока якість людського капіталу здатна забезпечити конкурентну перевагу на міжнародних ринках. Дослідження зосереджується на результатах Директиви Блакитної Картки – гармонізації та залучення більш висококваліфікованої робочої сили в ЄС. Результати показують, що ця Директива не є такою успішною, як було заплановано, через відсутність ефективності, слабку структуру політики, низький рівень інтересу зі сторони країн-членів ЄС та складності інших політик, що перетинаються в межах Європи.*

Ключові слова: *інтелектуальна міграція, висококваліфіковані мігранти,міграційна політика, Блакитна Карта ЄС, «центри знань».*

Стаканов Р.Д., д.э.н., доцент, доцент кафедры мирового хозяйства и международных экономических отношений Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко
Ухова А.В., аспирант Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

ПРЕИМУЩЕСТВА И ПРОТИВОРЕЧИЯ МИГРАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ ПО ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ МИГРАЦИИ НА ПРИМЕРЕ ГОЛУБОЙ КАРТЫ ЕС

Аннотация. *Сегодня получило широкое распространение мнение, что современная экономика - это экономика информации, технологий и инноваций. А это значит, что высококвалифицированные специалисты приобретают все большее стратегическое значение, как для отдельных компаний, так и для стран в целом, ведь именно высокое качество человеческого капитала способно обеспечить конкурентное преимущество на международных рынках. Исследование сосредотачивается на результатах Директивы Голубой Карты - гармонизации и привлечения более высококвалифицированной рабочей силы в ЕС. Результаты показывают, что эта Директива не является успешной, как было запланировано, из-за отсутствия эффективности, слабую структуру политики, низкий уровень интереса со стороны стран-членов ЕС и сложности других политик, которые пересекаются в пределах Европы.*

Ключевые слова: *интеллектуальная миграция, высококвалифицированные мигранты, миграционная политика, Голубая Карта ЕС, «центры знаний».*

Stakanov R. Dr of Sc. (Economics), Associate Professor of the Department of World Economy and International Economic Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv
Ukhova A.V., PhD student, Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University of Kyiv

ADVANTAGES AND CONTRADICTIONS OF MIGRATION POLICY REGARDING INTELLECTUAL MIGRATION ON THE EXAMPLE OF THE EU BLUE CARD

Annotation. *Today it is widely accepted that the modern economy is an economy of information, technology and innovation. This means that highly qualified specialists are becoming increasingly strategic,*

both for individual companies and for countries as a whole, because the high quality of human capital is capable of providing a competitive advantage in the international markets. Research focuses on the results of the Blue Card Directive - the harmonization and attraction of more highly skilled labor in the EU. The results show that this Directive is not as successful as planned, due to inefficiency, weak policy structure, low level of interest from EU member states and the complexity of other policies that intersect within Europe.

Key words: *intellectual migration, highly qualified migrants, migration policy, EU Blue Card, "knowledge centers".*

Постановка проблеми. В умовах економічної трансформації міграція стала гострою життєвою проблемою для мільйонів людей, які прийшли в рух внаслідок громадських і життєвих відносин. У нових сучасних умовах ця проблема виступає по-новому, і тому залишається важливою і актуальною. Міжнародна міграція здійснює значний вплив на соціально-економічну та демографічну ситуацію в державі. Однак найбільш відчутна її роль у тому випадку, коли йдеться про інтелектуальну міграцію. Важливо вивчити ефективність держав та наднаціональних інституцій, які залучають більше людського капіталу шляхом вироблення політики, та чому Європейська директива щодо збору висококваліфікованого людського капіталу за кордоном не настільки ефективна політика, як було задумано.

Мета статті – визначення ефективності інструменту Блакитної Картки як складової регіональної міграційної ЄС політики щодо інтелектуальної міграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками кількість наукових досліджень, пов'язаних із проблемою міжнародної інтелектуальної міграції, ще більше зросла, а в Україні ця проблТаканема почала інтенсивно вивчатися в останнє десятиліття. Різні аспекти вищеозначеної проблеми представлені у працях таких вітчизняних вчених, як Сафонова Т.В. [2], Ховрак І.В. [5], Малиновська О.В. [6], Телефанко Н.Б. [7], Малютін А.І. [8], Ткач В.Ю. [9], Єрфан Є.А. [10].

Формування і розвиток наукових уявлень про інтелектуальну міграцію варто пов'язувати з іменами таких зарубіжних вчених, як Капелюшніков Р.І. [1], Дусь Ю.П. [2], Оберг К., Анеєш А. та інші.

Наприклад, Серна Л. [17] у своїй праці «Блакитна Карта ЄС: преференції, політика та переговори між державами-членами» піднімає питання різних національних політик імміграції висококваліфікованих працівників, які перейшли на рівень ЄС з утворенням Блакитної Картки та створили коливання позицій держав-членів щодо Блакитної Картки і, як результат, ці розбіжності між країнами-членами пояснюють результат Директиви Блакитної Картки. У роботі «Схема Блакитної Картки ЄС: правильний крок у правильному напрямку?» Гюмюс Я. [18] аналізує прийняту Директиву щодо Блакитної Картки та процес її впровадження. «Міграція професіоналів: теорії та типології» Іредале Р. [19] пояснює розвиток висококваліфікованої міграції протягом десятиліть. Він наголошує, що висококваліфікована міграція стала однією з світових тенденцій міграції в даний час.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на те, що міграція населення як соціально-економічне явище відома давно, вона привертає увагу і інтерес, як в науковому, так і в практичному відношенні. Швидкість міграційних процесів помітно збільшилася в останні десятиліття, а разом з тим зросла і кількість мігрантів. У 2019 р. кількість міжнародних мігрантів у всьому світі досягла майже 272 млн., порівняно з 153 млн. у 1990 р. [3]. Є велика ймовірність, що даний процес продовжить розвиватися і далі, завдяки поширенню високих технологій і глобалізації. Сьогодні багатьох вчених, дослідників, політичних діячів і суспільство в цілому хвилює питання щодо наслідків міграційних процесів для світової спільноти і окремих країн зокрема.

Як і міграція в цілому, інтелектуальна міграція має пряме відношення до людського капіталу країни. Під людським капіталом розуміється сукупність накопичених знань, умінь і майстерності, які купуються працівником завдяки загальної і фахової освіти, професійної підготовки, виробничого досвіду. Концепція людського капіталу вперше була висунута американським економістом Г. Беккером в І960 р. [44, с. 3]. Сьогодні широко поширена думка, що саме людський капітал є основним двигуном економічного зростання.

Ряд емпіричних досліджень свідчить, що накопичення людського капіталу породжує в суспільстві різноманітні позитивні зовнішні ефекти. Схильність індивідів до різних форм антисоціальної поведінки послаблюється і в той же час посилюється їх схильність до сприятливої для оточуючих поведінки. Так, з одного боку, має місце зниження ризику заняття злочинною діяльністю. З іншого боку, підвищується рівень громадянської активності. Але оскільки подібні зовнішні ефекти не отримують відображення в заробітній платі індивідів, які їх породжують, людському капіталу часто приписується нижча цінність, ніж та, яку він має насправді [1, с. 23].

У ряді досліджень піднімається питання про те, що якщо дивитися на процес інтелектуальної міграції з точки зору його користі для світової спільноти, то можна говорити про глобальні виграші від інтелектуальної міграції. Іншими словами, завдяки міграційним процесам відбувається перерозподіл людського капіталу, відповідно до економічної теорії, капітал використовується найбільш ефективно [2]. Міжнародний ринок праці сприяє тому, що працівники та роботодавці більш ефективно знаходять один одного. Разом з тим ефективніші канали міжнародної передачі знань повсюдно призводять до більш ефективної генерації знань, а значить до більш ефективних рішень в сфері науки та досліджень.

Якщо говорити про країни-реципієнтів, то слід зазначити, що в останні десятиліття багато розвинених країн стали набагато уважніше підходити до процесу робочої міграції, намагаючись дістати найкваліфікованіші кадри. Основна мета: залучити тих, хто може принести найбільший економічний виграш для країни. Все більше країн впроваджують міграційні програми покликані відбирати кандидатів, для яких найбільш вірогідний професійний успіх в приймаючій країні.

Наприклад, у березні 2000 року Рада Європейського Союзу поставила мету ЄС стати найбільш конкурентоспроможною та динамічною економікою в світі, здатною до стійкого економічного зростання з великою кількістю і якістю робочих місць і кращої соціальної згуртованістю. Була розроблена програма ЄС з працевлаштування кваліфікованих кадрів з-за кордону - Блакитна Карта ЄС. По суті це - електронне посвідчення, яке підтверджує право на проживання і роботу в одній з країн ЄС (за винятком Данії, Великобританії та Ірландії). При цьому кожна держава ЄС має свої особливості її реалізації, Блакитна Картка, отримана в одній країні, не дає автоматично право на роботу в іншій країні.

У жовтні 2007 року Європейська Комісія прийняла два положення. Перше, - встановити Рамкові Директиви з метою допуску високоосвічених мігрантів в країни ЄС, пізніше відомі, як директиви про Блакитну Карту ЄС, друге положення є директивою для спрощення процедури міграції, яке надає заявникам єдину процедуру подачі заявки, директива єдиного дозволу. У травні 2009 року Європейська Рада ухвалила директиву про Блакитну Карту ЄС [14, с. 6]. У грудні 2011 року була прийнята директива єдиного дозволу.

Разом вони створюють проект Блакитної Картки ЄС: дозвіл на проживання і роботу. Жозе Мануель Баррозу, політичний діяч та колишній президент Європейської комісії вважає, що трудова міграція в Європу підвищує конкурентоспроможність і, отже, економічний ріст. Це також допомагає вирішенню демографічної проблеми, пов'язаної зі старінням населення.

Мета Блакитної Карти ЄС - зробити Європу більш привабливою для високоосвічених осіб за межами Європейського Союзу. Всі країни-учасниці ЄС, за винятком Великобританії, Данії та Ірландії, беруть участь в проекті Блакитна Карта ЄС.

У минулому висококваліфіковані фахівці вибрали такі країни, як США, Канада чи Австралія. За даними досліджень міграції, сформульованих Комісією, співвідношення міграції висококваліфікованих та низькокваліфікованих працівників ЄС, порівняно зі США та Канадою, було більше на користь останніх двох країн. Коли мова йде про співвідношення міграції низькокваліфікованих працівників, то, як правило, в ЄС поселяються 85%, тоді як у Штатах цей відсоток дорівнює 5%. Від міграції висококваліфікованої робочої сили США отримують 55%, тоді як для ЄС - лише 5% [16, с. 285]. Наразі Європейська ініціатива має ряд відмінних якостей, які допоможуть Європі стати найбільш привабливим місцем в світі з точки зору міграції:

1. Умови роботи і зарплати такі ж, як і для громадян ЄС.
2. Вільне пересування по території Шенгенської зони.
3. Право на ряд соціально-економічних прав.
4. Перспектива постійного місця проживання.

Для подачі заявки на отримання Блакитної Картки ЄС, мігрантам необхідно відповідати декільком ключовим вимогам:

- бути з країни, яка має право на Блакитну Картку ЄС;
- мати принаймні ступінь магістра або еквівалент, отриманий від навчального закладу в ЄС або визнаного закладу за кордоном [13];
- науково-дослідна установа, в якій мігрант буде працювати, затверджена національними органами влади для прийому науковців, які не є членами ЄС;
- мати принаймні 5 років досвіду роботи у своїй галузі;
- мати діючий контракт на роботу або офіційну пропозицію з працевлаштування в ЄС [11];
- мати медичну довідку видану лікарем, що підтверджує фізичне або психічне здоров'я;

– довідка про фінансовий стан, видана банком, або інше відповідне підтвердження (наприклад, банківські виписки).

Отже, Блакитна Карта ЄС - це дозвіл на проживання, доступний іноземним громадянам з високою кваліфікацією та навичками, які хочуть працювати в країні ЄС. Він видається іноземцям, які шукають вільні вакансії в певній країні ЄС (наприклад, за професією, для якої не вистачає кваліфікованих працівників). Якщо у людини є Блакитна Карта, то вона може працювати лише в країні ЄС, яка видала Картку, і лише в цьому конкретному науково-дослідному інституті. Після того, як висококваліфікований працівник пропрацював в першій країні принаймні 18 місяців, він може подати заявку на роботу в іншій країні ЄС [12]. Після того, як працівник попрацював з тим же роботодавцем принаймні 2 роки, він може подати заявку на роботу в іншу установу/компанію в тій же країні. Однак правила щодо зміни роботодавців можуть відрізнятися від країни до іншої.

Точний спосіб подання заявки на отримання Блакитної Картки ЄС для дослідників змінюється залежно від країни ЄС, в якій людина планує працювати. Зазвичай працівник і роботодавець беруть участь у процесі подання заявки. Роботодавець повинен подати запит до Управління з питань імміграції / іноземців у країні ЄС, тоді як мігранту потрібно подати заявку в посольство / консульство відповідної держави ЄС у країні проживання. Деякі держави, такі як Швеція, пропонують варіант онлайн-заявки. Якщо працівник вже живе в країні ЄС за довгостроковою візою, він може подати заявку безпосередньо до імміграційних органів відповідної держави ЄС. Мігрант не може подати заявку на Блакитну Карту ЄС, якщо перебуває в ЄС за туристичною візою. Вартість Блакитної картки ЄС становить приблизно 140 євро для першої заявки та 100 євро при кожній наступній.

Максимальна тривалість Блакитної Картки ЄС - чотири роки, але в деяких країнах вона може змінюватися. Якщо робочий контракт складає менше чотирьох років, тоді Блакитна Картка ЄС буде видана на цей часовий період плюс три місяці. Ці три місяці передбачені для того, щоб працівник мав час знайти роботу в іншому місці [12]. Кількість отриманих Блакитних Карток можна переглянути на Рисунку 1, статистика надана Євростатом [21].

Рис. 1. Кількість отриманих Блакитних Карток мігрантами за період 2010-2018 р.
Джерело: складено авторами на основі [21].

У своїй роботі «Блакитна Карта ЄС: преференції, політика та переговори між державами-членами» Л. Серна вважає, що після того як різні національні політики імміграції висококваліфікованих кадрів були трансформовані на рівень ЄС, вони утворили різні позиції держав-членів і утворили так звану «дворівневу гру» [17, с. 73]. Вона стверджує, що система Блакитної Картки швидше схожа на рекламний інструмент, ніж на ефективну політику, а причина, по якій Директива не працює, пов'язана з відсутністю зацікавленості у держав-членів [17, с. 73].

Також Л. Серна характеризує у своїй статті глобальну конкуренцію як "глобальну війну талантів". Це говорить про те, що є лише певна кількість кваліфікованих фахівців на ринку праці, які готові рухатись до кращої роботи, зарплати та навколишнього середовища [17, с. 74]. Будучи конкурентом для інших кваліфікованих міграційних програм, таких як система «Зелена карта» у США

та аналогічних систем в Канаді та Австралії, Комісія зробила цей крок щодо створення аналогічної програми по всій Європі.

Для зростання та розширення економіки та ринків необхідна більш кваліфікована та професійна праця. Не тільки в Європі, але і в інших розвинених економіках, що розвиваються, є потреба у професійних людях, що створює своєрідну конкуренцію для кваліфікованої праці [17, с. 74]. У деяких випадках дискусія у сфері висококваліфікованої міграції була зосереджена на урядовій політиці щодо трудової міграції.

Оскільки потреба у кваліфікованій міграції важлива для економіки, національні уряди створили свої програми та схеми для висококваліфікованих мігрантів у деяких країнах. Потім країни «змагаються» за кваліфікованих фахівців з іншими програмами та схемами, встановленими іншими країнами.

Я. Гюмюс у своїй статті «Схема блакитної картки ЄС: правильний крок у правильному напрямку?» аналізує прийняту Директиву щодо Блакитної Картки та процес її впровадження. Пару держав-членів заявили, що сама Директива не принесе додаткової вартості економіці та дефіциту робочої сили, скоріше, буде як додаткове навантаження на національні міграційні схеми [18, с. 443]. Крім того, Гюмюс вказує, які виклики створює Директива у менш розвиненому світі із відпливом умів до ЄС [18, с. 446].

Відомо, що цінність людського капіталу для окремо взятого індивіда здатна падати в зв'язку з зовнішніми факторами: наприклад, при відсутності попиту на дані конкретні навички та знання або за відсутності необхідної матеріальної бази. У такому випадку, якщо фахівець виявляється незатребуваним у своїй країні, то це веде до знецінення його людського капіталу. Отже, рішення про інтелектуальну міграції для індивіда в даній ситуації є цілком економічно раціональним [151, с. 11].

Теорія людського капіталу вперше була представлена Г. Беккером під час холодної війни. Теорія людського капіталу фокусується на індивідуальному прийнятті рішень і висвітлює вплив характеристик людського капіталу на міграційний процес. За Беккером, теорія людського капіталу враховує знання та вміння, які отримує людина та бажає вдосконалити [201, с. 28].

За Капелюшниковим, основними видами вкладень в людину вважаються освіта, виробнича підготовка, охорона здоров'я, міграція, пошук інформації на ринку праці, народження і виховання дітей [11, с. 7]. З усього перерахованого вище в даній роботі нас особливо цікавить міграція працівника. Вона безпосередньо сприяє збільшенню цінності людського капіталу, так як призводить до підвищення цін на його послуги. Іншими словами, носій капіталу мігрує з метою знайти ринок, де попит на його людський капітал вище, а значить і заробітна плата більше.

При вивченні інтелектуальної міграції необхідно ввести поняття людського капіталу для того, щоб мати можливість дати економічну оцінку наслідків міграційних процесів. Строго кажучи, існує два основні методи вартісної оцінки людського капіталу - ретроспективний і проспективний [1, с. 11]. Перший метод ґрунтується на обліку минулих витрат, понесених при формуванні капіталу. Другий ґрунтується на обліку доходів, джерелом якого є накопичений людський капітал.

При цьому важливо зауважити, що у людського капіталу процес зносу і знецінення протікає принципово інакше, ніж у фізичного. У перші роки його функціонування за рахунок дорослішання працівників, а також накопичення ними знань, навичок і професійного досвіду економічна цінність наявного у них запасу умінь і здібностей не зменшується, а зростає. Вважається, що темпи фізичного і морального зносу людського капіталу починають перекривати темпи підвищення його цінності за рахунок накопичення досвіду до кінця другого або навіть третього десятиліття трудового стажу [11, с. 15]. З цього можна зробити висновок, що в разі, якщо з країни виїжджає молодий спеціаліст (або студент) - це більш відчутна втрата для сумарного людського капіталу країни в довгостроковому періоді, тому що цінність такого працівника на цьому етапі зростає і ще не досягла свого піку.

В Україні міграційні процеси характеризуються динамізмом, різноманітними та складними причинами не лише внутрішньо науковими, але й соціальними та економічними. В останні десятиліття дослідники, які не змогли адаптуватися до нових соціально-економічних умов пострадянської України та не змогли «залишитися в науці», перейшли в інші сфери людської діяльності, такі як, наприклад, бізнес. Це, в свою чергу, призвело до дисбалансу в науковій та освітянській сферах, і породило нові виклики та загрози для національних освітніх та наукових галузей, які впливають на рівень технічного та технологічного розвитку України.

Наслідки міграції наукових працівників є значною проблемою для країн, що розвиваються. Адже на підготовку спеціалістів було вкладено значні кошти, тим самим створивши конкурентну перевагу для інших країн, тобто країна не отримує віддачі від своїх власних вкладень у людський

капітал. Переваги від міграції наукових кадрів можуть бути реалізовані лише тоді, коли країна-донор створить ефективну політику циркуляції висококваліфікованих кадрів [5, с. 29]. На прикладі України можна стверджувати, що в країні не існує державної підтримки науковців-мігрантів, які, повертаючись, стикаються з психологічним стресом, відповідно мігрантам доводиться через деякий час їхати на заробітки до інших країн.

Серед основних причин міграції висококваліфікованих працівників можна виділити [6, с.48; 7, с. 35; 87, с. 101]:

1. недостатнє фінансування наукової сфери;
2. низький рівень заробітної плати;
3. недосконалу інфраструктуру та неефективне інституційне забезпечення, що унеможливлює реалізацію наукових розробок;
4. нестабільну економічну та політичну ситуацію;
5. відсутність перспектив професійної реалізації [9, с. 101].

Висока концентрація названих причин міграції дозволяє виділити центри притягання мігрантів з інших країн. На даний момент центрами, що притягують основну частку робочої сили, в тому числі і висококваліфікованих працівників, виступають:

– країни Західної Європи (Німеччина, Франція, Великобританія, Швейцарія, Бельгія, Швеція, Нідерланди), де спостерігається тенденція щодо використання іноземної робочої сили на важких, шкідливих для здоров'я роботах,
– США, Канада та Австралія, що приймають переважно кваліфікованих спеціалістів,
– індустріальні країни Південно-Східної Азії,
– нафтодобувні країни Близького Сходу.

Отже, інтелектуальна міграція як явище суперечливе і неоднозначне вимагає конкретних заходів щодо її впорядкування, яке повинне здійснюватися за допомогою міжнародно-правового регулювання міграційних процесів з урахуванням глобальних інтересів світового співтовариства, об'єктивних можливостей окремо взятих держав і особливостей розвитку народонаселення в сучасних умовах [10, с. 10].

Не тільки вчені-ядерники або біохіміки переїжджають до більш розвинених країн, де є добре обладнані науково-дослідні лабораторії, а навіть соціологи, міжнародні юристи та люди з подібними професіями мігрують до академічних центрів, де відбувається обмін ідеями, де є добре обладнана бібліотека та вільний доступ до публікацій та статей. З точки зору фізики, мозок мігранта постійно пронизується і живиться великою кількістю знань, а

повернувшись додому, йому доведеться докласти особливих зусиль, щоб залишатися у формі. Інтелектуал із розвиненої країни з обмеженими ресурсами мігрує або для того, щоб мати доступ до більш досконалого обладнання, або тому, що його країна не пропонує йому професійного задоволення та цікавих можливостей. Слід зазначити, що цей рух слід розуміти як потік з європейських країн до США, що стосується прикладних наук та технологій. У галузі гуманітарних та образотворчих наук рух є двостороннім та навіть більше від розвинених країн за межами Європи, таких як Австралія, Нова Зеландія, Канада і навіть Сполучені Штати до Європи. Тому інтелектуальна міграція є складним явищем, яке неоднозначно впливає на соціально-економічний розвиток країн-донорів та країн- реципієнтів.

Висновки. Отже, процеси міграції мають активний розвиток в сучасному глобалізованому суспільстві, що несе як позитивні, так і негативні наслідки для розвитку України. Міграція населення - складний за своєю природою, різноманітний по формам і наслідкам соціальний процес. При цьому, надаючи величезний вплив на суспільний розвиток, він сам підпадає під вплив політичних, соціально-економічних, демографічних та інших трансформацій. Міграція є багатоаспектним явищем, яке розглядається з позиції економіки, соціології, права і демографії.

Характеризуючи закономірності сучасного етапу розвитку міграційних процесів підкреслюється, що міграція є засобом зміни умов життя населення - зростання його професійного, культурного та матеріального рівня. Відзначаючи таку закономірність сучасної міжнародної міграції, як значне і постійне збільшення її масштабів, вказується на те, що вона все більше набуває рис транснаціонального процесу - «трансміграції», що супроводжується перенесенням культурних, технологічних і політичних цінностей. Характерною закономірністю сучасного етапу розвитку міграційних процесів виступає також зростання інтелектуальної міграції, що виражається в значному збільшенні серед мігруючої частки осіб з високим рівнем освіти та професійною кваліфікацією. Однією з сучасних закономірностей розвитку міграційного процесу є і те, що значну роль у зростаючих

масштабах переміщень населення займають трудові міграції, які знаходять своє вираження в експорті та імпорті «товару особливого роду» - робочої сили.

Література

1. Капелюшников Р. И. Сколько стоит человеческий капитал России? Высшая школа экономики. Москва, 2012. 75 с. URL: https://www.hse.ru/data/2012/10/10/1247084655/WP3_2012_06_f.pdf (дата звернення: 08.05.2020 р.)
2. Дусь Ю.П. Миграция специалистов и научных кадров в мировом хозяйстве. Федер. агентство по образованию, Омский гос. ун-т им. Ф.М.Достоевского. Новосибирск, 2006. 267 с.
3. International Migration 2019. Report // Unite Nations, New York, 2012. URL: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/InternationalMigration2019_Report.pdf (дата звернення: 08.05.2020 р.)
4. Сафонова Т.В. Теорія людського капіталу як інтегральна концепція розвитку соціальної та економічної сфери. 2009. URL: http://lib.znau.edu.ua/jirbis2/images/phocagallery/2017/Pryklady_DSTU_8302_2015.pdf (дата звернення: 08.05.2020 р.)
5. Ховрак І. В., Приз М. Ю. Міжнародна міграція висококваліфікованих та наукових кадрів: участь України. *Економічний простір.* 2013. № 69. С.23-30.
6. Малиновська О.А. Міграція в умовах глобальної фінансово-економічної кризи. *Регіональна економіка.* 2010. № 2. С. 123-133.
7. Телефанко Н.Б. Інтелектуальна еміграція з України в умовах міжнародної економічної інтеграції. *Економічний простір*. 2011. № 52/2. С. 32-41.
8. Малютін А.І. Трудова міграція України : тенденції розвитку. *Зовнішня торгівля : право та економіка*. 2008. № 2. С 97-102.
9. Ткач В.Ю. Європейський ринок праці в системі міжнародної міграції трудових ресурсів. *Економіка АПК.* 2005. № 2. С. 138-143.
10. Ерфан Є.А. Особливості міжнародної міграції висококваліфікованих працівників. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. №18, ч. 2. URL: http://lib.znau.edu.ua/jirbis2/images/phocagallery/2017/Pryklady_DSTU_8302_2015.pdf (дата звернення: 08.05.2020 р.)
11. Голубая Карта ЕС. *Сеть Голубая Карта ЕС* : веб-сайт. URL: https://www.apply.eu/ru/BlueCard/ (дата звернення: 08.05.2020 р.)
12. EU Blue Card for Researchers. Visaguide.world : веб-сайт. URL: https://visaguide.world/europe/eu-blue-card/researchers/ (дата звернення: 08.05.2020 р.)
13. Professional qualifications: documents for your recognition application. Your Europe // European Union. URL: https://europa.eu/youreurope/citizens/work/professional-qualifications/european-professional-card-documents/index_en.htm (дата звернення: 08.05.2020 р.)
14. Determining labour shortages and the need for labour migration from third countries in the EU : *European Commission Union* : веб-сайт. URL: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/european_migration_network/reports/docs/emn-studies/emn_labour_shortages_ synthesis__final.pdf (дата звернення: 08.05.2020 р.)
15. Lindholm L. Human capital and labour immigration to Europe. *Malmo University Electronic Publishing*. 2019. URL:https://muep.mau.se/bitstream/handle/2043/29418/LeeviLindholm_bachelor%20thesis.pdf?sequence=2&isAllowed=y (дата звернення: 08.05.2020 р.)
16. Wiesbrock A. European economic and social committee. Opinion on the proposal for a Council Directive on the conditions of entry and residence of third-country nationals for the purposes of highly qualifies employment. 2011.
17. Cerna L. The EU Blue Card: Preferences,policies, and negotiationsbetween Member States. Oxford Academic: Migration Studies. 2014. Vol. 2. №1. P. 73-96.
18. Gümüs, Y. EU Blue Card Scheme: The Right Step in the Right Direction? European Journal of Migration and Law. Vol. 12. 2010. P. 435-453.
19. Iredale, R. The Migration of Professionals: Theories and Typologies. International Migration. Vol. 39. 2001.
20. Becker G. Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis. Journal of Political Economy. Vol. 70:5. 1962. P. 28.
21. EU Blue Cards by type of decision, occupation and citizenship. *Eurostat* : URL: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=migr_resbc1&lang=en (дата звернення: 08.05.2020 р.)

УДК 336.012.23(477)(045)

ІЛЬЇН В.В.,
д.філос.н., професор
кафедри економічної теорії, макро- і мікроекономіки
Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

ФІНАНСОВА КРИЗА – ІНСТРУМЕНТ СТВЕРДЖЕННЯ «ГРОШОВОГО ЛАДУ»

***Анотація**. В статті досліджується проблема фінансової кризи, етапу на шляху ствердження «грошового ладу», який є основою нового виміру цивілізації – фінансового. Показано структуру фінансової кризи, вплив на розвиток сучасного суспільства, а також її кореляцію з інформаційно-цифровою реальністю. Здійснено аналіз ролі грошей в історії та сьогоденні.*

***Ключові слова**: гроші, фінанси, криза, цивілізація, інформаційний світ.*

Ильин В.В., д.филос.н., професор кафедры экономической теории, макро- и микроэкономики Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

ФИНАНСОВЫЙ КРИЗИС – ИНСТРУМЕНТ УТВЕРЖДЕНИЯ «ДЕНЕЖНОГО СТРОЯ»

***Аннотация.** В статье исследуется проблема финансового кризиса, этапа на пути утверждения «денежного строя», который является основой нового измерения цивилизации – финансового. Показана структура финансового кризиса, влияние на развития современного общества, а также ее корреляцию с информационно-цифровой реальностью. Проведено анализ роли денег в истории и современности.*

***Ключевые слова:** деньги, финансы, кризис, цивилизация, информационный мир.*

Ilin V.V., Doctor of Science (Philosophy), Professor, Chair of Economic Theory, Macro- and Microeconomics, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Laureate of the State Prize of Ukraine in Science and Technology

FINANCIAL CRISIS - A TOOL FOR APPROVAL OF «MONETARY SYSTEM»

***Annotation.** The article examines the problem of the financial crisis, a stage in the assertion of the "monetary system", which is the basis of a new dimension of civilization – financial dimension. The structure of the financial crisis, its impact on the development of modern society, as well as its correlation with the information and digital reality are shown. An analysis of the role of money in history and today is made.*

***Keywords:** money, finance, crisis, civilization, information world.*

Вступ. Криза, яка набула сьогодні завдяки пандемії колосальних масштабів, залишається сьогодні фактором, що породжує цілий ряд неочікуваних, тривожних проблем, ставить нові й нові запитання. Найбільш інтригуюче — як могла виникнути криза саме в тих країнах – і в першу чергу США, – економіка яких складає фундамент сучасної цивілізації та її соціокультурних основ? Адже матеріальний добробут цих країн є еталоном, точкою відрахунку для всього світу, їхня валюта – головна у фінансових операціях глобальної економіки, а інтелектуальний потенціал – запорука всіх можливих ризиків? Криза, запевнюють більшість експертів, закономірний результат еволюції ринкового господарства. Проте виникає запитання – а чи не є фінансова криза певним запланованим проектом, який повинен підготувати людство до переходу в нову еру, в нову фазу розвитку? Чи не є власне фінансова криза свідченням нової ери – фінансової?

Виклад основного матеріалу. Ніхто не заперечує, що сьогодні людство живе в умовах «грошового ладу». У суспільній свідомості, і не лише на буденному рівні, остаточно ствердилося переконання: гроші є абсолютним еквівалентом можливостей людини впродовж усього життя і на всіх його рівнях. Причому не лише еквівалентом вартості виробленого товару чи затраченої праці, а саме всіх можливостей і здібностей – духовних, творчих, професійних тощо. Гроші стали визначальними не лише в економіці чи політиці, але й трансформувалися в креативи діяльності інтелектуальної еліти. Причому це не міф, не перебільшення, а реальна ситуація – не залежність, а зацікавленість творця у фінансовій підтримці. Людина давно вже боїться не Бога, не царя, не докорів

совісті, а *відсутності грошей*. Саме останнє призводить не лише до злиднів і соціального падіння, але й до неможливості реалізувати себе в мистецтві, політиці, соціально-культурній і професійній діяльності. Гроші, фінансовий важіль є визначальними у геополітиці, дипломатії, бізнесі, владі [1, с. 634].

Постійне зростання залежності від фінансового фактору привело до розриву між «реальними» і "віртуальними" грошима. Неодноразово зазначалося, що один з ключових механізмів успішного розвитку економіки пов'язаний з дефолтами – муніципальними, штатними, корпоративними тощо. Вони не обов'язкові і не завжди виникають в глобальному чи державному масштабі, хоча Велика депресія 30-х років минулого століття, на яку так часто сьогодні посилаються, починалася масовим каскадом дефолтів і «спалюванням» фінансових пірамід, на що гарячково реагували бізнес і населення. Одні розорялися, інші втрачали роботу, більшість впадали в апатію, але *дехто* збагачувався, ловлячи "рибу в каламутній воді" [3, с. 30].

Інструментарій "спалювання" надлишкових зобов'язань досить обмежений і тому простий. Це може бути розв'язування гіперінфляції або девальвації. В будь-якому випадку ця величезна маса обезцінених фінансових інструментів розчиниться, зникне, «спалиться». Лише в якійсь частині відрегулюється. Вибухнути миттєво вона не може, адже фінанси тепер є *глобальними*, і немає *жодного гравця*, який був би зацікавлений все це миттєво обрушити, зруйнувати.

Наступний метод, апробований в XX ст. – це *світові війни*, які приводять до списання не тільки фінансових надлишків, але й знищенню накопиченого матеріального капіталу. Сучасна економіка також реагує і на війни, і на глобальний тероризм. Вони ведуть до переоцінки капіталів і перерозподілу інвестицій. Мало того, сучасна економіка будується на *довірі та мистецтві* створювати фінансову звітність для ствердження своєї позиції в складній мережі фінансових відносин. Проте довіра, підкріплена рейтингом фіктивних (надутих) «фінансових імперій», не є надійною опорою для реальної економіки.

Логіка такого розвитку унеобхіднила кризу як вихід з ситуації, коли виникла реальна загроза *отримання прибутку*. Недаремно почали виникати пророцтва щодо закінчення "ери долара", пошуки нової світової валюти, попередження щодо загрози існування самої капіталістичної системи. Але чи така вже криза регульована? Тобто чи можливо кризу створити?

Поза довільними, більш чи менш повними характеристиками і поясненнями кризи існують її *теоретичні обгрунтування*. Теорія кризи, запропонована рядом економістів, засновується на двох основних положеннях. Перше, ретельно розроблено політекономією XIX століття, полягає в тому, що невід'ємною проблемою ринкової економіки є *прискорене приростання капіталу*. Але зростання попиту при капіталізмі неминуче відстає від зростання капіталу, і якщо не прийняти спеціальних заходів, обезцінює останній як безпосередньо, у вигляді товарів, так і опосередковано, із-за зниження його ефективності. Зменшення об'єму приросту попиту по відношенню до приросту капіталу веде до зменшення об'єму прибутку на кожну одиницю нового капіталу. Іншими словами, падає, зменшується прибуток – основа економічної діяльності взагалі [3, с. 31-32].

Вирішення цієї проблеми для капіталу принципово важливе і здійснювалось за всю історію ринкової економіки трьома основними способами. Перший виник в період класичного капіталізму, в якому регулярно відбувалися *кризи перевиробництва*, котрі забезпечували перерозподіл активів і «спалювання» надлишкового капіталу. Але по мірі розвитку світової економіки кризи ставали все сильнішими, і потрібно було шукати щось нове.

Другим способом став вивіз капіталу на ще неосвоєні території. Відповідна політика одержала в кінці XIX ст. назву *імперіалізму*. Цей спосіб неминуче викликав гостру конкуренцію не лише за ринки збуту товарів, але і за ринки вивозу капіталу, і завершився спочатку першою, а потім і другою світовими війнами. Після появи світової системи соціалізму капіталістичній економіці стала потрібною більш узгоджена політика. В результаті в 1944 р. вивіз капіталу був інституціналізований в рамках Бреттон-Вудських угод, котрі утворили як інститути, що регулюють цей процес (СОТ, МВФ, Світовий банк), так і систему регулювання світових фінансів (на основі американського долара, прив'язаного до золота і контрольованого Федеральною резервною системою (ФРС) США) [3, с. 33].

Наступним базовим елементом теорії кризи є *світовий розподіл праці*, що відіграє принципову роль в рамках тієї моделі науково-технічного прогресу (НТП). Принциповою особливістю цієї моделі є постійне поглиблення процесів розподілу праці, а вони в свою чергу вимагають збільшення об'ємів ринку збуту. Як наслідок, рух кожної країни по шляху науково-технічного розвитку вимагав розширення ринків збуту своєї продукції. Відповідно кількість технологічно незалежних держав в світі постійно скорочувалася, і вже в середині XX століття їх реально було дві – СРСР і США. Але поскільки

процеси розвитку науки і техніки продовжувалися, ці два лідери в останній чверті минулого століття зштовхнулися з проблемами фінансування наступного етапу науково-технічного прогресу. В СРСР це завдання так і не було вирішене, що й привело до відомих результатів і одноосібного лідерства Сполучених Штатів.

Вирішення проблеми було знайдено в кінці 1970-х рр. і полягало воно в парадоксальному висновку: не *зменшувати грошові вливання за рахунок емісійних доларів, а, навпаки, збільшувати*. Тільки спрямовувати не на підтримку капіталу, а на пряме стимулювання *кінечного попиту*. Іншими словами: якщо неможливо розширити ринки збуту, то потрібно збільшити *ефективність споживання* кожного учасника доступних ринків [3, с. 33].

Реалізація цього плану дозволила б дати ресурс на новий виток НТП і вирішити ряд проблем: побороти інфляцію за рахунок підвищення вартості кредиту (до 20%), що принципово змінило ситуацію в країні і заодно зміцнило позиції долара на світовій арені. При цьому надлишкову ліквідність стали «утилізувати» за рахунок роздування «фінансових бульбашок», тобто різкого збільшення долі фінансових активів, в загальному їх об'ємі. По цій причині доля прибутку корпорацій, одержаних за рахунок фінансового сектору, стала з 1980-х років різко зростати.

Саме з цієї причини відбулася суттєва трансформація світової системи капіталізму, переходу його до *третьої стадії* (після класичного періоду й імперіалізму) – стадії *фінансового капіталізму* (*фінансової економіки*). Але збільшення долі фінансових активів неминуче вимагало збільшення *кредитного мультиплікатора*. Іншими словами – постійного кредитування. І хоча відповідні «пузирі» лопалися (фондовий ринок 1987 р.), однак до певного моменту цей процес знаходився під контролем. Головне ж в тому, що необхідні завдання були вирішені.

Наслідками *фінансової економіки* стало існування впродовж кількох десятиліть економіки в умовах *постійного завищеного попиту*, який створив під себе відповідну систему запитуваних споживачем благ – як матеріальних, так і послуг. Тим самим відбувся «перекіс»: істотна частина економіки існує лише завдяки *позаекономічному емісійному стимулюванню попиту*. Згадаймо, що за останні передкризові роки у нас виникли десятки нових банків, котрі існували за рахунок кредитів, яких не брали хіба що діти та пенсіонери. Завдяки чому утворилася ланцюгова реакція по ствердженню *віртуальної економіки, віртуальних грошей, віртуального життя*. Але так ніколи не буває. Економіка з такими параметрами довго існувати не може, поскільки вона вимагає постійних додаткових ресурсів на «покриття» розриву. Ми бачили і бачимо, які величезні кошти постійно вливаються в американську і європейські фінансові системи. В Україні не такі розмахи, проте й вона не може без «фінансового покриття». Поскільки своїх грошей немає і не буде, то це «вливання» здійснюється за рахунок боргів і боргових зобов'язань. Цифри приводити немає потреби, вони в кожного на «слуху».

За останні десятиліття масштаб «фінансових бульбашок» у фінансовій економіці досяг таких розмірів, що економіка вже не може їх витримати. Різко почала зростати інфляція, в тому числі і в споживчому секторі. І вона буде продовжуватися до тих пір, поки темпи емісії перевищують темпи росту економіки, тобто до того часу, поки не буде знівельована «надлишкова» частина економіки. При цьому зупинити емісію, котра і є причиною інфляції, також неможливо, поскільки це рівносильно миттєвій загибелі відповідної частини економіки. Але вона повинна бути *живою*, повинна функціонувати, оскільки потрібна всім. В такому випадку криза стає загрозою *для всіх*, і *ніхто* в ній не зацікавлений. Але чи дійсно ніхто?

В ряді засобів масової інформації неодноразово з'являлися міркування і здогадки про те, що криза була запланована, оскільки потрібна реформа фінансового регулювання. Було запропоновано три відомства по реалізації реформи. Одне буде контролювати стабільність фінансового сектору в цілому, друге буде оцінювати надійність тих чи інших компаній, і третє — захищати права споживачів. Тобто *все вже розраховано і передбачено*. Контроль над друкарським станком Федерального резервного фонду дозволяє дивитись на світ з висоти тієї самої фінансової піраміди, де виникають «фінансові бульбашки».

Проте сьогодні для володарів фінансів, отже, володарів всього, турбота полягає в іншому – повернути людство до діяльності на їхню користь, а не на себе. Тобто змусити населення, розслаблене «свободою», «правами людини» і «демократією», цінувати роботу і робочі місця, реальні, а не віртуальні кошти. Можливість в умовах фінансової економіки *не заробляти, а "робити" гроші,* знецінила працю, її реальні результати. І саме тут криється головна загроза розвитку реальної економіки та її існуванню в цілому. Іншими словами, повернути "маси" на їхнє місце, в дійсний світ їхнього життя [1, с. 639].

Проблема ця нова і зрозуміла: для реальної економіки і одержання прибутку потрібні люди не заможні, не грошові, а такі, для яких заробіток є стимулом. А ще простіше – постійна залежність від роботодавця, хазяїна. Потрібна бідність, яка змусить людину погодитись на будь-яку роботу і тим самим приносити прибуток, сплачувати податки, бути законослухняним. Адже як інакше підтримувати соціальну ієрархію, без якої не може існувати держава, не зможуть реалізовувати себе еліти, не зможе процвітати бездіяльний (дозвільний) клас, який живе для насолоди і споживання?

В даному випадку розвиток капіталістичного суспільства пішов по шляху, задекларованому А. Смітом. Вчений відстоював необхідність підвищення заробітної плати як доходу для переважної більшості членів суспільства. Проте згодом виявилася загрозлива тенденція: чим більше ставало забезпечених і багатих, тим менше залишалося працюючих. І всі "щасливі" потребували не мінімальної, а гідної зарплати, а з нею – престижного споживання. Власне, що й зробило гроші визначальним чинником суспільного прогресу. На цій стадії, як зазначав американський економіст Т. Веблен, стверджується «панування фінансів і фінансистів» [2].

Прорив в цю сферу – фінансову, через кредитування надмірної кількості мас порушило гармонію споживання, що й спричинило застосування технології кризи, яка б повернула авторитет цінності виробничої діяльності. Адже виникла ситуація, коли у нас зарплата двірника (як приклад) вища за оплату вчителя чи лікаря, як і літр мінеральної води дорожчий за літр молока. Проголошене "суспільство знань" створило дефіцит малокваліфікованої робочої сили, а з ним – небачені міграційні процеси, які змінили національні, соціальні, політичні структури світу. Одночасно ствердилися тенденції до якісного споживання навіть у тих, хто в соціальному плані його не заробив. Всі ці та інші проблеми порушили звичні схеми управління світовими процесами.

Для фінансової економіки потрібен такий порядок, який забезпечував би надходження *постійного прибутку*. І як тільки виникала подібна загроза, відразу з'являлися різні проекти по врятуванню ситуації. Реклама кризи як всесвітнього явища дозволила "підтягнути тили", "закрити діри", зменшити амбіції і „поставити на місце" тих, хто вийшов за межі дозволеного, взяв на себе витрати і споживання "не по чину". В будь-якому криза не торкнулася тих, хто володіє активами – власністю, фінансовими, енергетичними та іншими визначальними ресурсами.

Сучасна фінансова криза є попередженням про те, що епоха постекономічного, а тепер інформаційного суспільства – це *код фінансової цивілізації*, в якій проголошується множинність і диверсифікація, розмаїття і конкуренція парадигм, співіснування суперечливих елементів, визнання і підтримка розмаїтості сучасних проектів соціального життя, соціальних взаємовідношень. Криза, як це не парадоксально, додає «свіжої крові», тобто породжує велику кількість творчої різноманітності у всіх сферах діяльності людини, яка в будь-якому випадку «замикається» на фінансах. Вона активізує інтелектуальну сферу, що сприяє привнесенню нових форм *раціонального* вирішення проблем [4].

На противагу західному вітчизняний досвід показав, що приватна власність зовсім не породжує з необхідністю капіталізм і ринок там, де вона введена. В цьому смислі перекачування грошей з України в зарубіжні банки не є просто результат поганої роботи правоохоронних органів, недосконалості законодавства, недальновидної і „немудрої" економічної політики. Якраз політика ця дуже мудра. Вона повністю відповідає економічним і політичним інтересам бюрократичної верхівки і полягає у витонченому балансуванні між нагромадженням приватної – *своєї* – власності і гальмуванням суспільних (*не моїх*) ринкових реформ і розвитку внутрішнього ринку. Адже ринок як економічний механізм прямої взаємодії між виробником і споживачем позбавляє чиновника основного джерела його збагачення – позаекономічного, адміністративного розподілу благ. Зрозуміло, чому в такому випадку не зникає і не зникне корупція, не здійснюється реформа виборчої системи тощо.

Поле сучасних трансформацій вимагають *інноваційного мислення*, здатного осягнути *проблематичність* сучасної соціоекономічної реальності, виявляти її специфіку і шукати шляхи виходу з кризових суперечностей. Сучасна економічна і політична реальність – це не барикади, не блокування парламентських трибун і критика президента чи прем'єра поза очі, в бульварних газетах чи на «Свободі слова». І кожна нова публічна сварка, «викриття», скандал – це далеко не інноваційне мислення чи креатив. Хоча сучасне, інформаційне суспільство – це суспільство знань, інтелекту, що означає думати, шукати, пропонувати, помилятися, знову шукати. Тобто *мислити*, а вже потім діяти!

Стан перманентного скандалу, який намагаються при цьому подати як „битву" за істину в «останній інстанції», вселяє сумнів в швидкому подоланні нами фінансової кризи. На фоні цього скандалу заяви деяких політиків першого президента про необхідність повернення до «моральних норм» видаються наївними і навіть несвоєчасними, хоча і вкрай потрібними. Адже зупинка на рубежі *індустріалізму,* тобто минулої епохи, продовжує на непевний термін політичне й економічне

панування розподільної бюрократії. А чому б ні, якщо *верхи хочуть, а низи можуть жити* саме в такій ситуації? Звідси й сумнів у позитивних наслідках. Хоча сумнів, як говорив великий французький філософ *Р.Декарт*, є началом пізнання, проте ми знову опиняємося в *полі надії й очікування*. Але тих надій, про які Леся Українка писала: „Contra spem spero" (без надії сподіваюся).

Не варто забувати, що глобалізація світового економічного і політичного простору в умовах *нерівномірності суспільного розвитку* України утворює *об'єктивні перепони* для інноваційної трансформації. І якщо так, то ми можемо говорити не про оновлення, не подолання кризи, а *переживання, перечікування* „лихої години". А хто чекає, той втрачає, оскільки знову перебуваємо в парадигмі *наздоганяючого* розвитку. Вихід не в очікуванні, не в сподіваннях, а в *оновленні – свідомості*, *мислення*, *діяльності*, свого відношення до людини і Батьківщини, яку багато наших політиків називають „ця країна". Враховуючи, що ми живемо в умовах фінансової цивілізації, і визначає сьогодні все в світі в кінцевому випадку монетарний інтерес, то фінансові центри зроблять все необхідне, аби соціальний світ і далі спирався на владу грошей. Отже, все буде робитися для зростання фінансової могутності одних і метушні по задоволенню споживчих потреб всіх інших. А для цього і потрібні періодичні потрясіння, які б повертали з ейфорії „легкого життя" на „тверду землю". Як говорив видатний німецький філософ Г.В.Ф. Гегель, «війна оздоровлює кров нації». В такому аспекті криза виступає таким видом сучасної війни, котрий є закономірним, або збалансованим кроком до нового рівня впорядкованості соціуму, нового світового порядку, сутність якого залишиться тією ж: гроші, прибуток, влада!

Література

1. Базилевич В.Д., Ильин В.В. Экономико-финансовая мысль современного мира. К.: Знання, 2015. 821 с.
2. Веблен Т. Теория праздного класса. М.: Прогресс, 1984. 367 с.
3. Хазин М.Л. Уроки кризиса/ М.Л.Хазин. *Философия хозяйства*. 2009. № 3(63). С. 29-34.
4. Хендрик Д. Власть над народами. Технологии, природа и западный империализм с 1400 года до наших дней. М.: «Дело» РАНХ и ГС, 2018. 560 с.

УДК 339.9(045)

РУМЯНЦЕВ А.П.,
д.е.н., професор,
професор кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу
Факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету
РАДЗІЄВСЬКА С.О.,
к.е.н., доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Національної академії управління

ТРАНСФОРМАЦІЯ СТРУКТУРНОЇ ВЗАЄМОЗАЛЕЖНОСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ У СВІТОВОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Анотація. *У роботі на основі структури світового господарства розкривається трансформація структурної взаємозалежності глобалізації та регіоналізації, яка визначається діями суб'єктів насамперед на державному, регіональному і глобальному рівнях шляхом взаємодії суб'єктів та основних елементів світового господарства на рівнях підприємств, локальному, галузевому, міждержавному, регіональному, трансрегіональному і глобальному; проявляється у зміні основних акторів та їх взаємовідносин. У статті пропонується імітаційна графічна модель трансформації структурної взаємозалежності глобалізації та регіоналізації, розкривається механізм її функціонування, аналізується специфіка впливу міжнародних економічних організацій та центрів економічного впливу. Особливу увагу приділено аналізу взаємодії впливів на трансформацію структурної взаємозалежності глобалізації та регіоналізації основних двох центрів економічного впливу, Євро-Атлантичного центру і Східного анклаву економічної сили, які мають конкурентний характер й потребують узгодження і консолідації.*

Ключові слова: *структурна взаємозалежність глобалізації та регіоналізації, трансформація, світове господарство, міжнародні економічні організації, центр економічного впливу, трансрегіональний рівень.*

Румянцев А.П., д.э.н., профессор, профессор кафедры международных экономических отношений и бизнеса Факультета международных отношений Национального авиационного университета
Радзиевская С.А., к.э.н., доцент, доцент кафедры международных экономических отношений Национальной академии управления

ТРАНСФОРМАЦИЯ СТРУКТУРНОЙ ВЗАИМОЗАВИСИМОСТИ ГЛОБАЛИЗАЦИИ И РЕГИОНАЛИЗАЦИИ В МИРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ

Аннотация. *В работе на основе структуры мирового хозяйства раскрывается трансформация структурной взаимозависимости глобализации и регионализации, которая определяется действиями субъектов мирового хозяйства прежде всего на государственном, региональном и глобальном уровнях через взаимодействие субъектов и основных элементов мирового хозяйства на уровнях предприятий, локальном, отраслевом, межгосударственном, региональном, трансрегиональном, глобальном; проявляется в изменении основных акторов и их взаимоотношений. В статье предлагается имитационная графическая модель трансформации структурной взаимозависимости глобализации и регионализации, раскрывается механизм ее функционирования, анализируется специфика влияния международных экономических организаций и центров экономического влияния. Особое внимание уделяется взаимодействию влияний на трансформацию структурной взаимозависимости глобализации и регионализации основных двух центров экономичесого влияния, Евро-Атлантического центра и Восточного анклава экономической силы, которые имеють конкурентный характер и требуют согласования и консолидации.*

Ключевые слова: *структурная взаимозависимость глобализации и регионализации, трансформация, мировое хозяйство, международные экономические организации, центр экономического влияния, трансрегиональный уровень.*

Rumyantsev A.P., Doctor of Economics, Professor, Professor of Department for International Economic Relations and Business at the Faculty of International Relations of the National Aviation University
Radziyevska S.O., Ph D in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department for International Economic Relations of the National Academy of Management

TRANSFORMATION OF STRUCTURAL INTERDEPENDENCE OF GLOBALIZATION AND REGIONALIZATION IN THE WORLD ECONOMY

Annotation. *The paper reveals the transformation of the structural interdependence of globalization and regionalization based on the structure of the world economy. The transformation is determined by the actions of the players of the world economy, first of all, at the state, regional and global levels through the interaction of the actors and the main elements of the world economy at the level of enterprises, local, sectoral, interstate, regional, transregional, global levels; it results in the change of the major actors and their relations. The authors suggest the imitation graphical model of the transformation of the structural interdependence of globalization and regionalization, describe the mechanism of its functioning and the specifics of the impact of the international economic organizations and the centers of economic influence. Special attention is paid to the interaction of the effects of the two main competitive centers of economic influence (Euro-Atlantic center and the Eastern enclave of economic power) on the transformation of the structural interdependence of globalization and regionalization in the world economy; it is emphasized that the centers' successful functioning requires coordination and consolidation.*

Key words: *structural interdependence of globalization and regionalization, transformation, world economy, international economic organization, center of economic influence, transregional level.*

Актуальність проблеми. Сучасна ситуація у міжнародних економічних відносинах характеризується поглибленням і розширенням процесів регіоналізації, які виходять за межі регіонального рівня структури світового господарства, формуючи трансрегіональний між регіональним і глобальним, що, з одного боку, посилює структурну взаємозалежність регіоналізації та глобалізації, а з другого боку, підвищує ступінь єдності світового господарства. Наприкінці XX – на початку XXI століть унаслідок активізації процесів трансрегіоналізації почали утворюватися трансрегіональні спільноти, трансконтинентальні коаліції, формуватися центри економічного впливу (ЦЕВ), здатні до конкурентної боротьби на глобальному рівні. Утворення трансрегіонального рівня у структурі світового господарства внаслідок структурної взаємозалежності глобалізації та регіоналізації впливає на трансформацію структурної взаємозалежності глобалізації та регіоналізації, актуалізуючи необхідність висвітлення формування ЦЕВ і консолідації розвитку світового господарства у сучасних умовах.

Аналіз досліджень і публікацій. Окремі аспекти аналізу процесів глобалізації і регіоналізації, а також особливості розгортання інтеграційних процесів на трансрегіональному структурному рівні складної системи світового господарства розглядаються у наукових працях українських вчених: О.Г.Білоруса, І.В.Бураковського, А.С.Гальчинського, М.А.Дудченка, С.А.Єрохіна, І.Є.Журби, Р.Заблоцької Л.Л.Кістерського, Д.Г.Лук'яненка, В.Є.Новицького, С.І.Пирожкова, А.П.Поручника, Н.В.Резнікової, А.В.Рибчука, О.І.Рогача, В.Р.Сіденка, С.В.Сіденко, Я.М.Столярчук, А.С.Філіпенка, О.І.Шниркова, В.І.Чужикова та багатьох інших.

Метою статті є розкриття теоретичної сутності трансформації структурної взаємозалежності глобалізації і регіоналізації та формування центрів економічного впливу.

Виклад основного матеріалу. Трансформація структурної взаємозалежності глобалізації та регіоналізації суттєво впливає на сучасний стан розвитку світового господарства. Як зазначає А.С. Філіпенко, *світове господарство на сучасному етапі являє собою складну органічну систему, що містить цілий ряд структурних елементів* [1, с. 295]. Слушним, на наш погляд, є також трактування складної системи як впорядкованої множини структурно взаємопов'язаних та функціонально взаємозалежних різнотипних систем, надане М.З. Згуровським [2, с.75-76]. Отже, як видно на рис.1, *складна система світового господарства характеризується певною структурою, яку утворюють різнотипні системи.* В контексті нашого дослідження особливої актуальності набуває висновок Н.В. Резнікової стосовно процесу економічної неозалежності країн, що є об'єктивною реальністю сучасного етапу глобалізації та характеризує якісно новий період розвитку міжнародних економічних відносин, який передбачає трансформування деструктивної симбіозної залежності у виважену синергетичну взаємозалежність і розглядається як процес формування складної метасистеми

взаємовідносин у просторі та часі із притаманними їй специфічними рисами: розгалуженою структурою, компоненти якої відрізняються широким спектром різновекторних взаємозв'язків, субординованих на глобальному та регіональному інтеграційних рівнях; сукупністю економічних суперечностей, які властиві суб'єктам глобальної економіки і служать об'єктивним базисом виникнення нових форм взаємодії країн в умовах глобалізації; становленням і поширенням нових форм економічної взаємозалежності, притаманних дифузній хвилі глобалізації [3, с. 4].

Особливу роль у структурі світового господарства відіграє регіональний, й ті зміни, які спостерігаються на метарівні суттєво впливають на решту рівнів світового господарства [4]. Для ілюстрації взаємозалежностей наведемо приклад – на мікрорівні відбуваються процеси формування і розвитку БНП, які є двигунами процесів глобалізації (мегарівень). При цьому взаємозалежність як феномен значно ускладнюється, посилюючись завдяки розгортанню глобальних економічних процесів – фінансіалізації, інтелектуалізації, соціалізації, мережевізації тощо, які зазнають шаленого розвитку [5]. Так, розвиток процесу диджиталізації, охоплюючи громадянське суспільство, підприємства, уряди, як на локальному, так і на глобальному рівнях, сприяє тому, що всі рівні стають все більш і більш пов'язаними, взаємозалежними, особливо у сферах економіки, суспільного благополуччя, довкілля [6, с.7].

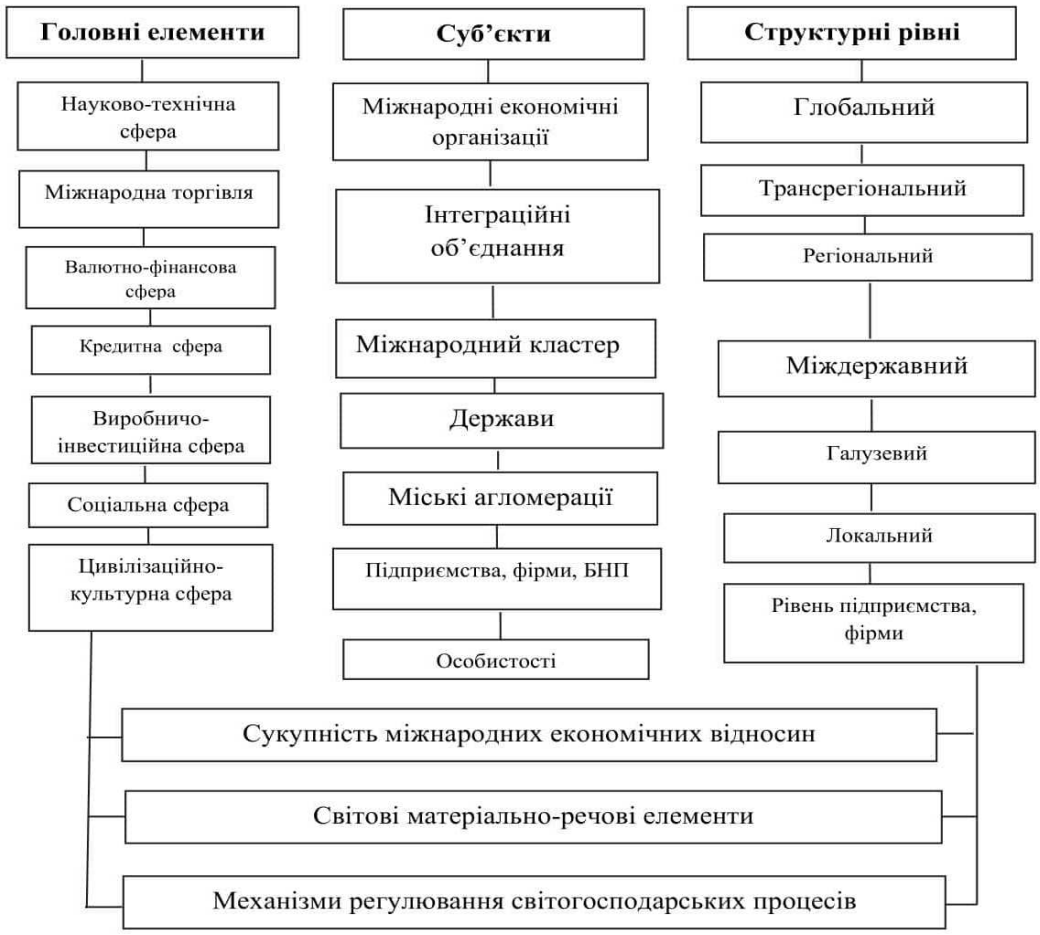

Рис. 1. Структура світового господарства
Джерело: складено на основі [1, с. 294].

На наш погляд, варто приєднатися до групи вчених, яка розглядає трансрегіоналізацію як процес, що включає інтеррегіоналізацію (В.Агарваль, К.Дент, Е.Фогарті), оскільки трансрегіоналізація охоплює взаємодію не лише регіонів як у випадку класичного інтеррегіоналізму, але й відносини між найрізноманітнішими суб'єктами світового господарства. Процеси трансрегіоналізації ведуть до утворення суб'єктів світового господарства, які узагальнено можна визначити як трансрегіональні спільноти, трансконтинентальні коаліції. Зауважимо, що поняттям «регіон» може бути визначений і континент. Трансрегіональний рівень у структурі світового господарства сформувався через посилення

глобальної взаємозалежності та є результатом взаємодії регіонального і глобального рівнів. На думку К.Дента, поняття трансрегіоналізму є ширшим за поняття інтеррегіоналізму, й більшість інтеррегіональних конфігурацій мають "потенціал багатосторонньої корисності", який вчений визначає як проактивний внесок у стабільність, мир, процвітання та рівність у глобальній системі разом із міжнародними інституціями. Поняття "потенціал багатосторонньої корисності" є важливим для розв'язання проблеми кращої координації різних рівнів та типів міжнародних відносин, сприяючи більш конгруентному, гармонійному, кооперативному функціонуванню в глобальній багатосторонній системі [7, с.214].

Ю.Рюланд, В.К.Агарваль, Е.Фогарті вважають, що на трансрегіональному рівні розв'язуються проблеми, які стосуються глобального управління – науковці впевнені, що трансрегіоналізм сприятиме інституціоналізації глобальної кооперації та соціалізації гегемонів, яка має залучити їх до співпраці, що перешкоджатиме унілатералізму. Трансрегіоналізм виступає посередником, свого роду вузловим пунктом у багаторівневій системі глобального управління, в якій містяться глобальні інституції, регіональні організації та національні держави. Аналогічно регіональна чи трансрегіональна домовленість, на думку вчених, є ширшою, ніж двостороння і вужчею, ніж багатостороння, відповідно може заповнити прогалину в управлінні [8, с.60-68].

Загальновідомо, що трансформація є притаманною складним системам, виступаючи важливою характеристикою їх розвитку. Трансформація системи є етапом завершення процесу безперервної взаємодії внутрішніх і зовнішніх чинників руху системи, прямих та обернених взаємозв'язків між її елементами та підсистемами якісними змінами як результатом переходу кількості у якість і відновлення кількісних змін нової якості, яке забезпечує циклічність та безперервність розвитку системи, періодичну зміну еволюційного й революційного характеру її динаміки. Трансформація завжди означає якісні зміни, які стають результатом кількісних змін та у свою чергу започатковують нові кількісні зміни. З нашої точки зору, трансформація структурної взаємозалежності глобалізації та регіоналізації у світовому господарстві відбувається шляхом якісних змін, що є закономірним етапом накопичення у системі світового господарства кількісних змін, які викликають якісні зміни насамперед у основних елементах світового господарства, серед яких особливе місце посідають результати запровадження Четвертої індустріальної революції.

Трансформація структурної взаємозалежності глобалізації та регіоналізації у світовому господарстві визначається діями суб'єктів світового господарства на його глобальному і регіональному рівнях, здійснюється шляхом посилення взаємодії суб'єктів і основних елементів світового господарства на всіх рівнях – підприємств, локальному, галузевому, міждержавному, регіональному, трансрегіональному, глобальному – й проявляється у зміні у світовому господарстві основних акторів, їх взаємовідносин, тобто змін у складі провідних країн, регіональних об'єднань та взаємовідносин між ними, які визначають наступний етап еволюційного розвитку світового господарства і перспективи здійснення у ньому нової трансформації, зокрема стрибкоподібної зміни режиму функціонування, що забезпечить досягнення системою якісно вищого стану розвиненості та єдності.

Варто підкреслити, що трансформація структурної взаємозалежності глобалізації та регіоналізації у світовому господарстві супроводжується удосконаленням формування й розвитку регіональних об'єднань і трансрегіональних спільнот внаслідок чого утворюються ЦЕВ, а також корегуванням діяльності міжнародних економічних організацій (МЕО). Трансформація структурної взаємозалежності глобалізації та регіоналізації є головним чинником встановлення у світовому господарстві еволюційного чи революційного режиму функціонування і ефективного організованого розвитку. З виходом процесів регіоналізації за межі регіонів трансформація структурної взаємозалежності глобалізації і регіоналізації у світовому господарстві характеризується формуванням трансконтинентальних коаліцій. Важливими чинниками трансформації структурної взаємозалежності глобалізації та регіоналізації і формування ЦЕВ у формі трансконтинентальних коаліцій є система МЕО й існуючі *ЦЕВ, які діють у системі з метою забезпечення інтересів формуючих їх держав і регіональних об'єднань*. ЦЕВ визначаємо як державу, регіональне об'єднання чи трансрегіональну спільноту, яка здатна впливати на перебіг економічних процесів у світовому господарстві.

У науковій літературі історично констатувалося існування у світовому господарстві наприкінці ХХ ст. трьох ЦЕВ: США, ЄС, Японії. На початку ХХІ ст. Японія поступилася КНР, яка стала провідною державою АТР і Східної Азії. Отже, наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. ЦЕВ у світовому господарстві були дві національні держави та регіональне інтеграційне об'єднання. Поряд із ЦЕВ широко використовується ідея Тріади, яку формують країни Північної Америки, Західної Європи та Східної Азії, де концентрується перебіг процесів глобалізації і регіоналізації. На наш погляд, США та ЄС

формують один Євро-Атлантичний центр, поєднаний економічними, політичними, ціннісними, культурно-історичними, цивілізаційними зв'язками, що поглиблюються, а другий центр – Східний анклав, очолений потужною державою-цивілізацією КНР, яка намагається приєднати країни й інших цивілізацій до зони свого впливу. Очевидно, що США, ЄС та КНР впливають на трансформацію структурної взаємозалежності регіоналізації та глобалізації як на рівні МЕО, так і на трансрегіональному, регіональному і державному рівнях.

Можна констатувати, що в умовах функціонування складної системи управління світовим господарством трансформація структурної взаємозалежності глобалізації та регіоналізації стає важливою об'єктивною характеристикою системи і одночасно результатом діяльності МЕО і ЦЕВ. Проблема трансформації структурної взаємозалежності глобалізації та регіоналізації набуває особливого значення у тому випадку, коли у системі світового господарства формується декілька ЦЕВ, кожний із яких своєю діяльністю трансформує структурну взаємозалежність глобалізації та регіоналізації, змінюючи таким чином усю систему управління світовим господарством. Сила і кумулятивний результат цих змін залежать від сили впливів цих ЦЕВ, що надає можливість прогнозувати подальший розвиток світового господарства. Важливою стає також і можливість в умовах трансформації структурної взаємозалежності глобалізації та регіоналізації прогнозувати включення біфуркаційних механізмів трансформації світового господарства, попередити яке можна впливом на світове господарство ЦЕВ, оскільки ЦЕВ є одним із суб'єктів світового господарства і його дії трансформують структурну взаємозалежність глобалізації та регіоналізації й, діючи на регіональному рівні, впливають і на глобальний рівень.

На глобальний рівень ЦЕВ впливають і безпосередньо, приймаючи участь у рішеннях МЕО, які здійснюють глобальне управління світовим господарством й визначають режим функціонування головних елементів його структури. Особливу роль у цій системі взаємодії та управління перебігом процесів глобалізації та регіоналізації відіграють МЕО, які забезпечують на світовому рівні управління процесами глобалізації і внаслідок їх структурної взаємозалежності з процесами регіоналізації – і процесами регіоналізації. Трансформацію структурної взаємозалежності глобалізації та регіоналізації під впливом ЦЕВ представлено на рис.2.

На рис.2 серед наведених суб'єктів світового господарства, які охоплюють регіональні інтеграційні об'єднання (РІО), держави, національні підприємства, БНП і сформовані ними виробничі технологічні мережі, виокремлено ЦЕВ, який з часом може претендувати на роль центру управління процесами глобалізації, а відповідно і регіоналізації. Функціонування наведених суб'єктів світового господарства регулюється МЕО, які мають забезпечувати узгоджений перебіг процесів регіоналізації, транснаціоналізації, мережевізації і глобалізації у світовому господарстві, що характеризується регіоналізацією R і глобалізацією G та їх структурною взаємозалежністю, яку визначаємо як R:G, де зміна R викликає зміну G і навпаки.

Якщо в умовах врегульованого МЕО перебігу економічних процесів ЦЕВ ініціативно впливатиме на вищезазначені процеси, це викликатиме посилення у світовому господарстві регіональних процесів у вигляді додаткового до *існуючого процесу регіоналізації R*, врегульованого МЕО, процесу *регіоналізації* ΔR_1*, викликаного діями ЦЕВ*. Результативна регіоналізація дорівнюватиме $R+\Delta R_1$. Внаслідок структурної взаємозалежності глобалізації та регіоналізації ця додаткова регіоналізація ΔR_1 викличе зміну і глобалізації на величину ΔG_1, яка залежить від ΔR_1, тобто $\Delta G_1=f_1(\Delta R_1)$, і результативна глобалізація дорівнюватиме $G+\Delta G_1$.

На рис.2 регіоналізція і глобалізація під впливом ЦЕВ на регіональному рівні позначені *Регіоналізація 1* і *Глобалізація 1*, а під впливом ЦЕВ на МЕО – *Регіоналізація 2* і *Глобалізація 2*.

Таким чином, у першому варіанті в результаті функціонування ЦЕВ на регіональному рівні структурна взаємозалежність R:G трансформується у структурну взаємозалежність $(R+\Delta R_1):(G+\Delta G_1)$ при $\Delta G_1=f_1(\Delta R_1)$. Такий наслідок дії ЦЕВ закономірний, адже перебіг процесів у світовому господарстві визначається рішеннями не лише МЕО, але й ЦЕВ.

Трансформація структурної взаємозалежності:

1) при впливі ЦЕВ на державному та регіональному рівні R:G у $(R+\Delta R_1):(G+\Delta G_1)$; $\Delta G_1=f_1(\Delta R_1)$;

2) при впливі ЦЕВ на глобальному рівні завдяки участі у роботі МЕО R:G у $(R+\Delta R_2):(G+\Delta G_2)$; $\Delta R_2=f_2(\Delta G_2)$.

У другому варіанті, якщо ЦЕВ ініціативно змінить функціонування МЕО на глобальному рівні, що проявиться і у зміні функціонування головних елементів структури світового господарства, то тим самим існуючий глобальний вплив МЕО на світове господарство G зміниться на величину ΔG_2, що через структурну взаємозалежність глобалізації та регіоналізації викличе зміну процесів регіоналізації

на величину ΔR_2, причому $\Delta R_2=f_2(\Delta G_2)$. Таким чином, в результаті впливу ЦЕВ на процеси глобалізації на рівні МЕО структурна взаємозалежність глобалізації та регіоналізації зміниться: з R:G трансформується у $(R+\Delta R_2):(G+\Delta G_2)$ при $\Delta R_2=f_2(\Delta G_2)$.

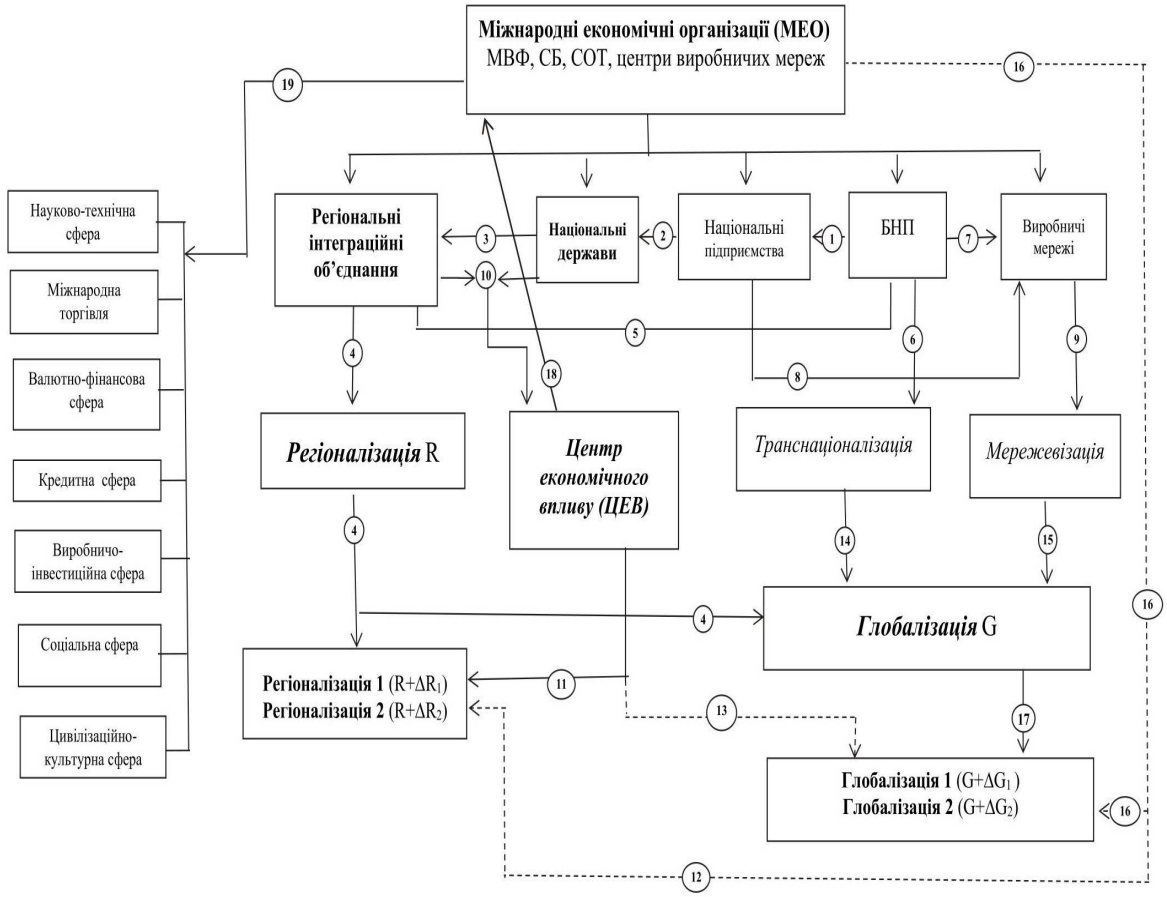

Рис. 2. Трансформація структурної взаємозалежності регіоналізації і глобалізації в умовах функціонування у світовому господарстві ЦЕВ

Джерело: розроблено авторами.

Отже, трансформація структурної взаємозалежності глобалізації та регіоналізації у світовому господарстві відбувається внаслідок: 1) зміни процесів регіоналізації, врегульованих МЕО і діями ЦЕВ на державному і регіональному рівнях і 2) участі ЦЕВ у функціонуванні МЕО на глобальному рівні. Величини R і G визначають стан процесів регіоналізації та глобалізації у світовому господарстві, що установився у результаті дії МЕО, функціонування суб'єктів і головних елементів структури світового господарства у встановленому МЕО режимі.

Підсумуємо, що зміни структурної взаємозалежності визначаються тими змінами у процесах регіоналізації та глобалізації, які були викликані діями МЕО і ЦЕВ, причому внаслідок структурної взаємозалежності глобалізації та регіоналізації $\Delta G_1=f_1(\Delta R_1)$, а $\Delta R_2=f_2(\Delta G_2)$.

Відзначимо, що на рис.2 відображено вплив ЦЕВ на регіоналізацію стрілочкою 11 (ΔR_1), а його дію на глобалізацію позначено пунктирною лінією 13 (ΔG_1), тому що вплив зміни процесів регіоналізації на процеси глобалізації не може бути позначеним звичайною лінією, адже він має характер тих змін у процесах, що відбуваються у світовому господарстві на внутрішньому рівні та визначаються структурною взаємозалежністю регіоналізації та глобалізації. На рис. 2 вплив ЦЕВ на МЕО на глобальному рівні показано лінією і стрілочкою 18, результатом цього впливу стає зміна процесів глобалізації на величину ΔG_2, що позначено пунктирною лінією 16. Стрілочка 17 позначає стан глобалізації, визначений дію МЕО. Стрілочка 10 вказує на те, що ЦЕВ формується державою або регіональним об'єднанням світового господарства. Тобто, ЦЕВ діє як на регіональному, так і на глобальному рівнях, що зумовлено структурною взаємозалежністю регіоналізації і глобалізації та його участю у функціонуванні МЕО. Стрілочки 4-9, 14, 15, 17 показують формування процесів регіоналізації та глобалізації, врегульованих МЕО, стрілочки 11, 12, 13, 16 – їх зміни, викликані дією

ЦЕВ. Стрілочка 18 показує безпосередній вплив ЦЕВ на функціонування МЕО, пунктирні лінії та стрілочки 16 – зміну глобалізації, викликану рішеннями МЕО під впливом ЦЕВ, а 12 – зміну регіоналізації внаслідок зміни глобалізації, спричиненої впливом ЦЕВ на МЕО. Лінія 19 вказує на вплив МЕО на режим функціонування головних елементів структури світового господарства.

Можна констатувати, що в основі трансформації структурної взаємозалежності глобалізації та регіоналізації міститься кооперативність процесів у світовому господарстві, їх тісна взаємообумовленість, здатність до самоорганізації та розвитку. Провідним фактором кооперативності розвитку регіоналізації та глобалізації світового господарства є трансформація структурної взаємозалежності глобалізації та регіоналізації у світовому господарстві, яка породжує ланцюгову реакцію взаємовпливів до встановлення нового рівноважного стану структурної взаємозалежності глобалізації та регіоналізації і може привести до несподіваних наслідків, до посилення стохастичного характеру перебігу у світовому господарстві процесів і втрати ними рівноваги.

Важливо брати до уваги і те, що в умовах ринкової економіки держави і регіональні об'єднання діють таким чином, який вони знаходять для себе найприйнятнішим, впливаючи своїми діями на особливості перебігу процесів регіоналізації і глобалізації у світовому господарстві. Водночас у силу того, що світове господарство є складною ієрархічною системою, у якій існує структурна взаємозалежність глобалізації і регіоналізації, неузгодженість процесів викликатиме структурні дисбаланси, асиметрії і навіть кризові явища, попередження або корегування яких вимагатиме глобального управління світовим господарством, що має трансформувати структурну взаємозалежність глобалізації та регіоналізації, встановити між ними таку структурну взаємозалежність, яка посилить єдність світового господарства й узгодженість функціонування його суб'єктів і головних елементів. Таку трансформацію структурної взаємозалежності глобалізації та регіоналізації і має забезпечувати глобальне управління світовим господарством, яке і здійснюють МЕО. Приєднання до дій МЕО ЦЕВ матиме смисл лише у тому випадку, коли їхні дії спрямовуватимуться на досягнення єдності світового господарства і на трансформацію структурної взаємозалежності глобалізації та регіоналізації в інтересах усіх суб'єктів світового господарства.

Однак трансформація структурної взаємозалежності глобалізації та регіоналізації у світовому господарстві може супроводжуватися збільшенням у ньому впливу одних його суб'єктів та зменшенням впливу інших і цим посилювати нестабільність, турбулентність, схильність до переходу від еволюційного до революційного стрибкоподібного розвитку. Така трансформація структурної взаємозалежності глобалізації та регіоналізації не може відбуватися у світовому господарстві без зовнішнього впливу і потребує появи ЦЕВ.

Отже, нами вище розглянуто два варіанти, існує і третій варіант – взаємодія МЕО і ЦЕВ, коли ЦЕВ вводиться у систему світового господарства з метою прискорення досягнення у ньому такої структурної взаємозалежності глобалізації та регіоналізації, яка необхідна світовому господарству для досягнення ним стабільного і симетричного розвитку. Таким чином, третій варіант є удосконаленням першого варіанту використання МЕО для забезпечення глобального управління шляхом запровадження ЦЕВ, сприяючого прискоренню забезпечення функціонування світового господарства як єдиної системи на засадах як самоорганізації, так і зовнішнього впливу ЦЕВ.

Схематично вплив ЦЕВ на трансформацію структурної взаємозалежності глобалізації та регіоналізації представлено на рис. 3, де стрілочками показано: стрілочкою 1 – вплив Євро-Атлантичного центру економічного впливу (ЄАЦ), стрілочкою 2 – вплив Східного анклаву економічної сили (СА), стрілочкою 3 особливу роль у впливі ЄАЦ валютно-фінансового та кредитного елементів світового господарства, в основі яких долар США та євро. Стрілочка 4 вказує на те, що у сучасній світовій торгівлі США посилюють її протекціоністський характер, зокрема для стримування торгової експансії КНР. Стрілочка 5 вказує на те, що СА намагається посилити роль юаня у валютно-фінансовій і кредитній сферах, а стрілочка 6 – на його намагання відстоювати ліберальні основи міжнародної торгівлі, виступаючи тим самим проти протекціонізму.

Стрілочка 7 показує, що результатом впливу ЄАЦ стає трансформація існуючої у світовому господарстві взаємозалежності регіоналізації та глобалізації R_1:G_1 у структурну взаємозалежність R_2:G_2, а стрілочка 8 на те, що результатом впливу СА стає трансформація існуючої у світовому господарстві взаємозалежності глобалізації та регіоналізації R_1:G_1 у структурну взаємозалежність R_3:G_3. Стрілочка 9 вказує на те, що у результаті інтегрального впливу ЄАЦ і СА існуюча у світовому господарстві взаємозалежність регіоналізації і глобалізації R_1:G_1 трансформується у структурну взаємозалежність R_4:G_4, особливістю якої є те, що впливи ЄАЦ та СА зустрічно спрямовані й посилення впливів одного ЦЕВ викликає послаблення впливів другого ЦЕВ.

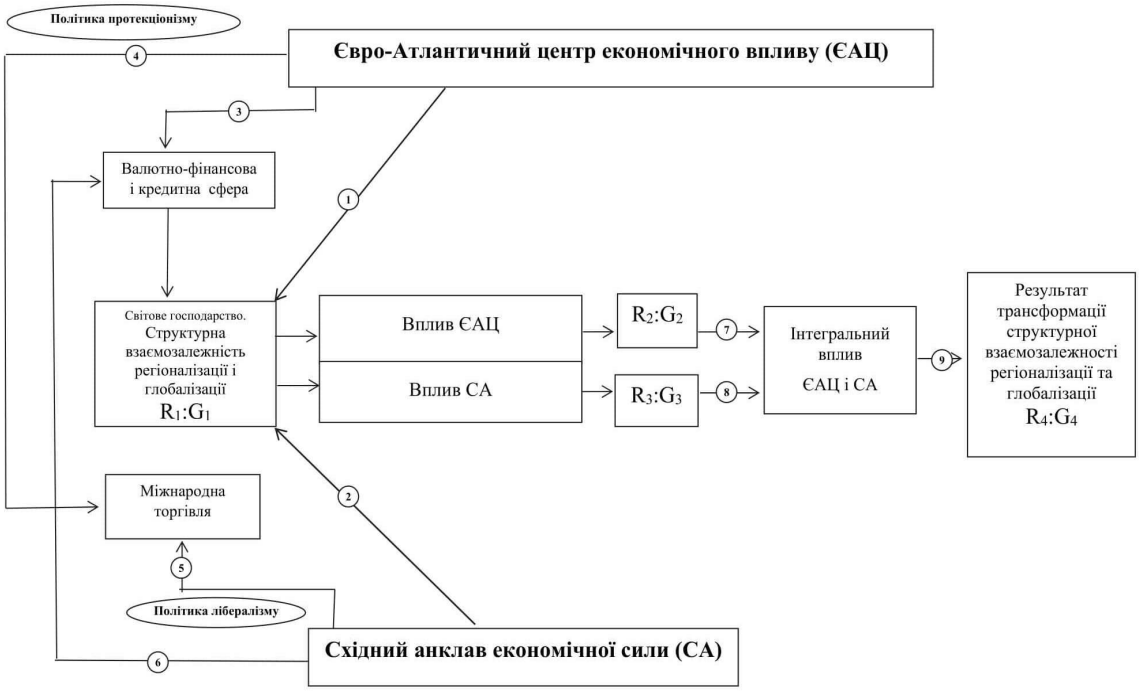

Рис. 3. Схема впливу ЦЕВ на трансформацію структурної взаємозалежності регіоналізації і глобалізації

Джерело: розроблено авторами.

Так, якщо посилюється вплив ЄАЦ, то це означає, що у міжнародній торгівлі посилюється протекціонізм, прихильником якого є ЄАЦ, посилюється роль долара і євро, стримується використання юаня, що веде до зменшення впливу СА, і навпаки. Отже, Євро-Атлантичний центр і Східний анклав є конкурентами, дії яких потребують узгодження і консолідації, що і може бути забезпечено на основі розвитку трансрегіональних коаліцій.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що трансформація структурної взаємозалежності глобалізації та регіоналізації у світовому господарстві в умовах дії конкурентних ЦЕВ може вести як до посилення узгодженості розвитку світового господарства, підвищення рівня його організованості та єдності, так і до загострення суперечностей, які виникають внаслідок конкуренції впливів діючих ЦЕВ і недостатньої їх узгодженості діями МЕО.

Перспективним є використання трансрегіональних коаліцій, здатних розв'язувати суперечності, які виникають у процесі функціонування світового господарства для забезпечення консолідації впливів ЦЕВ на трансформацію структурної взаємозалежності глобалізації та регіоналізації у світовому господарстві. В цих умовах посилюється роль забезпечення збалансованості глобального управління світовим господарством, основу якого формують дії МЕО у взаємодії з ЦЕВ.

Література

1. Філіпенко А. С. Міжнародні економічні відносини: історія, теорія, політика: підруч. К.: Либідь, 2019. 960 с.
2. Згуровский М. З., Панкратова Н.Д. Системный анализ: проблемы, методология, приложения. Ин-т приклад. систем. анализа, Нац. техн. ун-т "КПИ". К: Наукова думка, 2011. 744 с.
3. Резнікова Н.В. Парадигма економічної неозалежності країн в умовах глобалізації: автореф. дис. … д-ра екон. наук: 08.00.02; Київський національний університет ім.Тараса Шевченка, 2014. 38 с.
4. Friendshuh L., Troncale L.R. Identifying fundamental systems processes for a general theory of systems. Proceedings of the 56th Annual conference, International Society for the Systems Sciences (ISSS), July 15-20, 2012. San Jose State University, 23 p.
5. Радзієвська С.О. Системно-синергетичний підхід у дослідженні структурної взаємозалежності глобалізації та регіоналізації // Молодий вчений. №10 (74) жовтень 2019. С. 326–330.
6. The age of digital interdependence. Report of the UN Secretary-General's High-level Panel on Digital Cooperation. 2019. 47p.
7. Dent Ch.M. The Asia-Europe meeting and inter-regionalism: toward a theory of multilateral unity. *Asian Survey*, Vol. 44, No.2. March/April 2004, P.213-236. Avaible at: http://as.ucpress.edu (accessed 7.05.2020).
8. Lai S.Y. Inter-regionalism of nation-states: Asia-Europe Meeting (ASEM) as a case-study. University of Canterbury. National Centre for Research on Europe. 2012. 384 p. http://ir.canterbury.ac.nz

UDC 504.062(045)

DIKARIEV O.,
Candidate of Political Sciences,
Associate Professor, Department of International Relations
Kiev National University of Culture and Art

HYDROGEN ECONOMY AS KEY STRATEGIC JAPANESE DIPLOMACY OBJECTIVE

Annotation. *Conceptualized: Japanese strategy to accelerate and expand the use of hydrogen; formation of the hydrogen economy in Japan in the context of independent and effective diplomacy in cooperation in the field of hydrogen technology; the focus of Japan's foreign economic strategy in the Indo-Pacific region on ensuring its strategic autonomy by creating a favorable regional environment and expanding the capabilities of its energy diplomacy; the transition from a purely American vector to more multilateral and comprehensive initiatives; developing a diplomatic quadrangle with the Association of Southeast Asian Nations (ASEAN), China, and the United States in the context of various formats of cooperation in the context of growing bipolarization: Japan's strategy has global implications, including potential for new areas of international energy trade industrial cooperation (Australia, Brunei, Norway, Saudi Arabia are involved in the purchase of hydrogen fuel) Japan is said to have been the first country to adopt a "Basic Hydrogen Strategy" and not only plans to become a "hydrogen society" but also achieved a number of advantages.*

Key words: *hydrogen economy, Japanese energy diplomacy, hydrogen society*

Дикарєв О., к.політ.н., доцент кафедри міжнародних відносин Київського національного університету культури і мистецтв

ВОДНЕВА ЕКОНОМІКА ЯК КЛЮЧОВА СТРАТЕГІЧНА МЕТА ЯПОНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ

Анотація. *В статті розглянуто неоднознасний теоретичнй дискурсу про енергетичну дипломатію Японії. Концептуалізується: японська стратегія пришвидшення та розширення використання водню; становлення водневої економіки в Японії в контексті самостійної та дієвої дипломатії у співпраці у галузі технологій водню; спрямованість зовнішньоекономчних стратгії Японії в Індо-Тихоокеанському регіоні на забезпечення її стратегічної автономії шляхом формування сприятливого регіонального середовища та розширення можливостей її енергетичниої дипломатії; перехід від виключно американського вектора на більш багатосторонні та всеосяжних ініціативи; розвиток діалогу у дипломатичному «чотирикутнику» (з Асоціацією держав Південно-Східної Азії (АСЕАН), з Китаєм, США у контексті різноманітних форматів співробітництва в умовах зростаючої біполяризації: стратегія Японії має глобальні наслідки, включаючи потенціал, що спричинить нову сферу міжнародної торгівлі енергією та промислового співробітництва (спостерігається залучення Австралії, Брунею, Норвегії, Саудівської Аравії до закупівлі водневого палива). Стверджується, що Японія була першою країною, яка прийняла "Основну водневу стратегію" і не тільки планує стати "водневим суспільством", але й досягла на цьому шляху ряд переваг.*

Ключові слова: *воднева економіка, японська енергетична дипломатія, водненве суспільство*

Дикариев А., к.полит.н., доцент кафедры международных отношений Киевского национального университета культуры и искусств

ВОДОРОДНАЯ ЭКОНОМИКА КАК КЛЮЧЕВАЯ СТРАТЕГИЧЕСКАЯ ЦЕЛЬ ЯПОНСКОЙ ДИПЛОМАТИИ

Аннотация. В статье рассмотрены неоднознасний Теоретически дискурса об энергетической дипломатии Японии. Концептуализируется: японская стратегия ускорения и расширения использования водорода становления водородной экономики в Японии в контексте самостоятельной и эффективной дипломатии в сотрудничестве в области технологий водорода направленность зовнишньоекономчних стратгии Японии в Индо-Тихоокеанском регионе на обеспечение ее стратегической автономии путем формирования благоприятного регионального среды и расширения возможностей ее енергетичниои дипломатии; переход от исключительно американского вектора на более многосторонние и всеобъемлющих инициативы; развитие диалога в дипломатическом

«четырехугольнике» (с Ассоциацией государств Юго-Восточной Азии (АСЕАН), с Китаем, США в контексте различных форматов сотрудничества в условиях растущей биполяризации: стратегия Японии глобальные последствия, включая потенциал, что повлечет новую сферу международной торговли энергией и промышленного сотрудничества (наблюдается привлечения Австралии, Брунея, Норвегии, Саудовской Аравии к закупке водородного топлива). Утверждается, что Япония была первой страной, которая приняла "Основную водородную стратегию" и не только планирует стать "водородным обществом», но и достигла на этом пути ряд преимуществ.

Ключевые слова: водородная экономика, японская энергетическая дипломатия, водненве общество

Annotation. The analysis of the theoretical discourse on Japan's energy diplomacy is diverse and includes different points of view. So the analysis of Pajon Céline reveals several differences and expectation gaps between Japan and EUs. In particular, even if Tokyo is aligned with most European objectives in terms of trade and data governance, Japan insists on accommodating the US, on which its security still very much depends. Also, Japan's preference for consensus-building disappoints European states' search for a more ambitious leadership – on the issue of climate change, for example. On Japan's side too, there is frustration. The rigidity of European positions and solutions (on a strict protection of digital data privacy, for example) is a concern. Regarding the G7 Summit held in France, the informality of the meeting was an issue for Japan's formal diplomatic style and Tokyo was disappointed by the very brief mention of Asian affairs in the final communiqué. A candid dialogue between Japan and its European partners, backed by track 1.5 discussions, should be held to reduce misunderstandings and more efficiently push common interests in multilateral EU settings. The G20 Ministerial Meeting on Energy Transitions and Global Environment for Sustainable Growth, which was held in Japan in June 2019 under the chairmanship of Japan, held discussions on the importance of the role played by hydrogen to achieve energy transition and de-carbonization. On the sidelines of this meeting, METI, the European Commission Directorate-General for Energy (ENER) and the Department of Energy of the United States (DOE) signed a joint statement to strengthen the cooperation on hydrogen and fuel cell technologies, accelerate and expand the use of hydrogen globally. The second Hydrogen Energy Ministerial Meeting was held in September 2019. They reaffirmed the view that hydrogen can be a key contributor to clean, safe and affordable energy for the future, and the value of collaborating further to accelerate the progress in hydrogen technologies. They recognized that the next ten years will be critical to enable wider deployment of hydrogen by scaling-up production and use of hydrogen, as well as by bringing down the cost. They set up a non-mandatory goal to produce 10 million hydrogen-powered mobility systems, including vehicles, buses, trucks, trains and ships, and install 10,000 hydrogen refueling stations worldwide within 10 years. The European hydrogen industry is now largely ripe for a progressive scale up that needs to be planned for the coming 20 years. The EU will have to take stock of strategies developed by other countries. Japan and South Korea have robust industrial strategies that push carbon intensive hydrogen in the automotive, residential and power sectors with strong public support [12].

Fukunaga Yuka states that this requires a pragmatic approach. While Japan's priorities are set by China and the United States, Tokyo's strategy in the Indo-Pacific is necessarily multi-layered, from "minilateral" cooperation to a recent emphasis on more multilateral and inclusive initiatives. Japan's mixed Indo-Pacific approach thus articulates the Free and Open Indo-Pacific strategy and the Quadrilateral Dialogue with a support for mega trade deals and regional organizations led by the Association of Southeast Asian Nations (ASEAN), as well as conditional engagement with China. It offers in many ways a preview of the future hybrid regional order in the Indo-Pacific, likely to accommodate a flurry of diversified cooperation formats in a context of growing bipolarization. Hedging against China and keeping the United States engaged in Asia are the key tenets of Japanese strategy. Coping with the rise of China has been the strategic priority of Japan at least since the 2000s. This priority structures Tokyo's diplomacy and defence policy. Indeed, China's maritime expansion directly threatens Japanese interests in the East China Sea, with repeated intrusions into Japan's territorial waters around the Senkaku Islands, claimed by China under the name "Diaoyu Islands." In the South China Sea, Beijing's extensive claims and militarization of islets are perceived as dangerously undermining the rule of law and freedom of navigation. Finally, China is considered as a revisionist power, challenging the post-1945 world order to impose its own standards (through its Belt and Road Initiative, among other schemes). In response, Japan is implementing a strategy of hedging, with important counterbalancing elements. Internal counterbalancing is achieved through the strengthening of its defence capabilities. External counterbalancing centres on deepening of its alliance with the United States and the expansion of its strategic partnerships. The diversification of its strategic partners first allows Japan to strengthen its hand vis-à-vis China. It also aims to

support the maintenance of a multipolar Asia and the balance of power in order to prevent Chinese hegemony. Promoting coordination between partners like Australia and India, and helping Southeast Asian countries to strengthen their maritime capabilities, should help to build up resilience in front of Beijing. Tokyo also strives to ensure functional cooperation with China through a focus on economic cooperation and a commitment to the region's multilateral institutions.

A second key strategic Japanese objective is to keep the United States engaged in Asia. Indeed, the strengthening of the alliance (to dissuade China) and the maintenance of an international order based on rule of law, free trade, and multilateralism (to shape or constrain China's attitude) are considered in Tokyo as the only option to ensure its strategic autonomy. President Donald Trump's chaotic style has only reinforced Japanese concerns about the credibility of the U.S. military commitment to Asian stability and to Japan's defence. Tokyo is thus seeking to build a network of U.S. allies and partners in the Indo-Pacific, both to strengthen the current alliance system but also to prevent a U.S. withdrawal. The diversification of its security partners thus allows Japan to guard against a possible U.S. strategic retreat and provides it with a means to eventually influence U.S. decisions. Indeed, Tokyo has been more proactive in defending its own interests and shaping America's views and deeds in the region. In the longer term, these partnerships may also offer an option for Tokyo to become more autonomous from the United States.

While pursuing these two core strategic objectives, Japan also wants to be acknowledged as a key stakeholder in the Indo-Pacific. To achieve that, it needs to actively contribute to the build-up of the coming regional order by positioning itself as a central player able to provide public goods and help manage both soft and hard security matters in the area.

The sheer scale of transnational issues that need to be managed in the Indo-Pacific (environmental issues such as the depletion of resources and climate change, natural disasters, maritime security, terrorism, proliferation of weapons of mass destruction, cybersecurity, migration) requires multilateral cooperation. At the same time, the growing rivalry between Washington and Beijing seems to point toward an increasing bipolarization of the region (if not a new type of Cold War), with a partial decoupling that has already started in the economic and digital sectors. Several countries, reluctant to choose a side, have aired their concerns and proposed a third way out of a competition. ASEAN has recently issued a consensual statement on its Indo-Pacific outlook, and France is running its own Indo-Pacific strategy aiming to mitigate the negative effects of the Sino-American competition [4].

Ken Koyama, Managing Director and Chief Economist of The Institute of Energy Economics, Japan (IEEJ), discusses Japan's long-term energy plans with Adam Sieminski (CSIS) and Jane Nakano (CSIS), exploring the future of fossil fuels in Japan's economy, Japan's role in the global LNG market, and the latest developments in Japan's energy diplomacy, including with the United States, Russia, and Iran. They believe that Japan's energy mix has undergone considerable changes since the 2011 Fukushima Nuclear Disaster, resulting in growing natural gas imports and coal use .Ken Koyama after analysis Japan's Trade Policy in the Midst of Uncertainty. In particular, Japan strongly supports the WTO's rule-based dispute settlement mechanism, and frequently uses it. At the same time, in recent years, the adoption and implementation of regional and mega-regional trade agreements have become critical in Japan's trade policy, with the stalling of the Doha Round negotiations in the WTO. Although the core of its trade policy remains the same today, Japan has been forced to rethink and modify it in response to the aggressive and unilateral trade policy of the Trump administration. First, Japan had to change its approach to regional trade agreements because of the withdrawal of the United States (US) from the Trans-Pacific Partnership (TPP) Agreement. In September 2018, Japan and the US decided to enter into negotiations for a bilateral Trade Agreement on goods, as well as on other key areas including services. The negotiations were conducted at an unprecedented pace, mainly due to the political pressure from the US agricultural sector. On 7 October 2019, Japan and the US signed a trade agreement and a digital trade agreement, which entered into force on 1 January 2020. Prime Minister Abe hailed the Trade Agreement as a "win-win" for both countries because it covers products of interest for both sides. However, the agreement provoked mixed reactions in Japan on the following three points. First, the Trade Agreement could be detrimental to the Japanese beef and pork industry in the long run. Second, the agreement is not satisfactory for the Japanese automotive industry either, because it does not reduce tariffs on automobiles and automotive parts. Third and finally, there is potentially a question of consistency with Article XXIV:8(b) of the General Agreement on Tariffs and Trade (GATT), which requires duties and other restrictive regulations of commerce to be eliminated on "substantially all the trade" within a Free Trade Agreement (FTA).

After the withdrawal of the US from the TPP, Japan also intensified its efforts to conclude the Japan-European Union (EU) Economic Partnership Agreement (JEEPA). On 17 July 2018, Japan and the EU signed the JEEPA, which entered into force on 1 February 2019. The JEEPA is expected to increase Japan's real GDP

by around 0.99% and facilitate broader cooperation between Japan and the EU. Japan is also participating in the negotiation of the Regional Comprehensive Economic Partnership (RCEP), which were launched on 20 November 2012 between Japan, China, Korea, Australia, New Zealand, India and the ASEAN countries. Although their liberalization commitments and rules are less ambitious compared to those of the TPP or the JEEPA, the RCEP, if concluded, would cover about half of the world's population and about 30% of the world's trade. However, the future of the RCEP has become precarious after India expressed its intention to withdraw from the deal following a meeting in November 2019.

Another change in Japan's trade policy is the increasing importance of national security considerations. For example, the potential threat of the imposition of additional tariffs on automobiles and automotive parts for national security purposes under Section 232 overshadows the post-TPP bilateral negotiations with the US. The issue of national security has also become controversial in trade relations between Japan and South Korea. On 4 July 2019, Japan tightened its licensing policies and procedures on the export of certain controlled products and their relevant technologies destined for Korea. According to the Japanese government, the measures can be justified for national security reasons pursuant to the national security exception under Article XXI of the GATT in the light that "the Japan-[Republic of Korea (ROK)] relationship of trust including in the field of export control and regulation has been significantly undermined" and that the government "has recently found that certain sensitive items have been exported to the ROK with inadequate management by companies". However, South Korea requested consultations with Japan in the WTO dispute settlement mechanism on the matter, claiming that Japan's measures violated the WTO agreements and were not justified by Article XXI of GATT. The two countries held consultations, but failed to reach a mutually satisfactory solution. At this point, it is unclear whether they will be able to reach a mutually satisfactory solution through consultations. If not, the matter will be taken to a panel review

[9]. Finally, Japan seeks to take leadership in the WTO reform talks. Currently, the WTO faces existential challenges, with its rulemaking and dispute settlement functions impaired. As a champion of the multilateral trading system under the WTO, Japan takes initiatives to modernize and reinvigorate the organization. In terms of rulemaking, the Japanese government considers it essential to update the WTO rules to fit the technological developments. More specifically, the government tries to take leadership in negotiations to make new rules for electronic commerce. In terms of dispute settlement, the most urgent problem for all WTO members is the paralysis of the Appellate Body. Although the Japanese government has not clearly articulated its position on the reform of the Appellate Body, it could play a critical role in bridging differences among WTO members regarding the Appellate Body [7].

Takamura Yoshihiko nominated Efforts of the Energy Conservation Center. He wrote that because 80% of the primary energy in Japan depends on imports from overseas, with almost 100% of its oil being imported, it also became necessary to revive energy conservation awareness from the viewpoint of energy security. The first oil crisis occurred in October 1973, not long after inauguration of the Japan Heat Energy Technical Association. With the importance of energy management newly recognized, the energy conservation policy was renewed to establish a new policy implementation body. Against such a backdrop, the Japan Heat Energy Technical Association was disbanded in 1978 to inaugurate the ECCJ on October 16, 1978, as an overall body to carry out the elaborate provision of information on energy conservation and guidance and investigative research in the industrial sector. The Presentation of Best Practices of Energy Conservation continued until 2008 but was forced to change its mode of operation in 2009, making it difficult to hold on a national scale [13].

ValovirtaVille [14] ater analysis approves that based on the recommendations from that meeting, a new international hydrogen partnership was announced in May 2019 under the leadership of Canada, the United States, Japan, the Netherlands and the European Commission at the 10th Clean Energy Ministerial will coordinate efforts under this Hydrogen Initiative to collaborate on policies, programs and projects to accelerate the commercial deployment of hydrogen and fuel cell technologies across all sectors of the economy. Leading industry stakeholders and collaborative forums such as the Hydrogen Council will contribute to work undertaken through the initiative. Wrote about Japanese Hydrogen Plan. He said that the main target of the Hydrogen Society plan is to: (1) transform the Japanese energy system towards hydrogen-based energy system in order to diversify energy sources; (2) cut carbon dioxide emissions; cope better with natural disasters; to maintain the global leadership of Japan in the nascent fuel cell technology industry and create economic growth.

Arias Jonathan after analysis approves [1] that there were many risks on the path of economic life when Japanese society entered the 21st century. The development process of Japan then included a number of stages: a gradual exit from a protracted recession; some increase (until 2008); a new recession due to the impact

of the global financial crisis; overcoming risks by the end of 2010 (GDP reached the pre-crisis level, industrial production recovered by 89%, export volume by more than 95%); Japan became one of the largest economies in the world (its gross domestic product was over 5 trillion dollars - about 40% of the US GDP) and its foreign investment amounted to 960 billion dollars (30% of this amount was invested in the United States and, approximately 25% to the economy of the EU and Asian countries). Its industry had an almost complete set of industries, a high scientific and technical level and a well-organized system of foreign economic relations.

Nagashima Monica after analysis approves that however, this scenario of the development of the Japanese economy was interrupted by a natural and technological disaster that occurred on March 11, 2011, when a disaster on the coast of the prefectures of Fukushima, Iwate, Miyagi destroyed 475 thousand houses, 18 thousand objects of health infrastructure, education, culture, 319 ports and wholesale fish markets, highways and railways, rice fields. The fuel and energy complex of Japan was also seriously damaged: four oil refineries were stopped; LNG receiving terminals, an accident at the The Fukushima Daiichi Nuclear Power plant in Okuma (disabled cooling systems led to meltdowns in three of the plant's six nuclear reactors, hydrogen-air explosions and the release of radioactive materials into the environment); Stop other nuclear power plants. Under these conditions, a significant increase in the volume of energy imports was the only way out of the energy collapse [11]. The structure of primary energy consumption in Japan then included: oil - 50%; LNG - 17.3%. The total import dependence on supplies from oil-producing countries of the Middle East is 87.5%. The geographical structure of Japanese oil imports includes: Saudi Arabia; UAE; Indonesia (3.8%); China. The geographical structure of Japanese natural gas imports includes: Australia - 18.2%, Qatar 17.9%; Malaysia 16.7%; Russia - 9.5%.

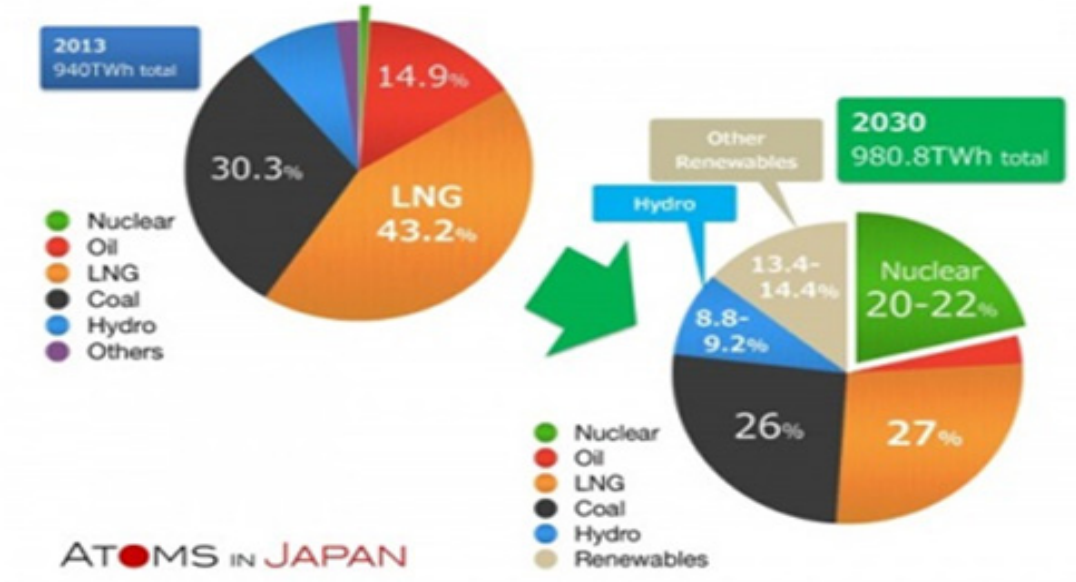

Fig. 1 Japan's Energy Mix in 2013 and 2030

Needs for petroleum products are met through domestic production, while, according to 2010, it is much more profitable for Japan to import crude oil than petroleum products - the savings taking into account the cost of oil refining is about 10%.

So we can assume that Japan will strive to maintain the existing At present, the structure of imports of oil and petroleum products, with the share of naphtha being approximately 80% of the total volume of imports of petroleum products. In 2007-2008 the five largest vertically integrated refineries have invested more than 200 billion yen in modernizing production facilities. In the petrochemical industry, the situation is somewhat different. Despite the almost full utilization of ethylene production capacities, Japanese companies do not plan to increase investments in expanding the domestic production capacities of this basic petrochemical, used mainly for the manufacture of large-capacity thermoplastics. Instead, Japanese chemical companies are investing in the creation of similar industries in oil and gas producing countries, such as Saudi Arabia. At the same time, Japan is deepening its specialization in the production of high-tech, high-tech types of petrochemical products, in particular, engineering plastics and synthetic

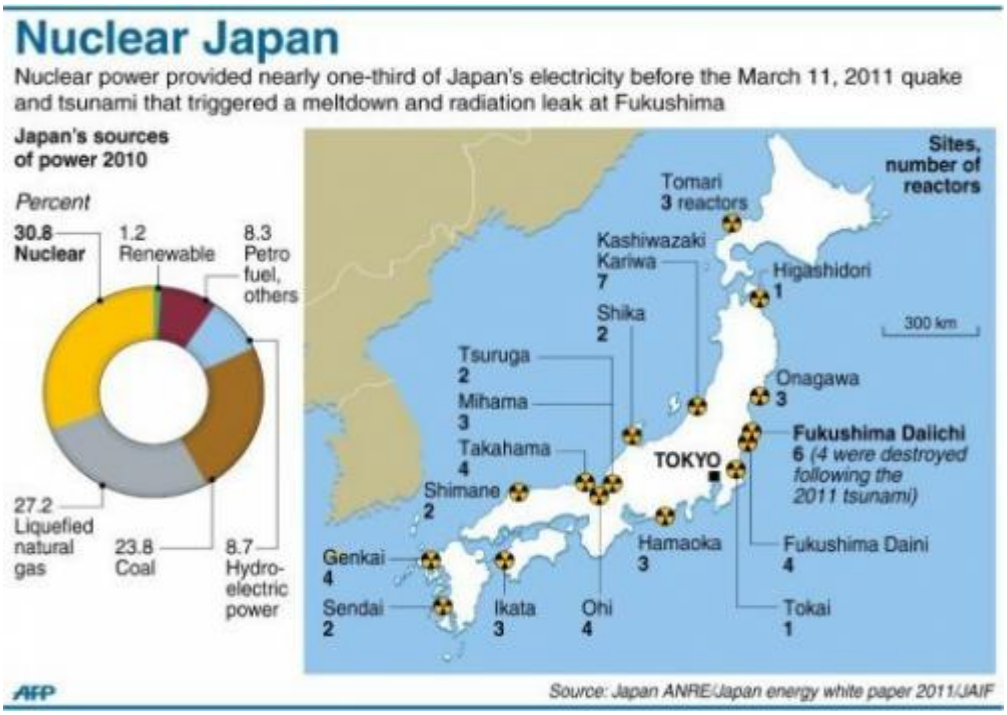

Fig. 2. Nuclear Japan

Its first nuclear power plant in Tokai was built in the early 1960s, generating power from 1966 until it was decommissioned in 1998. Its first nuclear plant with an output of more than 1,000 MW of electricity went on the grid in 1977. Up until March 2011, it had 54 active nuclear power reactors, generating almost a third of its electricity.

All 50 nuclear power plants were shut down necessitating substitution of 29% share of nuclear energy production with alternative sources. This led to drastic increase of fossil-based energy use from natural gas and coal in thermal power plants. It pushed Japan's greenhouse gas emissions back on a fast-growing track offsetting earlier efforts to increase energy saving and carbon free energy. Increased dependence on imported fuels resulted also in considerable trade deficit. Soon after the incident the Japanese government undertook a comprehensive review of energy options for the future considering the radically changed energy landscape. Together with other drastic measures on a new energy policy, a long-term vision of transformation towards a hydrogen society was presented. There were several factors which supported considering it as a viable long-term energy solution. First, Japan has few domestic sources of primary energy and its energy dependence on imports is the highest among major nations. Its energy independence ratio (without nuclear energy) is only 4%. Being an island nation, it also has little potential to purchase power across the border from neighboring countries, unlike many European nations such as France or Germany. Diversification of energy sources was considered having high importance [9].

Then the cabinet approved a enforcement order to partially amend the Energy Conservation Act. In order to promote energy conservation in the transportation sector, the commercial and household sectors, the scope of the Top Runner Program, which enhance energy efficiency performance, has been expanded. It will be enforced on 1st April.

Currently, the top-runner system regulates gasoline, light oil, and LP gas as fuel for passenger vehicles, and electric vehicles (EV) are to be newly added. It also states that the regulatory scope of insulation material will be expanded.

The council on fuel regulations established by the Ministry of Land, Infrastructure, Transport and Tourism (MLIT) and the Ministry of Economy, Trade and Industry(METI) published a report last June. New fuel efficiency standards based on the Energy Conservation Act were compiled. Specifically, adding the EVs and plug-in hybrid vehicles (PHEVs), new reference values are set with FY2030 as the target year. In response to this, both ministries were proceeding with the revision of the enforcement order to review the Top Runner Program [Cabinet decision on the revised].

With the Basic Hydrogen Strategy (hereafter, the Strategy) released on December 26, 2017, Japan reiterated its commitment to pioneer the world's first "Hydrogen Society". The Strategy primarily aims to

achieve the cost parity of hydrogen with competing fuels, such as gasoline in transport and Liquified Natural Gas (LNG) in power generation.

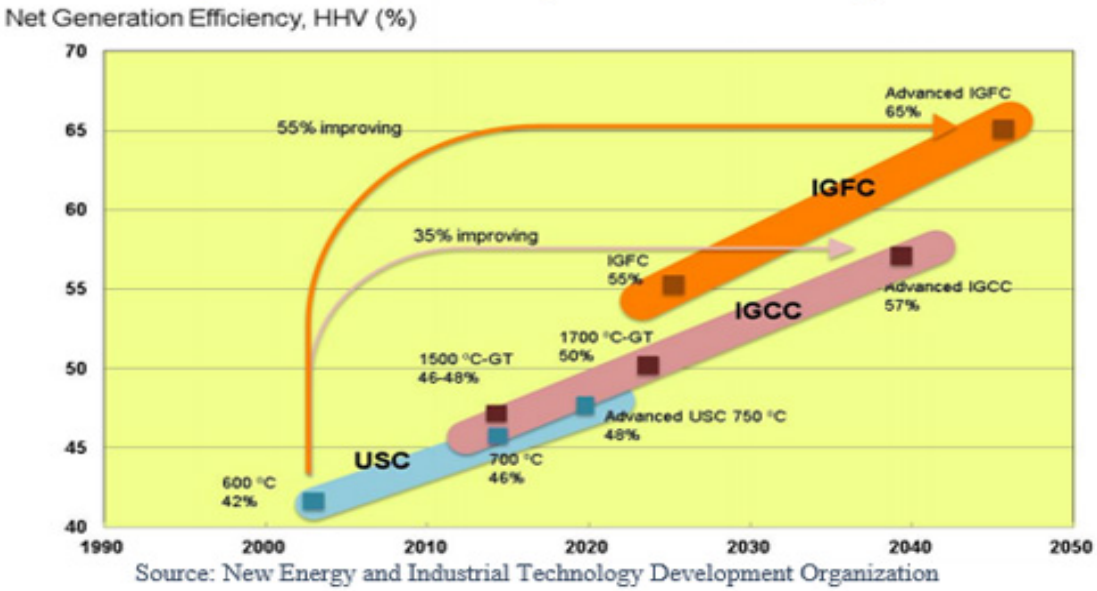

Fig. 3. Future Japanese coal plants aim to be more efficient

The retail price of hydrogen is currently around 100 yen per normal cubic meter (yen/Nm3)[1] (90 USD ($) cents/Nm3) and the target is to reduce it to 30 yen/Nm3 by 2030 and to 20 yen/Nm3 (17 cents/Nm3) in the long-term. Toward this end, over the past six years, the Japanese government has dedicated approximately $1.5 billion to technology Research and Development (R&D) and subsidies in support of:

Achieving low cost, zero-emission hydrogen production from overseas fossil fuels + Carbon Capture and Storage (CCS), or from renewable energy electrolysis; Developing infrastructure for import and domestic distribution of hydrogen; Scaling up hydrogen use across various sectors, such as mobility, residential Combined Heat and Power (CHP), and power generation.

Fig. 4. Japan Nuclear shut down

Japan's Strategy rests on the firm belief that hydrogen can be a decisive response to its energy and climate challenges. It could foster deep decarbonisation of the transport, power, industry and residential sectors while strengthening energy security. As such, it is a holistic, multi-sector strategy aimed to establish an integrated hydrogen economy. The Strategy encompasses the entire supply chain from production to downstream market applications. Success will primarily depend on the cost competitiveness and availability of carbon-free hydrogen fuel. Japan's state-backed approach is ambitious, as it involves domestic and overseas industry and government stakeholders on a number of cross-sectoral pilot projects.

At this stage, the economic and technical challenges and uncertainties have not been lifted. The government awaits the results of the ongoing pilot projects around 2020 before considering the integration of hydrogen into the wider economic and energy plans. While public funding is steadily increasing, it remains limited and reflective of caution against any long-term commitment. Decarbonization of Japan's energy sector still predominantly rests on nuclear, natural gas, energy efficiency and renewable energy sources (RES). The prospect of hydrogen playing an economy-wide role still meets considerable skepticism both in Japan and abroad. At present, nearly all hydrogen and fuel cell technology is still highly dependent on public financial backing.

Beyond transport, industry, and building sectors, the commercial adoption of hydrogen in power generation will be an indicator of the Strategy's success. Given that power plants would consume a lot of hydrogen fuel, an operation of several plants would indicate that the hydrogen fuel supply network is reaching price maturity. In addition to hydrogen, ammonia and methylcyclohexane (MCH) are also being studied for direct and co-fired thermal generation.

Japan's Strategy has global implications, including the potential to trigger a new area of international energy trade and industrial cooperation. Japan and its industry stakeholders are already engaging Australia, Brunei, Norway and Saudi Arabia on hydrogen fuel procurement. Overall, international cooperation will be crucial to scale-up industrial developments, improve technologies and reduce costs. As it forms partnerships on fossil fuel-based production of hydrogen, Japan is also heavily betting on carbon capture and storage (CCS) technology, which is key to reducing emissions but at a very early stage of deployment.

In the long-term, Japan must be mindful of the net cost-benefit and environmental footprint throughout the life-cycle of hydrogen production and use this metric for comparison with alternative energy sources. For instance, without CCS, the Australian coal gasification project is equally polluting as direct power generation using brown coal. The Japanese government remains adamant that it will pursue the hydrogen economy only if large volumes of zero-carbon hydrogen can be secured in the long-term. While CCS remains unproven and carbon pricing is hoped to emerge, countries with excess and cheap renewable electricity may soon be seen as key partners for hydrogen supply to Japan.

In addition to R&D, successful innovation will depend on policy direction and investment certainty. In the case of other previously doubted technologies like solar and wind power, global policy-backed action generated the economies of scale that decreased deployment costs by nearly 80% in roughly a decade. If Japan hopes for any comparable cost precipitation for hydrogen and fuel cells, it needs to be ready to fully commit to scale up hydrogen at home and abroad. If an 80% cost reduction and the full decarbonization of hydrogen fuel are to be achieved in the upcoming decades, the development of the hydrogen supply network will need to be handled with political vigour to unlock sufficient investment and encourage cooperation internationally.

Japan would further benefit from international cooperation in the midstream and downstream technologies. Even in the relatively mature residential CHP and fuel cell electric vehicles (FCV) segments where Japan aspires to become a global leader, nurturing an export market will be critical. The installation and operation of hydrogen and fuel cell technology requires highly advanced infrastructure and skilled technicians, not to mention affordability. Unless Japan achieves a breakthrough and convinces the world to invest in hydrogen, it risks losing a lot of money on Galapagos (isolationist) technology. For example, it took Toyota nine years to sell 500,000 hybrids worldwide in a market that enjoys a large network of filling stations. 800,000 FCVs in twelve years in Japan alone appears ambitious without other countries' enthusiasm for cost reduction of infrastructure and fuel cells.

Global and coordinated action under a framework that secures fair rewards for developers could encourage technology development and accelerate its commercialization, which if done right, would benefit consumers worldwide and open new doors for businesses. Hence why international coordination of policies and cooperation among industries will also be increasingly necessary [2].

WG decided that the target year of all the benchmarks is the FY2030. The target level set for each type of industry will be reviewed as necessary in light of the achievement status and international standards.

In the interim report, WG also proposed a review of the “Business Classification Evaluation System (SABC Evaluation System)”, which indicates the degree of achievement for energy conservation target by business operators. Currently, the business operators are evaluated as the highest class of “S” when they achieve either energy intensity target or the benchmark target. However, as the number of types of industries applying the benchmark system expands, current rules may lead to burst the S rating. For example, for the business operators with multiple benchmark targets according to their products/businesses, they can obtain S rating even though their products/businesses that account for 80% of energy consumption have not reached its target, but the remaining ones that account for 20% of those have achieved it. Therefore, the conditions of the S rating will be reviewed, and the energy consumption of the products/businesses that achieve the benchmark target should be “50% or more of the whole [5].

Japan was the first country to adopt a "Basic Hydrogen Strategy" as early as 2017. This strategy primarily aims to achieve cost parity with competing fuels such as gasoline in the transportation sector or liquefied natural gas (LNG) in power generation and covers the entire supply chain from production to downstream market applications. To this end, the government already six years ago began investing in R&D and providing, including support for low-cost, zero-emission hydrogen production, an expansion of the hydrogen infrastructure for import and transport abroad within Japan, and an increase of hydrogen use in various areas such as mobility, cogeneration of power and heat, as well as power generation.

However, even in Japan the hydrogen market is not yet economically viable. At present, almost all hydrogen and fuel cell technologies are highly dependent on public funding. The retail price for hydrogen is currently around 100 yen per cubic metre (yen/Nm3). The goal is to reduce it to 30 yen/Nm3 by 2030 and to 20 yen/Nm3 in the long term.

The nationwide hydrogen market is expected to grow 56-fold to JPY 408.5 billion (approx. CHF 3,7 billion) by 2030, providing exciting business opportunities. Here are a few countries actively promoting hydrogen as a versatile energy carrier that can be produced with low CO2 emissions, but the developments in Japan, which strives to secure a pioneering position here, are particularly interesting to follow. The Hydrogen Ministerial Meeting, which took place in Tokyo in autumn, brought together more than a thousand attendees, including ministers, entrepreneurs and experts to discuss global rules for the production and sale of liquefied gas and carbon capture and storage (CCS) technologies. Japan's strategy could have a positive global impact and in particular contribute to the creation of new synergies regarding international energy trading and business cooperation. These will be crucial to drive development and make technologies more affordable. Japanese companies are already involved in international hydrogen projects such as in Brunei, Norway and Saudi Arabia. Just recently Kawasaki Heavy Industries also announced the construction of a liquefaction plant, storage facility and loading terminal for hydrogen export to Japan in the Australian state of Victoria as a pilot project for 2020/2021.

The fact that hydrogen is obtained from lignite, as in the case of Australia, does not seem to be of concern. For the Japanese government, the top priority is for hydrogen to become a cheaper energy carrier and thus more attractive for the industry. According to the roadmap of the Japanese Ministry of Economy, Trade and Industry, Japan expects hydrogen technologies to become profitable by 2030. Only afterwards the Japanese government plans to focus more on emission-free hydrogen production.

A good example of green hydrogen production is the Fukushima Hydrogen Energy Research Field (FH2R) project, which will be completed next spring and will become the world's largest plant for the production of hydrogen from renewable energy sources. Equipped with a 10’000 kW hydrogen production plant and using renewable energy such as solar power, up to several hundred tons of hydrogen will be produced every year.

Market growth expected to reach JPY 408.5 billion by 2030; special focus on hydrogen fueling stations/ According to a 2019 study by market research company Fuji Keizai, the hydrogen market in Japan is expected to grow 56-fold to JPY 408.5 billion (approx. CHF 3.7 billion) by 2030. Increasing demand for hydrogen will have a particular impact on the market for hydrogen filling stations. This market is expected to grow 6.5 times to JPY 37.2 billion (approx. CHF 328 million) by 2030. The number of fueling stations will approximately rise from 111 at present to 581 by 2025, and then to 1.321 throughout Japan by 2030.

Toyota, Honda, Nissan, Tokyo Gas and Iwatani Corp. together with 6 other companies, including Japanese infrastructure developers and investment companies, founded the joint venture “Japan H2 Mobility (JHyM)” in 2017 to accelerate the deployment of hydrogen filling stations throughout Japan with the help of government subsidies. In cooperation with the Japanese government, JHyM plans to build a total of 80 new hydrogen filling stations by early 2022. The joint venture now has more than 20 participating companies.

The Association of Hydrogen Supply and Utilization Technology (HySUT) draws attention to the fact that in for the number of hydrogen fueling stations to increase, there need to be both a reduction in costs and an increase in reliability. One of the most important factors to achieve this would be the establishment of a supply chain, in which all filling station components such as production unit, control panel, safety equipment and dispenser are offered under uniform hydrogen component standards, which is not the case at the moment. Uniform standards would also contribute to shortening design and production times and to being more flexible, when it comes to combining components from different manufacturers.

The Japanese government also plans to adopt reforms to the current regulations to facilitate further construction of hydrogen stations. For example, in February 2018, METI (Ministry of Economy, Trade and Industry in Japan) began to relax the provisions of fire safety legislation that previously hindered the expansion of such stations. This will help gas station operators to install hydrogen stations in the immediate vicinity of conventional filling stations and thus integrate the new technology into existing locations.

According to Japan's Roadmap, repair and operating costs of hydrogen fueling stations are to be halved by the end of 2020 as compared to 2016, and further reduced by 2025 with the help of technological innovations. This will bring opportunities for cost-reducing products from abroad as well.

The number of fuel cell vehicles worldwide was 12,900 at the end of 2018, of which Japanese companies, led by Honda and Toyota, produced about a quarter. According to the Fuji Keizai study, by 2030 the use of vehicles with built-in fuel cells in Japan will increase to 636,900, in detail 621,000 cars, 1,300 buses and 14,600 forklifts. The roadmap of the Japanese government envisages a decline in the price premium for fuel cell vehicles compared with hybrid vehicles from JPY 3 million (approx. CHF 26’500) to JPY 0.7 million (approx. CHF 6’200) by 2025.

In order to increase general acceptance of hydrogen among the population, fuel cell vehicles will also be used as official means of transportation during the Tokyo Summer Olympics 2020; Japan aims at operating 100 fuel cell buses; in addition, Toyota will provide 500 of its Mirai vehicles for transport between the venues. Furthermore, hydrogen energy from Fukushima will be actively used for the Olympic Village, which will serve as a model for the realization of a hydrogen society.

Toyota Motor recently commissioned compact solar hydrogen generators ("SimpleFuel") at its Motomachi plant in anticipation of an increasing demand for fuel cell forklifts. Using such a generator, 7-8 FC forklifts per day can be refueled. The company plans to replace its current forklifts with hydrogen forklifts in order to reduce CO2 emissions at its production site.

Another project of the near future is a hydrogen train; JR East Japan announced that it would develop a rail vehicle powered by a hybrid system that combines fuel cells and lithium-ion batteries. First test runs are planned for 2021. JR East will spend approximately JPY 4 billion (CHF 35.3 million) on the development of the two-wagon train and plans to commercialize fuel cell trains by 2024. The train will have a maximum speed of 100 km/h and is expected to cover about 140 kilometers per hydrogen tank. The test runs are going to take place on several JR East lines in the greater Tokyo area.

In terms of the home market sector, manufacturers such as Panasonic have been producing fuel cells for single-family homes, so-called "Ene Farms", which municipal gas suppliers have been developing together with technology groups since ten years. These technical developments have already progressed so far that the business is now completely independent of government subsidies, and companies have been initiating exports to foreign markets, as well.

Fuel cells for larger buildings are also slowly gaining ground. Toshiba Energy Systems & Solutions recently started supplying stations, hotels and baseball stadiums, as well as their newest client, Asahi Breweries with its H2One ™ hydrogen cell. "H2One ™" is a fully integrated stand-alone system that is CO2-free and environmentally friendly [6].

The foregoing suggests that Japan is making significant diplomatic efforts to ensure the development of a hydrogen economy.

Literature

1. Arias Jonathan. Hydrogen and fuel cells in japan. *Tokyo: EU-Japan Centre for Industrial Cooperation*, 2019. 145 p.
2. Brandt E. Japan Is Planning for 200,000 Hydrogen Cars by 2025,” The Drive, April 24, 2017, (Available at): www.thedrive.com (accessed 9.05.2020).
3. Cabinet decision on the revised Energy Conservation Act - Expand scope of the Top Runner System (Available at): https://www.asiaeec-col.eccj.or.jp/policynews-202002-1/ (accessed 9.05.2020).

4. Fukunaga Yuka. *Japan's Trade Policy in the Midst of Uncertainty* (Available at): https://www.ifri.org/en/publications/notes-de-lifri/asie-visions/japans-trade-policy-midst-uncertainty (accessed 9.05.2020).

5. Interim report on the review on the benchmark systems in industries—Review in 10 years after introduction (Available at): https://www.asiaeec-col.eccj.or.jp/policynews-202003-1/ (accessed 9.05.2020).

6. Japanese launch world's largest-class hydrogen production unit //power-engineering.- 2020.-3.11. (Available at): https://www.power-eng.com/2020/03/11/japanese-launch-worlds-largest-class-hydrogen-production-unit/#gref (accessed 9.05.2020).

7. Koyama Ken. Japan: Energy & Geopolitics / Ken Koyama, Adam Sieminski, Jane Nakano // CSIS (Available at): https://www.csis.org/podcasts/energy-360%C2%B0/japan-energy-geopolitics (accessed 9.05.2020).

8. Makino Hanna. JAPAN, THE NEW HYDROGEN NATION (Available at): https://www.s-ge.com/en/article/global-opportunities/20201-c5-japan-hydrogen-market (accessed 9.05.2020).

9. METI 2017. (Available at): http://www.meti.go.jp/english/press/2017/1226_003.html (accessed 9.05.2020).

10. METI, 27 September 2019: https://www.meti.go.jp/press/2019/09/20190927003/20190927003-5.pdf

11. Nagashima Monica, Japan's Hydrogen Strategy and Its Economic and Geopolitical Implications / Monica Nagashima // Institut français des relations internationales(IFRI), 2018.-12/21) (Available at): https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/nagashima_japan_hydrogen_2018_.pdf (accessed 9.05.2020).

12. Pajon Céline.Japan in the 2019 G20 and G7 Summits: A Key Partner for Europe? / Céline Pajon // Global Policy, Essay. -2020. – May. (Available at): https://www.globalpolicyjournal.com/articles/global-governance/japan-2019-g20-and-g7-summits-key-partner-europe (accessed 9.05.2020).

13. Takamura Yoshihiko. Efforts of the Energy Conservation Center, Japan History and Future of ECCJ's Activities / Yoshihiko Takamura, (Available at): https://www.asiaeec-col.eccj.or.jp/hotissue1812/ (accessed 9.05.2020).

14. ValovirtaVille. Hydrogen Society (Japan) / Ville Valovirta / the Joint Institute for Innovation Policy (Available at): http://www.jiip.eu/mop/wp/wp-content/uploads/2018/09/JP_Hydrogen-Society_Valovirta.pdf (accessed 9.05.2020).

УДК 339.9:330.3:33(075.8)(045)

БІЛА С.О.,
д.н.д.у., професор, заслужений економіст України,
професор кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу
Факультету міжнародних відносин Національного авіаційного університету
ЗАХАРЧУК В.І.,
студентка магістрант
кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу
Факультету міжнародних відносин Національного авіаційного університету

ВПЛИВ «ЗЕЛЕНОГО БІЗНЕСУ» НА РОЗВИТОК «РОЗУМНИХ МІСТ» ТА МІЖНАРОДНУ ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ

***Анотація**. У статті досліджено вплив «зеленого бізнесу» на розвиток «розумних міст» та забезпечення міжнародної економічної безпеки, у т.ч. за рахунок налагодження міжнародного економічного співробітництва України у сфері реалізації «зелених» проектів на регіональному рівні. Розглянуто сутність «зеленого бізнесу» у системі сталого розвитку, циркулярної економіки та визначено його вплив на міжнародну економічну безпеку. Виявлено місце «зеленого бізнесу» у розвитку «розумних міст» та відновлюваної енергетики. Обґрунтовано пріоритетні сфери реалізації проектів «зеленого бізнесу» на регіональному рівні, виявлено роль міжнародного економічного співробітництва України у їх реалізації та забезпеченні міжнародної економічної безпеки.*

***Ключові слова.** Сталий економічний розвиток, «зелений бізнес», «розумні міста», відновлювана енергетика, міжнародне економічне співробітництво, міжнародна економічна безпека, регіон, Україна.*

Белая С.А., д.н.гос.упр., профессор, заслуженный экономист Украины, профессор кафедры международных экономических отношений и бизнеса Факультета международных отношений Национального авиационного университета
Захарчук В.И., студентка магистрант кафедры международных экономических отношений и бизнеса Факультета международных отношений Национального авиационного университета

ВЛИЯНИЕ «ЗЕЛЕНОГО БИЗНЕСА» НА РАЗВИТИЕ «УМНЫХ ГОРОДОВ» И МЕЖДУНАРОДНУЮ ЭКОНОМИЧЕСКУЮ БЕЗОПАСНОСТЬ

***Аннотация**. В статье рассматривается влияние «зелёного бизнеса» на развитие «умных городов» и обеспечение международной экономической безопасности, в т.ч. за счёт международного экономического сотрудничества Украины в сфере реализации «зелёных» проектов на региональном уровне. Рассмотрена сущность «зелёного бизнеса» в системе устойчивого развития, циркулярной экономики, определено его влияние на международную экономическую безопасность. Выявлено место «зелёного бизнеса» в развитии «умных городов» и возобновляемой энергетики. Представлены приоритетные сферы реализации проектов «зелёного бизнеса» на региональном уровне, определена роль международного экономического сотрудничества Украины в их реализации и обеспечении международной экономической безопасности.*

***Ключевые слова.** Устойчивое экономическое развитие, «зелёный бизнес», «умные города», возобновляемая энергетика, международное экономическое сотрудничество, международная экономическая безопасность, регион, Украина.*

Bila Svitlana, Professor, Doctor of Public Administration, Honored Economist of Ukraine Educational and Scientific Professor of international economic affairs and business Department, Faculty of International Relations, National Aviation University
Zakharchuk Viktoriia, undergraduate of Faculty of International Relations National Aviation University

«GREEN BUSINESS» IMPACT ON THE DEVELOPMENT OF «SMART CITIES» AND INTERNATIONAL ECONOMIC SECURITY

***Annotation.** The article discusses the «green business» impact on the development of «smart cities» and ensuring international economic security, including through the international economic cooperation of*

Ukraine in the «green» projects implementation at the regional level. The essence of the «green business» in the system of sustainable development and the circular economy is considered, its influence on international economic security is determined. The place of «green business» in the «smart cities» development and renewable energy has been revealed. Priority areas for the implementation of green business projects at the regional level are presented, the role of international economic cooperation of Ukraine in their implementation and ensuring international economic security is determined.

Keywords. *Sustainable economic development, «green business», «smart cities», renewable energy, international economic cooperation, international economic security, region, Ukraine.*

Актуальність проблеми. Актуальні проблеми суспільного розвитку та економічного зростання формують ризики входження національної та світової економіки до кризового стану. Така ситуація пояснюється швидкими темпами використання ресурсів, що перевищують темпи їх відновлення, використанням застарілих та неекономних технологій виробництва, що, у свою чергу, створює небезпечну ситуацію для національної та світової економіки. Інструментом вирішення світових суспільних проблем є концепція сталого розвитку, визнана ООН як загальносвітова стратегія розвитку на період до 2030 року [1]. Сталий розвиток органічно поєднує у собі всі види «зеленої економіки» та «зелений бізнес», різновидами якого є розвиток відновлюваної енергетики, утилізація ТПВ, розвиток «розумних міст» та інших видів еколого-економічного бізнесу. Масовий перехід країн світу до «зеленого бізнесу» та розвиток «розумних міст», використання технологій енерго- та ресурсозбереження позитивно впливає на міжнародну економічну безпеку – створює нові «зелені» робочі місця, знижує викиди CO2, мінімізує загрози для життя та здоров'я людини. Така постановка питання обумовлює актуальність теми даної статті.

Аналіз досліджень і публікацій. Особливості розвитку «зеленого бізнесу», «розумних міст» та їх вплив на міжнародну економічну безпеку досліджували такі українські вчені як: Г. Калетнік, Д. Мироненко, К. Козак, Л. Сергієнко-Бердюкова та ін. Серед іноземних вчених проблематику переходу до сталого розвитку, розвитку «зеленого бізнесу», «розумних міст», відновлюваної енергетики висвітлювали у своїх працях **Маргарет Робертсон** [2], Памела Метсон, Уільям Кларк, Крістер Андерссон [3], Стівен Коен, Уільям Еймке, Елісон Міллер [4] та інші вчені. Водночас, пріоритети наукових досліджень в умовах нарощування кризових явищ все більше переходять на місцевий, регіональний рівень, адже саме на місцевому рівні концентрація і природних, і людських ресурсів, а також ризиків розвитку є максимальною.

Метою статті є визначення впливу «зеленого бізнесу» на розвиток «розумних міст» та забезпечення міжнародної економічної безпеки, у т.ч. за рахунок налагодження міжнародного економічного співробітництва України для реалізації «зелених» проектів на регіональному рівні.

Для досягнення мети у статті висвітлюються наступні завдання:

– дослідити сутність «зеленого бізнесу» у системі циркулярної економіки та визначити його вплив на міжнародну економічну безпеку;

– дослідити роль «зеленого бізнесу» у розвитку «розумних міст»;

– виявити пріоритетні сфери розвитку проектів «зеленого бізнесу» на регіональному рівні в Україні та роль міжнародного економічного співробітництва у їх реалізації та забезпеченні міжнародної економічної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Ідеї «зеленої економіки» та «циркулярної економіки» відповідають принципам сталого економічного розвитку. Водночас, поряд з інноваційними технологіями еколого-орієнтованого виробництва, в економіці всіх країн світу присутній і вагомий сектор традиційного виробництва третього технологічного укладу середини XX, притаманний, зокрема таким секторам як металургійне виробництво, хімічна галузь, вугільна галузь та традиційне виробництво електроенергії на ТЕЦ тощо. У XXI ст. системна економічна криза, хронічне зростання дефіциту невідновлюваних природних ресурсів та цінові коливання на сировину для промисловості обумовлюють зростання інтересу і теоретиків, і практиків до сталого економічного розвитку, що виступає як альтернатива екстенсивному типу економічного зростання XX ст.

Однією з альтернативних економічних моделей розвитку є «циркулярна економіка», яка покладена в основу господарського ладу деяких розвинених європейських країн та США. Все більше прихильників переходу до «циркулярної економіки» можна знайти і у країнах-лідерах Азії. Концептуальна основа моделі «циркулярної економіки» ґрунтується на промисловій екології та передбачає своєрідну форму симбіозу та синергії принципово різних за видом своєї діяльності

компаній та їх виробничих процесів. Цз. Чжан. визначає сутність «циркулярної економіки» наступним чином: «…«циркулярна економіка» – це певною мірою шаблон експлуатації в економіці, відповідно до якого наявні матеріальні ресурси можуть використовуватись по колу, тобто бути включеними у виробництво повторно. Метою функціонування циркулярної економіки є необхідність забезпечення нескінченного використання наявних матеріальних ресурсів» [5].

Функціонування циркулярної економіки тісно пов'язано із розвитком «зеленого бізнесу». Як противага традиційному, екстенсивному, «лінійному» веденню бізнесу, «зелений бізнес» засновується на екологічно-безпечних технологіях та інноваційних засадах ведення підприємницької діяльності, поєднує у собі економічний, соціальний та екологічний аспект, як і класична модель «сталого розвитку» (див. табл. 1).

Таблиця 1

Синергія «зеленого бізнесу»: економічний, екологічний та соціальний аспект

Економічний	Екологічний	Соціальний
Отримання прибутків завдяки довгостроковим виробничим та інвестиційним стратегіям на основі еколого-економічного розвитку на противагу короткостроковій стратегії максимізації прибутку за рахунок домінування екстенсивного типу виробництва. Зростають комерційні прибутки фірми внаслідок переходу до «зелених технологій», використання відновлюваних джерел енергії та природних ресурсів. Збільшується масштаби повторного використання ресурсів/сировини у виробничих циклах на основі інноваційних технологій циркулярної економіки.	Раціональне використання обмежених та невідновлюваних природних ресурсів, у т.ч. питної води. Зростання продуктивності праці та матеріаловіддачі наявних природних ресурсів. Перехід до використання відновлюваних природних ресурсів, у т. ч.: інвестиції у відновлювану енергетику. Циркулярна утилізація, повторне виробниче використаних матеріалів, екологізація виробництва.	Розвиток людського капіталу та надання пріоритетного значення розвитку сектору «економіка здоров'я». Розвиток «соціального капіталу». Розвиток культурного та «креативного» капіталу. Розвиток та поширення освіти, у т.ч. освіти впродовж усього життя людини «LLL», а також – системи екологічної освіти.

Джерело: складено до даними [6].

«Зелений бізнес» – це відносно нова форма економічної діяльності, що швидко розвивається та стає дедалі більш актуальною. До сфери «зеленого бізнесу» можна віднести всі ті види підприємницької діяльності, які у своєму розвитку орієнтуються на дотримання принципів сталого розвитку, на екологізацію процесів виробництва, заощадливе використання природних ресурсів та розвиток відновлюваних джерел енергії. Йдеться і про розвиток органічного сільського господарства, переробку твердих побутових відходів (ТПВ), виробництво екологічно-безпечних електромобілів та розвиток інфраструктури обслуговування електромобілів; а також – «зелений туризм». Суміжними із розвитком «зеленого бізнесу» є smart бізнес-проекти, у т.ч. «розумні будинки» та «розумні міста». Світовим лідером у сфері розвитку «зеленого бізнесу» та сталого розвитку є країни Європи.

«Зелений бізнес» як вид підприємницької діяльності передбачає застосування «зелених» технологій та формування у споживачів та виробників екологічної свідомості, що є основною відмінністю цього типу бізнесу від інших комерційних видів діяльності. Головною метою «зеленого бізнесу» є отримання прибутків від продажу екологічних товарів та послуг, виробництво яких передбачає використання інноваційних технологій та методів, які мінімізують шкідливий вплив на довкілля, а масове використання екологічно-безпечної продукції забезпечує високу якість життя людини, позитивно впливає на її здоров'я та формує екологічну свідомість населення. Переваги «зеленого бізнесу» у тому, що його розвиток може бути здійснений у будь-якій сфері економіки.

На початку третього десятиріччя XXI ст. понад 2/3 населення планети Земля проживає у містах та на урбанізованих територіях. Економіка міст та урбанізованих територій має все більший вплив на розвиток національної та світової економіки, адже високе скупчення людей обумовлює і динаміку розвитку ринку та торгівлі товарами і послугами. Поряд з цим, сучасні міста та високе скупчення людей спричиняє й високі ризики, у т.ч. – розповсюдження хвороб, зростання обсягів використаних ресурсів та збільшення обсягів ТПВ (твердих побутових відходів). Проблемою для міст стає щоденне забезпечення населення великими обсягами харчів, питною та технічною водою, безперебійне

забезпечення роботи транспорту та інфраструктурних об'єктів; об'єктів сфери послуг, діяльність системи ЖКГ та ін. Отже, функціонування соціально-економічних систем мегаполісів тісно пов'язано з вирішенням економічних, екологічних та соціальних проблем суспільного розвитку. Зрозуміло, що на старих, екстенсивних засадах вирішити такі проблеми неможливо, що потребує переходу до нової якості існування міст – до «smart», тобто до «розумних» міст. Одним із способів переходу до «smart-міст» є перехід до сталого розвитку та до розвитку «зеленого бізнесу» у містах. Популярності набуває запровадження у містах та мегаполісах інноваційно-екологічних проектів: перехід до «зеленої», відновлюваної енергетики, до «розумних будинків», що застосовують сучасні технології енергозбереження, повторного/циркулярного використання води та ін.; впровадження IT-технологій для забезпечення у містах руху громадського транспорту; використання систем «smart»-спостережень на вулицях, у метро, у зонах відпочинку, що дозволяє забезпечити безпеку життєдіяльності мешканців міст; 3-D друк для будівельних робіт, дрони, віртуальну реальність для міських фестивалів, культурних заходів та ін. Зрозуміло, що smart-міста є лідерами у переході до безготівкових розрахунків та у сфері електронної торгівлі, а smart-технології сучасного міста поширюються на нові види сфери послуг – від таксі-дронів, до дистанційної освіти та медицини.

Розвиток «зеленої економіки» та «зеленого бізнесу» у містах корелюється з комфортом та з безпекою проживання у цих містах, стає сигналом для інвесторів та для бізнесменів про те, що у таких містах доцільно розпочинати та проводити підприємницьку діяльність. Це позитивно позначається на авторитеті та привабливості міст у XXI ст. і одним з вимірів такого стану є розрахунок індексу (рейтингу) «The Sustainable Cities Index» (індекс стійких/сталих міст), що свідчить про відповідність всіх параметрів життєдіяльності міста критеріям сталого розвитку.

Рейтинг «The Sustainable Cities Index» використовується для ранжування 100 найбільших міст світу з огляду на те, яким чином вони просунулись у сфері сталого розвитку, як відповідають вимогам «smart-місто» [7]. Рейтинг/індекс «The Sustainable Cities Index» визначає серед міст світу лідерів за трьома критеріями стійкості: «люди» (соціальна складова, яка визначає комфортність проживання для людини у місті, безпеку життєдіяльності та можливості для особистісного росту та всебічного розвитку людини), «планета» (екологічна складова, яка визначає рівень екологічної безпеки, застосування механізмів циркулярної економіки для безпечної утилізації ТПВ та повторного використання ресурсів, перехід до еколого-економічного розвитку міст) та «прибуток» (економічна складова, яка ілюструє стан та перспективи отримання прибутків для підприємців у нових, еколого-орієнтованих сферах економічної діяльності міста).

За рейтингом «The Sustainable Cities Index» (2018 р.) місто Лондон було визнано найбільш стійким містом у світі з особливо високими показниками у категоріях «люди» та «прибуток» (див. табл. 2). Рейтинг Лондона у секторі «планета» нижчий, що пов’язано з проблемами якості повітря та управління відходами (ТПВ), які спостерігаються і в інших великих містах світу, адже інфраструктура міста-мільйонника постійно перевантажена. Такі міста як Стокгольм, Единбург, Сінгапур та Відень доповнюють першу п'ятірку рейтингу. Міста Стокгольм та Відень мають найвищий рейтинг за критерієм «планета», Единбург – з критерієм «люди», а місто Сінгапур – за критерієм «прибуток», оскільки має всі передумови та розвинуту технічну та IT-платформу для ведення бізнесу та здійснення різноманітних фінансових транзакцій (див. табл. 2).

Таблиця 2

Топ 10 «розумних міст» світу за рейтингом «The Sustainable Cities Index», 2018 р.

(у відсотках (%), максимальне значення – 100 %)

Позиція	Місто	Інтегральний показник	критерій «люди»	критерій «планета»	критерій «прибуток»
1	Лондон	74	74	68	79
2	Стокгольм	72	72	80	64
3	Единбург	70	78	65	67
4	Сінгапур	70	65	58	86
5	Відень	68	68	77	61
6	Цюріх	68	62	77	65
7	Мюнхен	67	64	70	67
8	Осло	67	65	75	61
9	Гонконг	67	67	56	78
10	Франкфурт	67	66	79	55

Примітка. Побудовано авторами за даними «The Sustainable Cities Index» (2018 р.), Arcadis [7].

Серед нових напрямів розвитку «зеленого бізнесу» у містах – діяльність для покращення зеленого іміджу міста, створення сучасної «зеленої» інфраструктури міста. Одним із проявів такої «зеленої» інфраструктури є створення міні-садів та міні-городів на дахах, балконах та на відкритих площах багатоповерхівок у містах. Такі сади можуть частково, вирішувати і проблему забезпечення свіжими рослинними культурами місцевих кав'ярень та ін. Так, у місті Окленд перетворення існуючого відкритого простору хмарочосів у «підвисні» городи та сади може забезпечити близько 10% потреб мешканців міста у свіжих овочах [8]. У всьому світі стійке управління земельними ресурсами міст та урбанізованих територій за допомогою «природних кліматичних рішень» може пом'якшити негативний вплив кліматичних змін та сприятиме досягненню мети «Паризької кліматичної угоди», зокрема, у площині екологічного розвитку міст. Як приклад – місто Чикаго, у якому на хмарочосах розташовано понад 500 «зелених дахів», що займають площу понад 1,7 млн. кв. м. [9]. «Зелені дахи» поряд з іншими об'єктами «зеленої інфраструктури» міст охолоджують будівлі протягом пікових «гарячих» літніх місяців, заощаджуючи на витратах мешканців таких будівель на електроенергію. Успішним прикладом «зеленого міста» є місто Векшьо на півдні Швеції, що називають «найзеленішим містом у Європі», і яке ще у 2011 р. відмовилось від використання викопного палива для генерації електроенергії та перейшло до використання відновлюваної «зеленої» енергетики у системі інших заходів розвитку «зеленого бізнесу» [10]. Сучасні міста генерують до 80% загальносвітових викидів CO_2, які вважають основною причиною кліматичних змін та підвищення середньорічної температури на планеті Земля. Розвиток «розумних міст» сприяє вирішенню екологічних, соціальних та економічних проблем світової економіки.

Перехід міст до «зеленої економіки» та «зеленого бізнесу», а також активне використання ІТ-технологій сприяло розвитку нового типу урбаністичного утворення – «розумного міста» («smart city»). «Розумні міста» будують свій розвиток на використанні інформаційних та комунікаційних технологій (ІКТ) для розробки, розвитку та поширення бізнес-практик сталого розвитку та вирішення зростаючих проблем урбанізації. Значна частина ІКТ-бази та ІТ-технологій представляє собою інтелектуальну мережу підключених об'єктів, які передають дані за допомогою бездротових технологій та хмарних технологій. Програми ІКТ збирають, аналізують та керують даними, у т.ч. для того, щоб допомогти муніципалітетам, підприємствам, бізнес-структурам, іншим юридичним та фізичним особам приймати управлінські рішення, які покращують якість життя мешканців міст. Взаємодія з «розумними екосистемами міста» у XXI ст. реалізується різними способами, у т.ч. за допомогою смартфонів та персональних мобільних пристроїв. У центрі уваги громад «розумних міст» – питання генерації та розподілу електроенергії, упорядкування збирання, сортування та циркулярного використання ТПВ, вирішення проблем заторів транспортних потоків і розбудова сучасної «розумної» транспортної інфраструктури у містах. Отже, розвиток ІКТ-технологій та «розумних міст», перехід до нового технологічного укладу, в основі якого інноваційні процеси та «Індустрія 4.0» – між собою тісно пов'язані. Для переходу до інноваційного типу економічного зростання, у багатьох країнах світу запроваджують економічні стимули, у т.ч. податкові пільги, дотації, субсидії, пільгові кредити та ін. Зокрема, «зелений тариф» на відновлювану електроенергію у різних країнах світу, традиційно, на 10 – 30 % менше ніж на генерацію електроенергії з традиційних невідновлюваних джерел енергії (вугілля, природний газ, нафтопродукти та ін.). Особливу увагу уряди розвинутих країн у період до 2018 р. приділяли розвитку «зелених технологій» у містах та на рівні урбанізованих територій [11].

Для економічного розвитку України притаманний екстенсивний тип економічного зростання, що передбачає нарощування обсягів виробництва за рахунок збільшення витрат сировини та природних ресурсів, у т.ч. невідновлюваних; нераціональним використанням та, часто, їх знищенням (вирубка лісів), забруднення водних ресурсів. Українська економіка хронічно відчуває велике навантаження на екологічну систему, що формує ризики та небезпеки щодо обмеження можливостей розвитку для майбутніх поколінь. Виходом з ситуації, що склалася є перехід до сталого розвитку, розвиток «зеленої економіки» та «зеленого бізнесу» як на рівні міст та урбанізованих територій, так і на рівні національної економіки України в цілому.

Україна є активним учасником міжнародного співробітництва у сфері сталого розвитку. Україна долучилася до таких міжнародних програм як: «Програма сприяння зеленій модернізації української економіки GIZ», «Екологізація економіки у країнах Східного партнерства» («EaP GREEN»); стала учасником багатосторонніх міжнародних договорів (Кіотський протокол, Паризька екологічна угода) ін. Україна тісно співпрацює з міжнародними організаціями – Організацією Об’єднаних Націй, Програмою ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП), Міжнародною комісією з навколишнього середовища і розвитку (МКНСР), є учасником комітету ООН з питань освіти, науки і

культури (ЮНЕСКО). Україна співпрацює із Всесвітнім Банком, Комітетом з екологічного моделювання (ISEM), Європейською Комісією, Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), з Науковим комітетом з проблем навколишнього середовища (SCOPE). Співпраця України з міжнародними організаціями дозволяє отримати технічну та консультативну допомогу, сприяє узгодженню національного законодавства з міжнародними стандартами у сфері сталого розвитку.

Для України пріоритетними секторами розвитку національної економіки, так званими «точками росту» визнано: реформування енергетики, агросектору, об'єктів інфраструктури, ІТ-технології, туризму та інших видів економічної діяльності, ресурсний потенціал розвитку яких розміщено саме на регіональному рівні. Україна стане успішною країною лише тоді, коли всі регіони нашої держави будуть економічно-розвинені, матимуть достатній рівень економічної безпеки, насамперед – енергетичної та соціальної, будуть створені робочі місця, економічні «точки росту» на регіональному рівні, що збільшить доходи та покращить рівень соціального забезпечення населення.

Всі регіони України мають унікальний потенціал щодо розвитку «зеленого бізнесу» та «зеленої економіки». Вагомий потенціал щодо розвитку та виробництва органічної продукції мають області на півдні України – Одеська та Херсонська області; на території західної України це Закарпатська, Львівська, Хмельницька області; потенціал щодо виробництва органічної аграрної продукції мають Київська, Вінницька, Житомирська та Харківська області. Суб'єкти господарювання, що працюють у цих регіонах є учасниками міжнародних бізнес-проектів, у т.ч. із Швейцарією – Проект «Розвиток органічного ринку в Україні»; з Німеччиною – Проект «Німецько-український аграрний діалог», які зорієнтовані на впровадження органічного землеробства в Україні. Це потребує сертифікації органічних господарств, підтвердження відсутності застосування на цих територіях генно-модифікованої продукції, хімічних стимуляторів росту рослин та ін. Лідерами органічного сільськогосподарського виробництва в Україні є ПП «Агроекологія» (Полтавська обл.), група компаній «Етнопродукт» (Чернігівська обл.), ТОВ «Галекс-Агро» (Житомирська обл.), «Органічне господарство «Махаріші» (Херсонська та Миколаївська обл.), ПП «Мельник» (Вінницька обл.), ТОВ «Чистий продукт-С» (Донецька обл.) та інші фермерські та приватні аграрні підприємства, які тісно співпрацюють з бізнес-партнерами країн ЄС. Розвиток органічного аграрного виробництва забезпечує безпеку у соціальній сфері – йдеться про здоров'я людини; захищає природну родючість земель, що гарантує її збереження для майбутніх поколінь та має пряме відношення до забезпечення продовольчої безпеки України у XXI ст. [12].

Вагомий потенціал щодо розвитку «зеленого бізнесу» має енергетика України. Зокрема, йдеться про розвиток відновлюваної енергетики (вітрова, сонячна, гідро- та біо-енергетика).

Саме у розвиток відновлюваної енергетики, першочергово, спрямовуються «зелені» інвестиції в Україні. Прикладом такого інвестування в Україну є реалізація проекту Twinning: «Розвиток відновлюваної енергетики в Україні», який був започаткований співпрацею Держенергоефективності та австрійсько-італійського енергетичного консорціуму [13]. Проект Twinning має розпочатись у травні 2020 р. та є інструментом ЄС у сфері інституційної співпраці між державами-членами ЄС і урядовими установами в країнах-бенефіціарах щодо надання фінансової допомоги та інвестицій. У рамках цього проекту в економіку України ЄС планує інвестувати близько 1 млн. євро для розвитку та розбудови зеленої енергетики [13]. Більшою мірою проект спрямований на розробку змін до законодавства України, щоб привести Закони України у сфері «зеленої енергетики» у відповідність до положень Європейської Директиви про відновлювані джерела енергії (ВДЕ). Термін впровадження проекту складає 15 місяців. До реалізації проекту Twinning окрім Держенергоефективності з українського боку також залучені австрійський енергетичний регулятор E-Control, Енергетичне агентство Австрії, Агентство екології Австрії, Міністерство сталого розвитку та туризму Австрії та італійський дослідницький інститут EURAC Research.

Директива ЄС з відновлюваної енергетики встановлює обов’язкову мету сталого розвитку – як мінімум 32% всієї енергії в ЄС до 2030 р. повинно вироблятися з ВДЕ [14]. Натомість, частка «чистої – зеленої» енергії в українському кінцевому енергоспоживанні є на рівні 10-11 %. Хоча динаміка приросту є позитивною: із майже 4% у 2014 р. до 6,7% у 2018 р. (зростання у 1,5 разу) [12]. Необхідно зазначити, що у кінцевому споживанні відновлюваної енергії, в Україні щонайбільше використовується біопаливо рослинного походження (пілети, брикети з відходів рослинництва – солома, жмих, відходи обробки деревини тощо) для твердопаливних котлів, яких дуже багато встановлено у сільській місцевості, зокрема, для опалення місцевих шкіл, клубів, бібліотек та ін. Інші джерела відновлюваної енергетики в регіонах також мають вагомі перспективи розвитку. Так, Урядом

була затверджена Енергетична стратегія України з цільовим показником енергозабезпечення країни у 25% енергії з ВДЕ до 2035 р. [15].

Для розвитку зеленої енергетики України необхідно активно залучати прямі іноземні інвестиції у вітчизняний енергетичний сектор і насамперед – на регіональному рівні. Розвиток зеленої енергетики у регіонах сприяє їх сталому економічному зростанню. Прикладом міжнародної співпраці України є проект розвитку сонячної енергетики у співробітництві з турецькою компанією ÜMITLI, розробником об'єктів відновлюваної енергетики. У співпраці з українською компанією INTEGRITES планується збудувати сонячні електростанції у Дніпропетровській області загальною потужністю 26 Мвт. [16]. Перспективним є реалізація спільного проекту німецької компанії Enerparc AG та українського підприємства Rodina з розбудови сонячної електростанції на території зони відчуження у Чорнобилі, адже Чорнобильська АЕС має розгалужену систему енергетичної інфраструктури [16; 17]. Вперше експлуатація сонячної електростанції на території зони ЧАЕС відбулась ще 1 липня 2018 р. Проект налічує приблизно 3 800 сонячних панелей, які розташовані на території розміром понад 1,6 га та виробляють електроенергію, достатню для живлення 2 тис. домогосподарств у регіоні [16; 17]. За рахунок міжнародного інвестиційного співробітництва України шляхом формування пакету боргового фінансування між американською компанією General Electric та люксембурзькою компанією Long Wing Energy SCA, передбачено фінансування першої черги будівництва Запорізької вітроелектростанції (ВЕС) потужністю 98 МВт (вартість проекту – 150 млн. дол. США) [17]. За умови реалізації проекту, потужність Запорізької ВЕС досягне обсягів у 500 МВт, що зробить її найбільшою в Україні та п'ятою за обсягами генерації вітрової ВДЕ у Європі. Реалізації вищеназваних проектів може завадити світова економічна криза 2020 р. Але за умови державної підтримки всі проекти у сфері розвитку відновлюваної енергетики можуть бути успішно реалізовані.

Пріоритетність розвитку відновлюваної енергетики в регіонах України обумовлена й структурними дисбалансами розвитку вітчизняного енергетичного ринку – 55,12 % якого (станом на перше півріччя 2019 р.) було забезпечено за рахунок генерації електроенергії на АЕС. Водночас, за період 2027 – 2035 рр. проектний термін експлуатації більшості енергетичних блоків діючих в Україні АЕС завершується, що потребує виведення їх з експлуатації. Навіть у випадку продовження терміну експлуатації до 2055 р. новіших блоків – № 2 ХАЕС (Хмельницька АЕС) та № 4 РАЕС (Рівненська АЕС), інші АЕС мають бути закриті. Це суттєво підвищує вартість електроенергії в Україні, національне виробництво та вартість життя, адже електроенергія є складовою собівартості всіх товарів та послуг, що виробляються в Україні. Одним із виходів з ситуації, що склалася є поступовий перехід до відновлюваної енергетики, у т.ч. розвиток сонячних, вітрових, біо- та міні-гідроелектростанцій в регіонах, на місцевому рівні [17]. Розвиток відновлюваної енергетики є невід'ємною умовою та складовою успішного розвитку малих «розумних міст» («small smart cities») – районних центрів, малих міст в регіонах як «центрів тяжіння» для навколишніх сільських територій та «точок економічного зростання» в регіонах. Розвиток відновлюваної енергетики в малих містах позитивно позначається на їх енергетичній безпеці та підвищує енергетичну безпеку на регіональному рівні.

Висновки. Модель «зеленої економіки» і «зеленого бізнесу» є засобами забезпечення сталого розвитку, а їх поширення у світовому господарстві передбачає перегляд стандартів розвитку світового господарства з метою збереження природного середовища, підвищення ефективності використання природних ресурсів, розвитку екологоорієнтованої діяльності та структурної перебудови економіки в бік збільшення частки «зелених» секторів. «Зелений бізнес» є екологічною формою діяльності у економічній сфері, що набуває все більше актуальності та розвивається швидкими темпами. Цей вид підприємницької діяльності, передбачає застосування «зелених технологій» та формування екологічної свідомості споживачів та виробників, що є головною відмінністю цього виду бізнесу від інших комерційних видів діяльності. У розвинених країнах на державному рівні створено систему стимулювання розвитку сталого інвестування та «зеленого бізнесу», що передбачає взаємодію наступних елементів: нормативно-правове регулювання захисту навколишнього природного середовища та діяльності «зеленого бізнесу»; запровадження еколого-економічних інструментів, важелів та стимулів переходу до сталого розвитку; інституційне забезпечення екологічного управління та захисту навколишнього природного середовища.

У XXI ст. розвиток «зеленого бізнесу» у «розумних містах» проявляється через екологізацію виробництва, озеленення територій міст, розвиток відновлюваної енергетики та екологічного громадського транспорту, що сприяє забезпеченню економічної безпеки міст та світової економічної безпеки в цілому, адже екологізація економіки міст та мегаполісів позитивно позначається на якості життя людей та навколишнього природного середовища.

Серед пріоритетів розвитку «зеленого бізнесу» – розвиток відновлюваної енергетики. Розвиток відновлюваної енергетики сприяє вирішенню проблеми глобального потепління, знижує ризики викидів CO2 та пов'язані з цим ризики збільшення кліматичних біженців, затоплення прибережних територій країн світу, а отже – ризики голоду, поширення бідності серед населення Землі, що забезпечує вищий рівень міжнародної економічної безпеки. Інституційну підтримку розвитку відновлюваної енергетики у світі забезпечують міжнародні організації, у т.ч. ООН, UNEP, URS, BASE, UNIDO, ПРООН, IRENA та ін. У цьому ж руслі діють Рамкова конвенція ООН про зміну клімату (РКЗК), доповнена Кіотським протоколом (1997 р.) та Паризькою угодою зі зміни клімату (2015 р.). За прогнозами ПРООН, до 2050 р. частка відновлюваних джерел енергії у паливно-енергетичному балансі Землі становитиме від 27 % до 54 % (у різних країнах світу) та займе провідні позиції серед інших джерел енергоресурсів, що підвищить міжнародну енергетичну безпеку.

Впровадження «зеленого бізнесу» в Україні є інноваційним, прибутковим та перспективним напрямом економічної діяльності, особливо – на регіональному рівні. Завдяки розвитку «зеленого бізнесу» в регіонах Україні можна досягти вагомого економічного ефекту, створити значну кількість нових «зелених» робочих місць, перейти на масове використання відновлюваних природних ресурсів, зменшити викиди CO2. Для прискорення переходу національної та світової економіки від традиційної до відновлюваної енергетики, в країнах світу застосовують низку механізмів та стимулів, а саме: податкові кредити (та податкові пільги); податкові пільги на капітальні видатки підприємств (організацій), що спрямовуються на закупівлю (розвиток) інноваційних технологій з виробництва відновлюваної енергетики. Застосовуються тарифні пільги («зелені» тарифи – FITs, «зелені» надбавки – FIPs), поширюється застосування квот з виробництва електроенергії та використання системи «зелених сертифікатів», що продаються на фондовому ринку та сприяють залученню вільних інвестиційних коштів у сферу відновлюваної енергетики (TGC). Дієвий вплив на розвиток відновлюваної енергетики мають пільгові кредити, дотації та кредитні гарантії, державні субсидії та інвестиційні гранти, які можуть надаватися як на регіональному (місцевому) рівні, на рівні національної економіки, на міждержавному та міжнародному рівні. Одним з пріоритетів переходу України до сталого розвитку є налагодження ефективного міжнародного економічного співробітництва з розвинутими країнами світу у сфері розвитку відновлюваної енергетики та інших видів «зеленого бізнесу».

Література

1.Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. URL: https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld (дата звернення: 24.04.2020).
2. Margaret Robertson. Sustainability Principles and Practice – Routledge; 2 edition (March 15, 2017). – 418 p. (дата звернення: 25.04.2020).
3. Pamela Matson, William C. Clark, Krister Andersson. Pursuing Sustainability: A Guide to the Science and Practice. - Princeton University Press; 1 edition (March 29, 2016). – 248 p. (дата звернення: 25.04.2020).
4. Steven Cohen, William Eimicke, Alison Miller. Sustainability Policy: Hastening the Transition to a Cleaner Economy. - Jossey-Bass; 1 edition (January 27, 2015). – 288 p. (дата звернення: 23.04.2020).
5. Zhang Z. (2018) Reverse Logistics and the Forming of Circular Economy Hypercycle Structure.URL: http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download.9070&rp=pdf (дата звернення: 22.04.2020).
6. Калетнік Г. М. Зелений бізнес–перспектива підприємництва. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2016. URL: http://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:gvyK3K1TkJMJ:scholar.g=0,5&6 (дата звернення: 24.04.2020).
7. The Sustainable Cities Index 2018 (2019). URL: https://www.arcadis.com/media/1/D/5/%7B1D5AE7E2-A348-4B6E-B1D7-6D94FA7D7567%7DSustainable_Cities_Index_2018_Arcadis.pdf (дата звернення: 25.04.2020).
8. Incorporating Green Infrastructurein to Our Cities (2019). URL: https://meetingoftheminds.org/incorporating-green-infrastructure-into-our-cities-30755 (дата звернення: 25.04.2020).
9. Blue Green Infrastructure Projects (2018). URL: https://iconsofinfrastructure.com/blue-green-infrastructure-projects/ (дата звернення: 23.04.2020).
10. Molinero S. (2017) Green Business Models: The Key Enabler for Smart Cities in Europe. URL: http://sdg.iisd.org/commentary/guest-articles/green-business-models-the-key-enabler-for-smart-cities-in-europe/ (дата звернення: 22.04.2020).
11. Financial Benefits of an Eco-friendly Business (2019). URL: https://greenbusinessbureau.com/blog/financial-benefits-of-an-eco-friendly-business/ (дата звернення: 23.04.2020).
12. Офіційний сайт Державної служби статистики України: веб-сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 24.04.2020).

13. Євросоюз виділить мільйон євро на розвиток «зеленої» енергетики в Україні (2019). URL: https://eu-ua.org/novyny/yevrosoyuz-vydilyt-milyon-yevro-na-rozvytok-zelenoyi-energetyky-v-ukrayini (дата звернення: 25.04.2020).
14. European Commission. (2016). Clean Energy for All Europeans – unlocking Europe's growth potential. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_16_4009 (дата звернення: 22.04.2020).
15. Міністерство енергетики та захисту довкілля України. (2017). Нова енергетична стратегія України до 2035 року: «Безпека, Енергоефективність, Конкурентоспроможність». URL: http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/doccatalog/document?id=245213112 (дата звернення: 25.04.2020).
16. Інвестиції в «зелену» енергетику. (2019). URL: http://energyx.com.ua/%D1%D0%B2-%D0%B7%D0%B5% 83 (дата звернення: 24.04.2020).
17. Офіційний сайт Української асоціації відновлюваної енергетики: веб-сайт. URL: https://uare.com.ua/ (дата звернення: 23.04.2020).

УДК 321.015(342.3)(045)

БАРАБАШ Б.А.,
к.ю.н.,
Український Союз Промисловців і Підприємців (УСПП)
Радник президента УСПП

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ПЕРЕДОВИХ КРАЇНАХ СВІТУ

Анотація. *Дана робота охоплює основні напрямки розвитку конституційно-правових досліджень. Зроблений аналіз тенденцій та прогноз їх здійснення.*

Ключові слова: *Конституційна система, принцип розділення влади, науково-правові розробки.*

Барабаш Б.А., к.ю.н., Украинский Союз Промышленников и Предпринимателей (УСПП), Советник президента УСПП

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ В ПЕРЕДОВЫХ СТРАНАХ МИРА

Аннотация. *Данной работой охвачены основные направления развития конституционно-правовых исследований. Сделан анализ тенденций и прогноз их осуществления.*

Ключевые слова: *Конституционные системы, принцип разделения властей, научно-правовые разработки.*

Barabash B., Candidate of law science, The Ukrainian Union of Industrialists and Businessmen (UUIB), The adviser of the president UUIB

MAIN DIRECTIONS OF CONSTITUTIONAL AND LEGAL RESEARCHES IN THE ADVANCED COUNTRIES OF THE WORLD

Annotation: This work covers the main directions of development of constitutional and legal research. The analysis of trends and forecast of their implementation.

Key words: Constitutional systems, the principle of separation of powers, scientific and legal developments.

Актуальність проблеми. Сучасність характеризується кризою традиційних принципів та схем розподілу влади. Виконавча влад все більше проникає у сфери, котрі були раніше прерогативою влади законодавчої. Таке становище вимагає від правників розробки новітніх концепцій розвитку конституційних систем. Ці системи повинні відповідати сучасним вимогам розвитку суспільства.

Аналіз досліджень та публікацій. У процесі роботи над статтею автор використовував чисельні джерела наукових публікацій сучасних авторів. Зокрема, таких, як З. Бжезинський, Й. Благож, К. Дейч, К. Левенштайн та інших.

Метою статті є аналіз основних напрямків конституційно-правових досліджень у передових країнах світу.

Виклад основного матеріалу. Весь исторический путь человечества – это путь борьбы за справедливость. Именно она является квинтэссенцией мирового исторического процесса. Под справедливостью чаще всего подразумевают порядок распределения духовных и материальных благ, прав и свобод. Если порядок распределения соответствует представлениям и образу мышления индивидуума, то индивидуум полагает этот порядок справедливым.

К концу XX - началу XXI веков концепция демократического развития мира одержала победу над диктатурами. Это произошло во многом благодаря тому, что демократия, как способ более справедливого, равномерного и эффективного распределения власти, информации, природных ресурсов и продуктов трудовой деятельности, смогла удовлетворить более обширные духовные и материальные потребности человечества, чем диктаторский способ распределения. Под этим углом зрения демократические способ и форму управления можно представить, как распределение властных функций между многими институтами и лицами, избранными или назначенными. Демократия

основывается на принципе представительной власти. В тоже время диктатура характеризуется узурпацией власти и ее концентрацией в руках немногих. Принципы представительства при диктатуре либо отсутствуют, либо существуют в сфальсифицированном виде.

Демократический порядок распределения и осуществления власти постоянно совершенствовался и в основном удовлетворял потребностям социума. Однако к концу XX - началу XXI веков технологические успехи цивилизации толкнули маятник развития общественных отношений в противоположную сторону. Развитие искусственного интеллекта, скорость обмена информацией и создание самообучающихся машин привели к тому, что концентрация власти стала необходимым условием для централизованной обработки колоссального объема данных. Оптимизированные центры по управлению информацией функционируют значительно эффективней, чем распределенные базы данных. Данное положение может привести к ничем не регулируемой концентрации колоссальной власти в руках цифровой диктатуры. В современном мире формируются весьма сложные режимы надзора, как в демократических странах, так и странах с тоталитарным режимом правления. Новая реальность ставит перед цивилизацией кардинальный вопрос о контроле над структурами, обладающими грандиозным массивом цифровых данных. Складываются новые общественные отношения, нерегулируемые правом, тогда, как только право есть единственный регулятор общественных отношений.

Перспективы развития и трансформации конституционных систем, в частности, принципа разделения властей, представляют собой объективно сложившуюся, насущную область исследований современной науки права. Подобные идеи не новы. Во многом поиск новых форм и способов властвования объясняется кризисом традиционно сложившихся принципов и схем распределения властных полномочий, его несоответствия актуальным потребностям регуляции общественных отношений. Это принуждает конституционалистов и государствоведов передовых стран мира к разработке и поиску современных концепций развития конституционных систем, которые соответствовали бы реально сложившимся взаимоотношениям институтов властвования и возможностям сохранения представительского характера демократических государств. Однако многочисленные проекты правовых концепций зачастую носят футурологический, элитарный или технократический характер, весьма далекий от перспектив правоприменительной практики.

В этом смысле интересен опыт научных конституциональных изысканий и разработок в США, Великобритании, Франции и ФРГ. В свом исследовании мы обратились к современному мировому опыту конституциональных реформаций, и нам представляется важным представить научную мысль государствоведов ведущих стран мира в сфокусированном виде. Их опыт может быть полезен для формирования объективного взгляда на современные тенденции развития конституционного принципа разделения властей, и способов его трансформации.

Соединенные Штаты Америки. Если в странах ЕС конституционные системы приспосабливаются к требованиям общегосударственных норм и развиваются в направлении наднационального законодательства, то в США дело обстоит иначе. Совершенствование конституционной системы вызвано во многом тем, что имеющиеся поправки Конституции США, относящейся к категории «жестких конституций», не соответствуют степени развития общественных отношений, как внутри американского общества, так и между центром и субъектами американской федерации [2]. Острота противоречий внутри конституционной системы вызвала к жизни множество прогнозов ее развития, в том числе и связанных с перспективами разработки новой писаной конституции. Для исследования осуществимости коренной трансформации конституционной системы США, была создана так называемая «Комиссия 2000 года». В нее вошли выдающиеся современные конституционалисты, члены Американской академии искусства и науки. Однако в предложенных проектах оптимальной модели конституционной системы США, разработанных «Комиссией 2000 года», отчетливо проявились те самые футурологические, элитарные и технократические установки, которые представляются далекими от реальности. Как отмечал чешский правовед Йозеф Благож в главе VI своей работы «Формы правления и права человека в буржуазных государствах», таков, в частности, проект конституции, разработанный группой государствоведов во главе с профессором Р. Дж. Тьюгвеллом [3].

Проектом, который предложила группа Р. Дж. Тьюгвелла, предполагалась институциализация шести властей - политической, президентской, законодательной, планирующей, внутренней и судебной, вместо традиционных трех ветвей власти.

По мнению разработчиков данной концепции, первая власть – политическая, охватывала бы конституционно-правовое регулирование деятельности политических партий, в том числе систему

финансирования партий на выборах, порядок проведения праймериз и избирательных кампаний в целом. Таким образом, концепция институционализации политической власти означала бы включение партийной системы в рамки писаной конституции.

Анализируя данную концепцию, можно предположить, что идея выделения политической власти в отдельную ветвь, в значительной мере инкорпорирована из германского конституционного права. Именно там деятельность политических партий подвержена детальному правовому регулированию. При этом американская концепция идет значительно дальше по пути государственно-правовой регламентации, и приводит к корпоратизации политических партий в системе разделения властей.

Нам представляется применение данной конституционной новеллы нереалистичной, хотя бы потому, что две основные политические партии в США не имеют ярко выраженного политического профиля. Их идеологические установки размыты, программные цели неопределённы. Именно поэтому Демократическую и Республиканскую партии США зачастую классифицируют, как «псевдопартии».

Однако несколько иной взгляд на роль политических партий мы обнаруживаем у германского правоведа Карла Дейча. По его мнению, определенное значение для формирования политической системы или формы правления имеет понятие политической культуры народа [4]. Возможно, американские правоведы излишне буквально трактовали и мнение другого государствоведа из Германии Карла Левинштейна, высказавшего мысль о том, что «Каждое государство с конституированной и стабилизированной системой отношений между держателями и адресатами власти в форме господствующих институтов является политической системой. Она характеризуется главным образом аппаратом или механизмом, с помощью которого осуществляется социальный контроль» [5].

Второй ветвью власти в предложенной концепции выступает власть президентская. В сочетании с двумя другими нововведениями, властью планирующей и властью внутренней, данное сочетание может свидетельствовать только об одном – о тенденции дальнейшего усиления полномочий исполнительной власти в лице её централизованного бюрократического аппарата. Также проектом предусматривается избрание президента на семилетний срок полномочий, увеличение числа вице-президентов до двух, расширение аппарата президента. Авторы предложенного проекта наделили президента обширными чрезвычайными полномочиями на случай возникновения угрозы безопасности государства, конституционной системе, публичному порядку, нормальному функционированию экономики. В случаях возникновения подобных обстоятельств президент и Палата наций получали бы, по сути, неограниченную власть. В частности, Палата наций определяла бы, возникло ли предусмотренное состояние угрозы, и когда оно может завершиться.

Возможно, все возрастающие полномочия президента, предлагаемые авторами Концепции, заимствованы из французской конституции V Республики. Однако тенденции усиления исполнительной власти, которые были отмечены в нашем исследовании ранее, безусловно, нашли свое отражение и в проекте рассматриваемой Концепции.

Планирующая власть, по мнению американских государствоведов, должна состоять из высококвалифицированных экспертов. В ее функциональные обязанности входит разработка долгосрочных прогнозов экономического и общественного развития страны сроком на 12 лет, и разработка краткосрочных планов сроком на 6 лет. По идее авторов, планы развития не носят общеобязательный характер закона, а представляют собой не более чем определение целей общества в области экономики и социальной жизни. Проектом конституционной реформы предусматривалось, что планирующая власть, как самостоятельная, обособленная часть конституционной системы, не должна принимать непосредственного участия в деятельности исполнительной ветви власти. В качестве сдержек и противовесов в отношении планирующей власти, по мнению авторов концепции, выступают президентская, внутренняя и законодательная ветви.

Мы полагаем, что предложенное в проекте выделение планирующих структур в отдельную ветвь конституционной власти, лишено смысла. Известно, что американская система исполнительной власти, и на федеральном уровне, и на уровне штатов, имеет в своем составе многочисленные комиссии по планированию. Необходимость конституционного обособления планирующих органов в отдельную ветвь, по нашему мнению, так и не была аргументировано объяснена.

Третьей обособленной частью конституционного разделения властей, выступает Внутренняя власть. Появление подобной ветви объясняется существующими, исторически сложившимися в США, Независимыми Регулятивными Комиссиями (Independent Regulatory Commissions). Они призваны координировать деятельность, управлять и осуществлять надзор над обширным бюрократическим

аппаратом. По мнению американских ученых, конституционная регламентация деятельности внутренней власти приведет к самоуправлению данных учреждений, создаваемыми вышестоящими управленческими звеньями. Во главе данной пирамиды должен стоять коллективный орган – Управление внутренних дел.

Полагаем, что подобное разделение властных полномочий повлечет за собой дезорганизацию управленческой деятельности исполнительной ветви власти. Предложенный проект не определяет порядка взаимодействия вновь образованных властей с законодательной и судебной ветвями. Многовековой опыт американского конституционализма свидетельствует о постоянных трениях в трехзвенной системе разделения властей. При разделении власти на шесть ветвей сложности возрастут кратно. В этом смысле, представляется более разумным путь к дальнейшей оптимизации деятельности исполнительной власти, сокращению бюрократического аппарата. Именно эти меры могут привести к более рациональному способу функционирования и взаимодействия всех ветвей власти. Авторами же проекта предлагается расщепить исполнительную власть на более мелкие фрагменты, наделить их статусом конституционно определенных ветвей, и в этом им видится успешность реформ. Кроме того, реализация предложенных мер конституционного распределения властных полномочий легко может привести к сращиванию регулятивных государственных органов с аппаратом крупных монополий, что неминуемо приведет к экономической стагнации из-за снижения конкурентоспособности экономики.

Законодательная власть на федеральном уровне, по мнению авторов Концепции, должна состоять из трех палат: Народной Палаты (Peoples House), Палаты Республик (Republics House) и Палаты Наций (Nation’s House).

Полномочия Народной Палаты идентичны полномочиям ныне действующей Палаты Представителей. Народная Палата обладала бы законодательными полномочиями.

Палата Республик, члены которой должны избираться в равном количестве от каждого штата, заменила бы нынешний Сенат. В соответствии с проектом, Палата Республик наделяется достаточно широкими полномочиями, связанными с интересами штатов, но в целом ее компетенция намного уже, чем у нынешнего Сената.

Палата Наций должна была бы состоять на одну треть из представителей учреждений и профессиональных союзов основных отраслей экономики (промышленности, торговли, сельского хозяйства, банковского дела). Вторую треть назначал бы Президент, и третью - Председатель Верховного суда США.

Мы полагаем подобное распределение внутри законодательной ветви власти искусственной и не соответствующей потребностям общества. Кроме того, одной из основных функций двухпалатного парламента является взаимный контроль палат. Данное положение вообще не нашло отражения в предложенном проекте. Наши негативные выводы подтверждаются и тем фактом, что сами составители проекта не сошлись во мнениях относительно компетенции Палаты Наций. По мнению американских ученых, в обычное время Палата наций обладает преимущественно совещательными функциями при президенте, а также может высказываться по проектам законов, предложенных Народной Палатой. Таким образом, Палата Наций выступает в качестве некого совещательного органа и является конституционно определенным связующим звеном между главой исполнительной власти и высшим законодательным органом. Кроме того, порядок формирования Палаты наций исключает участие в нем избирателей. Как видно из проекта, состав участников данного законодательного органа формируется путем назначения, критерии которого не ясны.

Судебную власть и ее структуру, авторы проекта сохраняют почти в прежнем виде. Неизменной остается, например, компетенции Верховного суда США. Однако по образцу ФРГ и Франции, проектом предусмотрена не специализация судей, а создание специализированных судов.

В целом же, по нашему мнению, рассмотренный проект конституционных изменений в конституцию США представляется весьма спорным, непродуманным и несогласованным. Примерно такую же оценку он получил и в самих Соединенных Штатах. Концепция новой конституции была встречена критически, как в среде консервативно настроенных, так и в среде либерально ориентированных государствоведов и конституционалистов. Однако данный опыт конституционных реформ может быть интересен в качестве иллюстрации предпринимаемых усилий по поиску оптимальных систем распределения властных полномочий. В данном контексте более реальными выглядят иные проекты частичных реформ высших государственных органов. В них нашла свое воплощение оптимизация и более детальная координация функций всех трех ветвей власти. Выделяя же наиболее характерные свойства предлагаемых большинством авторов конституционных концепций в США, мы можем отметить, с одной стороны, общее усиление политического и государственного

влияния исполнительной власти, а с другой - реорганизацию исполнительной власти для усиления эффективности координационной функции президента [5].

Среди других значительных исследований по данной проблематике отметим позицию видного американского государствоведа Збигнева Бжезинского. В своей работе «Между двух эпох» автор предлагал концепцию так называемой «символической президентской системы», в которой государственная власть и государственное управление будут принадлежать высококвалифицированным экспертам и аппаратам. Бжезинский полагал, что возрастающая потребность в специализированном руководстве внутренней и внешней политикой, национальной обороной, экономикой могут привести к тому, что реальное руководство государством перейдет в руки технократической элиты, а роль выборных государственных органов будет все более ограничиваться репрезентативной функцией. Значение политических партий также будет уменьшаться [7].

Общий вывод, который можно сделать из анализа современной американской научно-правовой литературы, это вывод о разнообразном усилении функций исполнительной ветви власти. Идет ли речь о президенте, или об усилении роли федерального бюрократического аппарата, или об институализации поста президента и его политической партии. Варианты конституционных трансформаций различны, но в них прослеживается одна общая черта – приоритетное развитие положения исполнительной власти по сравнению с властью законодательной. Данная тенденция неоспорима. Варьируются лишь способы оптимизации функций исполнительной власти.

Великобритания. Британская конституционно-правовая мысль выдвигает на авансцену идею создания писаной конституции, так как ее отсутствие вызывает сложности в научном разграничении отраслей права, полномочий и прерогатив институтов власти. На сегодняшний день основным критерием разграничения отраслей права является предмет их регулирования [8]. Предметы регулирования деятельности публичной власти в Великобритании исследует административное право. Однако отметим в этой связи, что при отсутствии писаной конституции и кодифицированного права, вопрос разграничения отраслей права можно отнести скорее к убеждениям, нежели к определению четких дефиниций.

В Великобритании действует конституция в абстрактном значении этого понятия. Британская конституция это не конкретный правовой документ или система правовых актов, а совокупность законов, прецедентов и конституционных соглашений, которые определяют порядок формирования и полномочий органов власти, принципы взаимоотношений государственных органов между собой и государственных органов и граждан.

Первые проекты писаной конституции появились еще в конце 60-х - начале 70-х годов XX столетия. С тех пор эта идея оживленно обсуждается различными исследовательскими группами правоведов [9]. Преобладающая точка зрения научного сообщества заключается в том, что писаная конституция не должна радикально менять сложившиеся веками взаимоотношения высших государственных органов, а лишь зафиксировать status quo и сделать эти взаимоотношения более устойчивыми [10]. Более консервативная часть английских ученых рассматривает писаную, «жесткую» конституцию, как правовой барьер на пути внедрения в конституционную систему непродуманных и сиюминутных установок. Однако исторический опыт свидетельствует о том, что сама по себе писаная конституция не способна обеспечить сохранение status quo. Это возможно только в тех случаях, когда конституция отражает и регулирует реально сложившиеся общественные отношения.

В отдельных проектах британской конституции была осуществлена довольно подробная регуляция положений о статусе политических партий в конституционной системе. Также были детально проработаны вопросы конституционного регулирования функций руководящих органов правящей политической партии, в частности, взаимоотношения руководства и премьер-министра, функции «теневого кабинета» оппозиции в конституционной системе, положение и роль партийных организаций в парламенте. Также проектами предусматривалось существенное расширение ведомства премьер- министра, конституционное фиксирование руководящего положения премьер-министра в правительстве, в частности, ему должно было быть предоставлено полномочие принятия решений о проведении основной политической линии. Отметим в этой связи тот факт, что в настоящее время, данное полномочие премьер-министру de facto и принадлежит. Кроме этого, положение премьер-министра предполагалось усилить системой подчиненных ему правительственных комитетов, которые бы взаимодействовали с профильными парламентскими комитетами, и, таким образом, обеспечивали бы решающее политическое влияние премьер-министра в Палате общин. Проектами конституции

также предусматривалось расширение числа специализированных комитетов Палаты общин, наделенных в рамках предметной компетенции весьма широкими полномочиями.

Значительное внимание британских правоведов привлекла реформа Палаты лордов. Первоначальный проект претерпел в ходе более чем десятилетнего обсуждения серьезные изменения. В итоге была предложена идея разделения состава Палаты лордов на две группы. Первая группа, состоящая из 230 членов Палаты лордов, должна была назначаться главой государства после консультаций с премьер-министром. Эта группа назначалась из числа кандидатов, предложенных правящей и оппозиционной партиями. Причем назначение должно было произойти таким образом, чтобы кандидаты от правящей партии получали бы большинство голосов. Данное большинство компенсировалось бы назначением определенного числа политически независимых лордов. Наследственные лорды (а их сейчас более 900) должны были бы сохранять членство в Палате лишь пожизненно, а на их место главой государства, по рекомендации премьер-министра, назначались бы представители науки, промышленности, профсоюзов на основе заранее определенного способа представительства.

Проект реформы Палаты лордов встретил яростное сопротивление, как со стороны левого крыла лейбористской партии, так и со стороны правого крыла консервативной партии, и по этой причине не был реализован до сих пор. Однако он по-прежнему стоит на повестке дня. Левое крыло лейбористов выступает против данного проекта по причине непоследовательности авторов концепта. Лейбористы требуют упразднения верхней палаты английского парламента. В качестве компромисса было предложено несколько вариантов, в соответствии с которыми, нынешнее членство в Палате лордов должно быть упразднено, а новыми членами должны стать кандидаты, избранные на прямых, всеобщих выборах. Иная альтернатива содержится в концепции Палаты лордов, как представительства профессиональных интересов, существующих в обществе. В этом случае формирование Палаты будет осуществляться по профессиональному принципу. При этом она наделялась бы довольно обширными полномочиями, на уровне Палаты общин.

Данный проект реформы также получил негативный отклик, поскольку в нем обнаружились элитарные и технократические тенденции. Его реализация также была отложена.

По нашему мнению британские ученые, в отличие от их американских коллег, обнаружили творческий подход в разработке проекта писаной конституции, соответствующий реалиям сложившихся общественных отношений. Неудачу конституционного процесса можно отнести скорее к консервативным традициям англосаксонского права, не терпящим легковесности в вопросах перераспределения властных полномочий. Однако во всех предлагаемых проектах прослеживается тенденция к усилению власти премьер-министра и расширению полномочий аппарата исполнительной власти. Что же касается споров о месте Палаты лордов в предлагаемой модели реформы конституционной системы, то нам представляется, что суть его лежит в поисках компромисса между консервативными слоями научного сообщества, желающими сохранения Палаты, и противниками этого элемента законодательной власти. Очевидно, что сложившаяся почти тысячу лет тому назад система ограничения королевской власти, отжила свое, и требует модернизации. Однако назревшие коренные перемены перераспределения властных функций на родине современного парламентаризма еще ждут своего научного обоснования и практического воплощения.

Федеративная Республика Германии. Основной Закон ФРГ базируется на традициях германского конституционализма, отражает его правовую доктрину и практику. Существенное влияние на него оказали Веймарская конституция 1919 года и конституционное законодательство США. Предусмотренные Веймарской конституцией значительные полномочия рейхспрезидента, отсутствие противовеса со стороны законодательной власти и судебного контроля, в свое время создали условия для прихода фашизма к власти. По этой причине, для того чтобы избежать подобного развития событий в будущем, Основной Закон ФРГ детально регламентирует полномочия всех трех ветвей власти, как на федеральном уровне, так и на уровне федеральных земель; закрепляет основополагающие принципы конституционного строя; весьма широко наделяет полномочиями исполнительную власть. Именно канцлер, а не президент возглавляет федеральное правительство. Это позволяет парламенту контролировать правительство в целом.

Основной Закон ФРГ, созданный в 1949 году американскими и западногерманскими правоведами как временный документ, оказался настолько удачным, что стал постоянной Конституцией ФРГ после объединения Германии, и перед германскими правоведами ныне не ставится задача его пересмотра или реформирования. Тем не менее, идея разработки новой конституции окончательно не отвергнута, и перспективы развития конституционной системы ФРГ в основном

просматриваются в направлении регулирования все возрастающей роли исполнительного аппарата, а также интенсификации влияния элит и центральных аппаратов политических партий на функции конституционной системы [10]. Процесс совершенствования конституционной системы усилился в конце 80-х – начале 90-х годов XX столетия, и был вызван объединением Западной и Восточной частей Германии. Однако можно констатировать тот факт, что тщательно сбалансированные полномочия трех ветвей власти в Основном Законе ФРГ соответствуют вновь сложившимся реалиям, и пока не требует коренного пересмотра. Печальный опыт недавнего прошлого заставляет германских конституционалистов быть предельно осторожными в вопросах перераспределения властных полномочий.

Французская Республика. Во Франции, за период, прошедший после Великой Французской революции, было принято более 20 конституций, конституционных хартий и законов. Как выразился профессор Марсель Прело «Франция представляет собой настоящую лабораторию по изготовлению конституций, их можно найти тут буквально на любой вкус» [12].

Ныне действующая французская Конституция V Республики была принята в 1958 году. Ее появление было вызвано глубоким политическим кризисом действующего режима усиленного парламентаризма. Именно он привел страну к правительственной неразберихе и падению авторитета государственной власти. В сложившихся обстоятельствах парламент принял решение о передаче власти в руки общенационального лидера, способного вывести страну из кризиса. Таким образом, 1 июня 1958 года Национальное собрание Франции наделило генерала Шарля де Голля чрезвычайными полномочиями и уполномочило его в числе прочих мер подготовить и осуществить конституционную реформу. Конституция Франции явилась результатом компромисса между концепциями сильной личной власти президента и парламентского контроля над деятельностью правительства. В ней, также, нашли отражения представления генерала де Голля о месте и роли Президента, Премьер-министра и политических партий.

Однако с момента принятия конституции V Республики существенно изменились те обстоятельства, которые привели к ее принятию. Следовательно, она не может оставаться неизменной. Развитие государственной и партийной систем во Франции постепенно достигает того же уровня, что в ФРГ и Великобритании. Французские правоведы, говоря о перспективах развития конституционной системы, прогнозируют усиление роли общественных организаций и политических партий. Этот процесс начался уже после ухода генерала де Голля с политической арены. Победа на выборах Президента Франции в 2017 году Эммануэля Макрона, представляющего общественное движение, а не одну из основных политических партий, подтверждают эти предположения и свидетельствуют о назревших переменах в обществе. Совершенно очевидно, что система полупрезидентской республики, основанная на личном авторитете президентов де Голля и Жоржа Помпиду, а также на широком использовании референдума, уже принадлежит прошлому. Французские государствоведы выдвигают в этой связи три возможных варианта развития конституционной системы:

а) возврат к парламентской форме правления Четвертой республики;

б) преобразование нынешней системы в, так называемую, ультрапрезидентскую систему американского типа;

в) преобразование нынешней системы в дуалистический парламентаризм, характеризующийся комбинированием определенных ограничений по сравнению с элементами президентской системы [13].

Анализируя историю Франции и конституционные процессы, произошедшие в ней, а также тенденции развития современного мира, мы можем утверждать, что возврат к парламентской модели правления IV Республики либо преобразование ныне действующей системы властвования в дуалистический парламентаризм может привести Францию к кризису. Тенденции, действующие в мире, свидетельствуют только об одном – усилении роли исполнительной власти. Поэтому развитие конституционного процесса во Франции нам видится в модернизации конституционного принципа разделения властей для преобразования ныне действующей модели в ультрапрезиденствую республику.

Висновки. Конституционное регулирование призвано отражать сложившуюся реальность государственно-политического бытия. Только с учетом этого, наиболее существенного обстоятельства развития общества, можно определить необходимость и направление модернизации конституционной системы разделения властей, действительную ценность процесса формального расширения институтов представительной демократии. Игнорирование данного положения приводит к распространению

концепции «живой конституции», в сущности отождествляющей конституцию с функциями конституционной системы, что ведет к ее безусловной релятивизации.

Мы констатировали последовательное усиление правительственной власти, ибо именно исполнительная ветвь политической и государственной власти в состоянии наиболее эффективно реализовать волю доминирующих экономических и социальных групп. Понятие формы правления, по сути своей, выражается отношениями между высшими органами управления в процессе осуществления ими государственной власти и отношениями между гражданами и государством. В этой связи подчеркнем, что понятие формы правления, употребляемое нами в работе, исходит из диалектической взаимосвязи содержания и формы, в соответствии с которой форма каждого явления, в конце концов, не только определена содержанием, но и в значительной мере влияет на него. Внутренняя форма правления, которую следует отделить от внешней, имеет особое значение для политической системы государства.

Внешняя форма говорит лишь о формально декларированных отношениях граждан и государства, отношениях между высшими государственными органами без учета того, насколько формальная регламентация соответствует конкретным политическим и государственным реалиям.

Внутреннее содержание формы правления учитывает порядок отношений, структуры и значимых властно-политических центров, не охватываемых формальной регламентацией формы правления, и могущих даже не соответствовать ей. Внутренняя форма правления, или форма действительного бытия правления, ближе подходит к познанию сущности и содержания властно-политического процесса. Внешняя и внутренняя формы правления сливаются лишь тогда, когда формальное регулирование круга отношений, определяющих форму правления, полностью соответствует их реалиям в определенном государстве.

Без учета указанных факторов форма правления имеет нежизненные, схематические черты и не дает возможности понять, почему при одной и той же внешней форме правления, но при различной общественной атмосфере, государственные институты функционируют по-разному. Для современного этапа развития передовых стран мира характерны усиление исполнительной власти, рост влияния бюрократии, появление неконституционных «околопрезидентских» управленческих аппаратов, прямое влияние верхушек основных политических партий на государственный механизм управления, предпринимательские и правительственные организаций.

Анализ данных явлений государственной жизни дает нам основания для утверждений об определении формы правления современных государств, как формы правления элитарных слоев профессиональной политической, бюрократической и партийной исполнительной власти. При этом существен и исторический фактор формирования формы правления в данном государстве. Форма правления элитарных слоев профессиональной, политической, бюрократической и партийной исполнительной власти не должна искажать демократический характер государств и ее конкретные институты, в частности институт политических прав и свобод. В противном случае, застыв в устаревших формах, не соответствующих фактически сложившемуся положению властных институтов, постепенно утрачивая свое реальное содержание, они могут лишь дискредитировать саму идею представительной демократии и привести к социальным потрясениям.

Література

1. Под «жесткой конституцией» понимается такая конституция, для изменения которой, необходим специальный (конституционный) закон, принятый с соблюдением особой процедуры либо многоступенчатая процедура, предусмотренная конституцией.
2. Йозеф Благож. «Формы правления и права человека в буржуазных государствах». М. Юридическая литература, 1985, с. 187
3. Deutsch K. W. «The German Federal Republic. Political Systems of Europe», Englewood Cliffs, 1972, p. 420
4. Loewenstein Karl. «Political Power and the Governmental Process», Chicago and London, 1965, p. 38
5. Magrath C. P., Cornwell E. E., Goodman J. S. Op. cit., p. 575.
6. Brzezinski Z. «Between Two Ages. America's Role in the Technotronic Era». New York, 1971. p. 114
7. Jennings I. «The Law and the Constitution» (5th. Ed.).2007, p.217
8. Milne A. J. «Freedom and Rights. A philosophical synthesis», London 1968, p.p. 43, 185
9. Marshall Geoffrey. «Constitutional Theory», Oxford 1971, p.p. 146, 151
10. E 11 w e i n Thomas. «Das Regierungssystem der Bundesrepublik Deutschland», Opladen 1997, S. 408—415.
11. Prelot M. «Institutions politiques et droit constitutionnel», Paris 1972; p.27
12. Aron Raymond. «Essai sur Ies Iibertes», Paris 1976, p. 7l., 137.; Hauriou A. Op. cit., p. 180.

УДК 330.341.1(045)

СИДОРЕНКО К.В.,
к.е.н., доцент
доцент кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу
Факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету
ДЕМ'ЯНЕНКО А.Д.,
студентка
Факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету

СВІТОВИЙ ДОСВІД ДІЯЛЬНОСТІ БІЗНЕС-ІНКУБАТОРІВ

Анотація*. В статті розглянуто сутність та ключові характеристики бізнес-інкубаторів, основні їх види. Досліджено світовий досвід створення та специфіку функціонування бізнес-інкубаторів. Вивчено практику та виокремлено проблемні питання бізнес-інкубування в Україні.*

Ключові слова*: бізнес-інкубатор, інноваційна політика, мале підприємництво, стартапи.*

Сидоренко Е.В., к.э.н., доцент кафедры международных экономических отношений и бизнеса Факультета международных отношений Национального авиационного университета.
Демьяненко А.Д., студентка специальности 056 «Международные экономические отношения» образовательной программы «Международный бизнес» Факультета международных отношений Национального авиационного университета.

МИРОВОЙ ОПЫТ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БИЗНЕС-ИНКУБАТОРОВ

Аннотация. *В статье рассмотрены сущность и ключевые характеристики бизнес-инкубаторов, их основные виды. Исследован мировой опыт создания и специфика функционирования бизнес-инкубаторов. Изучена практика и выделены проблемные вопросы бизнес-инкубирования в Украине.*

Ключевые слова: *бизнес-инкубатор, инновационная политика, малое предпринимательство, стартапы.*

Sydorenko K., PhD in Economics, Assotiate Profesor of the Department of International Economic Relations and Business, Faculty of International Relations of the National Aviation University.
Demianenko A., student of specialty 056 «International economic relations» of the educational program «International business», Faculty of International Relations of the National Aviation University.

WORLD EXPERIENCE OF BUSINESS INCUBATORS FUNCTIONING

Annotation. *The article considers the essence and key characteristics of business incubators, their main types. The world experience of creating and the specifics of the functioning of business incubators is investigated. The practice was studied and problematic issues of business incubation in Ukraine were highlighted.*

Key words: *business incubator, innovation policy, small business,* start-ups.

Актуальність проблеми. Сучасні процеси глобалізації та постіндустріалізації закономірно посилили роль технологій, людського капіталу та інформації у розвитку світогосподарських зв'язків. Водночас міжнародна кооперація, транснаціоналізація та лібералізація національних економік постійно стимулюють сучасний бізнес знаходити все нові й нові ідеї та прийоми розвитку, впроваджувати інноваційні проекти і стартапи. Найбільш ефективною економічною формою підтримки реалізації таких проектів у сучасному світі технологій є бізнес-інкубатори. Тому актуальність тематики бізнес-інкубаторів, вивчення їх кращих світових практик важко переоцінити.

Аналіз досліджень і публікацій. Теоретичні засади специфіки діяльності бізнес-інкубаторів та процесу бізнес-інкубування розкрито в працях вітчизняних і зарубіжних вчених: Г. Барановського, М. Білого, Л. Васильєвої, О. Голощапової, Р. Заваляка, Р. Кіосакі, О. Ларіна, А. Немченка, О. Поповича,

Т. Пуліної, М. Сороки, П. Стадника, К. Темесі, І. Теслюка та інших. Однак в той же час безмежні можливості бізнес-інкубаторів для інноваційно-технологічного розвитку підприємництва породжують нові горизонти наукових досліджень, постає необхідність більш детального вивчення світового досвіду у цій сфері та розроблення шляхів удосконалення діяльності бізнес-інкубаторів в Україні.

Мета статті – дослідити особливості діяльності бізнес-інкубаторів на базі інформаційних технологій розвинених країн світу, проаналізувати специфіку розвитку та розробити пропозиції щодо вдосконалення бізнес-інкубації в Україна.

Виклад основного матеріалу. Бізнес-інкубатор являє собою організацію, що підтримує і супроводжує інноваційні продукти суб'єктів підприємницької діяльності, які починають власний бізнес з метою прискорення входження на ринок та комерціалізації цих продуктів. Через механізм кооперації закладів освіти, науки, бізнесу та держави, оперування сучасними методами бізнес-навчання, наукового консалтингу та інноваційного провайдингу бізнес-інкубатори здійснюють перехід певного інноваційного продукту або ноу-хау із статусу бізнес-ідеї в статус комерційного товару, що користується попитом на ринку та приносить своєму власнику дохід.

Розвинуті країни світу вже давно розпізнали в бізнес-інкубаторах рушій та каталізатор інноваційного підприємництва, його інтенсивного розвитку, що одночасно вирішує і соціальні проблеми, сприяючи зростанню кількості робочих місць та зайнятості населення [2].

Наведемо основні характеристики бізнес-інкубаторів, які пропонують цілу низку послуг для підтримки підприємців під час створення та на ранніх етапах життєвого циклу бізнесу. Як правило, програми підтримки включають навчальні семінари, бізнес-коучинг і наставництво, бізнес-консультації, можливості створення мереж, доступ до фінансування тощо (див. табл. 1) [11].

Таблиця 1

Ключові характеристики бізнес-інкубаторів

Критерії	Характеристика
Мета	Підтримка створення та розвитку бізнесу
Забезпечення офісом	Зазвичай так
Портфель послуг	Навчання: навички підприємництва Наставництво: фокус на бізнес-моделі та початковій роботі; бізнес-план Мережа: інші підприємці та суб'єкти в більш широкій підприємницькій екосистемі Доступ до фінансування: гранти або основний капітал Інше: управлінська підтримка (як от бухгалтерський облік, доступ до спеціалізованого обладнання тощо)
Надання послуг	За запитом
Тривалість підтримки	До 3-4 років і більше
Вибір компанії	Прийом компанії відбувається відповідно до встановлених інкубатором критеріїв
Орендарі	Вступають на етапі перед запуском; декілька працівників
Модель бізнесу	Переважно некомерційна

Примітка. побудовано авторами на основі [11].

Наразі в світовій економіці нараховується понад 7 тис. успішно функціонуючих бізнес-інкубаторів, причому третина з них локалізується у Північній Америці. Левова частка бізнес-інкубаторів зайнята у сфері інформаційно-комунікативних технологій [8, с. 257].

За період з кінця ХХ ст. до сучасного етапу розвитку глобальної економіки діяльність бізнес-інкубаторів зросла не лише в кількісних показниках, а в якісних: суттєво трансформувалась їхня місія в функціонуванні бізнес-структур. Якщо раніше місія бізнес-інкубаторів полягала у створенні сприятливого мікросередовища для нових підприємців через пропонування їм належних фізичних і технічним умов функціонування, наприклад, приміщень та допоміжних послуг, то згодом фокус їх діяльності переключився на нематеріальні послуги з більшим вмістом науки та інтелекту у вартості, а також, відповідно, і більш високою доданою вартістю (репетиторство, наставництво, фандрайзинг) задля забезпечення технологічного розвитку і дифузії інновацій, створення нових робочих місць шляхом інтеграції талантів, поширення ноу-хау та капіталу в межах науково-виробничої мережі, яка підтримує розвиток нових компаній.

Узагальнюючи корисну практику бізнес-інкубаторів зарубіжних країн, можна виокремити наступні їх основні типи (див. рис. 2).

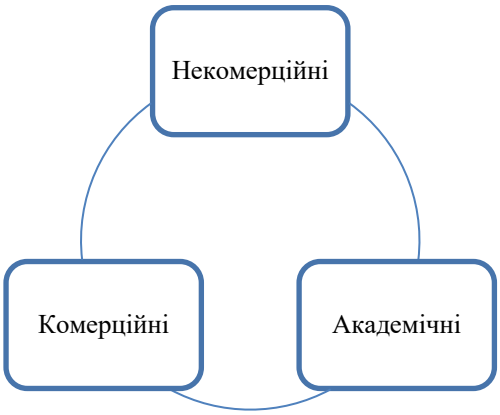

Рис. 2 Типізація бізнес-інкубаторів
Примітка. Побудовано авторами.

Некомерційні бізнес-інкубатори як правило фінансують місцеві органи влади, які зацікавлені у створенні нових робочих місць та економічному розвитку регіону.

У свою чергу, комерційні бізнес-інкубатори не мають пільг та здійснюють свою діяльність з метою отримання прибутку (privately-owned incubator). Комерційні бізнес-інкубатори набули широкого поширення в світі з 2000-х років [13]. Сюди відносяться фонди венчурного капіталу, здебільшого сфери інформаційних та інтернет-технологій.

Академічні інкубатори створюються пр. закладах вищої освіти та науково-дослідних установах (academic incubator, pre-incubator). Такі інкубатори є платформою між наукою і бізнесом, здійснюють ефективну підтримку бізнесу з освоєння високотехнологічних новацій: наукові і бізнес-консультації, лабораторно-дослідну базу, бібліотечні ресурси тощо [7].

Аналіз світового досвіду бізнес-інкубаторів дозволив виявити наступні тенденції їх розвитку. У світі на сьогодні функціонує понад 7 тис. інкубаторів в 67 країнах, у тому числі в США – 981 інкубатор, в Чилі – 400, Німеччини – 380, Кореї – 289, Японії – 269 [10].

У США бурхливий розвиток бізнес-інкубаторів був спричинений масштабною появою дрібних новаторських фірм, що відокремлювалися від інших організацій. До речі, перший бізнес-інкубатор був створений у 1959 році в США Batavia Industrial Center з метою вирішення проблеми безробіття в депресивному місті. В 1985 році була створена асоціація бізнес-інкубаторів США. На сьогоднішній день вона залишається найбільшою і нараховує понад 800 учасників з різних країн світу [7].

Кількість таких компаній у США особливо зросла в період буму на проекти у сферах аерокосмічної галузі, оборони, мікроелектроніки тощо [3]. Стрімке проникнення бізнес-інкубаторів в американський бізнес пояснюється значною концентрацією державних інвестицій на впровадження проектів в освіті, розвинутою інфраструктурою, високим рівнем життя і освіти в місцях локації університетів, застосуванням високотехнологічної техніки в бізнес-проектах.

Стенфордський науково-технологічний парк – відомий технопарк на території Стенфордського університету. З його заснуванням розпочалась ланцюгова реакція нарощування виробничо-технологічного потенціалу: до початку 70-х років зростання кількості нових фірм призвело до утворення відомої «Кремнієвої долини» [3].

Перші бізнес-інкубатори були сконцентровані здебільшого в межах певної компанії та забезпечувати впровадження її інноваційно-технологічних проектів. Сучасні ж інкубатори виходять на національний і транснаціональний рівень, вміло «вмонтовуються» у регіональну і національну стратегію формування технологічних кластерів. При цьому компанії, яким інкубатори надають технологічну та науково-консультативну підтримку, інтегруються в ланцюг постачальників великих корпорацій – ядра кластерів, будучи при цьому частиною його периферії разом з лабораторіями, акселераторами та виробничими центрами, або самі перетворюються у ядро [6, с. 32-34].

Економічна та інноваційна стратегія бізнес-інкубаторів сьогодні стає прототипом політики соціально-економічного та науково-технічного розвитку країни в цілому. Наприклад, така ситуація склалась у європейських країнах. У Великобританії хвиля «інкубаторного буму» була викликана економічною кризою, закриттям великих виробництв. У далекому 1975 р. сталеливарна корпорація British Steel організувала спеціальну дочірню фірму для розширення зайнятості в металургійній галузі.

Ця фірма будувала багатоофісні і виробничі будівлі, надавала кредити з метою заохочення безробітних фахівців і робітників відкривати власну справу [1].

Далі процеси створення бізнес-інкубаторів набули широкого поширення в багатьох країнах Західної Європи, включаючи Німеччину, Польщу, Італію та інші. Саме там почали утворюватись інкубатори сучасного типу – ті, що створюють умови для зростання наукомісткого бізнесу у високотехнологічних галузях економіки. Так бізнес-інкубатори перетворюються на каталізатор якісних структурно-технологічних зрушень в економіці.

Аналізуючи досвід Німеччини, слід підкреслити, що дана країна почала ініціювати створення бізнес-інкубаторів значно пізніше, ніж інші країни ЄС. Це сталося тому, що політика на муніципальному рівні почала розроблятися лише у 1980-ті роки [14, p. 19-20]. Історично перші інкубатори почали відкриватись муніципалітетами в Берліні в 1983 р. Зокрема, інкубатори створювались за ініціативи Технічного університету Берліну. Згодом інкубатори з'явились у Дортмунді, Бонні, Ганновері, Карлсруе та ін. [9]. Велика частина інкубаторів Німеччини була створена у 90-ті роки. За період 1992-2000 рр. щорічно з'являлося по 18 нових інкубаторів [12, p. 17-18]. За останні ж 15 років створення бізнес-інкубаторів стало одним з найважливіших інструментів політики на регіональному та муніципальному рівні.

Що стосується вітчизняної практики, то слід зауважити, що в нашій країні кількість бізнес-інкубаторів значно менша та становить за приблизними підрахунками до 70, здебільшого це некомерційні організації. Однак 15 бізнес-інкубаторів є прибутковими установами: «Львівська політехніка», «Білоцерківський бізнес-інкубатор», «Івано-франківський бізнес-інкубатор», «Харківські технології» та інші. Піонерами серед інкубаторів були створені наприкінці 90-х років XX ст. організації, основною метою діяльності яких було проведення тренінгів для підприємців з маркетингу, бізнес-планування, менеджменту, стратегічного управління.

За Програмою розвитку бізнес-інкубаторів в Україні першими були створені такі бізнес-інкубатори як «Харківські технології», бізнес-інкубатор «Херсонської промислової палати» та бізнес-інкубатор Об'єднаного профкому Чорнобильської АЕС у м. Славутич. При цьому Програма розвитку бізнес-інкубаторів в Україні була профінансована Агентством міжнародного розвитку США (USAID) [4].

На сьогодні нагальними проблемами розвитку бізнес-інкубаторів в Україні є [1]:

1) відсутність чіткого законодавчого визначення поняття «бізнес-інкубатор»;

2) диспропорції у регіональній геолокації бізнес-інкубаторів. Так, у Києві та Київській області діють 12 бізнес-інкубаторів, в Одеській області – 9, в той час як решта регіонів країни мають по 1-2 бізнес-інкубатори [5, с. 80];

3) низький рівень залучення у процес створення бізнес-інкубаторів університетів та інших наукових закладів;

4) відокремленість вже створених бізнес-інкубаторів від мережі технопарків чи промислових зон тощо;

5) низький рівень підтримки створення та функціонування бізнес-інкубаторів з боку державної та місцевої влади.

Висновки. Таким чином, бізнес-інкубатори є сучасною перспективною формою інтеграції інтелектуальних, фінансових, матеріально-технічних ресурсів освіти, науки, бізнесу та держави – задля ефективного впровадження технологічних проектів і комерціалізації інтелектуальних продуктів, бізнес-ідей та інновацій. Й хоча бізнес-інкубатори є важливим чинником соціально-економічного розвитку країн, однак країни мають розробляти заходи щодо збільшення фінансування процесу інкубації бізнесу та врегулювання законодавства в сфері бізнес-інкубування.

Література

1. Білий М. М. (2017) Бізнес-інкубатори: особливості створення та функціонування в Україні та світі. *Маркетинг і контролінг: сучасні виклики підприємництва: зб. матеріалів міждисциплінарної наук.-практ. конференції*. Київ, Івано-Франківськ. URL: http://futurolog.com.ua/publish/7/Zbirnyk.pdf#page=80 (дата звернення: 23.04.2020).

2. Васильєва Л. М. (2010) Бізнес-інкубатори як частина інфраструктури підтримки малого підприємництва. *Держава та регіони: науково-виробничий журнал*. № 1. С. 80-87.

3. Гамидуллаева Л. А. Становление и развитие концепции бизнесинкубирования. *Международный экономический форум*. URL: http://be5.biz/ekonomika1/r2012/2912.htm (дата звернення: 23.04.2020).

4. Голощапова О. Ринок інноваційних технологій в Україні: вивчення світового досвіду з метою його застосування у вітчизняних умовах. *Економіст*. 2007. № 2. С. 32-35.

5. Завадяк Р. І., Копусяк Я. Ф. (2014) Теоретичні основи функціонування та види бізнес-інкубаторів в Україні. *Науковий вісник Ужгородського університету*. № 2. С. 78-81.

6. Зінченко О. А. (2016) Вплив інноваційних кластерів на формування позитивного іміджу регіону. *Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції*. № 23(12). Т. 2. С. 31-37.

7. Немченко А.Б., Немченко Т. Б. (2010) Бізнес-інкубатори в сфері сучасної державної підтримки розвитку регіональної інноваційної інфраструктури. *Наукові праці КНТУ. Економічні науки*. №17. С. 36-42.

8. Aerts K., Matthyssens P., Vandenbempt K. (2007) Critical role and screening practices of European business incubators. *Technovation*. № 27 (5). P. 254-267.

9. Baranowski G. (1999) Innovationszentren in Deutschland 1996/97. URL: www.stim.org.pl/systemy_wspierania_innowacji.pdf (Last accessed: 23.04.2020).

10. National Business Incubation Association, NBIA. URL: http://www.nbia.org (Last accessed: 23.04.2020).

11. Policy Brief on Incubators and Accelerators that Support Inclusive Entrepreneurship. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019 URL: https://www.oecdilibrary.org/docserver/d7d81c23en.pdf?expires=1586813092&id=id&accname=guest&checksum=0CD134F17B516F910F781BD997A85CE4 (Last accessed: 23.04.2020).

12. Tamasy C. (1999) Evaluating Innovation Centre in Germany: Issues of Methology and Empirical Results. *Paper Annual Residential Conference on Promoting Growth: New Industries, Policies and Forms of Governance*. Israel, P.17- 18.

13. Tola A., Contini M. (2015) From the diffusion of innovation to tech parks, business incubators as a model of economic development: the case of "Sardegna Ricerche". *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. № 176. P. 494-503. DOI: 10.1016/j.sbspro.2015.01.502.

14. Weele, Rijnsoever, Nauta. (2017) You can't always get what you want: How entrepreneur's perceived resource needs affect the incubator's assertiveness. *Technovation*. №59. P. 18-33.

УДК 339.9(045)

ПОБОЧЕНКО Л.М.,
к.е.н., доцент
доцент кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу
Факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету

СВІТОВИЙ РИНОК АВІАЦІЙНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ ТА ВПЛИВ НА НЬОГО COVID-19

Анотація. *У статті досліджено світовий ринок авіаційних перевезень. Проаналізовано динаміку перевезень пасажирів повітряним транспортом у світі. Досліджено динаміку світового пасажирообороту, а також регіональну структуру міжнародних повітряних перевезень пасажирів у світі. Оцінено внесок повітряного транспорту в ВВП та створення робочих місць у регіонах світу. Розглянуто Топ-20 кращих авіакомпаній світу. Проаналізовано економічний вплив COVID-19 на авіацію від Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО) та розглянуто два прогнозні сценарії щодо розвитку світового авіаційного ринку.*

Ключові слова: *авіаційний ринок, Covid-2019, авіаційна галузь, пасажирооборот, авіакомпанія, аеропорт, повітряний транспорт, low-cost компанія, перевезення пасажирів, авіаційні пригоди.*

Побоченко Л.Н., к.э.н., доцент, доцент кафедры международных экономических отношений и бизнеса Факультета международных отношений Национального авиационного университета.

МИРОВОЙ РЫНОК АВИАЦИОННЫХ ПЕРЕВОЗОК И ВЛИЯНИЕ НА НЕГО COVID-19

Аннотация. *В статье исследован мировой рынок авиационных перевозок. Проанализирована динамика перевозок пассажиров воздушным транспортом в мире. Исследована динамика мирового пассажирооборота, а также региональную структуру международных воздушных перевозок пассажиров в мире. Оценен вклад воздушного транспорта в ВВП и рабочих мест в регионах мира. Рассмотрены Топ-20 лучших авиакомпаний мира. Проанализировано экономическое влияние COVID-19 на авиацию от Международной организации гражданской авиации (ИКАО) и рассмотрены два прогнозные сценария по развитию мирового авиационного рынка.*

Ключевые слова: *авиационный рынок, Covid-2019, авиационная отрасль, пассажирооборот, авиакомпания, аэропорт, воздушный транспорт, low-cost компания, перевозки пассажиров, авиационные происшествия.*

Pobochenko L.N., PhD in Economics, Associate Professor of International Economic Relations and Business Departmnet, Faculty of International Relations of the National Aviation University.

WORLD AIR MARKET AND ITS IMPACT COVID-19

Annotation. *The article examines the world market of air transportation. The dynamics of passenger air transport in the world is analyzed. The dynamics of world passenger traffic, as well as the regional structure of international air passenger transport in the world are studied. The contribution of air transport to GDP and job creation in the regions of the world is estimated. The top 20 best airlines in the world are considered. The economic impact of COVID-19 on aviation from the International Civil Aviation Organization (ICAO) is analyzed and two forecast scenarios for the development of the global aviation market are considered.*

Key words*: aviation market, Covid-2019, aviation industry, passenger turnover, airline, airport, air transport, low-cost company, passenger transportation, aviation accidents.*

Актальність проблеми. У сучасних умовах глобальних трансформацій та активізації інтеграційних процесів можливість швидкої та якісної доставки пасажирів та вантажів на далекі відстані в різні місця світу робить ринок міжнародних авіаційних перевезень найперспективнішим та найдинамічнішим.

Глобалізаційні зміни світової економіки обумовлюють активізацію міждержавних господарських зв'язків, посилюючи роль авіаційного транспорту, тому з точки зору географічної

перспективи ефективні перевезення сприяють вирівнюванню регіональних диспропорцій між країнами. Це дозволяє розглядати авіаційну галузь в якості важливого фактора економічного зростання, створення конкурентних переваг для національних економік в рамках світового господарства.

Але спалах пандемії Covid-2019 вніс зміни в розвиток світової економіки, пандемія стала глобальною. Авіація є складним та низькомаржинальним бізнесом, де всі гравці ринку безпосередньо впливають один на одного і функціонують лише при здійсненні безперебійних пасажирських перевезень. Відповідно, фінансові збитки авіакомпаній швидко поширились на всю галузь. За даними Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО), під впливом коронавірусу ринок міжнародних авіаперевезень скоротився на 85%. А за даними Міжнародної асоціації повітряного транспорту (ІАТА) закриті кордони і введені в різних країнах карантинні обмеження вплинули на виконання 98% пасажирських авіарейсів по всьому світу. Covid-2019 став не лише загрозою для життя та здоров'я людини, але й новим викликом для світової економіки.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблемам розвитку міжнародних авіаційних перевезень присвячені наукові праці провідних вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема, О.К. Антонова, І.Ансоффа, Р.Р. Гудими, Т.О. Коломойця, В.В. Копейчікова, Є.В.Крикавського, Ю.В. Кондратюка, С.П. Корольова, Л.К. Каденюка, Ф.Котлера, В.І.Сергєєва, А.І.Семененка, С.А.Уварова, Ш.К. Шкарпури та інші.

Але комплексні дослідження щодо розвитку міжнародних авіаційних перевезень у світі під впливом Covid-2019 потребують подальшого розгляду.

Метою статті є дослідження світового ринку авіаційних перевезень та вплив на нього COVID- 19.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні у світі функціонує 1 303 авіалінії, що здійснюють регулярні авіаперевезення, експлуатують понад 31 717 літаків, обслуговуючи 3759 аеропортів завдяки підтримці 170 провайдерів аеронавігаційних послуг [1]. В даний час світовий парк комерційної авіації становить понад 26,5 тис. повітряних суден. Освоєно близько 1 400 регулярних авіаційних маршрутів. Щорічне зростання пасажиропотоку в останні роки становить 6-7%. Понад 50% туристів подорожують повітряним транспортом. Кожного дня близько 100 тисяч рейсів перевозять 12 мільйонів пасажирів на 18 млрд. дол. США товарів [2].

Але аналіз економічного впливу COVID-19 на авіацію від Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО) вказує на доволі серйозні відхилення від запланованих показників міжнародного пасажирського трафіку протягом першої половини 2020 року, які прогнозували до спалаху COVID-19.

В 2019 році близько 4,540 млрд. осіб скористалися послугами повітряного транспорту для виконання ділових і туристичних поїздок. У порівнянні з 2018 роком кількість перевезених пасажирів збільшилася на 4,8 %. Тобто, у 2018 році авіарейсами скористалися рекордні 4,322 млрд. людей по всьому світу та авіакомпаніями було виконано близько 40 млн. рейсів. При цьому обсяг пасажирських перевезень у світі, виражений у комерційних пасажиро-кілометрах (КПК), застосовується до всіх регулярних рейсів, збільшився на 4,9%, досягнувши показника в приблизно 8,68 трлн КПК. При цьому найбільше збільшення пасажирів відзначається у компаній, які змогли запропонувати більш низькі ціни на квитки [3], (рис.1.):

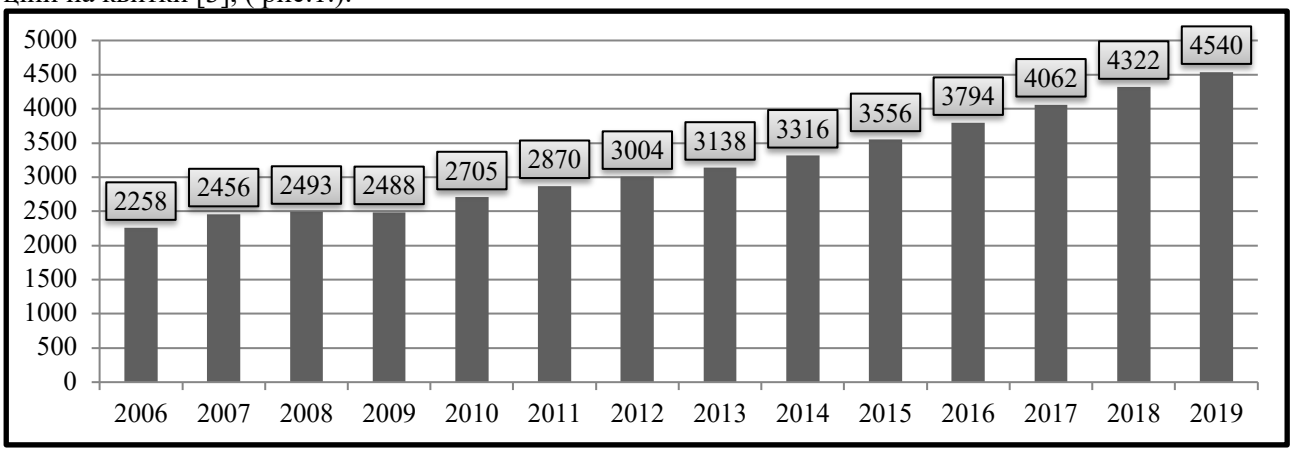

Рис. 1. Динаміка перевезень пасажирів повітряним транспортом у світі в 2006-2019рр., (млн. пасажирів; %).

Примітка. Побудовано автором за даними ІАТА (Міжнародна асоціація повітряного транспорту).

Чистий прибуток авіакомпаній у 2019 році становив 38 млрд. дол. США. Третій рік поспіль – прибуток на вкладений капітал (9%) перевищив вартість капіталу. Найбільша концентрація прибутків авіакомпаній залишається в Північній Америці, що становить близько половини прибутку галузі в 2019 році [3].

У 2019 році авіакомпанії продовжували збільшувати кількість маршрутів міських сполучень у всьому світі. У 2019 році авіакомпанії сполучили рекордну кількість міст, виконуючи регулярні рейси в понад 23 000 міських сполучень. Майже 22 000 міських сполучень обслуговувалося авіакомпаніями в 2018 році. Це збільшення на 1300 в порівнянні з кількістю сполучень між містами в 2017 році. В 1995 році було менше 10 000 міських сполучень у всьому світі [4].

Повітряні подорожі є більш доступними, ніж будь-коли. У 2019 році авіаквитки в реальному вираженні в середньому коштували менше половини вартості, ніж вони коштували в 1995 році в реальному вираженні (з урахуванням інфляції), [3].

За даними ІКАО імпульс розвитку авіаперевезень в 2019 році додало збільшення обсягу інвестицій в економіку країн, що розвиваються, а також зростання кількості лоукостерів, що пропонують квитки за мінімальними цінами з мінімальним рівнем обслуговування [5]. Лоукостери в 2019 році перевезли 1,2 млрд пасажирів, що становить близько 30% від загальної кількості. Вантажні перевезення в 2019 році збільшилися на 2,3%, що дозволило заявити про суттєві обсяги зростання.

Згідно з статистикою авіаперевезень, світовий обсяг виконаних пасажиро-кілометрів на всіх регулярних рейсах (тобто об'єднаний показник по міжнародним та внутрішнім рейсам) за 2019 рік виріс на 4,9 % в порівнянні з 2018 роком і становив 8 680 000 млн. пасажиро-км. Також, в 2019 році авіаційним транспортом перевезено приблизно 56,1 млн. т. вантажів, що на 3,3% менше показника 2018 року [3], (див. табл. 1):

Таблиця 1

Динаміка міжнародних і внутрішніх комерційних перевезень пасажирів (регулярні перевезення) у світі в 2006-2019рр.

Рік	Пасажири		Пасажиро-км		Вантажі, тонн	
	Млн.	Річний приріст, %	Млн.	Річний приріст, %	Млн.	Річний приріст, %
2006	2258	6,9	3445300	14,1	36,7	9,6
2007	2456	7,9	4 513 096	8,2	41,4	6,2
2008	2493	2,4	4 603 257	2,0	40,0	-3,2
2009	2488	-0,4	4 561 413	-1,1	40	-0,8
2010	2705	8,7	4 924 229	8,0	47,6	19,2
2011	2870	6,1	5 248 140	6,6	48,7	2,2
2012	3004	4,6	5 528 880	5,3	48	-1,4
2013	3138	4,5	5 832 564	5,5	49,1	2,3
2014	3316	5,7	6 181 177	6,0	50,7	3,3
2015	3556	7,2	6 644 666	7,5	51	0,5
2016	3794	6,7	7 135 773	7,4	52,8	3,7
2017	4062	7,1	7 707 118	8	56,6	7,1
2018	4322	6,4	8 257 635	7,1	58	2,4
2019	4540	4,8	8 680 000	4,9	56,1	-3,3

Примітка. Складено автором за даними IATA (Міжнародна асоціація повітряного транспорту).

Обсяг регулярних пасажирських авіаперевезень, виражений у виконаних комерційних пасажиро-кілометрах (КПК), показав приріст на 4,9%, склавши приблизно 8 680 млрд КПК, виконаних в 2019 році. За прогнозними даними ІКАО в 2021 році він становитиме близько 9 трлн. пас./км, в 2026 році понад 11,5 трлн. пас./км, в 2031 році рівно в 2 рази більше, ніж в 2026 році і складатиме 14,2 трлн. пас./км. Рекордним обсяг регулярних пасажирських авіаперевезень буде в 2036 році і досягне 17,1 трлн. пас./км [5], (див. рис. 2.):

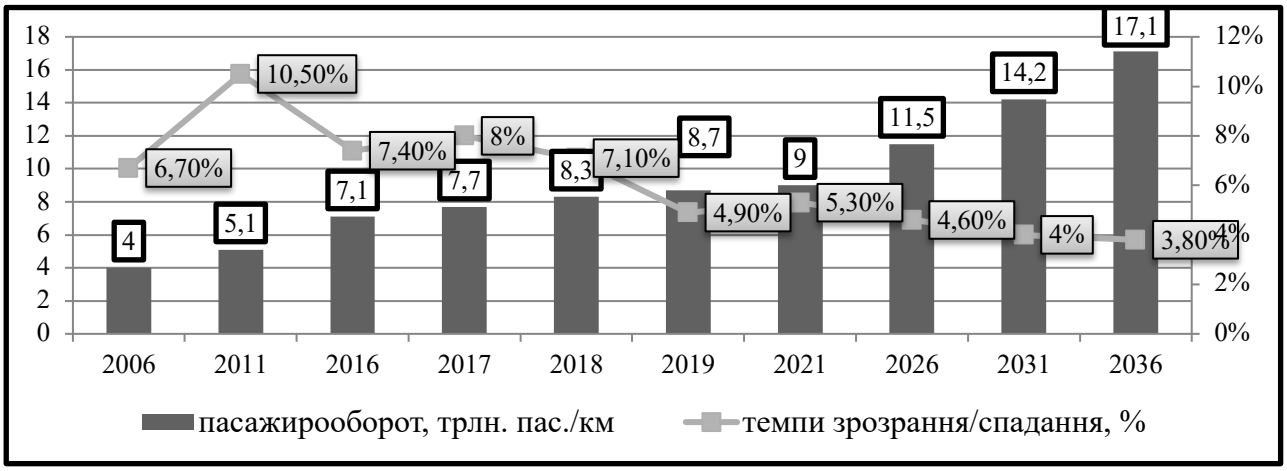

Рис. 2. Динаміка світового пасажирообороту та темпи зростання/спадання в 2006-2019рр. та прогноз на 2021-2036рр., (трлн. пас./км; %).

Примітка. Побудовано автором за даними Бюро повітряного транспорту ІКАО.

Пасажирські авіаперевезення одними з перших реагують на зміну макроекономічного клімату. Динаміку розвитку індустрії авіаперевезень уже давно визнано одним із ключових індикаторів економічного благополуччя конкретних регіонів і світу в цілому. Внаслідок цього світовий повітряний транспорт характеризується високою концентрацією регіональних перевезень.

Варто зазначити, що в 2019 році щодня авіакомпаніями світу здійснюється понад 100 тисяч рейсів, які перевозять понад 12 млн. пасажирів. Також, 70 млн. робочих місць, підтриманих авіацією у всьому світі, тобто авіація становить 2,7 трлн. дол. США за світовим економічним впливом та 3,5% світового ВВП підтримується авіацією [6].

Європа є однією з найбільш лібералізованих та інтегрованих ринків світу. Єдиний авіаційний ринок, згодом Європейський Союз (ЄС) був розширений до Європейського загального авіаційного простору (ECAA). Єдиний ринок революціонізував мобільність, забезпечуючи не лише більш дешеві та безпечні авіаперельоти, але також більше робочих місць та економічне зростання. Повітряний транспорт Європи підтримує 12,2 млн. робочих місць, а внесок у ВВП Європи становить 823 млрд. дол. США [3], (див. рис. 3.):

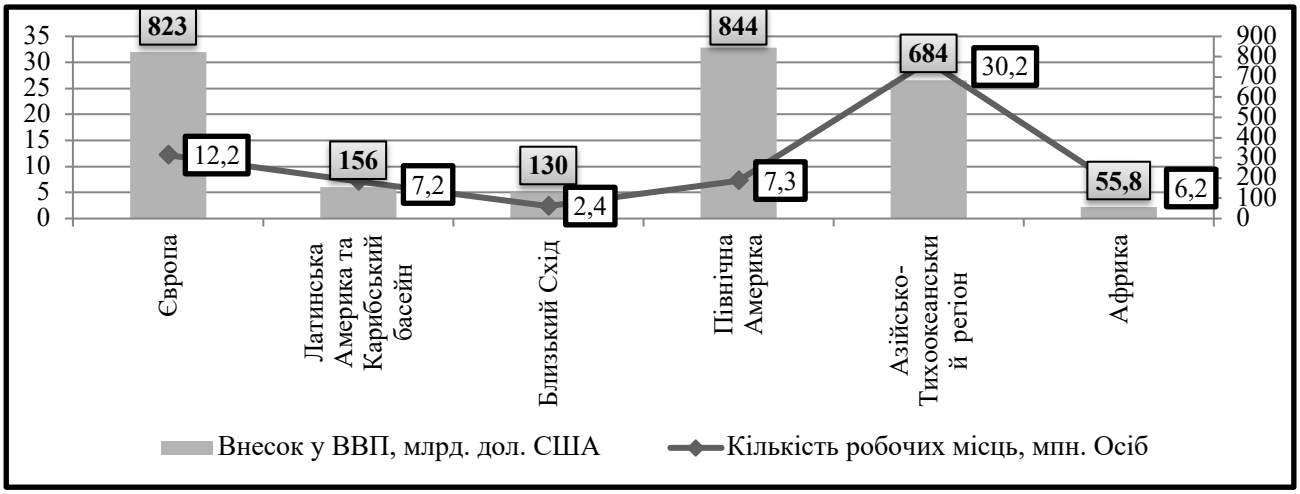

Рис. 3. Внесок повітряного транспорту в ВВП та створення робочих місць у регіонах світу в 2019 році, (%).

Примітка. Побудовано автором за даними IATA (Міжнародна асоціація повітряного транспорту).

Авіаційний сектор Латинської Америки та Карибського басейну зростає в останні роки, незважаючи на економічні та політичні труднощі на певних ринках. Очікується розширення, яке продовжуватиметься протягом наступних двох десятиліть. Однак інфраструктурні недоліки та більш високі податки з продажу чи використання повітряного транспорту - це обмеження для створення

нових робочих місць та економічного зростання. Повітряний транспорт підтримує 7,2 мільйона робочих місць та вносить 156 млрд. дол. США у ВВП в Латинській Америці та на Карибському басейні [3].

Близькосхідний регіон авіації останніми роками перебуває в напрямку зростання. Повітряний транспорт підтримує 2,4 млн. робочих місць і 130 млрд. дол. США у ВВП на Близькому Сході [3].

Північна Америка, поряд з Європою, дуже консолідований та лібералізований ринок потребує нових технологій впровадження для підвищення ефективності в експлуатації літаків. Повітряний транспорт підтримує 7,3 млн. робочих місць та 844 млрд. дол. США у ВВП у Північній Америці [3].

Авіаційна промисловість в Азійсько-Тихоокеанському регіоні в останні десятиліття зростає. Політичні зобов'язання, лібералізація повітряних послуг допомогла збільшити регіональний характер, внутрішнє сполучення та посилення внутрішньорегіональної торгівлі. Повітряний транспорт підтримує 30,2 млн. робочих місць і 684 млрд. дол. США у ВВП в Азії та Тихому океані [3].

З усіх регіонів світу авіаційний ринок Африки має найбільший потенціал для зростання. Це відбувається тому, що розвивається промисловий сектор та великий потенціал в обслуговуванні розвиваючого населення. Повітряний транспорт підтримує 6,2 млн. робочих місць в Африці та акумулює 55,8 млрд. дол. США прибутків [3].

За географічним розподілом в 2019 році Європа залишається найбільшим авіаринком світу, займаючи 37% від загального обсягу міжнародних перевезень і показуючи стійке зростання в 4,2% до 2018 року. На другому місці Азійсько-Тихоокеанський регіон, який має 29,2%, з приростом 4,8%. Близький Схід становить 11,3% та 2,4% темпів зростання в 2018 році. Північна Америка займає 13,2% глобального ринку, при цьому демонструючи зростання в 4,1% серед інших регіонів. На Латинську Америку і Карибську зону разом припадає 5,3% світових авіаперевезень, при цьому, маючи збільшення в 4,2% до 2018 року. Африка займає 3,7% світового ринку, демонструючи зростання в 4,9%, що трохи краще попередніх показників [3], (рис. 4.):

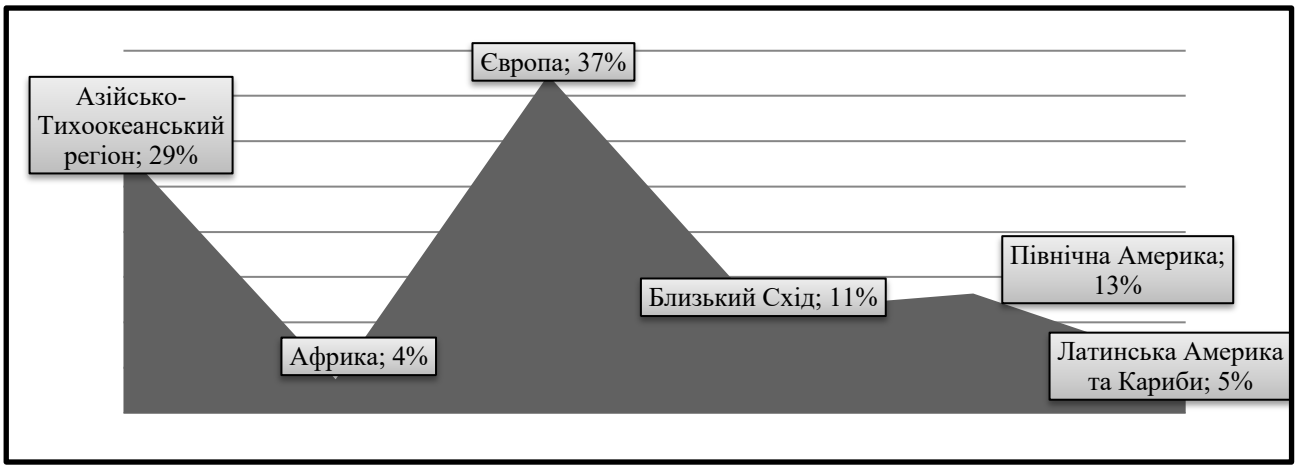

Рис. 4. Регіональна структура міжнародних повітряних перевезень пасажирів у світі в 2019 році, (%).

Примітка. Побудовано автором за даними IATA (Міжнародна асоціація повітряного транспорту).

Всі регіони продемонстрували збільшення перевезень у пасажиро-кілометрах в 2019 році. Зокрема в Африці показник виріс на 4,9%, в Азійсько-Тихоокеанському регіоні - на 4,8%, в Європі - на 4,2%, в Латинській Америці - також на 4,2%, на Близькому Сході - на 2,4% і в Північній Америці - на 4,1% [7].

В 2019 році рейтинг країн-лідерів світового ринку авіаційних перевезень ще очолюють США, на другому місці КНР, третіми йдуть ОАЕ. Також до п’ятірки лідерів входять Великобританія та Німеччина [8], (див. рис. 5.):

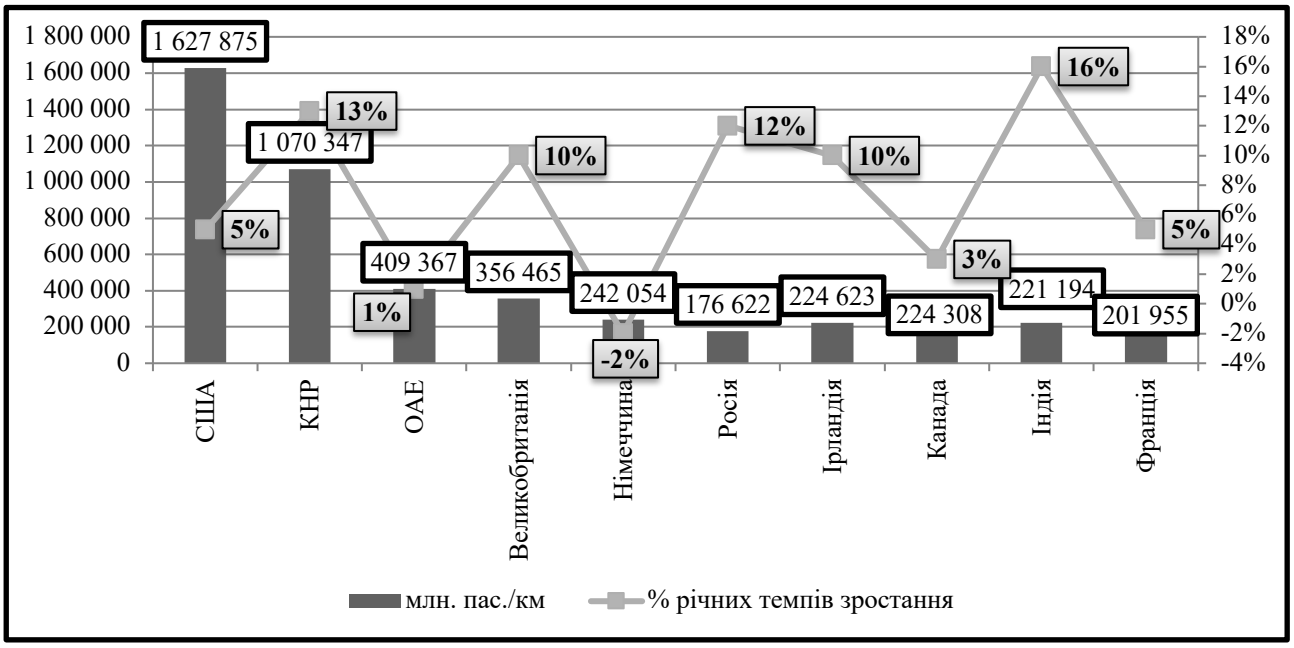

Рис. 5. Країни-лідери світового ринку авіаційних перевезень в 2019 році, (млн. пас./км).

Примітка. Побудовано автором за даними IATA (Міжнародна асоціація повітряного транспорту).

У 2019 році вітчизняний пасажирський ринок Китаю знову забезпечив найбільше глобальне додаткове збільшення в кількості пасажирських поїздок, додавши майже 120 тисяч подорожей у порівнянні з 2018 роком. Напрямок, Японія-Корея, був найсильнішим, де кількість пасажирських поїздок збільшилася більш ніж на 26% [59]. За даними IATA в регіональному прогнозі галузі до 2022 року Китай обжене США за обсягом перевезень вантажів і пасажирів, а також підніметься в світовому авіарейтингу з другого місця на перше.

За даними довгострокового прогнозу ICAO ринок авіаційної галузі Африки, має найбільший потенціал для зростання з усіх глобальних регіонів. Це тому, що це молода галузь з великим і зростаючим населенням. Однак цей потенціал може бути не повністю перетворений у реальному зростанні трафіку. Очікується, що пасажиропотік для регіону Африки зросте до 4,3% щорічно до 2045 року, трохи швидше, ніж загальний світовий ріст [1].

Зростаюче населення і розширення середнього класу в Азійсько-Тихоокеанському регіоні також сприятиме сплеску у попиті на авіаперевезення. Очікуються збільшення пасажиропотоку щорічно на 5,3 %, а загального пасажиропотоку до 3,1% до 2045 року, найповільніший темп серед усіх регіонів [1], (див. рис. 6.):

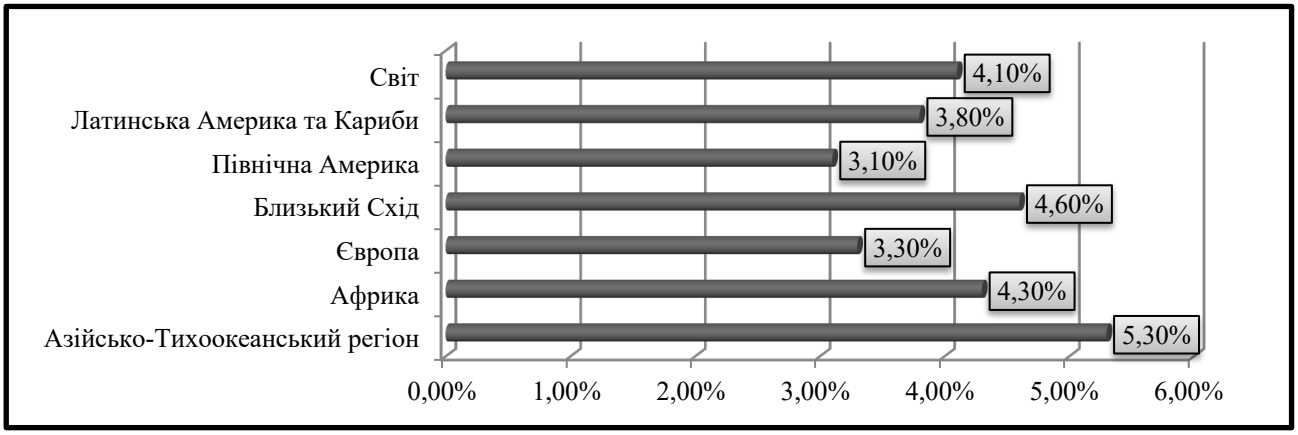

Рис. 6. Прогнозоване щорічне зростання загального пасажиропотоку за регіонами світу до 2045 року, (%).

Примітка. Побудовано автором за даними IATA (Міжнародна асоціація повітряного транспорту).

Відповідно до довгострокових прогнозів ІКАО, зростання пасажиропотоку Європи очікується щорічно до 3,3% до 2045 року, а також Європа буде другою повільною серед усіх регіонів [1].

Рейтинг кращих авіакомпаній 2020 року було складено організацією Airlines Ratings, що надає оцінки безпеки більш ніж 435 перевізників. В цьому році авіакомпанії взяли участь в «важкої битві» за перше місце, так як всі перевізники надають високоякісний сервіс. Явним лідером 2020 року в рейтингу «Краща авіакомпанія» стала Air New Zealand, потіснивши Singapore Airlines - фаворита минулого року. У шостий раз перевізник отримує нагороду за продуктивність, інноваційний підхід, безпеку, захист екології та мотивацію персоналу. Air New Zealand також удостоїлася нагороди за кращий «Преміум-економ-клас» [9], (табл. 2):

Таблиця 2

Топ-20 кращих авіакомпаній світу в 2020 році

Рейтинг	Авіакомпанія	Країна	Рейтинг	Авіакомпанія	Країна
1.	Air New Zealand	Нова Зеландія	11.	Lufthansa	Німеччина
2.	Singapore Airlines	Сінгапур	12.	Finnair	Фінляндія
3.	All Nippon Airways	Японія	13.	Japan Airlines	Японія
4.	Qantas	Австралія	14.	KLM	Нідерланди
5.	Cathay Pacific Airways	Гонконг	15.	Korean Airlines	Південна Корея
6.	Emirates	ОАЕ	16.	Гавайські авіалінії	Гаваї
7.	Virgin Atlantic	Великобританія	17.	British Airways	Великобританія
7.	EVA Air	Тайвань	18.	Alaska Airlines	США
9.	Qatar Airways	Катар	19	Delta Air Lines	США
10.	Virgin Australia	Австралія	20.	Etihad Airways	

Примітка. Складено автором за даними організації Airlines Ratings.

Оновлена статистика по пасажирообігу в найбільших аеропортах світу за 2019 рік. Трійка лідерів в Європі залишається незмінною за останні роки - це Хітроу (Лондон, 80,8 млн чол.), Шарль-де-Голль (Париж, 76,1 млн осіб.) І Амстердам (71,7 млн чол.). Пасажирооборот трьох найбільших аеропортів Північної Америки, за статистикою, виглядає наступним чином: Лос-Анджелес (США, 88 млн чол.), Форт-Уерт (Даллас, США, 75 млн чол.) І Сіетл (США, 51,8 млн чол.). В Азії найбільшим залишається аеропорт Пудун (Шанхай, Китай, 76,1 млн осіб.), [10].

В цілому наведені дані за 2019 рік демонструють незначний приріст пасажиропотоку по кожному окремо взятому аеропорту, що дозволяє говорити про позитивну динаміку розвитку ринку авіаперевезень. З повною статистикою ви можете ознайомитися на нашому сайті за наведеними посиланнями.

Підвищення рівня безпеки польотів в глобальній системі повітряного транспорту є основоположною і найважливішою стратегічною метою ІКАО, яка проводить постійну роботу, спрямовану на забезпечення та підвищення показників стану безпеки польотів у всьому світі за рахунок здійснення наступних видів координованої діяльності:

1. Моніторинг основних тенденцій і показників в галузі безпеки польотів.
2. Аналіз в області безпеки польотів.
3. Ініціативи з вироблення політики та стандартизації.
4. Реалізація програм з вирішення питань, пов'язаних з безпекою польотів.

ІКАО постійно розробляє і вдосконалює більш проактивні, засновані на оцінці ризиків методи, спрямовані на подальше зменшення кількості авіаційних подій у світі, а також закликає авіаційні спільноти визнати важливість дотримання єдиного глобального підходу для поліпшення та моніторингу безпеки.

Безпека авіаперевезень в світі в 2019 році покращилася за всіма показниками, повідомляється в звіті Міжнародної асоціації повітряного транспорту (IATA). Число смертей при надзвичайних подіях на комерційних авіарейсах склало 240, що більш ніж удвічі менше показника 2018 року, коли загинули 523 людини. Середній рівень даного показника за попередні п'ять років (2014-2018 роки) становив 303,4. Загальна кількість авіапригод в 2019 році знизилося до 53 з 62 роком раніше, кількість аварій з

людськими жертвами - до 8 з 11. Середній рівень за попередній п'ятирічний період становив відповідно 63,2 і 8,2.

За даними ІАТА, коефіцієнт всіх нещасних випадків, вимірюваний в аваріях на мільйон рейсів, зменшився в 2029 році до 1,13, що еквівалентно одній аварії на кожні 884 тис. перельотів. Це краще в порівнянні з 1,36 в 2018 році і 1,56 за попередній п'ятирічний період [5], (рис. 7):

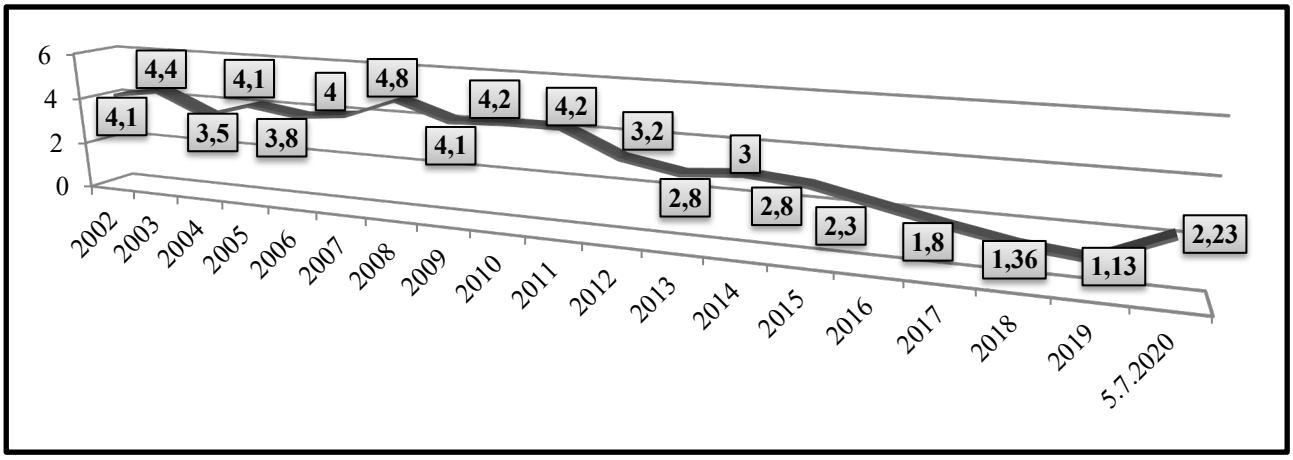

Рис. 7. Частота авіаційних пригод у світі в період 2002-2020рр., (кількість авіаційних пригод на 1 млн. регулярних вильотів).

Примітка. Побудовано автором за даними Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО).

Починаючи з 1997 року, середня кількість нещасних випадків з літаками демонструвала стабільне та впевнене зниження, значною мірою завдяки поглибленню заходів безпеки міжнародними авіаційними організаціями. Враховуючи нинішній обсяг авіаперевезень, імовірність авіакатастрофи на пасажирському рейсі становить 1 до 9200000. Отже, авіапромисловість успішно працює з найвищим пріоритетом безпеки [3].

Не дивлячись на глибоку кризу авіації, ІКАО прагне зробити її безпечнішою. Виходячи з коефіцієнта ризику смертельних випадків, середній пасажир може літати протягом 535 років перш, ніж він потрапить в аварію з летальним результатом хоча б одного з пасажирів.

Серед регіонів (за основним місцем діяльності авіакомпанії-оператора) самим аварійним для реактивних пасажирських лайнерів стало СНД з коефіцієнтом 2,21 в 2019 році проти 1,08 у середньому за попередні п'ять років. В Європі, Латинській Америці, Азійсько-Тихоокеанському регіоні та регіоні Близький Схід і Північна Африка показник аварійності в минулому році був нульовим.

У 2019 світові авіакомпанії благополучно перевезли 4,54 млрд осіб, що перевищує половину населення планети, а число безпечних рейсів склало 46,8 млн.

Висновки. Таким чином, за оцінками двох найавторитетніших міжнародних авіаційних організацій ІСАО та ІАТА світова авіаційна галузь в 2019 році мала тенденції до стабільного зростання. Згідно з підсумками, ІАТА в 2019 році понад 4,5 млрд. осіб скористалися послугами повітряного транспорту для виконання ділових і туристичних поїздок, що на 4,8 % більше 2018 року і, згідно з поточними прогнозами, до 2018 року має перевищити 4,3 млрд. чоловік [3, 5].

Коронавірус дійсно змусив людей в різних куточках світу докорінно змінити звичний уклад та темп життя. І зараз важко уявити собі галузь, яку зміни торкнулись більше, ніж авіацію - найефективнішим засобом протидії пандемії визнано обмеження пересування людей. Кількість інфікованих зростає щоденно, і влада в усіх країнах намагається захистити від вірусу своїх громадян. Вводять досить жорсткі міри. Десь обмежують перетин кордону для нерезидентів, в деяких країнах обмежують навіть внутрішнє переміщення громадян, в інших забороняють масові заходи, вводять карантини, комендантські години і вживають ще багато інших превентивних та реактивних дій.

Аналіз економічного впливу COVID-19 на авіацію від Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО) вказує на доволі серйозні відхилення від запланованих показників міжнародного пасажирського трафіку протягом першої половини 2020 року, які прогнозували до спалаху COVID-19.

Оптимістичний «V-подібний» сценарій швидкого відновлення з травня 2020 року призведе до загального зменшення на 41% місць, які авіакомпанії зможуть запропонувати пасажирам, а це,

відповідно, зменшить пасажиропотік на 443 мільйони пасажирів та призведе до приблизно 98 млрд. дол. США потенційних втрат валового операційного прибутку авіакомпаній.

«U-подібний» сценарій тривалого скорочення перевезень до червня 2020 року, передбачає зменшення на 51% місць, які можуть запропонувати авіакомпанії, зменшення пасажиропотоку на 561 мільйон пасажирів та, приблизно, 124 млрд. дол. США потенційних втрат валового операційного прибутку авіакомпаній.

При першому сценарії тільки у першій половині 2020 року Європа втратить приблизно 197 мільйонів пасажирів, при другому - 254 мільйони.

З огляду на те, як швидко все змінюється у світі, обидва сценарії просто вказують на два можливих шляхи з багатьох ймовірних. Звісно, реальна ситуація може відрізнятись від прогнозів. Вона буде залежати від низки факторів, зокрема від тривалості та масштабів спалаху, заходів стримування, наявності державної допомоги, рівня довіри пасажирів і економічних умов.

Авіаперевізникам не залишається нічого, окрім намагатись адаптуватися до критичної ситуації. З поширенням коронавірусу компанії вимушено вносили корективи у свої плани розвитку маршрутів та намагались пристосуватись до роботи в умовах зменшення попиту. Ряд авіакомпаній ввели пільгову політику щодо скасування або зміни дат бронювання, щоб пасажири мали хоч якусь впевненість в умовах тотальної невизначеності. Наразі люди не готові планувати мандрівки, адже ні в кого немає розуміння, яка країна наступною введе карантин і наскільки довго триватимуть обмежувальні заходи. Вперше в історії авіакомпанії зіткнулись із зниженням попиту до нуля. Багато перевізників змінюють свої літаки на такі, що мають меншу кількість крісел, а також зменшують чисельність флоту.

Навіть великі гравці авіаційного ринку вимушені коригувати формат своєї діяльності. Так, нещодавно Lufthansa Group оголосила, що найближчим часом виведе з експлуатації 7 літаків A340, 5 - Boeing 747 та 11 - Airbus A320. Також, нещодавно Lufthansa Group повідомила, що припиняє діяльність своєї дочірньої компанії Germanwings і виводить з експлуатації понад 40 літаків. Британська авіакомпанія Flybe збанкрутувала через наслідки коронавірусу. Бельгійська авіакомпанія Brussels Airlines вже знаходиться на межі банкрутства і розглядає екстремальні варіанти виходу з кризи, одним з яких є націоналізація. AirBaltic повідомили, що після відновленням перельотів почнуть діяльність тільки з п’яти літаків Airbus A220−300. І вже потім поступово планують додавати по одному літаку в тиждень по мірі повернення попиту [3].

Аеропорти перетворились на паркувальні майданчики для літаків. З початком поширення коронавірусу було законсервовано 10 тис. літаків. Це означає, що приблизно 40% всього світового флоту зараз виведено з експлуатації і нікуди не полетить найближчим часом через падіння попиту на авіаперельоти і обмеження багатьох держав. При цьому авіакомпанії зазнають збитків на утримання літаків та ліцензії для персоналу, а також виконують функцію соціальної підтримки через виплати заробітної плати в режимі простою.

Ситуація дійсно нагадує транспортний колапс світового рівня. Під ударом всі без виключення, оскільки скорочення пропускної здатності відбулось абсолютно на всіх ринках, на всіх континентах. Рівень мобільності населення впав майже до нуля, і в деяких країнах виконуються менш як 10% від обсягу рейсів, які виконувались рік тому.

Міжнародна рада аеропортів прогнозує Європейським аеропортам втрати 873 мільйонів пасажирів за 2020 рік. У фінансовому вираженні це втрачені 23 мільярди євро доходу. Під час світової фінансової кризи Європейським аеропортам знадобилось 12 місяців у 2009 році, щоб втратити 100 мільйонів пасажирів. У випадку з COVID-19 це всього 31 день в березні, щоб втратити таку ж саму кількість пасажирів і навіть більше. Сумарні збитки аеропортів на світовому рівні можуть скласти близько 76 млрд. дол. США за 2020 рік. Разом з аеропортами постраждають також хендлінгові, паливні, кейтерингові та інші, залучені в процес обслуговування, компанії. Якщо авіація не відновиться і не запрацює, економічні збитки можуть вийти далеко за межі самої галузі [5].

У світі близько 65,5 мільйонів робочих місць, пов’язаних з авіацією. І якщо не виконувати регулярних польотів, життєздатність багатьох цих робочих місць опиниться під загрозою. За даними IATA в світі можуть зникнути 25 мільйонів робочих місць в авіації та суміжних секторах. Для Європи цей показник сягне 5,6 мільйони робочих місць.

Все більше країн дійсно стурбовані ситуацією і розуміють цінність авіації. Вже прийнята ціла низка таких рішень про надання прямої фінансової підтримки, кредитів, податкових пільг та ще багато іншого. Деякі уряди позитивно реагують і розуміють потреби галузі. Зокрема, уряд США нещодавно виділив 9,5 млрд. дол. США підтримки 10-ти великим та 83-ом малим авіаперевізникам. Уряди країн

ЄС також планують виділити двом найбільшим авіакомпаніям - Air France та Lufthansa - близько 20 мільярдів євро.

Канада, Колумбія і Нідерланди пом'якшили правила і дозволили авіакомпаніям пропонувати пасажирам ваучери замість повернення грошей. В США авіакомпанії отримують доступ до кредитів у розмірі 58 млрд. дол. США. Пакет допомоги, впроваджений Сенатом забезпечить 25 млрд. дол. США готівкових грантів та кредитів для пасажирських авіаліній. Зараз розглядається можливість зниження податкового навантаження на оплату праці. Уряд Австралії оголосив про надання пакета допомоги сумою у 715 млн австралійських доларів для авіаційної галузі, включаючи відшкодування витрат та відмову від низки галузевих сплат до держбюджету, акциз на авіа пальне, збори за послуги на внутрішніх авіаперевезеннях та регіональні збори за авіаційну безпеку. Попередньо планується, що австралійським авіакомпаніям буде авансово перераховано 159 млн австралійських доларів на відшкодування зборів, сплачуваних національними авіакомпаніями з 1 лютого 2020 року.

Уряд Латвії також підтримає свого флагманського перевізника. Для авіакомпанії airBaltic, яка зупинила польоти через COVID-19, виділений кредит в розмірі 36,1 млн євро. Більш того, Латвія готова надати додаткові кошти підтримки в разі продовження кризи. В Іспанії ввели кредитну лінію на суму до 400 млн євро для туристичного сектора. Постраждалим від епідемії компаніям надано пільги соціального страхування. Надано дозвіл на прискорення та реструктуризацію позик. В Кореї уряд співпрацює з державними та комерційними банками, щоб надати корейським лоу-кост авіалініям незабезпечені кредити на суму приблизно 325 млн. дол. США, щоб допомогти їм впоратися з погіршення умов бізнесу через розповсюдження COVID-19. Також впроваджено пакет допомоги, зокрема відстрочка аеропортових зборів терміном до 3 місяців, за умови, що авіакомпанії повинні будуть потім повернути ці кошти з процентною ставкою 1,6%. Азербайджан виділить з держбюджету 600 млн. дол. США на заходи зі стабілізації економіки. Eurocontrol відтермінував виплату платежів в розмірі понад 1 млрд євро, щоб допомогти авіакомпаніям підтримувати ліквідність.'

Таким чином, в тих країнах, де авіаційну діяльність не залишать наодинці з проблемами, авіація відновиться і допоможе відновитись економіці. Буде генерувати ВВП та створювати робочі місця в суміжних галузях. Галузь вже не буде такою, як до спалаху COVID-19, і щоб адаптуватись до нових реалій авіатори переформатують бізнес-моделі, впровадять інноваційні підходи та внесуть зміни в технології.

Література

1. Aviation Benefits Report 2019 URL: https://www.icao.int/sustainability/Documents/AVIATION-BENEFITS-2019-web.pdf. (Дата звернення:10.06.2020).
2. IATA Economic Per formance of the Airline Industry 2019. pdf. URL: http://www.iata.org/. (Дата звернення:10.06.2020).
3. Mizhnarodna orhanizatsiia tsyvilnoi aviatsii (IKAO). URL: http://www.icao.int. (Дата звернення:10.06.2020).
4. Mizhnarodna asotsiatsiia povitrianoho transportu (IATA).URL: http://www.iata.org/index.htm. (Дата звернення:10.06.2020).
5. 2017-2036 Obzor rынka URL: http://uacrussia.ru. (Дата звернення:10.06.2020).
6. Airlines Financial Monitor 2019 URL: http://www.iata.org. (Дата звернення:10.06.2020).
7. IATA Annual Review 2019 URL: http://www.iata.org/publications/Documents/iata-annual-review-2019.pdf. (Дата звернення:10.06.2020).
8. World Air Transport Statistics 2019. WATS. URL: https://www.iata.org/contentassets/a686ff6245/wats-2019-mediakit.pdf. (Дата звернення:10.06.2020).
9. Reitynh krashchykh aviakompanii 2020 roku URL: https://www.the-village.com.ua/village/city/city-news/292925-naybezpechnishi-aviaperevizniki-svitu-u-2020-rotsi-reyting-airlineratings. (Дата звернення:10.06.2020).
10. Reitynh naikrashchykh aeroportiv svitu 2020 roku vid Skytrax URL: https://www.epravda.com.ua/news/2018/01/23/633293/. (Дата звернення:10.06.2020).

УДК 339.7(045)

НАБОК І.І.,
к.е.н., доцент
доцент кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу
Факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету
СІКОРСЬКА І.В.,
студентка 3 курсу
Факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету

ТЕХНОЛОГІЯ БЛОКЧЕЙН В МІЖНАРОДНІЙ БАНКІВСЬКІЙ ПРАКТИЦІ

Анотація. *За останнє десятиліття світова економіка та банківський сектор пережили багато змін, а саме перехід від конкуренції до співпраці з фінтеком. Кожен банк витрачає на інноваційні розробки частину своїх прибутків задля забезпечення конкурентності свого банку на світовому ринку. Однією з таких інновацій став блокчейн. Перед банками відкривається нова перспектива перенесення головних операційних і фінансових систем, а також систем оцінки ризиків на нову платформу колективної роботи з даними на базі Блокчейн.*

Ключові слова: *банкінг, блокчейн, конкурентність, інновації, фінансовий сектор, ризики*

ТЕХНОЛОГИЯ БЛОКЧЕЙН В МЕЖДУНАРОДНОЙ БАНКОВСЬКОЙ ПРАКТИКЕ

Набок И.И. канд. экон. наук, доцент, доцент кафедры международных экономических отношений и бизнеса Факультета международных отношений Национального авиационного университета
Сикорская И.В, студентка 3 курса Факультета международных отношений Национального авиационного университета

Аннотация: *За последнее десятилетие мировая экономика и банковский сектор пережили много изменений, а именно переход от конкуренции к сотрудничеству с финтек. Каждый банк тратит на инновационные разработки часть своих доходов для обеспечения конкурентности своего банка на мировом рынке. Одной из таких инноваций стал блокчейн. Перед банками открывается новая перспектива переноса главных операционных и финансовых систем, а также систем оценки рисков на новую платформу коллективной работы с данными на базе Блокчейн.*

Ключевые слова: *банкинг, блокчейн, конкурентность, инновации, финансовый сектор, риски.*

Nabok I.I. candidate of economic sciences, associate professor of the department of International economic relations and business at the Faculty of International Relations of the National Aviation University
Sikorska I.V., the 3-rd year student at the Faculty of International Relations of the National Aviation University

BLOCKCHAIN TECHNOLOGY IN INTERNATIONAL BANKING PRACTICE

Abstract: *Over the last decade, the global economy and the banking sector have undergone many changes, namely the transition from competition to cooperation with fintec. Each bank spends part of its profits on innovative developments to ensure its bank's competitiveness in the world market. Blockchain has become one of these innovations. Banks are facing a new perspective of porting major operating and financial systems as well as risk assessment systems to a new blockchain-based data-sharing platform.*

Key words: *banking, blockchain, competitiveness, innovations, financial sector, risks*

Актуальність проблеми: Банківский сектор - це один з найбільш вразливих до атак і шахрайства секторів і вимагає високої захищеності та конфіденційності. Існує безліч засобів, які використовуються для вирішення цієї проблеми і одним з таких методів стає Блокчейн

Blockchain є однією з найпередовіших технологій, що керують фінансовою галуззю сьогодні. З часу свого винаходу в 2008 році Блокчейн вніс різні позитивні зміни в бізнес. Його розширені функції,

такі як незмінність, прозорість та децентралізація, допомогли галузям працювати з максимальним потенціалом у всьому світі.

Блокчейн добре відомий тим, що робить транзакції швидкими та простими, але є дуже мало людей, які знають, що існують й інші способи використання blockchain, окрім підтримки Bitcoin. Завдяки своїм сучасним можливостям та функціям, блокчейн допоміг різним галузям досліджувати світовий ринок з легкістю. Фінанси та банківська справа - це основні галузі, які тісно пов'язуються із блокчейном.

У даній статті буде розглянуто як саме впроваджується система блокчейн в світові банківські системи та чи має це місце в Україні.

Аналіз досліджень і публікацій. Вивченню методів криптографічного шифрування присвячені роботи таких вчених-науковців як: Марк Андерсен, Девід Чаум, Стефан Бренс, Адам Бак, Вей Дай, Нік Сабо, Хел Фінні, Джон МакЛин, Гуліо Прісто, Даніел Палмер, Ілан Елисон, Вінсент Грамолі, Леон Батист Альберті, Елвуд Шеннон, Фрідріх Касіски, Огюст Керкгоффс, Едвард Хеберн, Герхард Дамм, Девід Кан, Уітфілд Діффі, Мартін Хелман, Леонард Макс, Філіп Цимерман та інших.

Метою статті є дослідження шляхів впровадження та використання блокчейну в банківській системі та аналіз світового досвіду використання блокчейн у великих банках.

Виклад основного матеріалу. У банківській технології блокчейн використовується вже давно. Створили його ще на папері: касова книга, прошита та пронумерована від першої до останньої сторінки, з печаткою й підписом, з якої не можна було вирвати жодної сторінки, і неможливо було підробити залишок на позавчорашній день по касі – саме вона потрапляла на перевірку до регулятора. Це і є справжнісінький блокчейн у примітивній формі. Хоча у цифровій формі він має цікавіший вигляд.

Традиційна фінансова система нагадує стару ковдру, зшиту з промислових технологій і паперових процесів, недбало загорнутих в цифрову обгортку. Вона централізована, вразлива до системних збоїв, витоку даних і терористичних атак. Вона привілейована: мільярди людей не можуть отримати доступ до основних фінансових інструментів. Завдяки ізольованому контролю вона непрозора і заплутана зі своїми творцями монетарної політики і фінансовими інстанціями. Вона монопольна: можновладці всіляко намагаються зберегти поточний стан справ, намагаючись знищити проривні фінансові технології ще в зародку.

І взяти блокчейн, який не що інше як глобальна книга фінансового обліку, яка розподілена на мільйонах комп'ютерів і відкрита для кожного. Тут може безпечно зберігатися не тільки інформація, але і все інше, що має цінність: гроші, акції, облігації, права власності, кредитна історія, договори і практично всі види фінансових активів. Але головне те, що в цьому випадку користувачі довіряють не впливовим посередникам, якими є банки, органи державного управління і технологічні компанії, а їх спільній роботі і розумному коду [1].

Якщо ж говорити, про те, що таке блокчейн, то - це підхід, цифрове рішення, яке допомагає позбутись посередників, впроваджує ефективну роботу взаємодії peer-to-peer. Важливо наголосити, що це саме підхід і технологія, а не конкретне програмне рішення чи додаток на пристрій.

Для того щоб відповісти на запитання, чому потрібно впроваджувати блокчейн технології в банкінгу, потрібно виділити три основних специфічних його аспекти:

– **суворий реєстр**, який ніяк не обдурити. У будь-якому випадку реєстр єдиний. Він хронологічний, прямолінійний і практично не підлягає жодному коригуванню. Весь реєстр знаходиться у тимчасових піринговых мережах. Він скрізь однаковий. Якщо якась гілка починає його міняти, система жорстко реагує на зміну і видаляє цю гілку. Не можна увійти на сервер і щось виправити. Кожен комп'ютер – це частина єдиної системи.

– **зникає ієрархія**. Кожен з нас – частина цілого. Однорангові піринговi мережі є замінником ієрархії мереж, де є машина-сервер і машини-клієнти. З одного боку, це добре – заходь у систему, вхід вільний. Але користуйся правилами, які встановлені іншими, єдиною екосистемою. Якщо ти під ці правила підпадаєш, ти працюєш, якщо ні – система виживає тебе, не даючи можливості працювати і заробляти. Банківська система саме за такими законами й живе. А все інше вважається недобросовісною конкуренцією.

– **консенсус**. Зараз це дві протиборчі лінії Proof-of-Work і Proof-of-Stake (PoW і PoS; дослівно: «підтвердження роботи» та «підтвердження частки» – два найвідоміших алгоритми консенсусу в криптовалютах, що пропонують різні за структурою механізми доведення виконаної роботи) [2].

Блокчейн у банку починається із захищеного гіперпосилання для завантаження оплаченого контенту. Якщо зі своєї IP-адреси оплачено контент, то лише у цій IP-адресі його можна завантажити. Скопіювати посилання на інший комп'ютер – контент буде недоступний.

Тобто з причини того, що транзакції і регістри зашифровані, технологія blockchain пропонує більшу безпеку, ніж банківська модель, а її миттєва передача даних за допомогою мережі Інтернет не вимагає дво-, триденного процесу клірингу банків і супроводжуючих витрат на переказ грошей з одного рахунку на інший, що надає блокчейну переваги перед звичайною банківською системою.

Які ж можуть бути варіанти застосування технології блокчейн? Перш за все це криптовалюти. Також одним із варіантів є використання смарт-контрактів – вони мають цифрову форму та функціонують лише у блокчейн-середовищі. Варто зауважити, що смарт-контракт може бути використаний не лише як альтернатива цивільно-правовій угоді, але й у вигляді посвідчення якогось юридичного факту (наприклад, права власності).

Ще одним варіантом є токенізація - технологія, що дозволяє убезпечити електронні платежі за допомогою системи шифрування даних.

Токенізація дозволяє здійснювати платежі не розголошуючи дані карти/рахунку користувача. Інформація про карту (номер карти/cvv-код і ін.) замінюється унікальними цифровими ідентифікаторами – ***токенами.*** Токени захищають персональну інформацію та фінансові операції передаючи дані карти у зашифрованому вигляді [2].

Якщо ж говорити про застосування технології блокчейн в банках сьогодні, то питання залишається й досі відкритим. Багато світових банків розуміють важливість та необхідність застосування технології блокчейн, але не всі наважуються повністю перейти на неї. Згідно з останніми дослідженнями JP Morgan, крупні банки здійснюють інвестиції, в розвиток цих інновацій, а також працюють над розробками проектів. Передбачається, що через 50 років, блокчейн повністю освоїться і допоможе скоротити витрати до 8 млрд дол США за рік [3].

Станом на 2019 рік витрати банків США на інноваційну діяльність побили рекорди минулого року і становили 67 млрд дол США (рис.1). Найбільше витратив JP Morgan - 11 млрд, що на 5,6% відсотка більше в порівнянні з минулим роком, далі за ним Bank of America -10 млрд дол США, що ставовить 30% від їхнього бюджету, за даними Business Insider, а третє місце зайняв банк Wells Fargo – з капіталізацією у 9 млрд дол США.

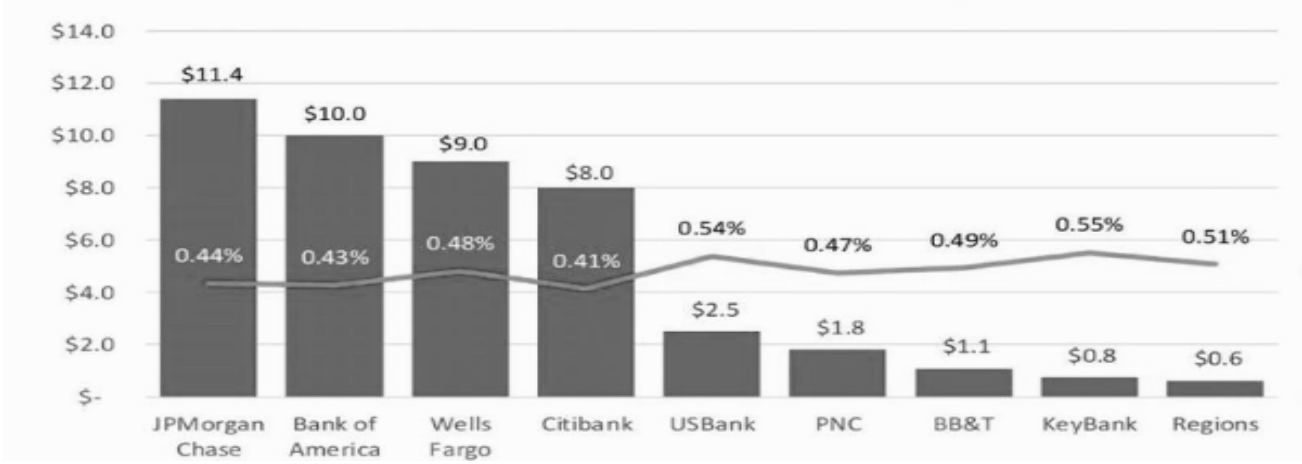

Рис. 1. Витрати банків США на інноваційні розробки в 2019 році

Примітка: Побудовано за даними UBS, BUSINESS INSIDER [4]

1 січня 2019 року з розміром активів на суму 49 мільярдів доларів «Signature Bank» став першим банком США, який запустив платформу власних платежів на основі блокчейна через партнерство з trueDigital Holdings, фінтехом, орієнтованим на технологію інфраструктури, обмінів та розрахунки. Ця система дозволяє корпоративним клієнтам здійснювати транзакції без будь-яких витрат, а також полегшують оплату,усуваючи необхідність втручання третьої сторони, натомість вони зобовязані підтримувати мінімальні залишки на рахунку у розмірі 250 000 дол США, які є застрахованими FDIC [4].

Також в 2019 році США стали лідерами серед інвесторів в технологію блокчейн по регіонах. Вони заключили 324 угоди сумою на 2 млрд дол США. Далі в рейтингу йде Азія, яка заключила 88 угод на суму 800 млн США, за ними Європа – 154 угод, що більше за Азію, але на 175 млн дол США.

Найвища середня ціна угоди становила 2,3 млн дол США в Азіх, за ними США – 1,7 млн дол США, на третьому місці Європа – 1,1 млн дол США. Всього за 2019 рік було близько 741 угоди на суму більше ніж на 3,7 млрд дол США (див. рис. 2).

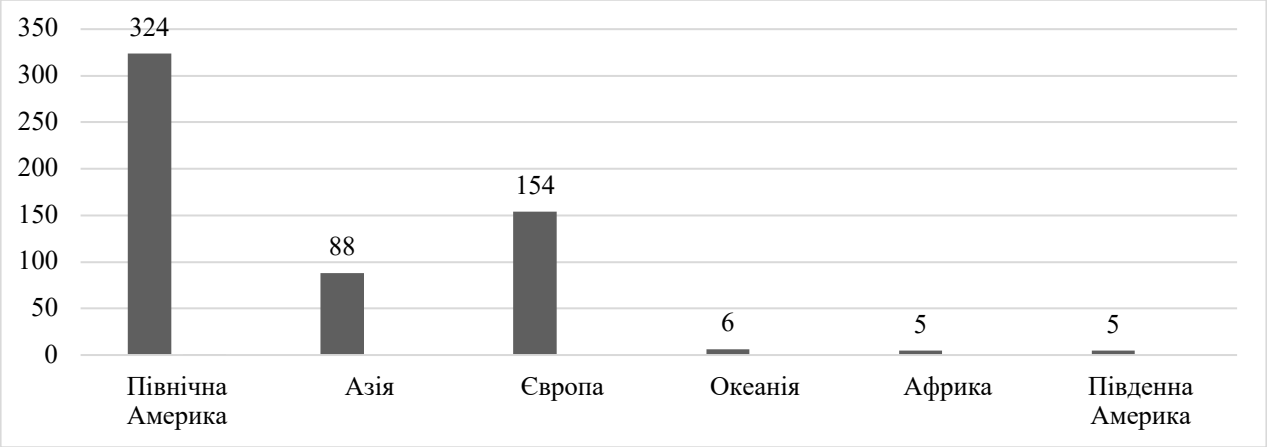

Рис 2. Кількість інвестиційний угод в технологію блокчейн за регіонами, одиниць
Примітка: Побудовано автором за даними Forbes [4]

Якщо ж говорити про Європу, то крупні банки також розуміють вигоду від застосування технології блокчейн, то поступово впроваджують її в себе. Так, Deutsche Bank в вересні минулого року приєднується до блокчейн-мережі під керуванням JPMorgan та підписав договір на найбільший блокчейн-проект у галузі фінансових послуг, який дозволить знизити витрати в німецькому банку та призведе до глобального прискорення системи, яка створена для пришвидшення транскордонних платежів.

Міжбанківська інформаційна мережа під керівництвом JPMorgan Chase (IIN) оголосила Deutsche як новий рекрут до мережі 320 банків, які погодилися обмінюватись інформацією про глобальні платежі через blockchain, технологію взаємно розподіленої книги за криптовалютами.

Незважаючи на те, що значна частина уваги блокчейн у банківському секторі привертається до розвитку платежів та фінансування торгівлі, для інших банківських процесів з'являються нові ініціативи. Так, польський банк Alior оголосив про плани використовувати публічний блокчейн (смарт-контракти) для управління документацією клієнтів, що дозволить клієнтам перевіряти та засвідчувати автентифікацію своїх документів шляхом узгодження хеш-кодів - помітна відмінність від інших ініціатив, які використовують приватні блокчейни.

Звісно ж, не можна оминути стороною Азію, а зокрема Китай, адже саме китайські банки претендують на першість у впровадженні блокчейн у власну структуру повністю. Кілька банків у Китаї викреслили традиційні процесори і тепер залежать від платформи China blockchain, які допомогають завершити фінансові операції. Поки що більше 20 банків у Китаї Чунцін використовували цей фінансовий процесор, що працює на блокчейн, для здійснення зовнішньоторговельних операцій на суму понад 56 мільйонів доларів. За даними Chongqing Daily, після пілотної програми, що тривала рік, Китайська блокчейн-платформа загалом отримала 460 мільйонів доларів здійснюючи фінансові операції.

Більше 10 великих банків регіону підписалися на платформу, включаючи HSBC (Китай), Китайський банк, Китайський торговий банк, Ping An Bank, Китайський поштовий ощадний банк та інші[5].

Трійка найбільших банків Австралії New Zealand Banking Group, Westpac Banking Corp and Commonwealth Bank of Australia) заявила в липні 2019 року, що вони домовилися про співпрацю з IBM і власником торгового центру Scentre Group для тестування технології блокчейн для оцифрування банківських гарантій. Компанії вивчають, як відійти від паперових банківських гарантій, щоб скоротити час обробки та ризик шахрайства [3].

Багато аналітиків стверджують, що система блокчейн може зекономити банку від 6 до 8 млрд дол США на рік від операційних витрат, що було б надзвичайно вигідно для українських банків. Хоч і до повного переходу на систему блокчейн ще дуже далеко, але деякі банки вже використовують ці технології у себе. Так, наприклад ПриватБанк в 2015 році запустив технологію для шифрування

трафіку в додатку Приват24 і електронного підпису транзакцій, а також відкрив для клієнтів 1.5 млн гаманців біткоїн. Також банк «Аркада» спільно з міжнародною компанією Industrial Innovation Group запустить в Україні мобільну платформу «Електронна Україна» з Єдиним демографічним реєстром фізичних осіб. Проект буде розроблятися на основі технології блокчейн і вимірної одиниці «Один».

За словами CEO Industrial Innovation Group, в зв'язку з проектом компанія збільшила розмір інвестицій в Україні до 2 млрд євро. Він також зазначив, що «платформа блокчейн створить необхідні умови для інвесторів, які зможуть інвестувати в Україну». Повідомляється, що мета створення платформи - підвищення якості банківських послуг. Зокрема, ініціатива дозволить збільшити швидкість фінансових операцій, сприятиме поліпшенню захисту інформації та мінімізації проміжних кроків (безпечної ідентифікації клієнта та обміну супутньої документацією).

Висновки. Отже, проаналізувавши переваги та шляхи впровадження блокчейну в банківську систему, а також дослідивши реальну картину впровадження блокчейну в різних банках світу, можна стверджувати, що технологія блокчейн – є не захмарною мрією, а реальністю нашого часу. Більшість банків продовжують впроваджувати в себе систему блокчейн, і навіть не зважаючи на початок фінансової кризи не зупиняють проекти та тестування системи у себе. Лідерство на цьому ринку ділять між собою банки США та Китаю, які прагнуть перегнати один одного. Якщо ж говорити про Україну, то тут цей розвиток набагато скромніше, але сьогодні банки вже розуміють, як сильно це зможе допомогти їм заощаджувати, і можливо найближчим часом більшість наших банків почнуть активніше тестувати системи блокчейн.

Список використаної літератури

1. Яковлєв Д. (2019) Блокчейн у банківській сфері: як нова технологія може вплинути на галузь URL: https://mind.ua/openmind/20181733-blokchejn-u-bankivskij-sferi-yak-nova-tehnologiya-mozhe-vplinuti-na-galuz. (Дата звернення:10.04.2020).

2. FinTech (2019) How blockchain transforms banking and financial URL: https://www.fintechfutures.com/2019/11/how-blockchain-transforms-banking-and-financial-services/. (Дата звернення:10.04.2020).

3. JP Morgan (2019) Global Research: J.P. Morgan Perspectives Blockchain, digital currency and cryptocurrency: Moving into the mainstream ? URL: https://markets.jpmorgan.com/ research/open/url/t59R6MoBP2TUkWA_itSQBbfUlco1CmYnoNL3dA6WVSm82drJuOYLvdZIqDyuXyp-L4OrVEFw_eAu4UgzicsInqAwjcbKIQHiPfGEjPF2Rt5PKUltFmEKGQaC3 DeLBoW7?action=print. (Дата звернення:10.04.2020).

4. Офіційний сайт Forbes. URL: https://www.forbes.com/. (Дата звернення:10.04.2020).

5. Noonan L. (2019) Deutsche Bank joins JPMorgan-led blockchain network URL: https://www.ft.com/content/6363036a-d597-11e9-a0bd-ab8ec6435630. (Дата звернення:10.04.2020).

УДК 327(045)

МАНДРА Н.Г.,
к.е.н., доцент,
кафедра міжнародних економічних відносин і бізнесу
Факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету
ЛАКТІОНОВА О.Ю.,
к.е.н., доцент,
кафедра «Фінансів і банківська справа»
ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет»

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В ФІНАНСОВИХ І СТРАХОВИХ ПОСЛУГАХ МІЖНАРОДНОГО РИНКУ

Анотація. *У статті проаналізовано особливості розвитку цифрових технологій на міжнародному ринку. Для аналізу розвитку цифрових технологій були взяті дані витрат за період 2005-2019 років на розробку цифрових технологій, в тому числі хмарних технологій на регіональних ринках Америки (Північна і Південна), EMEA, ATP в галузевому розрізі. Виявлено, що витрати на розробку цифрових технологій для надання фінансових і страхових послуг є найзначнішими. Виявлено також, що хмарні технології різних типів сервісу (ITO, IaaS і SaaS) є найбільш розвиненими в цифрових технологіях фінансових і страхових послуг. Аналіз розвитку показав, що компанії України не представлені на міжнародному ринку фінансових і страхових послуг ні в якості замовників, ні в якості виконавців. Це не відповідає потенціалу підприємств України і вимагає розробки програми виходу компаній України на міжнародний цифровий ринок фінансових і страхових послуг.*

Ключові слова: *цифрова економіка, цифрові технології, міжнародний ринок фінансових і страхових послуг, хмарні технології.*

Мандра Н.Г., к.э.н., доцент кафедра международных экономических отношений и бизнеса Факультета международных отношений Национального авиационного университета
Лактіонова А.Ю., к.э.н., доцент кафедра «Финансы и банковское дело» ДВНЗ Приазовский государственный технический университет»

ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ФИНАНСОВЫХ И СТРАХОВЫХ УСЛУГАХ МЕЖДУНАРОДНОГО РЫНКА

Аннотация. *В статье проанализированы особенности развития цифровых технологий на международном рынке. Для анализа развития цифровых технологий были взяты данные затрат за период 2005-2019 годов на разработку цифровых технологий, в том числе облачных технологий на региональных рынках Америки (Северная и Южная),EMEA, ATP в отраслевом разрезе. Выявлено, что зараты на разработку цифровых технологий для оказания финансовых и страховых услуг являются самыми значительными среди других отраслей. Выявлено также, что облачные технологии разных типов сервиса (ITO,IaaS и SaaS) являются наиболее развитыми в цифровых технологиях финансовых и страховых услуг. Анализ развития цифрових технологий показал, что компании Украины не представлены на международном рынке финансовых и страховых услуг ни в качестве заказчиков, ни в качестве исполнителей. Это не соответствует потенциалу компаний Украины и требует разработки программы выхода компаний Украины на международный цифровой рынок финансовых и страхових услуг.*

Ключевые слова*: цифровая экономика, цифровые технологи, международный рынок финансовых и страховых услуг, облачные технологи.*

Mandra N. G., Ph.D., Associate Professor, Department of International Economic Relations and Business, Faculty of International Relations, National Aviation University.
Laktionova O. Y., Candidate of Economics, Associate Professor, Department of Finance and Banking, Priazovskiy State Technological University.

DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE FINANCIAL AND INSURANCE SERVICES OF THE INTERNATIONAL MARKET

Annotation. *The article analyzes the features of the development of digital technologies in the international market. To analyze the development of digital technologies, we took the data of expenditures for the period 2005-2019 for the development of digital technologies, including cloud technologies in the regional markets of America (North and South), EMEA, and Asia-Pacific in the context of industry. It was revealed that the costs of developing digital technologies for the provision of financial and insurance services are the most significant among other industries. It was also revealed that cloud technologies of various types of services (ITO, IaaS and SaaS) are the most developed in digital technologies of financial and insurance services. An analysis of the development of digital technologies showed that Ukrainian companies are not represented on the international market of financial and insurance services either as customers or as performers. This does not correspond to the potential of Ukrainian companies and requires the development of a program for Ukrainian companies to enter the international digital market of financial and insurance services.*

Keywords: *digital economy, digital technologies, international market of financial and insurance services, cloud technologies.*

Актуальність проблеми. Предметом дослідження виступають основні властивості та закономірності розвитку цифрових технологій в організації та управлінні фінансовими і страховими послугами. Теоретичний аналіз показав, що в розвинених країнах глобальна цифрова економіка досягла зрілості. Тому, дослідження динаміки розвитку цифрових технологій у фінансових і страхових послугах міжнародного ринку, а також можливість, та необхідність адаптації цього досвіду в економіку України є актуальною проблемою.

Аналіз останній досліджень і публікацій. При дослідженні сутності цифрових технологій необхідно звернутися до понятійному апарату цифрової економіки. Було виявлено, що основними кардинальними зрушеннями, до яких компанії приходять при зверненні до цифрових технологій в коротко - і середньо-строковій перспективі наступні: споживач ринку, що розвивається, займає центральне місце; бізнес переходить на гиперскорость; суб'єкти господарювання реорганізуються для охоплення цифрової економіки; йде безперервний пошук шляхів інноваційного розвитку та впровадження інновацій, що набуває життєво важливого значення [1]. Також виявлено, що об'єктивною основою цифрового суспільства і цифрової економіки є наукові знання та інформація, що саме ці елементи знаменують перехід економіки і суспільства в якісно новий стан. В найбільш широкому розумінні цифрову економіку необхідно розглядати як систему економічних відносин, заснованих на використанні цифрових інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Пропонується наступне визначення[1,2]: цифрова економіка – це економіка постіндустріального суспільства, що характеризується новими технологічними можливостями і активним використанням ІКТ у різних секторах економіки, що включає проведення економічної діяльності на основі електронної обробки, зберігання і передачі інформації в цілях створення нових бізнес-процесів, продуктів і послуг, а також оптимізації витрат, зниження ризиків, підвищення якості життя і т. п.

За наявними оцінками [3], частка цифрової економіки в ЗПС розвинених країн світу за період 2010-2016 рр. зросла з 4,3% до 5,5%, в країнах, що розвиваються цей показник змінився з 3,6% до 4,9%. Ефективний розвиток ринків в цифровій економіці можливо тільки при наявності розвинених технологій, тому заходи щодо її стимулювання повинні бути сфокусовані на двох напрямках. Перше – інститути; потрібно їх перебудова і модернізація для створення умов розвитку цифрової економіки (нормативне регулювання цифрових ринків і цифрового виробництва, підготовка кадрів з цифровими компетенціями і т. д.). Друге - технічна інфраструктура (мережі передачі даних, центри обробки даних, програмні сервіси та ін.), Створення якої вимагає не тільки значних зусиль, а й інвестицій [4].

Виявлено, що саме цифрові інноваційні технології стимулюють розвиток цифрової економіки і суспільства, призводять до трансформації економіки. До складових цифрової економіки належать такі цифрові технології, застосування яких вже має місце в різних галузях, в тому числі в фінансових технологіях: хмарні обчислення, Інтернет речей, блокчейн технологія, розширена аналітика (включаючи великі дані, штучний інтелект і машинне навчання), соціальні мережі , тривимірна (3D) друк, доповнена і віртуальна реальність, широкосмуговий Інтернет і інші [1]. Нова аналітика даних дозволить обробляти і аналізувати великі обсяги інформації, які називаються великими даними (Big

Data). Темпи розвитку ІКТ створюють особливі проблеми для збору, зберігання, аналізу розвитку цифрової економіки.

Мета статті. Визначення сутності і динаміки розвитку цифрових технологій в наданні фінансових та страхових послуг на світовому і регіональних ринках.

Виклад основного матеріалу. Сучасні дослідники та фахівці виділяють десять основних напрямів розвитку цифрових технологій майбутнього: 1. Штучний інтелект і машинне навчання (AI and Machine Learning). 2. Блокчейн і кріптовалюти (Blockchainand Cryptocurrencies). 3. Великі дані (Big Data). 4. Доповнена і віртуальна реальність (AR/VR). 5. Чат-Боти і віртуальні помічники (Botsand Virtual Assistants). 6. Мобільність і кібербезпека (Mobile and Protection). 7. Інтернет речей (IoT – Internet of Things). 8. Комп'ютерне зір (Computer Vision). 9. Нейромережі (Artificial Neural Networks). До цифрових технологій відносяться і хмарні обчислення, які отримали широкий розвиток в зарубіжній практиці при наданні фінансових послуг. Хмарні обчислення (англ. cloud computing) – модель забезпечення зручного мережевого доступу на вимогу до деякого загального фонду конфігурованих обчислювальних ресурсів, які можуть бути оперативно надані та звільнені з мінімальними експлуатаційними витратами або зверненнями до провайдера. Споживачі хмарних обчислень можуть значно зменшити витрати на інфраструктуру інформаційних технологій (у короткостроковому і середньостроковому планах) і гнучко реагувати на зміни обчислювальних потреб, використовуючи властивості обчислювальної еластичності (англ. elastic computing) хмарних послуг. Цінність хмарних обчислень – в їх надійності, невисокої вартості для клієнтів, відсутності значних капітальних вкладень і витрат. Хмара забезпечує досить легке масштабування виробництв і процесів, дозволяє створювати і розгортати сервіс-орієнтовані моделі, гарантувати великі обчислювальні потужності для цілей бізнесу, в тому числі при наданні фінансових послуг. Для аналіз динаміки розвитку хмарних технологій при наданні фінансових послуг були досліджені кількість контрактів і витрат на розробку цифрових технологій у галузях економіки, у тому числі в галузі фінансових і страхових послуг на світовому та регіональному рівні (табл.1, рис.1, табл.2, рис.2).

Таблиця 1.

Динаміка кількості контрактів і витрат на розробку цифрових технологій компаній Америки, ЕМЕА, АТР, 2005-2018 гг. (The Global ISG Outsourcing Index)

Годы	З (Америка, ЕМЕА, АТР) $B	З (Америка) $B	З (ЕМЕА) $B	З (АТ) $B	К(Америка, ЕМЕА, АТР) шт.	К (Америка) шт.	К (ЕМЕА) шт.	К (АТР) шт.
2005	19,1	8,1	9,5	1,6	701	304	325	72
2006	17,0	8,1	7,2	1,7	727	320	313	94
2007	18,3	7,4	8,4	2,5	714	306	314	94
2008	20,9	6,7	11,9	2,4	894	376	406	112
2009	21,9	8,5	10,6	2,8	1063	432	488	143
2010	22,9	9,0	11,5	2,4	1077	453	473	151
2011	23,7	8,2	13,3	2,2	1278	522	602	154
2012	23,6	8,9	11,3	3,4	1183	510	522	161
2013	19,9	6,7	11,2	2,0	1210	548	530	132
2014	23,1	8,2	11,9	3,0	1257	565	546	146
2015	23,7	9,8	11,7	2,2	1345	587	601	157
2016	37,4	18,4	14,7	4,3	1549	705	655	189
2017	43,3	23,1	15,3	4,3	1724	799	715	210
2018	47,8	25,0	16,1	6,7	1944	840	805	298

Позначення: кількість контрактів (К) і витрати на розробку цифрових технологій (З) на регіональних ринках.

Аналіз галузевої структури витрат на розробку цифрових технологій показав, що найбільш динамічно розвиваються цифрові технології в галузі фінансових і страхових послуг (див. рис.2), які складають 21,54% від витрат у всіх галузях в 2019 р. (див. табл.2.).

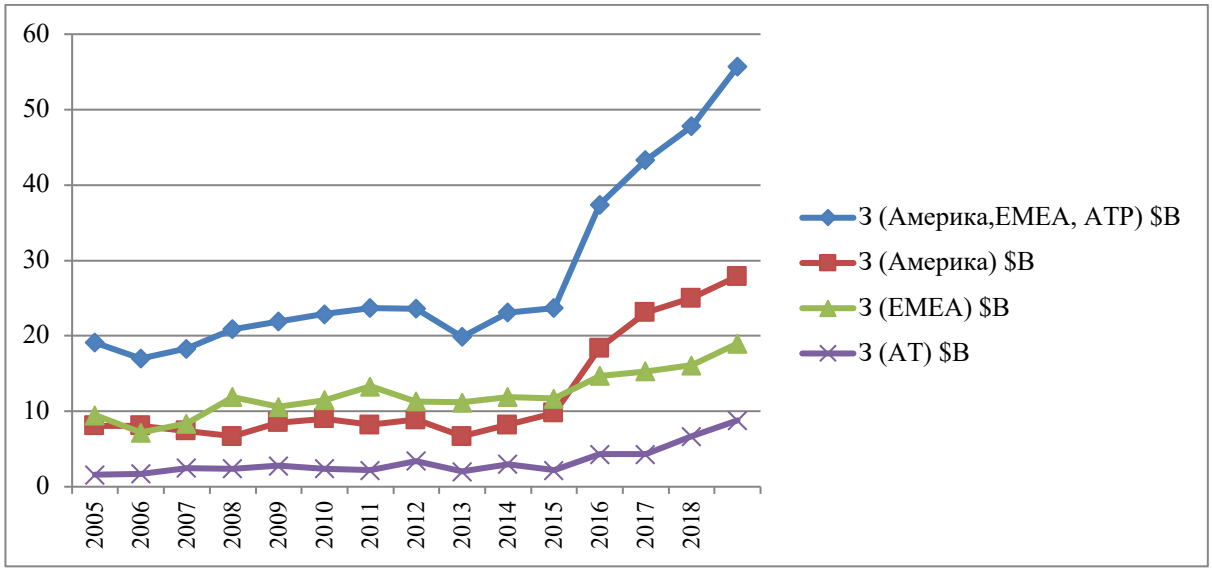

Рис. 1. Динамика контрактов и затрат на разработку цифровых технологий компаний Америки, EMEA, АТР, 2005 - 2018 г., $ B (The Global ISG Outsourcing Index)

Вплив COVID-19 в січні і в лютому на угоди з надання послуг на управління в першому кварталі було значним. Зниження угод від пандемії почалося на початку березня в Європі, а потім в Америці, в результаті в Північній і Південній Америці спостерігалося менший вплив COVID-19 на обсяг послуг, що надаються. Аналіз галузевої структури витрат на розробку цифрових технологій показав, що найбільш динамічно розвиваються цифрові технології в галузі фінансових і страхових послуг (рис.2), які складають 21,54% від витрат у всіх галузях в 2019 р. (див. табл.2.).

Таблиця 2.

Структура затрат на разработку цифровых технологий в отраслях на глобальном рынке, 2018-2019 гг. ,(The Global ISG Outsourcing Index)

Галузь (Америка Європа, Азія) світовий ринок	2019 рік, $B	Частка в загальній кількості послуг, %	абсолютне відхилення (2019-2018)	відносне відхилення (%)
Виробництво	6,1	16,22	-0,97	-13,72
Фінансові та страхові послуги	8,1	21,54	-2,46	-23,30
Телекомунікації	5,1	13,56	0,92	22,01
Охорона здоров'я	2,7	7,18	-1,95	-41,94
Бізнес	5,4	14,36	-2,94	-35,25
Роздрібна торгівля	2,2	5,85	-0,76	-25,68
Енергетика	3,1	8,24	-0,09	-2,82
Подорожі Транспорт	2,9	7,71	-1,01	-25,83
Виробництво споживчих товарів	2,0	5,32	-0,8	-28,57
Усього	37,6	100	-10,06	-21,11

На глобальному ринку витрати на аутсорсинг -контракт (ACV) на комбіновані послуги зросли на 6,9%; керовані послуги зросли на 2,25%, оскільки в березні з'явився COVID-19 попит на послуги сповільнилося. Попит на хмарні моделі типу As-a-Service виріс на 11,3%, а на моделі типу SaaS знизився (див. табл.3).

Таблиця 3.

Облачные технологии в показателях коммерческого сектора ACV (€B) по типу сервиса (The Global ISG Outsourcing Index)

2019 г.	EMEA	ATP (Asia Pacific)	Америка (Americas)	Глобальный рынок
ITO ACV (€B)	7,9	2,02	8,9	18,8
ITO Growth	-3%	12%	-1%	-1%
BPO ACV(€B)	2,9	0,47	2,7	6,1
BPO Growth	62%	1%	-17%	9%
IaaS ACV(€B)	4,6	4,65	9,1	18,4
IaaS Growth	12%	25%	27%	23%
SaaS ACV(€B)	1,8	0,77	4,2	6,8
SaaS ACV(€B)	13%	22%	15%	15%

Аналіз таблиці 3 показав, що зростання в EMEA ITO впав на 3% в порівнянні з 2018 року і був найнижчим зростанням серед трьох регіонів. Технології BPO, підтримувані декількома великими транзакціями, заповнив дефіцит керованих послуг, збільшившись на 62%. Цифрові технології IaaS і SaaS в EMEA розвивалися повільніше, ніж в інших регіонах, оскільки клієнти розглядають необхідність дотримання безпеки, конфіденційності.

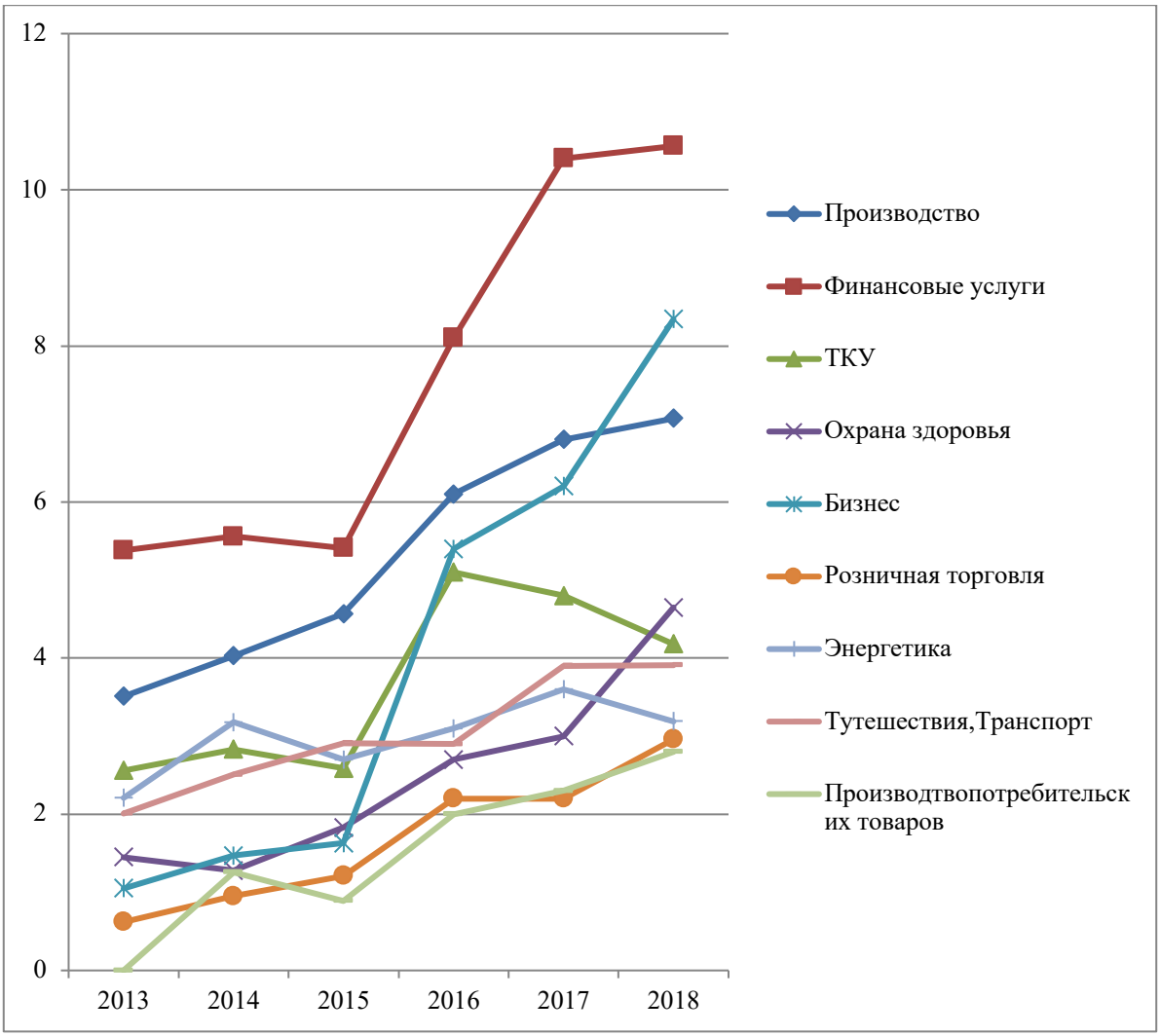

Рис. 2. Галузева структура витрат на розробку цифрових технологій на глобальному ринку, 2013 - 2018 г., $B (The Global ISG Outsourcing Index)

Таблиця 4.

Показники глобального ринку цифрових технологій за типами моделей і регіонах, 1-й квартал 2020г. (The Global ISG Outsou-rcing Index)

Система показателей	1Q20 ACV ($B)	1Q Y/Y изменения	TTM ACV ($B)	TTM изменения
Глобальный комбинированный рынок	14,8	6,9%	55,9	6,1%
Типы моделей:				
Услуги по управлению	6,8	2,25	27,9	2,8%
As-a-Service	8,0	11,3%	28,0	9,5%
По регіонам:				
Americas комбинированный рынок	7,6	8,7%	28,4	5,6%
EMEA комбинированный рынок	4,9	3,8%	19,2	5,0%
Asia Pacific комбинированный рынок	2,3	7,6%	8,3	10,2%

PaaS или SaaS и IaaS, — це моделі надання хмарних сервісів в різних галузях, у тому числі найбільша частка у фінансових технологіях (рис.3, рис.4). Згідно рис.3. найбільш динамічний розвиток отримала технологія IT-аутсорсинг (ITO), яка передбачає делегування аутсорсеру вирішення питань, пов'язаних з розробкою, впровадженням і супроводом інформаційних систем як цілком на рівні інфраструктури підприємства (супровід обладнання або програмне забезпечення - ПЗ), так і обсягів робіт, пов'язаних з розвитком та/або підтримкою функціонування окремих ділянок системи (програмування, хостинг, тестування тощо).

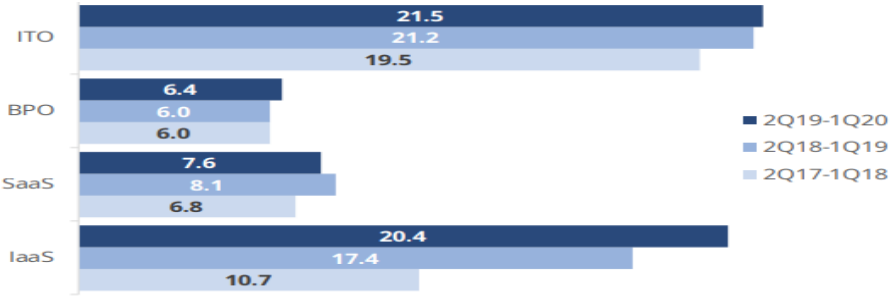

Позначення: 2Q17- другий квартал 2017р., 1Q2020-перший квартал 2020г.

Рис.4. Річний дохід ринку EMEA (Є B) за типом хмарних технологій, 2017-2020 рр., $ B

Аутсорсинг бізнес-процесів (по-англійськи, Business Process Outsourcing, BPO) вид підряду, який передбачає максимально тісна взаємодія між замовником і виконавцем. Він може не мати фіксованого часу для виконання і бюджету, аутсорсеру надається область всередині бізнесу для обслуговування.

Найбільший розвиток отримали також наступні моделі SaaS (Software-as-a-Service)- «програмне забезпечення як послуга», клієнт не платить за оновлення, встановлення, обслуговування; ціна за послугу визначається тривалістю доступу, або обсягом операцій; IaaS (Infrastructure-as-a-Service)- «інфраструктура як послуга» (див. рис.3). У березні 2020 темпи зростання витрат на контракти на розробку цифрових технологій сповільнилися, оскільки з'явилися побоювання з приводу пандемії коронавіруса, особливо на витрати на модель SaaS – програмне забезпечення як послуга. У цій моделі розподілу програмного забезпечення (ПО) провайдер розміщує додатки клієнтів і робить їх доступними для них через інтернет. SaaS – це один з основних трьох видів хмари – нарівні з інфраструктурою як послугою (IaaS) і платформою як послугою (PaaS). Platform as a Service (PaaS, «платформа як послуга») – модель надання хмарних обчислень, при якій споживач отримує доступ до використання інформаційно-технологічних платформ: операційних систем, систем управління базами даних, сполучній програмного забезпечення, засобів розробки і тестування.

Як змінилися інвестиції в нові цифрові технологій з-за COVID-19? Опитування, проведене [4] показав наступне: не впливає на плани відповіли 30% опитаних; 60% клієнтів очікують повернення до нормальних операції протягом 90-120 днів; решта повідомили, що COVID-19 прискорить перехід на нову операційну модель. Підготовка до події рівня COVID-19 з точки зору співробітників і клієнтів буде полягати в тому, що при наборі кадрів буде цінується досвід роботи з цифровими технологіями.

Висновки. Узагальнено визначення цифрової економіки, цифрових технологій, хмарних технологій. Досліджено динаміку розвитку цифрових, в тому числі хмарних технологій в галузях. Найбільший розвиток цифрові, в т.ч. хмарні технології отримали при наданні фінансових фінансових і страхових послуг в міжнародній практиці. Однак, компанії України не помічені на міжнародному ринку цифрових фінансових і страхових послуг. Це не відповідає потенціалу українських компаній. Існує проблема подальшого вивчення розвитку цифрового ранка фінансових послуг з метою вивчення можливості виходу українських компаній на міжнародні цифрові ринки фінансових послуг. Особливо це стає актуальним у період пандемії COVID-19, яка викликала чергову фінансову кризу в міжнародній практиці.

Література

1. Филиппов Д.И. Финансовые инновации в процессе трансформации цифровой экономики «Цифровая экономика – хозяйственная деятельность, в Вестник РЭУ им. Г. В. Плеханова. 2018. № 3 (99) С.59-73
2. Каткова М.А., Титова Ю.С. Цифровая экономика: содержание и тенденции развития. Изв. Сарат. ун-та. Нов. сер. Сер. Экономика. Управление. Право. 2019. Т. 19, вып. 3.С.257-264.
3. Волкова А.А., Плотников В.А., Рукинов М.В. Цифровая экономика: сущность явления, проблемы и риски формирования и развития. Управленческое консультирование. 2019. № (4). С. 38 - 49. – URL: https://doi.org/10.22394/1726-1139-2019-4-38-49 (дата звернення 02.04.2020)
4. Global ISG Outsourcing Index - URL: https://www.google.com/search?q= Global+ ISG+Outsour cing +Index&sxsrf=ALeKk006eCWaIJnkp-gWCX_p4rSxd0LTMw:1588165753623 (дата звернення 22.04.2020)

УДК 339.944+332.1(045)

ПАНІКАР Г.Ю.,
к.е.н, доцент
доцент кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу
Факультет міжнародних відносин
Національного авіаційного університету

ІННОВАЦІЙНЕ ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК НОВІТНЯ ФОРМА ВЗАЄМОДІЇ ПУБЛІЧНОГО ТА ПРИВАТНОГО СЕКТОРІВ

Анотація. *В статті проаналізовано співробітництво публічного сектору та бізнесу в інноваційній сфері на принципах публічно-приватного партнерства та виявлені їх характерні риси. Зроблено порівняльний аналіз інноваційно-оріентованих та традиційних публічно-приватних партнерств. На підставі аналізу зроблено висновок, що на сучасному етапі еволюції публічно-приватного партнерства сформувався новий тип партнерств, інноваційні публічно-приватні пратнерства, які мають свої особливості, що дозволяє їх відокремити від традиційних публічно-приватних партнерств.*

Ключові слова: *публічно-приватне партнерство, інноваційна економіка, інноваційні публічно-приватні партнерства.*

Паникар Г.Ю., к.э.н., доцент кафедры международных экономических отношений и бизнеса факультета международных отношений Национального авиационного университета

ИННОВАЦИОННОЕ ПУБЛИЧНО-ЧАСТНОГО ПАРТНЕРСТВО КАК СОВРЕМЕННАЯ ФОРМА ВЗАЕМОДЕЙСТВИЯ ПУБЛИЧНОГО И ЧАСТНОГО СЕКТОРОВ

Аннотация. *В статье проанализировано сотрудничество публичного сектора и бизнеса в инновационной сфере на принципах публично-частного партнерства и выявлены их характерные черты. Сделан сравнительный анализ инновационно-ориентированных и традиционных публично-частных партнерств. На основании анализа сделан вывод, что на современном этапе эволюции публично-частного партнерства сформировался новый тип партнерства, инновационное публично-частное пратнерство, которое имеет свои особенности, что позволяет их выделить отдельно.*

Ключевые слова: *публично-частное партнерство, инновационная экономика, инновационные публично-частные партнерства.*

Panikar G.Y., Ph.D. in Economics, Associate Professor of International Economic Relations and Business Department, Faculty of International Relations of the National Aviation University

INNOVATIVE PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP AS A NEW FORM OF INTERACTION OF PUBLIC AND PRIVATE SECTORS

Annotation. *The article analyzes the cooperation between the public sector and business in the field of innovation within the framework of public-private partnership and identifies their characteristics. A comparative analysis of innovation-oriented and traditional public-private partnerships is made. Based on the analysis, it is concluded that at the present stage of evolution of public-private partnerships a new type of partnerships has been arisen, the innovative public-private partnership, which has its own characteristics, which allows to separate it from the traditional public-private partnership.*

Key words: *public-private partnership, innovative economy, innovative public-private partnerships.*

Актуальність. Незважаючи на наявність великої кількості наукових праць, які присвядчені проблематиці публічно-приватного партнерства, питання дослідження партнерства в інноваційній сфері майже залишилося поза увагою дослідників, особливо відчизняних. Проте, як показує проведений аналіз, саме цей напрям співробітницва активно розвивається в останні роки в світі, особливо в розвинутих країнах. Актуальність данного дослідження також обумовлена тим, що інноваційний розвиток є пріоритетним для забезпечення сталого розвитку країни, переходу до нового техногогічного укладу та побудови економіки знань. За існуючими оцінками, в розвинених країнах від

50 до 90% зростання ВВП визначається інноваціями і технологічним прогресом, інновації стають обов'язковою умовою і двигуном розвитку всіх секторів промисловості і сфери послуг, основою довгострокового економічного росту та національної конкурентоздатності. Публічно-приватне партнерство розглядається як один із сучасних інструментів підвищення ефективності та інтенсивності інноваційного процесу та прискорення інноваційного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед останніх наукових робіт присвячених питанню розвитку публічно-приватного партнерства в інноваційній сфері хотілось би виділити роботи наступних дослідників: В.А. Вергун, В.М. Геєць, А.А. Гриценко, Г. Іцковіца, Т.І. Єфименко, О.В. Степанова, А.В. Фролов, L. Brogaard, F. Djellal, F. Gallouj, C. Greve, G. Hodge, A. Schuhmacher.

Метою наукової роботи є дослідження розвитку публічно-приватних партнерств в інноваційній сфері, узагальнення особливостей їх функціонування, що дозволить підтвердити або спростувати гипотізу, що на сучасному етапі еволюції публічно-приватного партнерства сформувався новий тип партнерств, інноваційні публічно-приватні пратнерства, які мають свої характерні риси, що дозволяє їх відокремити від традиційних публічно-приватних партнерств.

Виклад основного матеріалу. Протягом останніх десятирічь спостерігається тенденція до посилення взаємодії публічного та приватного секторів для прискорення темпів інноваційного процесу, вирішення проблем інноваційного розвитку та побудови сучасної, конкурентоспроможної економіки знань. Ускладнення процесу розробки інновацій, посилення його капіталомісткості, загострення конкуренції та ряд інших факторів призводить до трансформації моделі в бік пошуку нових форм об'єднання зусиль всіх учасників інноваційного процесу і побудова науково-дослідницької та дослідницько-вишукувальної платформи на принципах публічно-приватного партнерства розглядається як один з найсучасніших підходів, який набуває поширення останнім часом.

В рамках даного дослідження є важливим визначити сутність поняття інновація для цілей публічно-приватного партнерства. Перш за все, необхідно зазначити, що не існує єдиного підходу до визначення поняття «інновація». Більшість досліджень публічно-приватних партнерств «не розрізняють незначні зміни організаційно-виробничого характуре та прогресивні зміни, що прогресивно призводять до більш радикальних перетворень». Однак, «якщо будь-яка зміна може розглядатися як інновація, то концепція інновацій в контексті ППП ризикує стати ще однією модною, але по суті порожньою концепцією» [5].

Цілий ряд авторів розуміє під інноваціями розвиток нових, інноваційних технологій з метою створення нових продуктів або надання нових послуг [4; 13]. На наш погляд, дане визначення також дуже широке, оскільки не встановлію мінімальні рамки новізни. Інші автори обмежують коло дослідження інноваційно-орієнтованих публічно-приватних партнерств до радикальних інновацій, наприклад, таких, які націлені на розвиток «конвергентних» технологій, що стосуються NBIC (nano-bio-info-cogno) галузей науки: нанотехнологій, біотехнологій і біомедицини, інформаційних технологій і когнітивної науки [2; 15]. Саме останній підхід є, на наш погляд, найбільш доцільним для цілей даного дослідження.

Протягом останного десятиріччя в світі збільшилась кількість публічно-приватних партнерств, які націлені на розвиток «конвергентних» технологій. Проведений аналіз таких публічно-приватних партнерств дозволив виявити їх характерні риси та відмінності від традиційних публічно-приватних партнерств, які активно розвивалися протягом останніх трьох десятиріч.

Що таке традиційні публічно-приватні партнерства? В узагальненому вигляді можна виділити їх наступні основні характерні риси: довготривалі договорні взаємовідносини між публічними та приватним партнерами (найчастіше, по одному з кожної сторони) з чітко розподіленими ризиками між учасниками; відбір партнера з боку приватного сектору на конкурсних засадах за участю декількох потенційних учасників; приватний партнер відіграє важливу роль на різних стадіях проекту (проектування, будівництво, експлуатація, тощо), в той час, як публічний партнер виконує здебільшого регулюючу (визначення цілей, якості послуг, механізму ціноутворення) та контролюючу функції; спосіб фінансування проекту передбачає часткове залучення коштів приватного партнера [1; 8]. Реалізація інфраструктурних проектів є класичною метою таких публічно-приватних партнерств.

Інноваційно-орієнтовані публічно-приватні партнерства мають іншу природу, яка покладена в основу такої взаємодії. Головна мета таких партнерств, навпаки, – інновації [7; 10]. Інноваційне партнерство сприяє отриманню синергетичного ефекту в результаті об'єднання експертних знань, технологій і ресурсів учасників партнерств з метою активізації НДДКР і підвищення їх ефективності, що призводить до технологічної конвергенції, скорочення термінів розробки інноваційної продукції і появи нових знань і інновацій, які не могли бути отримані самостійно. Учасники з боку приватного

сектору можуть мати різні причини для участі в подібних партнерствах: 1) доступ до зовнішніх знань і технологій, 2) розширення експертизи за рахунок залучення партнерів, 3) мінімізація ризиків і економія власних ресурсів на інноваційну діяльність, 4) отримання додаткових ресурсів (фінансових, людських, виробничих).

Традиційні партнерства також можуть оказувати позитивний ефект на інноваційний процес. Значна кількість досліджень публічно-приватних партнерств, передбачають, що, використовуючи досвід приватного сектору, партнерства покращують якість та ефективність інфраструктурних послуг, заохочують прийняття передових практик та створюють ділове середовище, що сприяє інноваційному розвитку [3; 14]. Проте, інновації та активізація інноваційного розвитку не є їх основною метою, а є побічним ефектом та може бути досягнена як другорядна ціль під час реалізації основного завдання, а рівень інновацій не дозволяє віднести їх до радикальних.

В традиційних публічно-приватних партнерствах кількість учасників, як правило, обмежується до двох: держави, яка, по суті, виконує функції замовника, та представника бізнесу, який бере на себе функції виконавця. У договірних публічно-приватних партнерствах традиційного типу взаємини між партнерськими організаціями, в основному, засновані на ієрархічному контракті, в якому держава відіграє провідну роль у проекті, визначає які результати повинні бути отримані, як управляти проектом, як фінансувати проект і які показники оцінки відстежувати. Така співпраця схожа на те, що відбувається при закупівлях, з тією різницею, що в цьому випадку продукт «виконаний на замовлення», обидві сторони поділяють ризики, а проект є довгостроковим.

В інноваційних публічно-приватних партнерствах мова йде про спільну розробку реалізацію результатів наукових досліджень, залучення наукових структур, формуванні національних пріоритетів інноваційного розвитку та ін. Такі партнерства демонструють вищий рівень інтенсивності у співпраці, в рамках якого створюється нова організація за участю всіх зацікавлених сторін, які об'єднують свої знання і множать свої зусилля для досягнення спільної мети. Даний тип організації базується не на відносинах «замовник-виконавець», а на відносинах, заснованих на рівному статусі і на принципах корпоративного управління. Для забезпечення ефективності свого функційонування, такі партнерства потребують наявність певного, хочь і невисокого рівня інституціональності.

Кількість учасників в інноваційних публічно-приватних партнерствах не є сталою величиною та залежить від цілей партнерства, стадії розробки інновації, рівня відкритості партнерства та ряду інших факторів. Ключовими учасниками інноваційного процесу в рамках публічно-приватного партнерства в розвинених країнах стають університети та науково-дослідні інститути. Саме університети часто виступають платформою, на базі якої створюється партнерство.

Співпраця університету та бізнесу в сфері досліджень та розробок протягом останніх десятиліть вийшла за межі вертикальних, двосторонніх домовленостей, таких як договірні дослідження, консультації та дослідницькі угоди. Вона перетворилася на горизонтальну форму – інноваційне публічно-приватне партнерство. Однією з важливих причин є те, що модель публічно-приватного партнерства створює необхідну спільну основу для стейкхолдерів, де державні органи, університети та приватний сектор можуть поєднувати ресурси та досвід, а також дозволяють їм спільно вирішувати великі виклики у галузі досліджень та розробок, що становлять взаємний інтерес. Так, наприклад, IBM разом з провідним швейцарським політехнічним університетом ETH Zurich анонсувала стратегічне партнерство щодо будівництва нової лабораторії з нанотехнологій суму 90 млн. дол. [9].

Мотивація участі в інноваційних партнерствах для університетів пов'язана, перш за все, з зацікавленістю в посиленні своєї залученості до виконання державних інноваційних програм, активізації ролі в регіональному інноваційному розвитку, отриманні додаткового фінансування традиційних і нових напрямків фундаментальних досліджень. Університети також зацікавлені в активізації взаємозв'язків з промисловістю в рамках розробки конкретних технологій, підготовці молодих вчених і студентів в рамках прямої взаємодії з промисловістю і приватним бізнесом, отримання супутнього доходу від ведення патентної діяльності, реєстрації нових високотехнологічних компаній, тощо.

Активне залучення малих і середніх підприємств та гнучка спеціалізація – ще одна особливість інноваційних партнерств. Поширення гнучкої спеціалізації і гнучкого виробництва, зниження важливості економії масштабу і обсягу виробництва, призводить до поширення впливу невеликих, але технологічно оснащених фірм. Нові технології дозволяють таким фірмам спеціалізуватися і виробляти конкурентноздатну продукцію для нішевих ринків, в той же час бути гнучкими і швидко адаптувати свій випуск по мірі зміни ринків. Це призводить до збільшення ролі малих та середніх підприємств в інноваційному процесі та їх активної участі в публічно-приватних партнерствах. Великий бізнес

поступово втрачає монополію на співпрацю з державою. Малі та середні підприємства вже можуть відігравати важливу роль посередника для об'єднання загальнонаціональних державних цілей і комерційних цілей великих фірм. Їх участь в великомасштабних і стратегічних інноваційних публічно-приватних партнерствах сприяє підвищенню якості взаємовідносин всередині мережі.

Інноваційна сфера має складну організацію взаємодії учасників партнерства. Між учасниками інноваційного партнерства розвиваються тісні взаємозв'язки на різних стадіях інноваційного процесу, таких як НДДКР, трансфер інновацій, інвестиційна діяльність, виробництво, збут і обслуговування інноваційної продукції. Специфіка інноваційної діяльності та потреби вирішувати складні завдання шляхом спільної розробки і впровадження передових технологій накладає відбиток на моделі інноваційного партнерства.

Взаємовідносини учасників інноваційних партнерств, як правило, носять мережевий характер та складається з "вузлів" або "елементів" (держави, фірми, університети, інші економічні суб'єкти) та сукупності зв'язків між ними. Ця модель багатосторонньої залежності суб'єктів об'єднує риси ринкової та ієрархічної форм організації економічної діяльності, коли народжується потреба в тісній координації, але ще недостатньої для повної інтеграції. Якщо в партнерство входять, наприклад, кілька приватних фірм, або кілька приватних і державних суб'єктів, то вони можуть створювати мережеві взаємини і така організація дасть такому партнерству додаткові економічні переваги. У традиційних публічно-приватних партнерств такої потреби не має.

Більш того, інноваційні публічно-приватні партнерства часто організовуються в так звані «відкриті» мережі, що дозволяють приєднувати нових учасників з метою прискорення інноваційного циклу. Такий варіант зростання мереж дає додаткові економічні переваги в силу спрощенного підключення тих ресурсів нових учасників партнерств, які особливо цінні для прискорення інноваційного циклу. Завдяки режиму «вільного доступу» між учасниками партнерства активізується обмін інформацією, ноу-хау і навичками. Входячи до партнерства, кожен учасник отримує доступ до загального обсягу знань всіх учасників, що дозволяє працювати єдиною командою і отримувати від цього синергетичний творчий ефект. Пояснити цей феномен можна тільки за допомогою трансакційних витрат: якщо витрати по закріпленню прав власності на той чи інший актив вище, ніж вигоди, які ви отримуєте, він виявляється у вільному доступі. Режим вільного доступу, як правило, використовується на етапі фундаментальних досліджень і отримання первинного продукту [11; 12].

В традиційних партнерствах, повернення коштів приватного партнера відбувається напряму за рахунок платежів кінцевих споживачів або за рахунок бюджетних коштів. В інноваційних партнерствах такий сценарій неможливий. Позитивний економічний ефект для приватних учасників досягається опосередковано. Комерціалізація нових технологій може відбуватися вже між учасниками інноваційних партнерств, тобто, не виходячи на ринок, адже учасники інноваційних партнерств, як правило, і є основними ринковими суб'єктами в цій галузі, технології та/або продукту. Вони між собою можуть вирішити всі питання, аж до поділу майбутнього ринку.

В узагальненому вигляді, відмінності між інноваційними та традиційними публічно-приватними партнерствами представлені в таблиці 1.

Таблиця 1.

Порівняння публічно-приватних партнерств традиційного та інноваційного типів

	Публічно-приватні партнерства традиційного типу	Інноваційні публічно-приватні партнерства
Основна мета партнерства	Будівництво або реконструкція інфраструктурних активів або надання комунальних послуг	Розвиток інновацій
Типова форма партнерства	Договірна	Низькій рівень інституціональності. Закрита або відкрита мережа.
Типова кількість учасників	Два (держава або муніципалітет, приватна компанія)	Два та більше (держава та/або науково-дослідний інститут та/або університет, приватні компанії (ТНК, МСП))
Спосіб повернення коштів	Прямий. За рахунок платежів кінцевих споживачів, через спеціальні або загальні податки та збори	Непрямий. Через подальшу реалізацію інтелектуальних прав на інноваційний товар або за рахунок комерціалізації отриманих нових знань та навичок
Типовий термін партнерства	Довгостроковий 25-50 років	Середньостроковий (2-5 років)

Джерело: складено автором.

Висновки. Отже, на підставі проведено дослідження можна зробити висновок, що публічно-приватні партнерства в інноваційній сфері мають свої характерні риси, що дозволяє їх відокремити від традиційних публічно-приватних партнерств. До таких рис можна віднести розвиток інновацій як основна мета діяльності партнерства, низький рівень інституціональності, горизонтальна форма організації, мережевий характер, широке коле учасників (університети, науково-дослідні інститути, малі та середні підприємств, тощо), непрямий спосіб повернення коштів та відносно невеликий термін партнерства.

Література

1. Підготовка та реалізація проектів публічно-приватного партнерства: Практичний посібник для органів місцевої влади та бізнесу. К., ФОП Москаленко О.М., 2011. 140 с.
2. Фролов А.В. Государственно-частное партнерство как актуальный фактор инновационного развития США. *Контуры глобальных трансформаций: политика, экономика, право.* 2018. №11(2). С. 151-165.
3. Almarri, K. and Boussabaine, H. The influence of critical success factors on value for money viability analysis in public–private partnership projects. *Project management journal*. 2017. № 48 (4). P. 93–106.
4. Brogaard, L. "The Impact of Innovation Training on Successful Outcomes in Public-Private Partnerships." *Public Management Review.* 2017. №19 (8). pp. 1184–1205.
5. Brogaard, L. Innovative outcomes in public-private innovation partnerships: a systematic review of empirical evidence and current challenges, *Public Management Review*. 2019. URL: DOI: 10.1080/14719037.2019.1668473 (дата звернення: 17.06.2020).
6. Carbonara, N., and Pellegrino, R., Fostering innovation in public procurement through public private partnerships. *Journal of Public Procurement.* 2018. №18 (3). pp. 257–280.
7. Dittmer, M. A., Christiansen, C. and Kierkegaard G. F.. Denmark: Public Private Partnership for Innovation (PPPI) in Denmark. *European Public Private Partnership Law Review.* 2009. №4 (4). pp. 240–242.
8. European Commission, 2004. Green Paper on public-private partnerships and Community law on public contracts and concessions, COM (2004) 327. Brussels - C. 3 URL: https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/94a3f02f-ab6a-47ed-b6b2-7de60830625e/language-en (дата звернення: 17.06.2020).
9. IBM and ETH Zurich open collaborative Nanotechnology Center. URL: https://www.zurich.ibm.com/news/11/nanocenter.html (дата звернення: 17.06.2020).
10. Meglio, G. D. (2013). The Place of ServPPINs in the Range of Public-Private Collaboration Arrangements for Services Provision. In Public-Private Innovation Networks in Services, edited by F. Gallouj, L. Rubalcaba, and P. Windrum, pp. 59–87. Cheltenham, 2013: Edward Elgar Publishing.
11. OECD. Toward New Models for Innovative Governance of Biomedicine and Health Technologies. *OECD Science, Technology and Industry Policy Papers.* 2013. No. 11. pp. 1-52. OECD Publishing, Paris. URL: http://dx.doi.org/10.1787/5k3v0hljnnlr-en. (дата звернення: 17.06.2020).
12. OECD, Public-private Partnerships in Biomedical Research and Health Innovation for Alzheimer's Disease and other Dementias. *OECD Science, Technology and Industry Policy Papers.* 2015. No. 20. pp. 1-52. OECD Publishing, Paris. URL: http://dx.doi.org/10.1787/5js36rc8wwbt-en (дата звернення: 17.06.2020).
13. Olesen, K. N. Model Contracts for Public-Private Innovation Partnerships, a Danish Initiative. *European Procurement & Public Private Partnership Law Review.* 2013. №8 (3). pp. 248–256.
14. Osei-Kyei, R. and Chan, A. Review of studies on the critical success factors for public–private partnership (PPP) projects from 1990 to 2013. *International journal of project management*. 2015. № 33 (6). pp. 1335–1346.
15. Schuhmacher A, Gassmann O, Hinder M. Changing R&D models in research-based pharmaceutical companies. *Journal of Translational Medicine*. 2016. № 14 (105). pp. 1-11.

УДК 339:658(045)

РИЧКА М.А.,
к.е.н., доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу
Факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету

ОНТОЛОГІЯ МІЖНАРОДНИХ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ

Анотація. *У сучасній теоретичній реальності світобудови економики реалізовує свою буттєвість у одній із своїх форм – фінансових ресурсів. Економісти розглядають питання онтології, тобто вчення про економічний світ. Одним із напрямків уточнення онтологічних основ економічного світу може стати використання наукової та філософської спадщини класиків. Стаття містить теоретичні дослідження онтологічного носія якісних ознак, якими є фінансові ресурси, їхню міжнародну ознаку.*

Ключові слова: *онтологія, міжнародні фінансові ресурси, методологія, економіка, економічна теорія.*

Рычка М.А., к.э.н, доцент, доцент кафедры международных экономических отношений и бизнеса Факультет международных отношений Национального авиационного университета

Аннотация. *В современной теоретической реальности мироздания экономики реализует свою бытность в одной из своих форм – финансовых ресурсах. Экономисты рассматривают вопросы онтологии, то есть учение об экономическом мире. Одним из направлений уточнения онтологических основ экономического мира может стать использование научного и философского наследия классиков. Статья содержит теоретические исследования онтологического носителя качественных признаков, которыми являются финансовые ресурсы, их международный признак.*

Ключевые слова: *онтология, международные финансовые ресурсы, методология, экономика, экономическая теория.*

Rychka M.A., Ph.D. in Economics, Associate, assistant professor, Professor of International Economic Relations and Business Department, Faculty of International Relations, National Aviation University;

Annotation. *In the modern theoretical reality of the universe, the economy realizes its existence in one of its forms – financial resources. Economists consider the question of ontology, ie the doctrine of the economic world. One of the ways to clarify the ontological foundations of the economic world can be the use of scientific and philosophical heritage of the classics. The article contains theoretical researches of the ontological carrier of qualitative signs, which are financial resources, their international sign.*

Key words: *ontology, international financial resources, methodology, economics, economic theory.*

Актуальність проблеми. У зв'язку із докорінними змінами у сфері фінансів, які відбулися в другій половині XX століття, їм відводиться провідна роль в управлінні економікою як окремих держав, так і в світовому масштабі. Отже, еволюційне дослідження фінансових ресурсів є досить актуальним для розуміння й проекції в майбутньому.

Аналіз досліджень і публікацій. Методологічні основи управління фінансовими ресурсами належать вченим: І. Ансофф, М. Бредлі, Ю. Брігхем, Е. Маршалл, Е. Нікбахт, А. Пігу, Й. Шумпетер, Л. Мізес та Ф. Хайєк, Дж. М. Кейнс, А. Сміт, Р. Коуз, Ж. Перар, Дж. Сорос.

Метою статті є обґрунтування методологічних засад управління фінансами в економічній теорії.

Виклад основного матеріалу. Еволюційний напрям позитивно вплинув на теорію економічного росту. У методологічному аспекті еволюціоністи відійшли від неокласичного поняття рівноваги й побудували макроекономічну модель, яка має мікроекономічне підгрунтя. Але в межах еволюційної економіки поки що відсутня завершена модель економічного росту, яка була б прогностичною і водночас відображала основні теоретичні концепції [1, С. 66–81].

Варто зазначити, що онтологія в науці – це дослідження найбільш загальних властивостей теоретичної реальності, яка конструюється в науці. Економічна онтологія визначається як вчення про

структуру світу, яка справді описується або гіпотетично передбачається в економічній теорії, про категорії економічної науки й про засоби структурування цих категорій й формування структури світу. Вважають, що якщо йдеться про структуру світу, тоді необхідно обговорювати різні типи взаємозв'язку між елементами світу, в тому числі, наприклад, й природу економічних законів [2, С. 100–111].

Важливо зауважити, що економічна онтологія – окремий напрям соціальної онтології. З огляду на це потрібно критично сприймати те, хто, і з якою метою використовує визначену онтологію. У соціальній теорії використовуються менш науковий апарат, ніж в економічному мейнстримі, де обговорюють більш загальні проблеми природи соціального зв'язку, влади і т.ін.

Сучасні дослідники, встановлюючи будь-який факт у понятійному просторі економічної ортодоксії, вивчають складний світ понять, визначень і теорем, в основі яких закладені базові математичні факти. Механізм математичної онтології теоретичного спрямування переносять на реальний світ. Важливо те, що під час побудови штучних світів, створення стимулів і дизайну інститутів ортодоксальна економічна теорія може розраховувати на справжній успіх.

Економічна онтологія являє собою вчення про найбільш загальні категорії, за допомогою яких відбудовуються наукові моделі. Для економічної науки найбільш гостро постає питання «реалістичності» певної теорії в цілому, окремих її постулатів, передумов, тверджень тощо. Не треба сплутувати реальні об'єкти з тими ж об'єктами в теорії, які можуть мати однакові назви, але в межах наукової онтології мають інший статус та по-іншому інтерпретуватися. Онтологія дозволяє зрозуміти, як конструюється економічна теорія, які її основні «будівельні блоки» й ті можливі світи, які створюються в контексті визначених концептуальних обмежень. Усвідомлення внутрішнього устрою теорії дозволяє побачити зміст онтологічних стверджень чи упереджень. На основі такого усвідомлення можна встановити, мають вони майбутнє чи треба змінювати онтологію, переходити до іншого типу теорії [2, С. 100–111].

На підставі проаналізованого матеріалу зазначимо сучасний стан світового ринку капіталу, у якому попит істотно перевищує пропозицію в сучасних умовах господарювання. За даними ЄБРР попит на інвестиційні ресурси розвинених країн становить близько 190 млрд. дол. США щорічно. Водночас європейські країни, що розвиваються, потребують іноземних інвестицій на рівні 500 млрд. дол. США, для України потреба оцінюється в 40 млрд. дол. США.

Економісти вважають за необхідне міждержавну міграцію капітальних ресурсів характеризувати з урахуванням різноманітних підходів і еволюціонування одночасно з розвитком об'єкта дослідження. За методами дослідження економічні концепції міжнародного руху капіталів поділяються на макроекономічні, які ґрунтуються на аналізі народногосподарських процесів, тенденцій, явищ (Дж. Ст. Мілль 40 рр. XIX ст.), та мікроекономічні, які характеризуються індивідуалістичним тлумаченням причин поведінки підприємницької одиниці, яка інвестує кошти за кордон. Дослідження вивозу капіталу здійснювали К. Маркс (Німеччина), Дж. Баркер (Англія), Б. Ф. Брандт (Росія). Вони сформулювали твердження про те, що економіці розвинених країн притаманна тенденція надлишкового заощадження, якій протидіє політика експорту капіталу, забезпечуючи відтік за її межі надлишкових ресурсів.

Шведський економіст Б. Олін визначив головний мотив міжнародного руху позичкових капіталів – норму проценту. Він зауважував, що капітал експортується з країни з нижчими процентними ставками до країн з вищими процентними ставками. Дослідник Р. Нурксе, як і Б. Олін, безпосередньою причиною руху іноземних інвестицій за межі державних кордонів вважав різницю в процентних ставках на капітал у різних країнах. За умови стабільності пропозиції капіталу його рух між країнами може бути зумовлений змінами в обсягах виробництва. Збільшення обсягів виробництва, пов'язане з капіталоінтенсивним розвитком підвищує попит на капітал й сприяє зростанню рівня процентних ставок. Як наслідок, країна імпортує зарубіжні капітальні ресурси. А експортерами капіталу будуть країни, у яких нижчий рівень капіталоінтенсивності виробництва. Теоретичні доробки Р. Нурксе пояснюють рух капіталу зі Старого Світу до Нового в кінці XIX століття. У наш час такий рух становить відтік коштів із країн, що розвиваються, до розвинених.

Датський економіст К. Іверсен зазначав, що внутрішній ринок капіталу кожної країни є неоднорідним, де одна країна може одночасно бути й експортером, й імпортером капіталу. Перелив капіталу з країни з нижчими процентними ставками до країни з вищими процентними ставками сприяє утворенню оптимальної комбінації факторів виробництва та збільшення сукупного національного доходу в обох країнах. Теоретичні концепції іноземного інвестування (ІІ половина XX ст.) розвивалися з бурхливим зростанням підприємницьких форм іноземних інвестицій. Першою такою концепцією була теорія монопольних переваг (С. Хаймер, Р. Кейвз. Ч. Кіндлебергер), де в конкурентній боротьбі

на внутрішньому ринку країни-одержувача місцева фірма має «генетичну» перевагу над іноземним інвестором.

Концепція привласнення фірми належить економісту С. Мане, який пов'язує прямі капіталовкладення з прагненням фірми захистити свої інтелектуальні досягнення. Ця концепція має назву «інтерналізації» й ґрунтується на дослідженні процесу обміну. Принципово для теорії інтерналізації стала ідея К. Роуза про особливості обміну, який здійснюється між підрозділами великої фірми. Вихідним поняттям теорії інтерналізації є категорія «витрати трансакцій», яка полягає в тому, що кожній економічній формі угоди притаманний свій розмір витрат трансакцій, який змінюється залежно від досконалості ринків. Мінімізувати витрати на угоди можливо за допомогою інтерналізації (створення власного внутрішньофірмового ринку) [3].

Різноманітним аспектам складної і багатопланової проблеми аналізу фінансового та реального секторів економіки присвячено праці провідних вчених: В. Андрущенка [4, С. 123], О. Барановського [5], Дж. Олівієра [6, С. 203-210], Дж. Тобіна [7, С. 26-34], Дж. Стігліца [8, С. 97], Х. Мінскі [9, С. 121-122] та інші. У цих дослідженнях науковців підтверджено закономірності певної відірваності фінансового сектору від реальної економіки. Варто наголосити на тому, що питання взаємозв'язку фінансового та реального секторів економіки досить достатньо, через що й привертають особливу увагу теоретиків майже всіх шкіл економічної теорії.

Економісти Й. Шумпетер, Дж. М. Кейнс, Е.С. Шоу, Дж. Гурлі, Р. Голдсміт, Р. Маккінон у своїх роботах наголошують на існуванні залежності національного доходу країни від поточного стану фінансових умов інвестиційного процесу, чим заперечують існування фінансового посередництва тільки задля технічного обслуговування грошового обороту. З розвитком інституціоналізму визначалося фундаментальне обґрунтування цього взаємозв'язку від моменту поширенням ендогенної (неокласичної) теорії розвитку, теорії асиметрії інформації. На відміну від класичної теорії розвитку, неокласична модель, розглянута П. Румером та Р. Лукасом. У ній покращення структури фінансового сектора передбачає підвищення ставки акумуляції капіталу, що зумовлює підсилення фактору загальної продуктивності. Це призводить до стійкого росту ВВП. Кардинально іншу позицію визвітлює С. Майєр. За нею великий фондовий ринок не є важливим джерелом корпоративних фінансів. В економіці з розвинутими фінансовими інститутами фінансовий розвиток відбувається услід за реальною економікою, а фінанси не є джерелом порівняльних переваг країни. І, навпаки, для економіки з низьким рівнем інститутів, фінанси є ключовим фактором реальної економіки та порівняльної переваги.

Економіст Дж. Стігліц був переконаний, що ліквідність фондового ринку не посилює ініціативу з надбання інформації про підприємства або корпоративне управління. Водночас дослідники М. Деверукс та Дж. Сміт стверджували, що посилення розподілу ризику через міжнародний фондовий ринок може насправді знизити ставку накопичення і тому знизити економічне зростання. Інші дослідники Н. Каторелліі і М. Гамбера довели, що більша концентрація банків асоціюється з більшим зростанням промисловості, яке потребує більшого фінансування [10, С. 120–137].

В економічній науці емпіричним дослідженням загалом притаманні певні недоліки. Зокрема такі дослідження не розкривають суті «трансмісійного механізму» впливу розвитку фінансового сектору на економічний розвиток (він як і раніше розглядається як «чорний ящик»). Дослідження доводять гіпотезу взаємної обумовленості розвитку фінансового сектора та економіки в цілому, де покращення фінансового сектора залежить від наявної інфляції в будь-якій країні [11, С. 381–405].

Особливо актуальним постає питання фінансового «відриву» від розвитку реального сектора економічного розвитку країни, яке набуває максимального значення. Феномен «відриву» фінансового сектора економіки від реального («decoupling hypothesis») зазначає набуття фінансовим сектором таких характеристик, як самодостатність та спекулятивність. Самодостатність становить замкнутий кругообіг фінансового капіталу тільки в межах фінансового сектора або довготермінове чи безповоротне вилучення фінансових ресурсів з реального у фінансовий сектор. Спекулятивність полягає в отриманні дохідності більшої за середньоринкову за рахунок нестабільності цін на фінансові активи. Отже, самодостатність та спекулятивність взаємозалежні: спекулятивність збільшує самодостатність і навпаки. Економіст З. Луцишин зазначає, що «сама фінансова система штучно створює особливо вигідні умови для себе» [12].

Науковці визначають межу, де фінансовий ринок відривається від розвитку реального сектора при домінуванні спекулятивних елементів фінансового сектора над механізмами, опосередкованими функціонуванням реального сектора чи під час загрози знищення всього фінансового сектора в його спекулятивному елементі [13, С. 83–103]. Цей вид економіки визначають як «фінансову економіку» або «турбокапіталізм». Від економіки класичного індустріального капіталізму ця економіка

відрізняється суто спекулятивним сектором, високоризикованістю та короткостроковістю операції із цінними паперами, яка раніше становила тільки фрагмент класичної економіки. У такому разі виявлялася відмінність відособленості руху акціонерного капіталу від руху реального капіталу.

Диспропорційність в економічному розвитку провокує у фінансовому секторі домінування його дисфункціональності, яка виявляється в асиметричності інформації, рості «морального» ризику, фальсифікації фінансової звітності, посиленні нестабільності фінансової системи, перерозподілі фінансових ресурсів із реального у фінансовий сектор.

Урегулювання ринковим механізмом цього дисбалансу в науковому колі визначено тим, що спекулятивний бум, який передбачає формування «мильної бульбашки» на ринку, має тимчасовий характер. Тобто на фондовому ринку є механізм, який обмежує фіктивність оцінки капіталу. Із розвитком фондовий ринок покроково набуває інвестиційної спрямованості, чим заперечує та заміщує спекулятивний характер.

На сьогодні наукою не вирішено питання темпів зростання фінансового сектора й переваження їх над аналогічними темпами реального сектора. Вважають, що більш інформативним у визначеній проблемі відірваності є показники не зіставлення темпів розвитку, а рівня спекулятивності фінансового сектора або якості такого зростання. Цим підтвердження незначна роль фондового ринку в інвестиційному процесі реального сектора [10, С. 120–137].

Висновки. Отже, механізм впливу розвитку фінансового сектора економіки на реальний, особливо в частині його інституційної складової потребує глибоких теоретичних досліджень. Значний відрив розвитку фінансового сектора від потреб промисловості, свідчить про негативні наслідки фінансового розвитку країни. Лібералізацію фінансового сектора необхідно здійснювати за рахунок підвищення ефективності реального сектора економіки.

Література

1. Красильников А. Эволюционные модели в теории экономического роста. *Вопросы экономики*. 2007. № 1. С. 66-81.

2. Болдырев И. Отнология ортодоксальной экономической науки: проблемы построения и интерпретации. *Вопросы экономики.* 2008. № 7. С. 100-111.

3. Новицький В. Є. *Міжнародна економічна діяльність України* : підручник. К. : КНЕУ, 2003. 948 с.

4. Андрущенко В. Л. *Фінансова думка Заходу в XX столітті*. Львів : Каменяр, 2000. 303 с.

5. Барановський О. Недокапіталізована економіка. *Дзеркало тижня*. 2003. № 42 (467). 1-7 листопада. С. 6-8.

6. Природа фірми. / за реакцією Олівера Е. Вільямсона, Сіднея Дж. Вінтера. К. : «А.С.К.», 2002. 335 с.

7. Татаренко Н. О., Теорії інвестицій : навч. посібник / Н. О. Татаренко, А. М. Поручник. К. : КНЕУ, 2000. 160 с.

8. Стігліц Дж. Е. Економіка державного сектора / пер. з англ. А. Олійник, Р. Сільського. К. : Основи, 1998. 854 с.

9. Minsky H. P. *John Maynard Keynes*. New-York : 1975. P. 121−122.

10. Лактіонова О. А. Аналіз взаємозв'язку фінансового та реального секторів економіки. *Економічний простір*. 2009. №22/1. С. 120-137.

11. Luintel K.A., Moshaid K. Quantitative reassessment of the finance – growth nexus: Evidence from a multivariate VAR. *Journal of Development Economics*. 1999. № 60 (December). P. 381-405.

12. Луцишин З. О. Формування глобальної фінансової архітектури світового господарства : автореф. дис. … докт. екон. Наук : 08.05.01 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини». К., 2003. 40 с.

13. Левина И. К вопросу о соотношении реального и финансового секторов. *Вопросы экономики*. 2006. №9. С. 83-103.

УДК 351.713+336.24(0,75.8)(045)

БОРСА В.В.,
ст. викладач
кафедри митної справи
Університету державної фіскальної служби України.

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ УКРАЇНИ В СТРУКТУРІ ГОСПОДАРСЬКОГО МЕХАНІЗМУ: МИТНИЙ АСПЕКТ

Анотація. *У статті проаналізовано механізм державного регулювання ринку інтелектуальної власності України в контексті застосування митних регуляторів.*

Ключові слова: *високотехнологічні галузі; об'єкти інтелектуальної власності; об'єкти права інтелектуальної власності; права інтелектуальної власності; контрафактні товари; фальсифікована продукція; захист прав інтелектуальної власності; митний реєстр об'єктів права інтелектуальної власності.*

Борса В.В., ст. преподаватель кафедры таможенного дела Университета государственной фискальной службы Украины.

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ РАЗВИТИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ УКРАИНЫ В СТРУКТУРЕ ХОЗЯЙСТВЕННОГО МЕХАНИЗМА: ТАМОЖЕННЫЙ АСПЕКТ

Аннотация. *В статье проанализирован механизм государственного регулирования рынка интеллектуальной собственности Украины в контексте применения таможенных регуляторов.*

Ключевые слова: *высокотехнологичные отрасли; объекты интеллектуальной собственности; объекты права интеллектуальной собственности; права интеллектуальной собственности; контрафактные товары; фальсифицированная продукция; защита прав интеллектуальной собственности; таможенный реестр объектов права интеллектуальной собственности.*

Borsa V.V, Art. Lecturer at the Department of Customs, University of the State Fiscal Service of Ukraine.

STATE REGULATION OF UKRAINE'S INTELLECTUAL PROPERTY DEVELOPMENT IN THE STRUCTURE OF THE ECONOMIC MECHANISM: CUSTOMS ASPECT

Abstract. *The article analyzes the mechanism of state regulation of the Ukrainian intellectual property market in the context of the application of customs regulators.*

Keywords*: high-tech industries; objects of intellectual property; intellectual property rights; counterfeit goods; counterfeit products; protection of intellectual property rights; customs register of intellectual property objects.*

Актуальність проблеми. Розвиток наукомістських, високотехнологічних галузей та стрімке пожвавлення міжнародного обміну їхньою продукцією привели до формування нового напряму наукових досліджень в економіці - теорій неотехнологічного напряму. Дані теорії поряд з основними факторами конкурентних переваг, якістю продукції та ефективністю виробництва, виділяють головний пріоритет сучасного розвитку економіки країни – технологічне лідерство. Враховуючи існування країн з різним рівнем економічного та технологічного розвитку, прихильники неотехнологічного напряму акцентують увагу на динамічних порівняльних перевагах, пов’язаних переважно з наукомісткими товарами.

Зростання обсягів міжнародної торгівлі та іноземних інвестицій уможливило розвиток міжнародного трансферу об'єктів інтелектуальної власності, загостривши проблему формування відповідного інституційного середовища та розробки узгоджених правил взаємодії між окремими країнами та між суб'єктами прав інтелектуальної власності цих країн.

Слід також наголосити на тому, що механізми регулювання та захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності суттєво впливають на обсяги прямих іноземних інвестицій, ліцензійних угод, рівень розвитку національних інноваційних систем та конкурентоспроможність суб'єктів господарювання усіх рівнів. Водночас проблеми врегулювання міжнародних відносин у сфері інтелектуальної власності є складними та суперечливими внаслідок посилення нерівномірності економічного розвитку країн світу та наявних відмінностей у співвідношенні імітаційних та інноваційних стратегій національних економік.

Аналіз досліджень і публікацій. Окремі аспекти аналізу державного регулювання об'єктів права інтелектуальної власності у сфері зовнішньоекономічних відносин розглядаються у наукових працях таких авторів, як С. Г. Гордієнко, А.А. Дубініна, О.О. Жаров, О. П. Орлюк, В. С. Дроб'язко, А.В. Міндул, Ю. М. Капіца, Н. С. Кузнєцова, О. А. Підопригора, О. Д. Святоцький, О. І. Харитонова, Т.М. Шевелева , О. О. Штефан, В.І. Царенко, В.О. Хома, О.В. Кошонько, Е.С. Молдован, О.О. Пунда, О.В. Яковенко, Л.Р. Прус та ін.

Метою статті є дослідження теоретико-методологічних проблем, пов'язаних з відпрацюванням оптимальної моделі державного регулювання об'єктів права інтелектуальної власності у сфері зовнішньоекономічних зв'язків.

Виклад основного матеріалу. Як свідчить світовий досвід, закономірністю розвитку однієї з найбільш активних форм міжнародних економічних відносин стало те, що все більша частина світової торгівлі припадає на товари, які містять інтелектуальну власність. Тому, надзвичайно важливою стає проблема охорони прав інтелектуальної власності, оскільки в умовах формування глобального конкурентного середовища результати творчої інтелектуальної праці можуть бути скопійовані та впроваджені конкурентами майже миттєво, внаслідок чого реальним виробникам будуть нанесені суттєві економічні збитки. Відтак економічний аспект охорони та захист прав інтелектуальної власності набуває першочергового значення в умовах світової глобалізації.

Проблема масштабних правопорушень в сфері інтелектуальної власності набула для України в останні роки також серйозних масштабів, так як зростають обсяги зовнішньоторговельних операцій з товарами, що містять об'єкти права інтелектуальної власності в Україні, тобто через митний кордон України переміщується все більше товарів, які містять ознаки наявності інтелектуальної власності.

Збільшення на українському ринку об'єктів інтелектуальної власності спричинила наступну закономірність - появу контрафактних товарів, що містять відомі бренди, а це в свою чергу призводить до втрати доходів державою, появу неякісних, невідповідних стандартам товарів на ринку, що призводить до погіршення економічної безпеки країни в цілому.

Підсумовуючи усі раніше виконані емпіричні дослідження інших авторів, при аналізі негативних наслідків які виникають в результаті порушення прав інтелектуальної власності, доцільно акцентувати увагу на сукупності інтересів основних суб'єктів функціонування даного ринку - інтересах держави, інтересах суб'єктах господарювання та інтересах безпосередніх споживачів.

На нашу думку, на державному рівні такі негативні наслідки проявляються у наступному: це порушення національного законодавства в сфері прав власності; втрати державного бюджету від недоврахування фіскальних надходжень; погіршення інвестиційного клімату в країні для іноземних інвесторів; прискорене стимулювання «тіньової економіки» та розвитку організованої злочинності.

Якщо аналізувати рівень суб'єктів господарювання то основним негативом є: зниження обсягів продажу оригінальної продукції внаслідок заміщення її контрафактною та фальсифікованою продукцією; зниження прибутку від виробництва та реалізації авторської продукції; необхідність здійснення додаткових витрат на постійне вдосконалення дизайну упаковки та захисних технологій, які призводять не тільки до подорожчання товару, але й втраті конкурентоспроможності; додаткові витрати на боротьбу з розповсюдженням контрафактної та фальсифікованої продукції; погіршення ділового та репутаційного іміджу даного суб'єкта господарювання.

Основними ж втратами споживачів стають відсутність гарантій якості та корисності товарів на національному ринку споживання, а також висока ймовірності негативних наслідків для здоров'я та життя даних споживачів [2].

Проведені нами дослідження як національних, так і міжнародних правових норм показало, що у системі державних органів захисту прав інтелектуальної власності митним органам відведена особлива місія, а саме – сприяння захисту прав інтелектуальної власності та вжиття заходів щодо запобігання переміщенню через митний кордон країни товарів з порушенням прав інтелектуальної власності, які охороняються законом [1], що поряд з іншими функціональними завданнями, відповідно до національного законодавства є одним із основних пріоритетів митної системи України.

Відповідно до ст. 51-60 Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності були встановлені нормативні рамки для митного регулювання зовнішньоторговельних операцій з товарами інтелектуальної власності, зокрема спеціальні вимоги щодо заходів на кордоні: «…за умови, якщо країна-член скасувала майже всі види контролю, за рухом товарів через свій кордон з іншою країною-членом, з якою вона становить частину митного союзу, на такому кордоні не потрібно вимагати застосування цих спеціальних вимог» [10].

Аналіз державної політики в сфері регулювання національного ринку прав інтелектуальної власності, на наш погляд, повинен бути у двох площинах – економічній та соціальній. При цьому, з економічної точки зору необхідність захисту прав інтелектуальної власності можна розглядати у наступних контекстах. В першу чергу, це захист прав інвесторів та виробників інноваційних продуктів, створення стимулів для інновацій та гарантування права виробників на створену ними додаткову вартість товару у вигляді інтелектуальної власності (наприклад, створення брендового товару, який має покращені якісні характеристики, надійність при довгостроковому користуванні, тощо).

Інший аспект даної проблеми, це детінізація економічних відносин в сфері інноваційних технологій. Зазвичай у виробленні підроблених товарів задіяні напівлегальні фірми, продукція яких у результаті ухилення від сплати податків має невисоку ціну, що впливає на рівень надходження до бюджету митних платежів при імпорті таких товарів та на рівень захисту вітчизняних виробників аналогічних товарів [2].

Соціальною складовою забезпечення захисту прав інтелектуальної власності є запобігання розповсюдження продукції, яка виготовляється з порушенням технологій виробництва і реалізовується у вигляді торгового бренду без згоди на це правовласника, в результаті чого може бути нанесено значну шкоду здоров'ю споживачів таких товарів. Адже, як правило, підроблені товари мають значно нижчу та сумнівну якість порівняно з оригінальними товарами. В першу чергу це стосується харчових продуктів, лікарських препаратів та інших фармацевтичних виробів [6].

Тому, слід зауважити, що діяльність спрямована на виявлення товарів, які порушують права інтелектуальної власності, не тільки захищає інтереси виробників оригінальних товарів, але й сприяє захисту інтересів покупців та споживачів відповідних товарів на національному ринку. Невід'ємною складовою такої діяльності є функціонування митних органів, тому що в умовах глобалізації міжнародної торгівлі, ефективність виявлення товарів, які порушують права інтелектуальної власності, на етапі ввезення таких товарів на митну територію є в декілька раз більшою, ніж ефективність виявлення таких товарів при їх реалізації безпосередньо на митній території.

З юридичної точки зору це пояснюється тим, що до моменту перетину кордону відповідальність за товари несе їх власник або уповноважена ним особа, після випуску товарів на відповідну митну територію право власності на товари у зв'язку з їх подальшим продажем переходить до різних осіб, що ускладнює вставлення відповідальності за порушення права інтелектуальної власності [6].

На нашу думку, всю сукупність дій митних органів України при здійсненні контролю за забезпеченням захисту прав інтелектуальної власності доцільно систематизувати на три напрями:

– виявлення і контроль об'єктів права інтелектуальної власності при переміщенні товарів через митний кордон (робота з вилученими товарами в рамках порушених справ про адміністративні правопорушення);

– здійснення контролю за об'єктом права інтелектуальної власності в момент здійснення процедури митного оформлення (декларування товарів з поданням митної декларації);

– здійснення пост-митного контролю за внутрішнім ринком реалізації товарів які містять права інтелектуальної власності.

Останнім часом спостерігається стійка тенденція зростання кількості правопорушень у сфері інтелектуальної власності, пов'язаних з виробництвом і розповсюдженням контрафактної та фальсифікованої продукції. Недостатній захист прав інтелектуальної власності не тільки сприяє зростанню ризиків відставання у високотехнологічних галузях економіки але й може спричинити гальмування економічного розвитку країни в цілому. Тому, на нашу думку, проблема фальсифікації та контрафакту набула загальнодержавних масштабів і ставить під загрозу економічну безпеку нашої держави в цілому.

Таблиця 1

Аналіз захисту прав інтелектуальної власності під час переміщення товарів через митний кордон України*

	2014	2015	2016	2017	2018
Кількість зареєстрованих об'єктів ПІВ	1048	487	405	291	355
Заходи щодо призупинення митного оформлення товарів за підозрою у порушенні ПІВ	3074	3368	7139	9692	7259
Кількість випадків призупинення митного оформлення товарів за підозрою у порушенні ПІВ за власною ініціативою митниці	8	10	16	77	16
Спрощена процедура знищення товарів	-	10	4	1	-

**Примітка. Складено за даними джерела [3-4]*

На нашу думку, одним із найбільш ефективним інструментом захисту прав власників торговельних марок є Митний реєстр об'єктів інтелектуальної власності. Основою даного заходу є «реєстр об'єктів права інтелектуальної власності метою запровадження якого стало сприяння захисту майнових прав на об'єкти прав інтелектуальної власності під час митного контролю та митного оформлення товарів, що містять такі об'єкти, на підставі заяв правовласників і при цьому в ньому міститься інформація, яка використовується з метою запобігання переміщенню через митний кордон України товарів з порушенням прав інтелектуальної власності»[7].

Крім цього, Митний реєстр об'єктів права інтелектуальної власності став вагомим елементом захисту ввезення на митну територію України товарів з порушення прав інтелектуальної власності, так за перше півріччя 2019 року було прийнято 876 рішень про призупинення митного оформлення товарів на підставі даних Митного реєстру об'єктів права інтелектуальної власності. Але, при цьому, слід зауважити, що спостерігається низька ефективність роботи посадових осіб митниці щодо виявлення можливих порушень, так протягом 2018 року митним органом було призупинено всього 5 процедур митного оформлення товарів.

Слід зауважити, що Митний реєстр об'єктів інтелектуальної власності систематично поповнюється, про що свідчить наступна кількісна динаміка. Якщо у 2017 році в порівнянні з 2016 роком кількість об'єктів інтелектуальної власності збільшилася на 291 об'єкт, то у 2018 року до митного реєстру об'єктів інтелектуальної власності додалося 355 об'єктів. Загальна кількість об'єктів інтелектуальної власності в митному реєстрі у 2018 році становила 3779 одиниць, які належали як закордонним, так і українським компаніям, але більшість включених об'єктів, приблизно 60%, належало іноземним правовласникам. Станом на 1 серпня 2019 року у митний реєстр об'єктів права інтелектуальної власності за заявами правовласників було внесено 4096 об'єктів (з них 129 – внесено з початку року із загальної кількості діючих об'єктів – 1368 діючих).

Про криміногенну ситуацію у сфері порушення прав інтелектуальної власності свідчить наступна статистика. Стосовно об'єктів прав інтелектуальної власності, включених до митного реєстру, згідно з державною статистикою, 7139 заходів щодо призупинення митного оформлення товарів за підозрою у порушенні прав інтелектуальної власності було вжито у 2016 році, 9692 заходів – у 2017 році, 7259 – 2018 року[4].

За період 2016 р. митницями ДФС було запроваджено 17 справ про порушення митних правил за фактами переміщення товарів із порушенням прав інтелектуальної власності. При цьому, вартість предметів правопорушення (кондитерські вироби, автозапчастини, скляні ізолятори, пломби, мобільні телефони, спортивний одяг тощо) склала понад 1,5 млн. грн. (див. рис.1.).

Рис. 1. Вартість продукції, що переміщувалась з порушення прав інтелектуальної власності відносно якої митниця були складені протоколи про порушення митних правил, млн грн

**Примітка. Складено за даними джерела [3]*

На основі даних бачимо, що кількість складених протоколів про порушення митних правил є невеликою у 2018 році – 12 протоколів, 2017 - 14. Таким чином, можна зробити висновок, що затриманими були незначні партії товару, так як вартість продукції була не високою.

Слід зауважити, що митна статистика свідчить, що в даний період митні органи не були активними у частині вжиття інших заходів щодо протидії порушенням прав інтелектуальної власності. Так, кількість випадків призупинення митного оформлення товарів за підозрою у порушенні прав інтелектуальної власності за власною ініціативою митниці (згідно зі статтею 400 МКУ) була невисокою: лише 16 випадків у 2016 році, 77 випадків у 2017 році.

Крім того, проведений нами аналіз показав, що адміністративна санкція за порушення прав інтелектуальної власності митними декларантами (стаття 476 МКУ) вочевидь не так часто застосовується на практиці: лише 17 протоколів про адміністративне правопорушення цього виду було складено у 2016 році, 14 – у 2017 році, 12 – у 2018 році, 11 – у 2019 році .

Тому, з метою результативного виявлення і припинення реалізації товарів, які містять ознаки контрафактних, повинен бути розроблений та запроваджений комплекс організаційно-економічних заходів пост-митного контролю за внутрішнім ринком реалізації товарів які містять права інтелектуальної власності.

На нашу думку, спрощена процедура знищення товарів, які підозрюються у порушенні прав інтелектуальної власності (на відміну від ЄС, де вона була визнана «такою, що довела свою надзвичайну успішність» Європейським Парламентом, а згодом була визнана обов'язковою у випадку наявності згоди або мовчазної згоди власника) в Україні фактично не працює, про що свідчать наступні статистичні дані (хоча схожа процедура і передбачена статтею 401 МКУ): лише 4 випадки її застосування мали місце у 2016 році, 1 випадок – у 2017 році, жодного – 2018 році і тільки 2 випадки – у 2019 році .

Особливої уваги заслуговує детальний аналіз основних видів правопорушень при ввезенні контрафактної продукції на митну територію України: неправильне визначення коду товару за товарною номенклатурою зовнішньоекономічної діяльності (УКТЗЕД); зловживання при визначенні країни походження товарів; маніпуляції при розрахунку об'єкту нарахування митних платежів – митної вартості.

Проведені нами дослідження дали змогу визначити основні потенційно-ризиковані товарні позиції УКТ ЗЕД, за якими можуть бути класифіковані товари, що володіють ознаками контрафактних (див. табл.2).

Таблиця 2

Товарні позиції УКТ ЗЕД, за якими можуть бути класифіковані товари, що володіють ознаками контрафактних

Товарний знак	Товар	Товарна позиція УКТЗЕД
Samsung	Телефон, техніка	8517-8519, 8508-8510,8528
Adidas	Спортивне взуття, одяг, сумки	6402-6405, 4203,6111,6210,6211. 4202
Nike	Спортивне взуття, одяг, сумки	6402-6405, 4203,6111,6210,6211. 4202
Apple	Телефон	8517-8519
MICHAEL KORS	Сумки, одяг	4202, 6402-6405, 6111, 6210,6211

**Примітка. Складено за даними джерела [3]*

На основі запровадження експертних методів дослідження було встановлено основні критерії ризику ввезення контрафактної продукції: характерною для індикатора ризику «країна походження товару» перевищення обсягу імпортних поставок можливості виробництва відповідного продукту країною-експортером; відсутність виробництва вихідних сировинних матеріалів, необхідних для виготовлення готового продукту; відсутність випуску відповідного товару в декларованій країні походження.

Але, домінуючим критерієм потенційного ризику проникнення контрафактної продукції на ринок України є заниження митної вартості товару при його імпорті на митну територію. В першу чергу це пов'язано з намаганням суб'єктів зовнішньоекономічної мінімізувати фіскальні виплати на митному кордоні з метою підвищення прибутковості даного виду підприємницької діяльності.

Проведене нами дослідження показало, що найпоширенішими видами об'єктів права інтелектуальної власності, по яким призупинялося митне оформлення товарів (як на підставі даних

Митного реєстру об'єктів права інтелектуальної власності так і за ініціативою інших державних органів) стали наступні торговельні бренди: «Samsung», «Adidas», «Nike», «Apple», «Canon», «Sony», «Asics», «John Deere», «MICHAEL KORS», «MEIZU». Як і раніше, об'єктами підробок виступають найбільш популярні та сильні бренди товарів, виробництво яких не надто технологічне і витратне, а також не потребує дорогих або дефіцитних інгредієнтів. Слід зауважити, що підробки стосуються як сегменту преміум-класу, так і сегментів масових товарів. Але особливістю є наступна закономірність – якщо продукція преміум-класу на сьогоднішній день більше страждає від імітацій, то масові продукти - від прямих підробок і фальсифікацій.

Проведені нами дослідження товарної структури імпорту, за якими було призупинено митне оформлення у зв'язку з підозрою порушення прав інтелектуальної власності, дозволили систематизувати наступні найбільш типові товарні групи. (див. табл.3)

Таблиця 3

Найпоширеніші види товарів, митне оформлення яких призупинялося у зв'язку з підозрою порушення прав інтелектуальної власності

2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018	2019
телефони, взуття, одяг, запчастини до автомобіля	телефони, взуття, одяг, запчастини до автомобіля, косметика	телефони, взуття, одяг, запчастини до автомобіля, іграшки	телефони, взуття, одяг, запчастини до автомобіля, с/г техніка	телефони, взуття, одяг, іграшки	телефони, взуття, одяг, сумки

**Примітка. Складено за даними джерела [3]*

На нашу думку, до першої групи доцільно віднести одяг та взуття, які стали найбільш поширеним об'єктом порушення прав інтелектуальної власності. Слід зауважити, що імпорт даних товарів, не тільки наносить суттєві збитки для національних суб'єктів господарювання, в першу чергу це стосується підприємств-виробників, але й завдає шкоди споживачам, так як дана продукція за часту є товаром низької якості.

До другої групи відносяться телефони, це пов'язано з тим, що високий попит породжує не завжди легальну пропозицію, і чим вище споживчий інтерес до певної категорії товарів, тим більше на ринку з'являється дешевих аналогів. Зрозуміло, що в основному в даній ситуації втрачають національні споживачі.

Основу третьої групи товарів становлять ігри та іграшки, при цього головним фальсифікатом стають іграшки вироблені з пластика, а найбільшим постачальником підробок є азіатські країни, особливо Китай.

Четверта група, це в першу чергу продукція галузей обробної промисловості, особливо це стосується товарів автомобілебудування. Виробники підробок автомобільних деталей із пластику, листового заліза і тому подібного виявлені в Італії, Іспанії, Бельгії та Данії. При цьому багато хто з них все частіше переправляють свою продукції за межі ЄС через Італію.

Таким чином, проведені нами дослідження показали, що у товарній структурі митного реєстру домінують наступні товари: телефони; запчастини до автомобіля та сільськогосподарської техніки; спортивний одяг та взуття; іграшки; косметика; алкогольні напої. Слід зауважити, що імпорт даних товарів, в першу чергу завдає шкоди національним споживачам, так як дана продукція за часту є товаром низької якості, а далі наносить суттєві збитки національним суб'єктам господарювання.

Проведений нами аналіз перешкод, які стримують ефективну боротьбу митних органів з контрафактною продукцією, показав, що однією з головних є невисока активність значної частини правовласників. З одного боку існує пасивність правовласників не поспішати з наданням відповідей на запити митних органів, які затримали сумнівні товари, а з іншого – митні органи не мають права ініціювати адміністративне переслідування порушників без заяви правовласника.

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що система митного контролю товарів, які містять об'єкти права інтелектуальної власності, на сьогодні є найбільш дієвим інструментом державного захисту прав власників торговельних марок. Суперечності та негативні моменти, які впливають на результативність функціонування системи свідчать про необхідність її вдосконалення та оптимізації.

При цьому, недосконаліть національного законодавства у сфері захисту прав інтелектуальної власності веде до розвитку торгівлі контрафактної імпортної продукції. На наш погляд, виходом з даної ситуації є наступне.

По-перше, це прискорене запровадження позитивного досвіду європейських країн у даній сфері діяльності. На нашу думку, з метою приведення вітчизняного законодавства у сфері захисту прав інтелектуальної власності під час переміщення товарів через митний кордон України у відповідність з вимогами і стандартами ЄС необхідно:

– встановлення чітких, уніфікованих до вимог Європейського Союзу процедурних строків, які застосовуються в рамках механізму призупинення митного оформлення товарів за підозрою у порушенні прав інтелектуальної власності;

– вдосконалення регулювання процедури знищення товарів, митне оформлення яких призупинено за підозрою у порушенні прав інтелектуальної власності, у т.ч. закріплення принципу «мовчазної згоди» на їх знищення у разі відсутності заперечень з боку декларанта або власника товарів, встановлення спрощеної процедури знищення товарів у дрібних відправленнях.

По-друге, це збільшення рівня компетенції митних органів у сфері захисту прав інтелектуальної власності при переміщенні даних товарів через митний кордон України.

Список використаної літератури

1. Митний кодекс України № 4495-VI від 13.03.2012 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4495-17 (дата звернення: 23.05.2020).
2. Запобігання митним правопорушенням: охорона і захист прав інтелектуальної власності на митному кордоні України : [монографія; за заг. ред. Пашка П. В.]. Ірпінь–Хмельницький: ФОП Стрихар А. М., 2017. 323с. (Серія «Податкова та митна справа в Україні»; том 98)
3. Звіт про виконання Плану роботи Державної фіскальної служби України на 2018 рік. *Державна фіскальна служба України*. 2019. С. 96.
4. Звіт про виконання Плану роботи Державної фіскальної служби України на 2017 рік. *Державна фіскальна служба України.* 2018. С. 117
5. Звіт про виконання Плану роботи Київської міської митниці ДФС на 2018 рік. *Київська міська митниця ДФС*. 2019.
6. Медвідь Ю. О. Організація діяльності митних органів ЄС у сфері захисту прав інтелектуальної власності. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки.* 2014. № 5, Т. 1 (216) С.159–164.
7. Митна енциклопедія: У 3-х томах. Бережнюк І.Г., Гребельник О.П., Пашко П.В. та ін. - Наукове видання. Державний науково-дослідний інститут митної справи. Хмельницький. 2014. 592 с.
8. Науково-практичний коментар Митного кодексу України /За заг. ред.. Додіна Є.В. К.: Видавничий дім «Професіонал», 2019. 730 с.
9. Регулювання ринків товарів і послуг на засадах норм і принципів системи ГАТТ/СОТ. К.: УАЗТ, 2000. С. 289-325.
10. Götting H.P. Die Komplexität von Schutzrechten am Beispiel des geistigen Eigentums// Comparativ. Leipziger Universitätsverlag. Leipzig 2006. P. 149-150.
11. International property rights index 2018 URL: https://www.internationalpropertyrightsindex.org/country/ukraine дата звернення: 23.05.2020).

УДК 339:656(045)

КОВАЛЕНКО Ю.О.,
к.е.н., доцент
кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності підприємств
Факультету транспорту, менеджменту і логістики
Національного авіаційного університету
ТЕПЛІНСЬКИЙ Г.В.,
доцент
кафедри менеджменту
зовнішньоекономічної діяльності підприємств
Факультету транспорту, менеджменту і логістики
Національного авіаційного університету
БЕРЕЗЮК М.О.,
студент магістр,
Факультету транспорту, менеджменту і логістики
Національного авіаційного університету

РОЛЬ ТРАНСПОРТУ У ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. *Стаття присвячена дослідженню ролі транспорту у зовнішньоекономічній діяльності підприємства шляхом визначення характеристик основних його складових та проведення аналізу пріоритетів розвитку транспортних послуг на світовому ринку. Обгрунтовано особливості розвитку міжнародної транспортної системи, специфіку та структуру експорту та імпорту транспортних послуг в Україні.*

Ключові слова: *транспорт, транспортування, транспортне забезпечення, зовнішньоекономічна діяльність, зовнішня торгівля*.

Коваленко Ю.А., к.э.н., доцент кафедры менеджмента внешнеэкономической деятельности предприятий Факультета транспорта, менеджмента и логистики Национального авиационного университета
Теплінский Г.В., доцент кафедры менеджмента внешнеэкономической деятельности предприятий Факультета транспорта, менеджмента и логистики Национального авиационного университета
Березюк Н.О., студент магистр, Факультета транспорта, менеджмента и логистики Национального авиационного университета

РОЛЬ ТРАНСПОРТА ВО ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Аннотация. *Статья посвящена исследованию роли транспорта во внешнеэкономической деятельности предприятия путем определения характеристик основных его составляющих и проведения анализа приоритетов развития транспортных услуг на мировом рынке. Обоснованы особенности развития международной транспортной системы, специфика и структура экспорта и импорта транспортных услуг в Украине.*

Ключевые слова: *транспорт, транспортировка, транспортное обеспечение, внешнеэкономическая деятельность, внешняя торговля.*

Kovalenko Yuliya, Ph.D., Associate Professor, Department of Management of foreign economic activity of enterprises Faculty of transport, management and logistics of National Aviation University
Teplinskii Gennadii, Associate Professor, Department of Management of foreign economic activity of enterprises Faculty of transport, management and logistics of National Aviation University
Bereziuk M.O., student of Faculty of transport, management and logistics of National Aviation University

THE ROLE OF TRANSPORT IN FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF THE ENTERPRISE

Abstract. *The article is devoted to the study of the role of transport in foreign economic activity of the enterprise by determining characteristics of its main components and analysis of the properties of development*

of transport services on the world market. The peculiarities of international transport system development, specificity and structure of export and import of transport services in Ukraine are substantiated.

Key words: *transport, transportation, transport maintenance, foreign economic activity, foreign trade.*

Problem statement. An important feature of the current stage of world economic development is the economic interdependence of countries around the world, which is primarily manifested in the openness of the economies of countries and the growing role of external factors for the development of national economies. The world market in the process of development of international economic relations is expanding and deepening, gradually acquiring new features and features. The volume and variety of transport services is increasing. Transport provides virtually all types of international economic relations and is an integral part of foreign trade. Transport operations begin and end the process of implementation of a foreign trade contract. Costs for transportation and related operations are included in the price of the goods or are indirectly reflected in it. Improperly calculated transport component in the contract price of the goods often leads to increased costs for international transportation and inefficiency in the implementation of foreign trade operations as a whole.

Relevance of the research topic consists in the necessity in an intergral and comprehensive research and justification of the tendencies of the world transport system, forms and methods of its organizing, management of the transportation process as a significant factor in the development and functioning of foreign trade.

Analysis of latest research and publications. Questions and problems of the theory and practice of transportation support of foreign economic activity were considered in the works of famous foreign scientists: Kendall L., Linderta P., Aldertonna P., Benson D. Hechtburg A. and others. Theoretical concepts of efficiency of transport processes, activity of transport enterprises and transportation support of foreign economic activity are covered in the works of famous Ukrainian and Russian scientists, such as O. Antselevich, V. Babich, O. Deyneka, V. Gurnak, S. Galuza, V. Galaburda, O. Zerkalov O. Donchenko, L. Novikov, L. Kovalevska, L. Pozdnyakova, O. Pokreshchuk, K. Holopov, P. Bunich, V. Livshits, E. Limonov, M. Primakov, L. Cherkasov-Chebizov and others. However, the scientific achievements in the sphere of FEA transport security and the functioning of transport enterprises do not always reflect the dynamic changes and modern requirements of the market of transport services, and therefore the study of the issues of the organization of transport security, taking into account the principles of forming effective relations between the entities of the transport service system of foreign economic activity of enterprises is relevant.

The research objective is to highlight the role of transport in the foreign economic activity of the enterprise by determining characteristics of its main components and analysis of the properties of development of transport services on the world market

Presentation of the main research material. In the international division of labor, transport plays the role of a regulator of international trade - opportunities, efficiency, quality and development of foreign economic relations depend on the functioning of transport. The external economic activity of the enterprise is closely related to the transportation support, which is one of the important components of the process of organizing the delivery of goods from the place of their production to the place of consumption. In essence, it is identical to the turnover, which is based on the concept of logistics. However, it is advisable to consider transport security as an independent aspect of the turnover system, which has its own specificity.

Transport security is understood as a set of elements that are in close interaction and form a single transport system that integrates operations related to the production and circulation of products. The production of transport is directly the process of moving goods from producer to consumer. That is the essence of transport services. They are the main link between seller and buyer [1, p. 255]. The first feature of transport security in foreign economic relations is that transport products act on the international markets as an object of purchase and sale, and therefore it is exposed to all factors that affect the development of the world economy as a whole. Transport products are sold through international markets for transport services. Another feature of transport service is the particularly acute perception and accounting in the international transport markets of the quality of transport service, which is reflected in the price of transport products. Transportation, like any service, has its own peculiarities.

1. Transport does not produce a new product or goods, but it is thanks to their movement from one place to another that the process of production and circulation is continued, and the final consumption of manufactured goods takes place. The movement of goods, products from the place of production to the place of consumption is the consumption value generated by transport, its transport services [2].

2. The effect of transport services is expressed in such a beneficial effect that it cannot occur, be stored and be in isolation from transport). However, the production of transport services is inseparable from their consumption. Transport services meet the needs at the time of their manifestation, that is, the creation of such services coincides with their consumption.

3. Transport has a special place in international trade. On the one hand, it is a prerequisite for the international distribution of labor and foreign economic relations. On the other hand - the transport industry acts on the world markets as an exporter of its products, partly, transport services.

4. Transport services provided in the sphere of foreign economic activity are exposed to all factors that characterize the development of a market economy. First of all, it is the fluctuation of oil prices, supply and demand for goods and, accordingly, their transportation; exchange rate; the degree of state intervention in foreign economic activity, the state of political and economic relations of different states and many others [3].

Transport plays an important role in the development of foreign economic activity of the enterprise. Its normal functioning ensures the fulfillment of obligations by the parties to the sale, the commercial effect of the foreign trade agreement. Disruption of the transport process often leads to material losses of the exporter and importer, making domestic goods uncompetitive.

Transport security of foreign economic activity is objectively necessary. It is often difficult for a cargo owner to navigate a transport environment that requires professional knowledge of the laws of individual countries, international conventions (agreements), technical and operational characteristics of vehicles, points of overloading and transshipment of cargoes, their working conditions, the market of intermediary services, etc. Therefore, it is advisable, first of all, to establish close contacts with transport companies and organizations that are engaged in international transportation, if it is necessary to send cargo abroad. It is important to choose the mode of transport that you would like to send the goods abroad. Here one must keep in mind; that there are six modes of transport in the world today: maritime, rail, road, annual, air and pipeline. The modes of transport are divided into water (sea, annual), land (railway, road, pipeline) and air. Each of them has its own specificity.

When planning the shipment and the choice of transport, a number of circumstances must be considered. First, the type of cargo. The goods carried are divided into general, mass and especially mode. General includes various artificial cargoes (in or without packaging). In size, they are divided into ordinary, long (more than 3 m) and oversized. By weight - light and heavy (weighing more than 5 tones and one cargo unit). Bulk includes cargoes, which are a certain structural mass which is transported in large quantities without packaging. These include bulk (oil and petroleum products, gases, animal and vegetable fats, alcohols, etc.), bulk (ore. Concentrates, fertilizers, etc.), bulk (grain, sugar, raw, etc.) and forest.

Particularly modes include goods that are stored and transported in compliance with special rules (dangerous goods, perishable, etc.). When choosing means of transportation, it should be borne in mind that in some cases the choice is not available. For example, perishable goods must be carried by air. However, air transportation is not allowed in the transportation of flammable and explosive cargo [4]. The bulk of maritime transport is the transportation of bulk and bulk cargoes (oil and petroleum products, iron ore, coal, grain, etc.). Maritime transport is also widely used for the carriage of general cargo. Second, the time factor. It is known that the fastest way to deliver cargo is air transport. However, it is expensive. Therefore, it is used only when it is necessary to deliver cargo in a minimum period of time (perishable products, flowers, etc.). Third, the cost of transportation. Of course, every buyer would want the cost of transportation to be a small percentage of the cost of the goods. However, there are times when there is no choice and you have to pay a high price for shipping. And when there is a choice, the price will be lower. For example, small and medium-sized consignments of cargo can be delivered by air and overland at about the same prices.

Fourth, security of transportation. It is better to carry fragile and expensive equipment by air. Goods. having a high risk of theft (car parts, office equipment, pharmaceuticals, etc.) are usually delivered by sea, mostly in containers, though it is more expensive. These circumstances are important to consider when choosing a mode of transport. However, the mode of transport depends to a large extent on the fact that the shipper is of interest in the first place. If he is interested in the speed of delivery, he chooses between air and road. If its purpose is minimal costs, a choice is made between water and pipeline transport. In western countries, it is more profitable to use road transport.

It should be noted that in Ukraine the volume of international transport is constantly increasing (fig. 1) [5]:

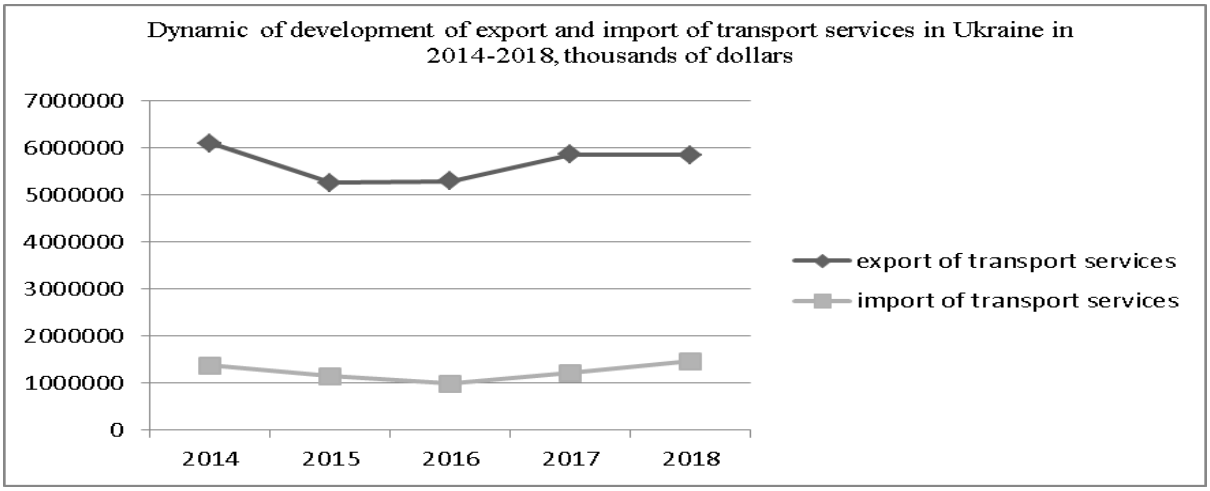

Fig. 1. Dynamic of development of export and import of transport services in Ukraine in 2014-2018, thousands of dollars

The dynamic and structure of export of transport services is shown on the figure 2:

Fig. 2. Structure of export of transport services in Ukraine in 2016-2018 [5]

Pipeline, air and maritime transport dominate the structure of export of transport services. The structure of import of transport services is shown on the figure 3:

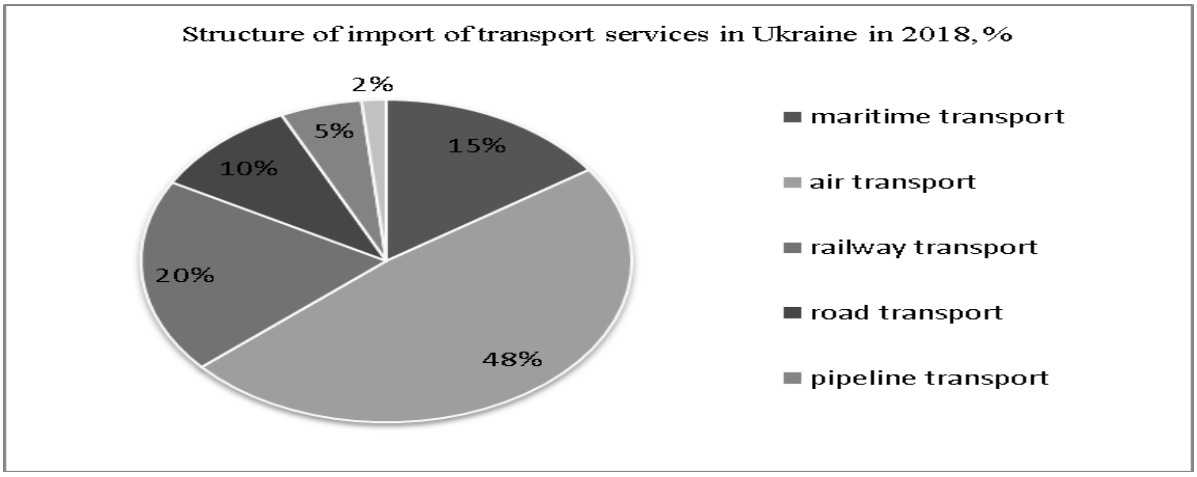

Fig. 3 Structure of import of transport services in Ukraine in 2018, %

However, at present, transport does not yet meet the needs of cargo owners in transportation. This is due to lack of vehicles, poor quality and largely worn out material and technical base, unsatisfactory preparation of goods for transportation, insufficient responsibility of transport organizations for damage to goods in transit, for their preservation. The potential of the transport complex to develop the export of transport services is not fully exploited. Consider the content of individual transport operations in the implementation of foreign economic activity. These operations are determined by the nature of the international traffic and are classified according to a number of features:

- the subject of transport operations (divided into freight and passenger);
- mode of transport (water, air, land and mixed);
- type of goods (with general cargo, bulk, bulk, gaseous);
- periodicity (regular and irregular);
- border crossing procedure (transhipment and non-transhipment);
- transport and technological system (container, ferry, light, roller, etc.);
- type of connection (direct, gradual transportation).

There are three main groups of transport operations: preceding a foreign trade agreement; appearing in the process of its implementation; transactions after the end of the transaction. The first is actions such as foreign trade planning, analysis of the market situation for transport services, tariffs and conditions for the carriage of goods, determining the transport factor in the price of goods, transport and basic terms of delivery in the contract of sale. The second group of operations consists of such actions as preparation of goods for transportation, conclusion of the contract of carriage, registration of relevant transport and consignment documents, cargo insurance and registration of an insurance policy, preparation and registration of the cargo customs declaration taking into account the commodity nomenclature of the FEA, calculations, registration of customs formalities, border, sanitary, veterinary operations, registration of necessary documents, etc. The third group includes operations related to the settlement of disputes between the consignee and the buyer, if any, filing claims, and resolving them in due course. Transport operations can be carried out in different places: at the points of departure, on the way of moving goods, at the points of transshipment, at the border points and at the consignee. They can take place both in the country and abroad.

Conclusion. Thus, the transport of foreign economic activity is a system of technical, technological elements, economic, commercial and legal, organizational factors, methods of managing transport operations in the sphere of production, circulation and consumption of goods moving between countries. Foreign economic activity in general and foreign trade in particular are closely related to transport operations. Transport operations begin and end the process of realization of a foreign trade agreement and thus not only cause the practical implementation of the contract of sale, but also significantly affect the contract price of the goods. Transportation is one of the most profitable services in the world today. Almost every business in the real economy needs reliable, cost-effective transportation. Therefore, this topic should be well researched and have prospects for further development.

Bibliographic list:

1. Дідівський М.І. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства. навч. посіб. Київ : Знання. 2006. 462 с.
2. Дроздова Г. М. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності підприємства. навч. посіб. Київ: ЦНЛ. 2004. 172 с.
3. Зінь Е.А. Основи зовнішньоекономічної діяльності. Київ: Видавництво «Кондор». 2009. 432 с.
4. Foreign economic activity of enterprises / Stankiewicz-Mróz A., Perederii V. V., Ilienko O. V., Kyrylenko O. M., Gurina G. O., et. al. Lodz University of Technology. 2018. 147 p.
5. Транспорт і зв'язок України - 2018. *Статистичний збірник.* К. : Державна служба статистики України. 2019. 154 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/08/zb_tr2018pdf. (дата звернення 20.11.2019)

УДК 338.487:659.1(045)

ЛИСЕНКО Р.В.,
аспірант
Київський університет ринкових відносин

ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

Анотація. *Стаття присвячена дослідженню напрямів розвитку ринку туристичних послуг в Україні. Обгрунтовано сучасні тенденції функціонування світового ринку туристичних послуг, що формується в умовах пандемії, та нові підходи до його подальшої оптимізації в Україні з урахуванням негативних зовнішніх впливів.*

Ключові слова: *ринок туристичних послуг, туризм, туристичний бізнес, світовий ринок туристичних послуг, зовнішні виклики, середовище функціонування ринку туристичних послуг.*

ЛИСЕНКО Р.В.,
аспирант
Киевский университет рыночных отношений

ПРИОРИТЕТЫ РАЗВИТИЯ РЫНКА ТУРИСТИЧЕСКИХ УСЛУГ В УКРАИНЕ В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ COVID-19

Аннотация. *Статья посвящена исследованию направлений развития рынка туристических услуг в Украине. Обоснованы современные тенденции функционирования мирового рынка туристических услуг, который формируется в условиях пандемии, и новые подходы к его дальнейшей оптимизации в Украине с учетом негативных внешних воздействий.*

Ключевые слова: *рынок туристических услуг, туризм, туристический бизнес, мировой рынок туристических услуг, внешние вызовы, среда функционирования рынка туристических услуг.*

LYSENKO ROMAN,
the candidate
Kyiv University of Market Relations

PRIORITIES FOR THE DEVELOPMENT OF TOURISM SERVICES MARKET IN UKRAINE IN THE CONDITIONS OF PANDEMIC COVID-19

Abstract. *The article is devoted to the study of the directions of development of the market of tourism services in Ukraine. The modern tendencies of functioning of the world market of tourism services, which is formed in the conditions of pandemic, and new approaches to its further optimization in Ukraine taking into account negative external influences are grounded.*

Key words: *tourism services market, tourism, tourism business, world market of tourism services, external challenges, environment of functioning of tourism services market.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку світового господарства міжнародна торгівля послугами набуває все більшого значення. В якості одного з провідних напрямів діяльності в сфері послуг, розглядається міжнародний туризм. Ця галузь останнім часом швидко розвивається, приносить значні прибутки та забезпечує робочі місця в багатьох країнах. Міжнародний туризм є активним джерелом надходжень іноземної валюти і здійснює вплив на платіжний баланс країни. Туризм впливає не лише на економіку багатьох країн, а й на їх соціальне та культурне середовище, екологію. Він певною мірою сприяє формуванню позитивного іміджу країни, виконує культурно-освітні функції. Сьогодні в міжнародному туристичному обміні приймають участь практично всі держави світу, як розвинуті, так і країни, що розвиваються. Для багатьох з них туризм став провідною галуззю, що визначає їх міжнародну спеціалізацію. В Україні ринок послуг має суттєве значення для національної економіки, а розвиток туризму в нашій країні особливо актуальний, оскільки саме завдяки туризмові Україна може поліпшити соціально-економічний стан.

На жаль, пандемія, яка охопила весь світ, негативно позначилась, передусім, на розвитку туристичної індустрії. За оцінками експертів туристичний бізнес в Україні вже втратив майже третину (від 300 до 450 млрд дол.) доходів у порівнянні з показниками 2019 року. Втрати імпорту та експорту

туристичних послуг від пандемії COVID-19 оцінюються приблизно в 1,5 млрд дол. Це вимагає обгрунтування нових підходів до подальшого розвитку галузі з урахуванням нових викликів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання формування туристичної індустрії досліджують в своїх працях такі вчені як М. Біржаков, В. Азар, В. Квартальнов, Ф. Котлер, І. Єнжейчик, Я. Альткорн, В. П'ятницькій, В. Цибух та інші. Розвиток ринку туристичних послуг є актуальною проблемою, яка розглядається в працях багатьох науковців, серед яких доцільно виділити Аванесова Ю. А., Фомічева В. І., Квартальнова В. А., Балабанова І. Т., Папіряна Г. А., Гуляєва В. Г., Добровольську А. Б., Мазаракі А. А., Ващенко Н. П., Чудновського А. Д. та ін. Разом з тим, питання подальшого розвитку ринку туристичних послуг в Україні в умовах та після пандемії потребує більш глибоких досліджень.

Мета статті – дослідження напрямів розвитку ринку туристичних послуг в Україні та обгрунтування пріоритетів його підтримки в умовах впливу негативних факторів зовнішнього впливу.

Виклад основного матеріалу. Активна інтеграція України у світовий ринок туристичних послуг є як економічно необхідним, так і об'єктивно закономірним процесом, оскільки, з одного боку, цілеспрямований розвиток міжнародного туризму є одним із чинників розвитку національної економіки, інструментом її інтеграції в систему світогосподарських зв'язків, засобом диверсифікації зовнішньоекономічної діяльності за рахунок динамічного розвитку сфери послуг, а з іншого боку, активізація участі України в міжнародному житті, розширення зовнішньоекономічних відносин, відповідно, обумовлює розвиток міжнародного туристичного обміну, пов'язаного із зростанням кількості міжнародних економічних, соціальних, наукових, культурних контактів.

На сучасному етапі розвитку світового господарства туристична галузь є одним із пріоритетних напрямів розвитку економік країн світу. Не зважаючи на економічні коливання, політичну напругу та інші дестабілізуючі фактори, туризм з кожним роком демонструє тенденції зростання, що відображається у збільшенні кількості туристичних відвідувань. Причини цього слід вбачати, передусім, в інтенсивному збагаченні спектра рекреаційних, лікувальних, культурних потреб сучасної людини, глобалізацією системи соціально-культурних, економічних, політичних і комунікаційних зв'язків. В галузі туризму доцільно виділити наступні групи факторів, аналіз яких дозволяє зробити висновок про ступінь конкурентоспроможності країни в галузі туристичного бізнесу: соціальна та політична ситуація в країні, клімат та географічне розташування, історико-культурні пам'ятки, інфраструктура (транспорт, розміщення), асортимент туристичних послуг, політика розвитку туристичної галузі, вартість відпочинку, трудові ресурси для роботи в галузі [1].

Для підвищення своєї конкурентоспроможності в цій галузі країнам світового співтовариства необхідно дотримуватися наступних принципів: реалізовувати заходи по захисту туристів з урахуванням викликів пандемічної ситуації в світі; підвищення безпеки туристів; гармонізацію страхування туристів і їхнього автотранспорту; інформування про їх соціальні права; поділу відпускних періодів для зняття навантаження на туристичну індустрію в пікові сезони; розвивати регіональний туризму з метою його просування в нерозвинені регіони, які мають туристичний потенціал, що дозволить розвантажити основні туристичні регіони і забезпечити належні правила взаємодії в умовах впливу зовнішніх викликів. За попередніми оцінками, пандемія коронавіруса привела до падіння кількості міжнародних туристів на 22% в першому кварталі 2020 року. Через масштабне закриття кордонів і аеропортів число туристів різко скоротилося на 57%. Попередньо за перші три місяці туристична галузь втратила 80 млрд доларів. Всесвітня туристична організація виділяє три можливих сценарії розвитку ситуації в туристичній сфері:

- у випадку падіння на 58%, заснований на поступовому відкритті міжнародних кордонів і ослабленні обмежень на поїздки на початку липня;
- у випадку падіння на 70%, заснований на поступовому відкритті міжнародних кордонів і ослабленні обмежень на поїздки на початку вересня;
- у випадку падіння на 78%, заснований на поступовому відкритті міжнародних кордонів і ослабленні обмежень на поїздки лише на початку грудня [2].

Очікується, що в 2020 році бронювання турів скоротиться на 70 %. Найбільше криза, викликана пандемією, може вплинути на круїзні компанії, зниження обсягів обслугованих туристів може досягти 90%. У ЄС до відкриття як внутрішніх, так і зовнішніх кордонів підходитимуть в 2020 році дуже обережно. Натомість суб'єкти туристичного бізнесу змушені розглядати незвичні підходи до організації туристичної активності. Йдеться, наприклад, про встановлення ширм з органічного скла, заповнення готелів не більше, ніж на половину, розміщення столиків в ресторанах щонайменше у двох метрах один від одного тощо.

В цілому ефективний розвиток міжнародної діяльності безпосередньо залежить від надання організаційно-методичної та фінансово-економічної підтримки туризму з боку держави. Туризм є високоприбутковим сектором економіки та важливим чинником підвищення міжнародного авторитету. Необхідно, щоб визнання туризму як індустрії супроводжувалося виділенням відповідних ресурсів з боку держави. Досвід європейських країн доводить, що без державних інвестицій розвиток туризму неможливий. Цілеспрямована та системна діяльність щодо розвитку міжнародних туристичних зв'язків є ефективним механізмом створення сприятливого для розвитку туризму середовища, ефективного використання туристичних ресурсів, розбудови транскордонної інфраструктурної мережі, розвитку національних економік та культур держав світу. Бюджетні заходи містять державне фінансування з бюджету, спеціально складеного для туризму, і, зазвичай, мають наступні форми: позики за дуже низькими відсотковими ставками, призначені для інвестування проектів великих туристичних інфраструктур; субсидії, призначені для заохочення пріоритетних напрямків розвитку.

В Україні поступово впроваджується змішана (європейська) модель управління міжнародною туристичною діяльністю. Одним із важливих чинників зміцнення міжнародного туристичного потенціалу України виступає договірно-правова база. Тому значної уваги потребує уточнення і вдосконалення національної законодавчої бази, що регулює сферу туризму, встановлення договірних відносин з країнами, які є перспективними для України туристичними ринками, вивчення та впровадження практики створення нормативного обґрунтування туризму, організаційних засад функціонування високорентабельної туристичної індустрії країн розвинутого туризму, прогресивного досвіду державного регулювання та стимулювання галузі. Правове забезпечення туристичної діяльності на міжнародному рівні здійснюється в Україні в межах відповідних організацій, які регулюють взаємовідносини на світовому ринку туристичних послуг. Серед них вирішальна роль належить Світовій організації торгівлі та Всесвітній туристичній організації [3, 4]. Суттєвою метою розвитку туристичного співробітництва України ними слід вважати створення додаткових можливостей використання туристично-рекреаційного потенціалу, створення конкурентоспроможного туристичного продукту країн-учасниць, його просування на міжнародному ринку, збільшення туристичних потоків, підвищення економічної ефективності туризму як передумови соціально-економічного розвитку світу.

В цілому, найбільш перспективними напрямами подальшої співпраці України з зазначеними організаціями є наступні:

1. Створення спільного туристичного простору і єдиного туристичного законодавства, яке буде регулювати діяльність в сфері туризму країн-учасниць. Необхідно відмітити, що це буде сприяти, по-перше, підвищенню іміджу України як туристичне розвиненої держави, по-друге, спрощенню митних формальностей, яке дозволить збільшити не лише виїзні, а й в'їзні потоки туристів. По-третє, створення такого простору значно полегшить обмін інформацією, яка безпосередньо стосується сфери туристичного бізнесу, а також дозволить формувати цікаві маршрути по країнам-учасницям. Єдина нормативна база дозволить не лише уникнути суперечливих ситуацій в процесі спільної діяльності, а й значно полегшить функціонування суб'єктів туристичної індустрії.

2. Проведення міжнародних конференцій на макро- та мікро-рівні по обміну досвідом роботи в сфері туристичного бізнесу. В цьому аспекті слід звернути увагу на організацію семінарів та зустрічей підприємців різних країн, які працюють в туристичній галузі. Це дозволить не лише обговорювати найбільш актуальні проблеми розвитку цієї економічної сфери, а й формулювати спільні пропозиції щодо змін у нормативно-правовій базі, які б найбільш повно відповідали ринковій ситуації. Основним завданням конференцій на рівні держав повинно стати обговорення та подальше впровадження ефективних моделей розвитку світової туристичної галузі, розробка спільних стратегій розвитку туристичної індустрії. Для України участь в таких конференціях дозволить не лише перейняти досвід розвинених з точки зору туристичного бізнесу держав, а й заявити про себе як про гідного конкурента на світовому туристичному ринку [5].

3. Створення спільної бази туристичних пропозицій. Для України це буде означати, по-перше, підвищення обізнаності потенційних туристів щодо унікальних екскурсійних програм та програм відпочинку на території нашої держави, по-друге, розширення можливостей відпочинку вітчизняних туристів за кордоном.

4. Участь України в міжнародних туристичних виставках та ярмарках, розробка інформаційно-рекламних програм та турів, покликаних пропагувати туристичний продукт України за кордоном.

На національному рівні регулювання функціонування туристичної галузі важлива роль належить наступним нормативно-правовим документам: Закон України “Про туризм”, “Про основні напрями розвитку туризму в Україні до 2020 року”; “Про заходи щодо забезпечення реалізації державної політики у галузі туризму”, постанова Кабінету Міністрів України “Про заходи подальшого розвитку туризму”. Правову основу функціонування діяльності туристичної галузі країни закладено Законом України "Про туризм"[6]. Він є основоположним законодавчим актом, що визначає загальні правові, організаційні, виховні та соціально-економічні засади реалізації державної політики в галузі туризму, всебічно регламентує туристичну діяльність в Україні, створює умови для стимулювання ділової активності суб'єктів туристичного підприємництва, забезпечує оптимальний рівень державного регулювання процесу розвитку вітчизняного туризму. Саме цей законодавчий акт став правовим підґрунтям для розробки цілого комплексу галузевих нормативно-інструктивних документів, що регламентують конкретні аспекти туристичної діяльності. Згідно із Законом України "Про туризм" до основних напрямів державної політики в цій сфері варто віднести:

– становлення туризму як високорентабельної галузі економіки України,

– створення ефективної системи туристичної діяльності для забезпечення потреб внутрішнього та іноземного туризму;

– створення та вдосконалення нормативно-правової бази в галузі туризму відповідно до чинного законодавства України, міжнародних норм і правил;

– створення економічних умов, які стимулюють розвиток туризму; заохочення національних та іноземних інвестицій в розвиток туристичної індустрії;

– встановлення порядку стандартизації, сертифікації та ліцензування в галузі туризму;

– розвиток співробітництва із зарубіжними країнами та міжнародними організаціями, участь у міжнародних програмах розвитку туризму, розробка та укладання міжнародних двосторонніх і багатосторонніх договорів у галузі туризму та визначення механізму їх реалізації [6].

Враховуючи досвід провідних туристичних країн світу, можна зробити висновок, що для України на даному етапі розвитку необхідно вдосконалювати нормативно-правову базу регулювання міжнародної туристичної діяльності в напрямку створення дієвих механізмів державної фінансової, інфраструктурної, кадрової, адміністративної та інформаційної підтримки, забезпечення безпечного розвитку міжнародного туризму в усіх напрямах – економічному, соціокультурному, екологічному. Необхідно впровадити чіткі механізми державного фінансування туристичної галузі на регулярній основі, створити ефективну систему державного гарантування інвестицій у розбудову туристичної інфраструктури, страхування комерційних ризиків у міжнародному туризмі, заохочення довготермінових капіталовкладень. Динаміка зовнішньої торгівлі туристичними послугами у 2000-2019 рр. представлена на рис 1:

Рис. 1. Динаміка зовнішньої торгівлі послугами в Україні, пов’язаними з подорожами у 2000-2019 рр., тис. дол.

Таким чином, Україна має всі об’єктивні передумови, щоб стати однією з найбільш конкурентоспроможних туристичних країн світу, однак аналіз сучасного стану функціонування вітчизняної туристично-рекреаційної галузі свідчить про те, що її розвиток стримується через невирішеність низки проблем, серед яких необхідність подолання територіальної нерівномірності та раціонального використання санаторно-курортної інфраструктури, впровадження світових стандартів, залучення інвестицій, невідповідність міжнародним стандартам якості надання туристичних послуг, недостатність якісного та кількісного обсягу інформації про туристичний потенціал України на світовому ринку.

В 2020 році галузь зазнала значних збитків через світову пандемію. Тому першочерговими заходами підтримки галузі мають стати наступні: проведення за рахунок держави навчання персоналу в галузі туризму з санітарних вимог та протидії пандемії; введення податкових пільг для туристичних підприємств з метою їх підтримки в період пандемії; затвердження на загальнонаціональному рівні переліку рекомендацій та інструкцій із санітарних заходів та застосування антивірусних засобів для галузі туризму, зокрема для закладів розміщення, громадського харчування, транспорту та інфраструктури, громадських і торгівельних закладів тощо; розробка технологічних карт поведінки туристів і працівників туристичної сфери в кризових ситуаціях.

До головних стратегічних напрямків подальшого розвитку туристичної галузі в Україні на макрорівні можна віднести, по-перше, забезпечення загальнодержавної і регіональної підтримки туризму, залучення до його розвитку як державних, так і підприємств інших форм власності, а також окремих громадян; розвиток інформаційно-рекламної і маркетингової діяльності; підготовка, перепідготовка і підвищення кваліфікації кадрів туристичної індустрії. Крім того потрібно розвивати матеріально-технічну базу індустрії туризму і сфери послуг та забезпечувати пріоритетність вітчизняного внутрішнього та іноземного туризму на основі використання туристичних ресурсів, здобутків національної історії і культури українського народу. Крім того, прийняття і реалізація законів про спеціальні економічні зони у пріоритетних регіонах України дасть змогу активізувати підприємницьку діяльність, здійснити перспективні інвестиційні проекти, створити додаткові робочі місця, стимулювати розвиток готельно-туристичного бізнесу на регіональному рівні, а також сервісну інфраструктуру баз відпочинку й оздоровлення, використовуючи сприятливі кліматичні і природні переваги зони.

По-друге, важливим напрямком розвитку туризму є створення розвинутої матеріально-технічної бази туристичної індустрії. Для прискорення її розвитку необхідно: забезпечити модернізацію і реконструкцію існуючих об'єктів туризму, а також будівництва нових за сучасними проектами; практикувати проведення цільових інвестиційних конкурсів на право реконструкції і будівництва нових об'єктів із залученням до їхньої організації підприємств туристичної індустрії вітчизняних і іноземних інвесторів, місцевих органів виконавчої влади; використовувати можливості фінансування розвитку індустрії туризму за рахунок коштів приватних вітчизняних і іноземних інвесторів, фондів, добровільних об'єднань підприємств, по лінії міжнародної технічної допомоги, Європейського Банку Реконструкції і Розвитку, інших міжнародних фінансових організацій.

По-третє, стратегічними цілями інвестиційної політики в туризмі, зокрема у готельному господарстві в Україні, мають бути формування сприятливого інвестиційного клімату, стимулювання припливу капітальних вкладень у реконструкцію і будівництво сучасних трьох-, чотири- та п’ятизіркових готелів відповідно до міжнародних вимог і стандартів, а також готелів “хостелів” для молодіжного туризму; інвестиційне забезпечення структурної перебудови готельного господарства за типізацією підприємств, їх категорійністю, місцем розміщення (у міській, сільській місцевості); мобілізація всіх джерел інвестиційних ресурсів та їх ефективне використання, створення умов для нарощування внутрішніх інвестиційних ресурсів; забезпечення розвитку промислової індустрії з випуску сувенірних виробів, рекламних проспектів, каталогів, путівників, туристичних атласів і мап, планів міст, календарів, плакатів та іншої рекламної продукції.

Висновок. В цілому подальший розвиток ринку туристичних послуг є не тільки джерелом прибутковості, а й виконує ряд важливих соціально-культурних функцій. Історія розвитку туристичної галузі демонструє її високий потенціал до швидкого відновлення, тому доцільно очікувати подальших позитивних змін. Ймовірно, знадобиться використання нових підходів та методів роботи, взаємозв’язків, щоб забезпечити ефективність подальшого розвитку у зміненому світі.

Список використаних джерел

1. Румянцев А.П., Коваленко Ю.О. Світовий ринок послуг. Навч. посібник. – К.: ЦНЛ, 2007. – 489 с.
2. International tourist numbers could fall 60-80% in 2020. Available at: https://www.unwto.org/news/covid-19-international-tourist-numbers-could-fall-60-80-in-2020 (дата звернення: 3.06.2020).
3. UNWTO Tourism Highlights, 2017 Edition URL: http://www.unwto.org/pub.
4. Tourism and Sustainable Development Goals: Journey to 2030. Highlights. - World Tourism Organization. – 2017. – Available at: http://www.unwto.org/pub (дата звернення: 3.06.2020).
5. Міжнародний туризм: світові тенденції та українські реалії. URL: http://sd.net.ua/2012/05/24 (дата звернення: 3.06.2020).
6. Про туризм : Закон України. - №324/95-ВР від 15.09.1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 3.06.2020).

УДК 338.47:656(045)

ОКСЕНЮК М.М.,
аспірант
Київського університету ринкових відносин

ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНИХ СИСТЕМ ВОДНОГО ТРАНСПОРТУ УКРАЇНИ

Анотація. *Стаття присвячена дослідженню напрямів формування і розвитку транспортно-логістичних систем водного транспорту України. Обгрунтовано роль транспорту в сучасній системі логістичної взаємодії, специфіку формування транспортно-логістичних систем, визначено тенденції розвитку транспортно-логістичних систем водного транспорту України*

Ключові слова: *транспорт, логістика, транспортна логістика, транспортно-логістичні системи, водний транспорт, транспортно-логістичні системи водного транспорту*

Оксенюк М.Н., аспирант Киевского университета рыночных отношений

ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ ТРАНСПОРТНО-ЛОГИСТИЧЕСКИХ СИСТЕМ ВОДНОГО ТРАНСПОРТА УКРАИНЫ

Аннотация. *Статья посвящена исследованию направлений формирования и развития транспортно-логистических систем водного транспорта Украины. Обоснована роль транспорта в современной системе логистического взаимодействия, специфика формирования транспортно-логистических систем, определены тенденции развития транспортно-логистических систем водного транспорта Украины*

Ключевые слова: *транспорт, логистика, транспортная логистика, транспортно-логистические системы, водный транспорт, транспортно-логистические системы водного транспорта*

Okseniyk Margarita, the candidate of Kyiv University of Market Relations

FORMATION AND DEVELOPMENT OF TRANSPORT AND LOGISTICS SYSTEMS OF WATER TRANSPORT OF UKRAINE

Abstract. *The article is devoted to the study of the directions of formation and development of transport and logistics systems of water transport of Ukraine. The role of transport in the modern system of logistic interaction, specifics of formation of transport and logistic systems are researched, tendencies of development of transport and logistic systems of water transport of Ukraine are defined.*

Keywords*: transport, logistics, transport logistics, transport and logistics systems, water transport, transport and logistics systems of water transport.*

Постановка проблеми. Інтенсивний розвиток зовнішньоекономічної взаємодії в сучасному форматі реалізації співпраці між країнами світу, регіонами, в межах кожного з них стає неможливим без належного забезпечення нормального перебігу всіх запланованих процесів. В цьому зв'язку особлива роль відведена транспорту, який виконує інфраструктурну роль в світовому господарстві в цілому та в економічному розвитку окремих країн, слугує матеріально-економічною базою міжнародного співробітництва. Разом з тим, першочергове значення транспорту в господарстві країни визначається тим, що завдяки йому структурується простір, що, в свою чергу, вимагає побудови ефективних ланцюгів забезпечення ефективної взаємодії між структурними одиницями. Це зумовлює необхідність використання логістичних прийомів з метою організації раціональної активності.

В Україні транспортно-логістичні системи наразі мають суттєве значення для розвитку різноспрямованих процесів економічного, виробничого, інфраструктурного характеру. Необхідність дослідження пріоритетів їх розвитку саме у водному транспорті зумовлена превалюванням цієї галузі у забезпеченні раціонального функціонування національного господарства та підтриманні й розширенні зовнішньоекономічної взаємодії. Це передбачає аналіз специфіки формування

транспортно-логістичних систем, ролі транспортної логістики в системі логістичної взаємодії, тенденцій розвитку транспортно-логістичних систем водного транспорту країни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання розвитку транспортної логістики, формування транспортно-логістичних систем досліджують в своїх працях такі вчені як А.В. Булах, А.М. Гаджинський, В.Л.Дикань, Л.Г.Зайончик, А.Г. Кальченко, Т.В. Косарева, Є.В. Крикавський, Я.Ю. Лозовий, Л.Б. Миротіна, О.А. Новиков, М.А. Окландер, М.О.Устенко, Л. В. Фролова та інші. Разом з тим, питання подальшого розвитку транспортно-логістичних систем водного транспорту України потребує більш глибоких досліджень.

Мета статті – дослідження сучасних тенденцій розвитку транспортно-логістичних систем водного транспорту України, обгрунтування пріоритетних його компонентів, які потребують особливої підтримки для забезпечення ефективної роботи системи в цілому.

Виклад основного матеріалу. Бурхливий розвиток світової економіки в 20 столітті, активізація інтеграційних процесів, політичні фактори сприяли вагомому прогресу на транспорті, швидкому збільшенню вантажопотоків. При цьому транспорт набув значення важливого фактору в економіці та геополітиці. Перші два десятиліття 21 ст. перетворили транспорт на один з ключових елементів нормального функціонування господарства країн світу. Саме тому забезпечення раціональності й системності його роботи стало необхідною умовою реалізації національного економічного потенціалу. Йдеться, про використання логістичних підходів у транспортному господарстві і реалізацію переваг транспортної логістики. Поняття “логістика” в перекладі з грецької означає мистецтво обмірковувати, підраховувати. Вперше цей термін почали використовувати в Римській імперії, де існували спеціальні службовці – логісти або логістики, які займалися розподілом продуктів харчування. В Візантії логістика набула розповсюдження як військова наука. В ті часи завданням логістики було оснащення армії всім необхідним, аналіз кожного військового походу, сил суперників, планування руху та розподілу військових сил [1]. За часів Другої Світової війни почали вивчатися особливості операцій, пов’язаних з управлінням матеріальними потоками. Сьогодні основним завданням логістики є мінімізація витрат на ці операції.

Існує досить багато підходів до формулювання класифікації видів логістики. З точки зору широти охоплення, виділяють наступні елементи: бізнес-логістика - частина управління ланцюгом поставок, яка планує, впроваджує та контролює ефективний, ефективний прямий та зворотний потік і зберігання товарів, послуг та пов'язаних з ними; військова логістика - все необхідне для підтримки оперативних можливостей військових сил та їх обладнання для забезпечення готовності, надійності та ефективності; логістика подій - управління всіма процесами та ресурсами, залученими до функціонування організації, планування та розподілу ресурсів, необхідних для забезпечення настання певної події та ефективної її реалізації; службова логістика - придбання, планування та управління об'єктами, персоналом та матеріалами.

З точки зору специфіки спрямування слід виокремити наступні її складові: постачально-збутова – регулювання забезпечення виробництва сировиною та матеріалами, контроль за доставкою готової продукції; виробнича – досягнення найбільшого ступеня взаємодії підрозділів підприємства з мінімальними затратами сировини та робочої сили; транспортна – організація та здійснення процесу доставки товару з мінімальними затратами, максимальною цілісністю у чітко визначений термін; інформаційна – оцінка діяльності підприємства.

До складових, які формують систему транспортно-логістичного обслуговування варто віднести наступні:

– діяльність, пов’язана з виконанням замовлень, що передбачає, в тому числі, використання різних видів транспорту;
– транспортування вантажів;
– складування та зберігання вантажів;
– розташування підприємства та складських приміщень, що суттєво впливає на ефективність та час реалізації певної операції;
– діяльність, спрямована на раціональне розміщення товарів на складі;
– діяльність пов’язана з пакуванням вантажів, вимоги до якого різняться в залежності від виду транспорту та особливостей вантажу. Тут слід зауважити, що водний транспорт та залізниця вимагають значних витрат на пакування для забезпечення безпечної доставки.
– прогнозування попиту та контроль запасів - точне та надійне прогнозування є важливим для ефективних цілей контролю запасів;

– рівень обслуговування клієнтів - логістика відіграє надзвичайно важливу роль у забезпеченні того, щоб клієнти отримували потрібні продукти в потрібному місці в потрібний час. Транспортування, складування, прогнозування, контроль запасів та планування виробництва мають безпосередній вплив на задоволення клієнтів [2].

Безумовно, транспортування та складування виявляються найважливішими елементами логістичної системи. В цілому транспортування як частина логістичної системи передбачає характеристику кожного виду транспорту та його здатності здійснити перевезення; забезпечення цілісності вантажу; оформлення транспортної документації; розклад руху та розрахунок витрат на перевезення [3]. Транспортна система за своєю сутністю є ланцюгом, який з'єднує споживачів, постачальників сировини, компанії-виробники, склади та учасників каналу, які є фіксованими точками в логістичному ланцюзі поставок. Сьогодні підприємства змушені балансувати потребу в швидкості з потенційними витратами, властивими виду транспорту. Йдеться, передусім, про вартість перевезення, вимоги до пакування, ваги, розмірів вантажу, обладнання для завантаження та розвантаження, можливі пошкодження під час транзиту та будь-які спеціальні послуги, які можуть знадобитися. Якщо необхідна швидка доставка, вантажовідправник скористається послугами авіаперевізників, але при цьому заплатить преміальну ціну за швидке обслуговування. Якщо час не є особливо важливим елементом, доцільно обрати автомобільний або водний транспорт. Останній є найменш дорогими і застосовується, часто для таких товарів як зерно, вугілля, руда тощо. Суттєве значення має також те, що інтеграція та процеси розвитку інформації значно впливають на розвиток транспортно-логістичних систем. Наслідком цього є суттєві зміни в роботі транспорту завдяки інтенсифікації електронної торгівлі, що вимагає адаптацію логістичних систем в цій сфері до змінюваних умов [4].

При формуванні транспортно-логістичної системи наступні фактори матимуть пріоритетне значення : вид транспорту: водний (морський і річковий); наземний (залізничний і автомобільний); повітряний (авіаційний); трубопровідний; змішаний; предмет транспортної операції (вантаж, пасажир, багаж); транспортна характеристика товару: сухі (навалювальні (вугілля, руда), насипні (зерно, цемент, фосфати), генеральні (штучні), наливні (нафта і продукти її переробки, рослинні олії, вино та ін.); періодичність перевезення (регулярні і нерегулярні); порядок проходження кордону (перевантажувальні і безвантажні); вид транспортно-технологічної системи (контейнерна, поромна, ліхтерна та ін.); вид сполучення (пряме, непряме та ін.); кількість учасників каналу тощо.

Специфіка розвитку транспортно-логістичних систем залежить значною мірою від виду транспорту та специфіки його розвитку в країні. В Україні на перевезення водним транспортом припадає близько 0,4 % транспортувань (див. рис. 1):

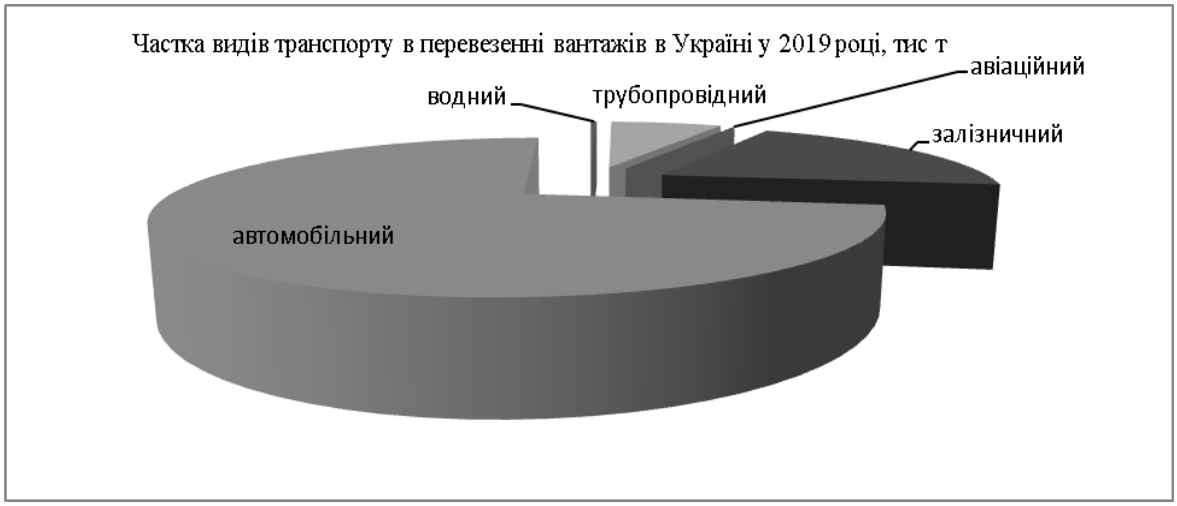

Рис. 1. Частка видів транспорту в перевезенні вантажів в Україні у 2019 році, тис. т.
Складено автором на матеріалах [5]

Не зважаючи на низьку частку у загальному обсязі водний транспорт є важливою складовою інфраструктурно-економічного розвитку України. Морський транспортний комплекс України є багатофункціональною структурою, що задовольняє потреби національної економіки у транспортному забезпеченні. Морські порти є складовою частиною транспортної і виробничої інфраструктури держави з огляду на їх розташування на напрямках міжнародних транспортних коридорів. Основними

перевагами морської портової галузі України є: високий експортний потенціал вантажів чорних металів, вугілля, залізорудного концентрату та зернових; наявність потужностей з обробки вантажів; вигідне розташування морських портів для забезпечення транзитних вантажопотоків; наявність нормативно-правової бази щодо можливості залучення приватних інвестицій для розвитку портової галузі [6]. На сьогодні портова система України налічує 18 морських портів, 13 з яких знаходяться на континентальній території України, і 5 портів – на тимчасово окупованій території АР Крим. Загальна потужність континентальних портів та терміналів становить 313,3 млн. т. [6].

Слід зауважити, що в Україні наразі спостерігається зростання попиту на перевезення внутрішнім водним транспортом. Вантажовласники в умовах економічної нестабільності, зростання цін на пальне, намагаються скоротити транспортні витрати та покращити логістику перевезень, зокрема, за рахунок використання річкового транспорту. Внутрішній водний транспорт вже в найближчій перспективі може відновити втрачені позиції і скласти серйозну конкуренцію залізничному та автомобільному транспорту. Обсяги транспортування вантажів морським і річковим транспортом України представлено на рисунку 2:

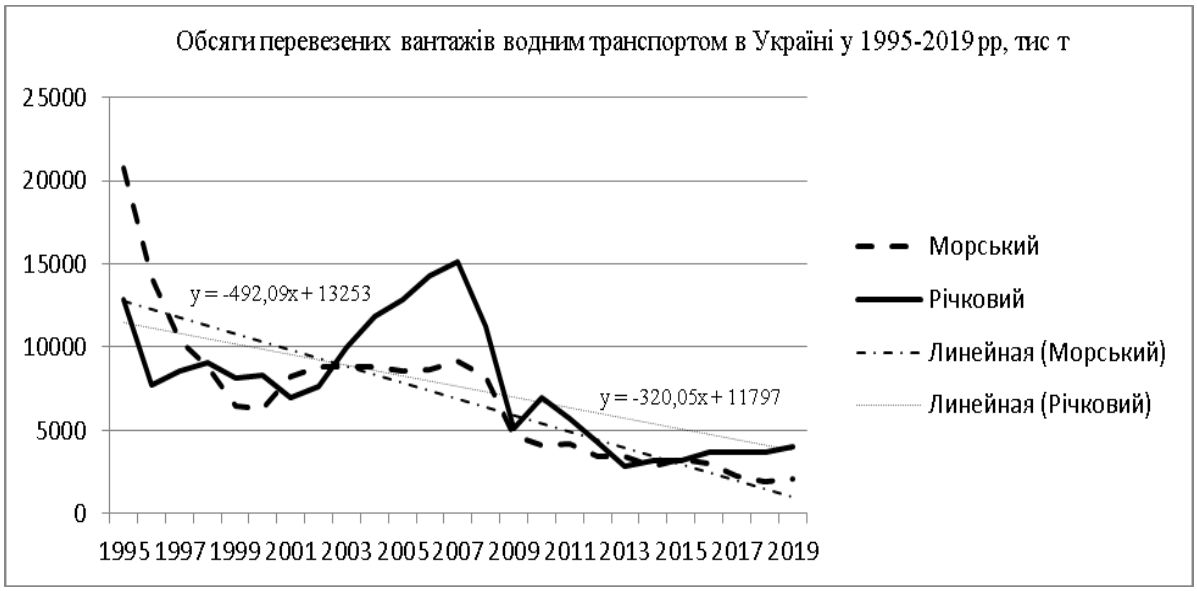

Рис. 2 Обсяги перевезених вантажів водним транспортом в Україні у 1995-2019 рр, тис. т.
Складено автором на матеріалах [5]

Представлена на рис. 1 тенденція є позитивною для річкового транспорту не зважаючи на те, що експлуатаційна довжина річкових судноплавних шляхів загального користування у 1988-2016 рр мала тенденцію до поступового скорочення (див. рис. 3):

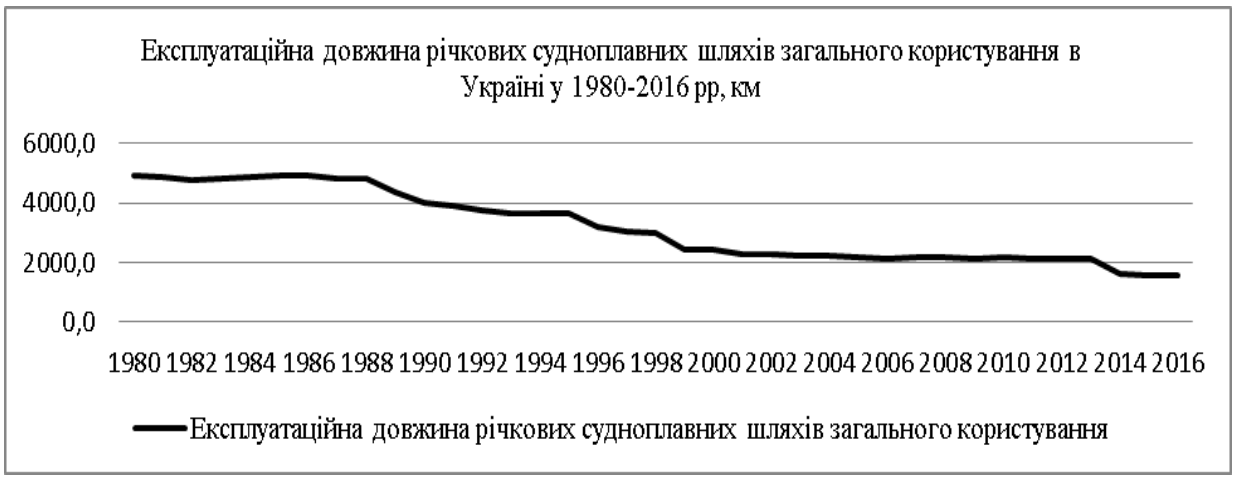

Рис. 3 Експлуатаційна довжина річкових судноплавних шляхів загального користування в Україні у 1980-2016 рр, км
Складено автором на матеріалах [5]

Слід також зауважити, що сучасний річковий транспорт є найбільш екологічним, що значно підвищує його конкурентоспроможність з огляду на тенденцію до екологізації світового господарства та впровадження відповідних стандартів.

Серед проблем, які заважають ефективному розвитку транспортно-логістичних систем водного транспорту слід виділити, передусім, наявність застарілої та недостатньо розвиненої публічної інфраструктури (шлюзів, навігації), яка не забезпечує ефективну логістику, в тому числі повноцінну участь в мультимодальних перевезеннях; відсутність достатньої приватної інфраструктури, зокрема, мультимодальних логістичних центрів; старіння вантажного та технічного флоту; необхідність розробки комплексу цілісного, системного державного управління галуззю; неконкурентні умови роботи у порівнянні з іншими видами транспорту та ін. Суттєвий вплив на розвиток транспортно-логістичних систем здійснює ситуація із пандемією COVID-19. В наслідок цього обсяги вантажних перевезень значно знизились в першій половині 2020 року (див. табл.1):

Таблиця 1

Динаміка зниження обсягів вантажоперевезень та пасажироперевезень у січні-квітні 2020 року до аналогічного періоду попереднього року, %

	Вантажообіг, % зниження у січні-квітні 2020 року в порівнянні з аналогічним періодом 2019 року	**Пасажирообіг, % зниження у січні-квітні 2020 року в порівнянні з аналогічним періодом 2019 року**
залізничний	8,1	49,2
автомобільний	9,5	34,5
водний	6,9	90,8
трубопровідний	41,4	-
авіаційний	15,6	40,7

Складено автором на матеріалах [5]

Така ситуація вимагає в тому числі розробки нових підходів до розвитку транспортно-логістичних систем, орієнтованих на сучасну ситуацію і здатних протистояти негативним зовнішнім викликам. Зокрема, вони мають бути пов'язані з використанням інформаційно-інноваційних можливостей сучасного світу.

Зауважимо, що у Національній транспортній стратегії України на період до 2030 року водному транспорту відведена важлива роль. Йдеться, насамперед, про створення Морського «єдиного вікна» в усіх українських портах (інформаційної системи, що дасть можливість впорядковано збирати і аналізувати дані про судна); оптимізацію тарифів на перевезення; створення сприятливих логістичних умов; збільшення обсягів перевезень вантажів Дніпром та іншими річками до 50 млн. тон на рік; збільшення частки вантажів, які обслуговують українські порти, у чорноморському басейні до 30% [7]. Це стане можливим за рахунок реалізації наступних напрямів. По-перше, створення конкурентоспроможної та ефективної транспортної системи, що передбачає заходи з підсилення інституційної спроможності органів виконавчої влади в транспортній галузі; із забезпечення розвитку транспортної інфраструктури відповідно до стандартів ЄС, зменшення транспортних витрат та збільшення ефективності транспорту; підвищення ефективності внутрішніх логістичних операцій вантажного транспорту вдосконалення відповідної інфраструктури, а також її поєднання з міжнародною та Транс'європейською транспортною мережею (TEN-T); забезпечення комплексного вирішення питань, зокрема підготовка та реалізація відповідної концепції або виконання програми розвитку мультимодальних перевезень та логістичних технологій тощо. По-друге, інноваційний розвиток транспортної галузі та глобальні інвестиційні проекти, зокрема у галузі водного транспорту. По-третє, створення безпечного для суспільства, екологічно чистого та енергоефективного транспорту. По-четверте, забезпечення безперешкодної мобільності та міжрегіональної інтеграції [6]. По-п'яте, застосування сучасних методів організації логістичної діяльності в галузі водного транспорту.

Висновок. Транспортно-логістичні системи виконують роль суттєвого фактору сприяння оптимального розвитку національного господарства та його інфраструктури у широкому розумінні. Для водного транспорту застосування сучасних транспортно-логістичних проектів є необхідною умовою подальшого функціонування в умовах постійно змінюваного зовнішнього середовища. В

Україні ця галузь має потужний потенціал і саме ефективна транспортна логістика є раціональним підгрунтям для його реалізації.

Список використаних джерел

1. Румянцев А.П., Коваленко Ю.О. Світовий ринок послуг. Навч. посібник. – К.: ЦНЛ, 2007. – 489 с.
2. Roso V., J. Woxenius and K. Lumsden. 2009. The Dry Port Concept: Connecting Container Seaports with the Hinterland. Journal of Transport Geography. 17 (5). 338 – 345.
3. Декалюк О. В., Коронівський П. О., Левицька І. В. Використання транспортних засобів в логістичній систем та її основні проблеми. Вісник Хмельницького національного університету. №1.2011. 186-189.
4. Кальченко, А. Г. Логістика : підруч. К.: КНЕУ, 2003. 284 с.
5. Обсяг перевезених вантажів за видами транспорту. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/tr/tr_rik/tr_rik_u/kp_pas_vt_u.htm (дата звернення: 23.05.2020).
6. Міністерство інфраструктури України. URL: https://mtu.gov.ua/content/informaciya-pro-vodniy-transport-ukraini.html (дата звернення: 23.11.2019).
7. Національна транспортна стратегія України на період до 2030 року. URL: https://mtu.gov.ua/content/informaciya-pro-vodniy-transport-ukraini.html (дата звернення: 23.05.2020).

УДК 339.9(045)

КОВБИЧ Т.К.,
аспірант,
кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу
Факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету

РОЛЬ ТЕХНОЛОГІЙ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Анотація. *У статті розглянуті фактори, що впливають на розвиток інформаційного суспільства. Дано визначення поняття інформатизації та комп'ютеризації, виділені їх сильні та слабкі сторони, а також їх вплив на розвиток інформаційного суспільства.*

Ключові слова: *диджиталізація, комп'ютеризація, інформатизація, трансформація, цифрова економіка.*

Ковбич Т. К., аспирант 1 года обучения МЭО, кафедры международных экономических отношений и бизнеса Факультета международных отношений Национального авиационного университета.

РОЛЬ ТЕХНОЛОГИЙ В ИНФОРМАЦИОННОМ ОБЩЕСТВЕ

Аннотация. *В статье выделены и объяснены факторы, влияющие на развитие информационного общества. Дано определение понятия информатизации и компьютеризации, а также выделены их сильные и слабые стороны, и их влияние на развитие информационного общества.*

Ключевые слова: *диджитализация, компьютеризация, информатизация, трансформация, цифровая экономика.*

Kovbich T. K., PhD student 1 year, Department of International Economic Relations and Business at the Faculty of International Relations of the National Aviation University

THE ROLE OF TECHNOLOGY IN THE INFORMATION SOCIETY

Annotation. *The article highlights and explains the factors affecting the development of the information society. The definition of the concept of informatization and computerization is given, and their strengths and weaknesses, and their impact on the development of the information society are highlighted.*

Key words: *digitalization, computerization, informatization, transformation, digital economy.*

Актуальність проблеми. В умовах трансформації економіки важливу роль відіграють інформаційні технології. Зароджується нова сфера життя, яка називається «Інформаційне суспільство». Прийняття доцільних рішень в будь-якій сфері життя інформаційного суспільства вимагає перегляду і обробки великих масивів інформації, що стає неможливим без використання спеціальних інформаційних технічних засобів.

Аналіз досліджень і публікацій. Інформаційну еру глибоко досліджували соціологи та філософи Д.Белл, Е.Тофлер, Ф.Фукуяма, П.Друкер, М.Кастельс, М.Маклуен. Всі ці вчені зробили вагомий внесок в розробку концепції Постіндустріального (або Інформаційного) суспільства, яке є наступним кроком розвитку людського суспільства. Тісно пов'язаними з концепцією «інформаційного суспільства» є концепції «пост-фордизму», «пост-модернізму», «телематичного суспільства», «інформаційної революції» та «мережевого суспільства». Про цифрову економіку вперше ж заговорив у 1995 Дон Тепскотт, а термін «диджитал-економіка» (digital economy) був застосований у науковий обіг ще в 1995 р. американським ученим Ніколасом Негропонте. Ученим Томасом Мессенбургом було виділено три основні складові концепції «Цифрова економіка». На основі праць цих видатних вчених, можна сказати, що диджиталізація є невід'ємною частиною постіндустріального суспільства, характерним для якої є витіснення паперової інформації, і створення глобального інформаційного простору, який забезпечує ефективну інформаційну взаємодію людей та зручний доступ до інформаційних ресурсів задля задоволення потреб щодо інформаційних послуг.

Метою статті є визначення факторів, позитивних і негативних умов, що впливають на розвиток інформаційного суспільства.

Виклад основного матеріалу. Найглобальнішим процесом сьогодення з точки зору економіки, є розвиток інформаційних технологій. Характерною рисою цифровізації є перебудова та втілення до електронного виміру. Спосіб життя, притаманний нашому з вами суспільству, можна сміливо назвати таким, що рухається в інформаційний вимір, бо усі дії, що відбуваються у ньому є цілеспрямованими і вдосконалюючими знання та зосереджуючими їх проникнення в усі сфери життя за допомогою комп'ютера. Сьогоденне виробництво і інші сфери монотонної праці людини потребують комп'ютеризованого обслуговування, пов'язаного з опрацюванням великих масивів інформації. Неможливо уявити сучасне опрацювання інформації без використання комп'ютера, що став не лише частиною оселі кожної людини, а й частиною життя суспільства в цілому. Поведінка людей стає, так би мовити, програмованою, і це стосується не тільки роботи, а й особистих речей. Людина по іншому мислить, адже більшу частину тієї праці, на яку раніше витрачалось занадто багато часу, зараз є можливість робити не виходячи з дому. Завдяки машині всі дії можуть бути зосереджені в одному місці, а діяльність стає самообслуговуючою. Сам же комп'ютер з часом став більш укомплектованим, оснащеним відповідним програмним забезпеченням, а також комунікаційними засобами, що служать для зв'язку і передачі інформації, що робить його незамінним сьогодні у використанні. Відповідно до змін у діяльності і з покращенням роботи машини наша поведінка і система наших цінностей теж змінюється. А це стосується не конкретної людини а суспільства загалом. Комп'ютеризація суспільства є однією з необхідностей сучасного соціального прогресу, що прискорює процес змін, а це в свою чергу рішуче впливає на наше з вами життя.

В умовах динамізму світової економіки транспортні та комунікаційні технології (залізничні, морські, автомобільні, авіаційні, телерадіомовні, цифрові, комп'ютерні, комунікаційні технології, найновіші технології цифрової мережі та ін.) пришвидшили рух глобальних потоків капіталу, товарів, енергії, ідеологій, зв'язку та інформації. Земля дедалі більше перетворюється на глобальну комунікаційну мережу, яка впливає на всі сфери життя суспільства, на що вказують і дослідження прихильників мережевого суспільства [1].

Інформаційна сфера на сьогодні досить стрімко розвивається. Інформація стала настільки широко використовуваним ресурсом, що доступ до неї перетворюється на важливий фактор у сучасному світі. **Поняття комп'ютеризація та інформатизація є синонімами, якщо розглядати їх з точки зору диджиталізації.**

Під **комп'ютеризацією суспільства** розуміється процес широкого застосування технічної бази комп'ютерів, що забезпечує оперативність обробки і накопичення інформації.

Під **інформатизацією суспільства** розуміється сукупність заходів, направлених на забезпечення повного використання достовірного, вичерпного та своєчасного знання у всіх видах людської діяльності. Інформатизація як і комп'ютеризація суспільства є однією із закономірностей сучасного соціального прогресу [2].

Комп'ютеризація є впровадженням комп'ютерів в підприємствах, державних установах, банках, офісах, школах, ВУЗах і домашніх господарствах. Комп'ютеризація замінює заповнювання документів від руки, заяв, форм в паперовому вигляді на електронні форми; паперові архіви переводить в бази даних, забезпечуючи до них доступ. Для зовнішньої і внутрішньої комунікації, збору думок громадськості з різних питань вводиться електронна пошта, різні види миттєвих комунікаторів, таких як viber, telegram, whatsapp, skype, соціальних мереж, таких twitter, facebook, instagram і т.п. Через дуже стрімкий розвиток технологій ІКТ комп'ютеризація бачиться як безперервний процес заміни старого обладнання новим, більш покращеним та зручним. Відбуваються важливі зрушення в змісті інформації, а саме що комп'ютери стають основним механізмом діяльності, і розумова праця стає найбажанішою і найпотрібнішою в нашому з вами суспільстві. З удосконаленим форматом праці стає можливість отримати додатковий час на особисті потреби [2].

Для того, щоб побачити наскільки комп'ютер тісно пов'язаний з нашим суспільством, є змога поглянути на відсоток домогосподарств, у яких є доступ в Інтернет вдома. Всі форми використання Інтернету включені. Населення розраховане у віковому діапазоні від 16 до 74 років (див. рис. 1.):

Метою комп'ютеризації є перетворення рушійних сил суспільства шляхом збільшення продуктивності і полегшення умов праці. Основним завданням є надання послуг у цифровому форматі. Комп'ютеризація майже повністю осучаснює існування населення, як вже говорилось раніше змінює систему цінностей. Характерна увага приділяється вільному часу, інтелекту, знанням, в результаті чого розумові здібності ціняться найвище. Для зростання потреби на знання, жителі комп'ютеризованого суспільства мають навчитись творчо мислити. Значно змінюється матеріальна і технологічна база суспільства, ключового значення набувають різного роду інформаційні системи -

керуючі і аналітичні, що використовують комп'ютерні мережі, інформаційні технології, телекомунікаційний зв'язок.

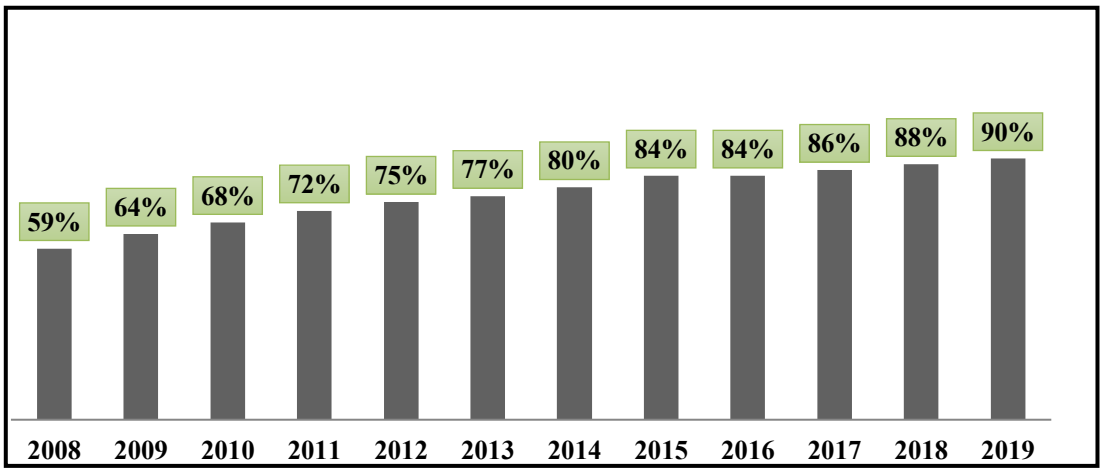

Рис. 1. Рівень доступу в Інтернет домашніми господарствами в період 2008-2019рр., (%).
Примітка. Побудовано автором за даними Євростату [3].

Кожна країна розуміє неминучість і необхідність введення в життя ідей інформатизації суспільства. Багато країн світу користуються національними програмами інформатизації. Безсумнівно, при реалізації цих програм необхідно використовувати досвід передових країн з урахуванням їх успіхів і провалів, а також існуючі тенденції інформатизації.

Процес інформатизації призводить до створення інформаційного суспільства, де підвищується роль інтелекту, знання, ідей в процесі перетворення матеріальних об'єктів. Людство в даний час переходить від індустріального суспільства до інформаційного. Рух будь-якої країни від індустріального етапу розвитку до інформаційного визначається ступенем інформатизації суспільства [2; 3].

Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) мають значний вплив на умови життя і роботи. В даний час все більше число підприємств використовують ІКТ у своїй повсякденній роботі, і це часто вимагає розробки і обслуговування систем ІКТ фахівцями.

З 2016 року спостерігається динаміка залучення більшості фахівців з ІКТ, саме чоловіків (83%), віком 35 років і старше (64%), які працювали в ЄС, їх частка зросла з 78% в 2010 році (див. Рис. 2.). Найбільша частка молодих фахівців у сфері ІКТ у віці від 15 до 34 років була зареєстрована на Мальті (63%), в Латвії та Польщі (по 54%). Більшість фахівців у сфері ІКТ (62%) в ЄС пройшли рівень вищої освіти. Серед країн-членів ЄС ця частка коливалася від 33% в Італії до 82% в Ірландії.

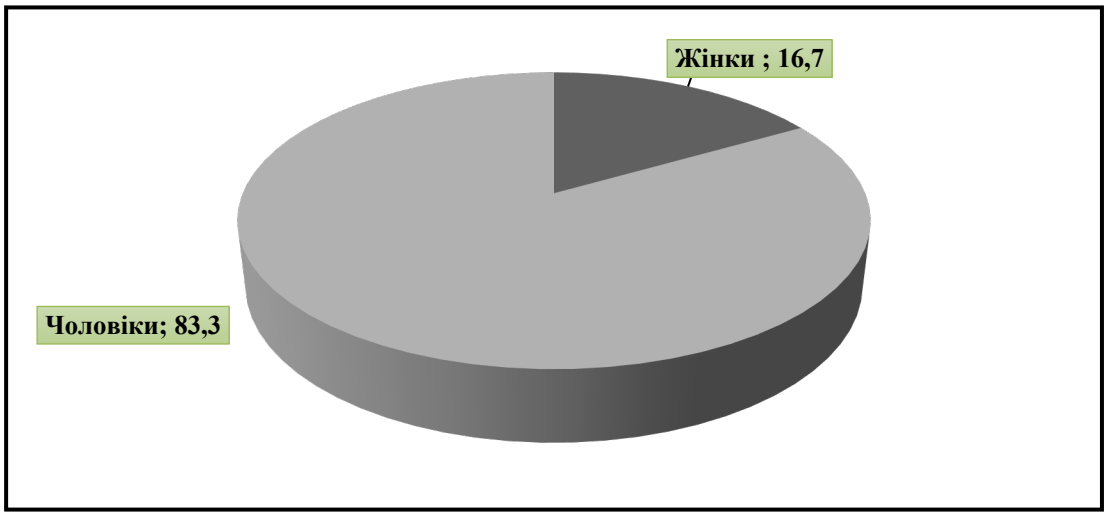

Рис.2 Гендерний розподіл спеціалістів у галузі ІКТ в ЄС, (%).
Примітка. Побудовано автором за даними Євростату [3].

Виявлено такий ґендерний розподіл фахівців з ІКТ на відміну від розподілу за загальною зайнятостю, де гендери були в цілому збалансовані (54% чоловіків і 46% жінок). Жінки-фахівці в сфері ІКТ були недопредставлені у всіх державах-членах ЄС, і найбільший гендерний розрив був виявлений в Словаччині (91% чоловіків) і Чехії (89%). Більша частина жінок-фахівців з ІКТ була встановлена в Болгарії (30%), Румунії (26%).

В інформаційному суспільстві ключовими є три речі: робота, медицина, освіта. А найважливішою умовою для успішної їх реалізації потрібен безумовно Інтернет.

Сучасне суспільство характеризується високим рівнем мобільності, тому робота, медицина, та освіта мають можливість виконуватись дистанційно. Для цього потрібні стандарти обміну інформацією, прикладне програмне забезпечення, принципи надання послуг і т.п.

В ЄС майже половина підприємств (48%), які набирали або намагалися найняти фахівців з ІКТ, зазнавали труднощів із заповненням своїх вакансій. Серед країн-членів ЄС ця ситуація була найбільш поширеною серед підприємств Мальти (70%), Чехії та Австрії (67%) та Люксембургу (65%).

У процесі прийняття на роботу, організації можуть зайнятись перевіркою знань співробітників у сфері ІКТ, та відповідно до результатів провести навчання у цій галузі, а також передати завдання по ІКТ зовнішнім постачальникам. В ЄС у 2017 році 21% компаній повідомили, що провели навчання для розвитку або підвищення кваліфікації своїх співробітників в сфері ІКТ. Крім того, половина всіх підприємств ЄС виконувала свої функції ІКТ в основному за рахунок зовнішніх постачальників в 2016 році, причому найвищі частки були відзначені в Італії (62%), Бельгії, Чехії та Португалії (всі 61%). У той час як 50% малих та середніх підприємств в ЄС використовували аутсорсинг ІКТ, це було зроблено набагато меншою часткою великого бізнесу (28%). [3], (див. Рис. 3.).

Так як країни ЄС є економічно розвиненими країнами (сюди ж входять країни США і Далекосхідний регіон) то існує підхід до підтримки розвитку ІКТ в цих країнах. В країнах ЄС розвиток інформаційного суспільства визначається ринком і приватним капіталом, а роль держави обмежена до забезпечення інституційних та організаційних умов.

Для порівняння з країнами, що розвиваються, існує другий підхід, який показує, що процес формування інформаційного суспільства здійснюється за цілеспрямованої підтримки держави і різних неурядових організацій [4]. Ці моделі різні за своїм характером , а тому в процесі розвитку інформаційного суспільства призводять до різних економічних і політичних результатів. Західна модель, з одного боку, відкрита для інновацій, з іншого боку, призводить до втрати сил і фінансів, так як будь-яка інновація супроводжується різними ризиками. Для далекосхідної моделі характерна концентрація сил і фінансів, націлених на обрані розробки та проекти, що призводить до швидкого прогресу в даній області. Однак мінусом центрального управління є ризик великих фінансових витрат, втрати часу і цікавих рішень, які втрачаються [4].

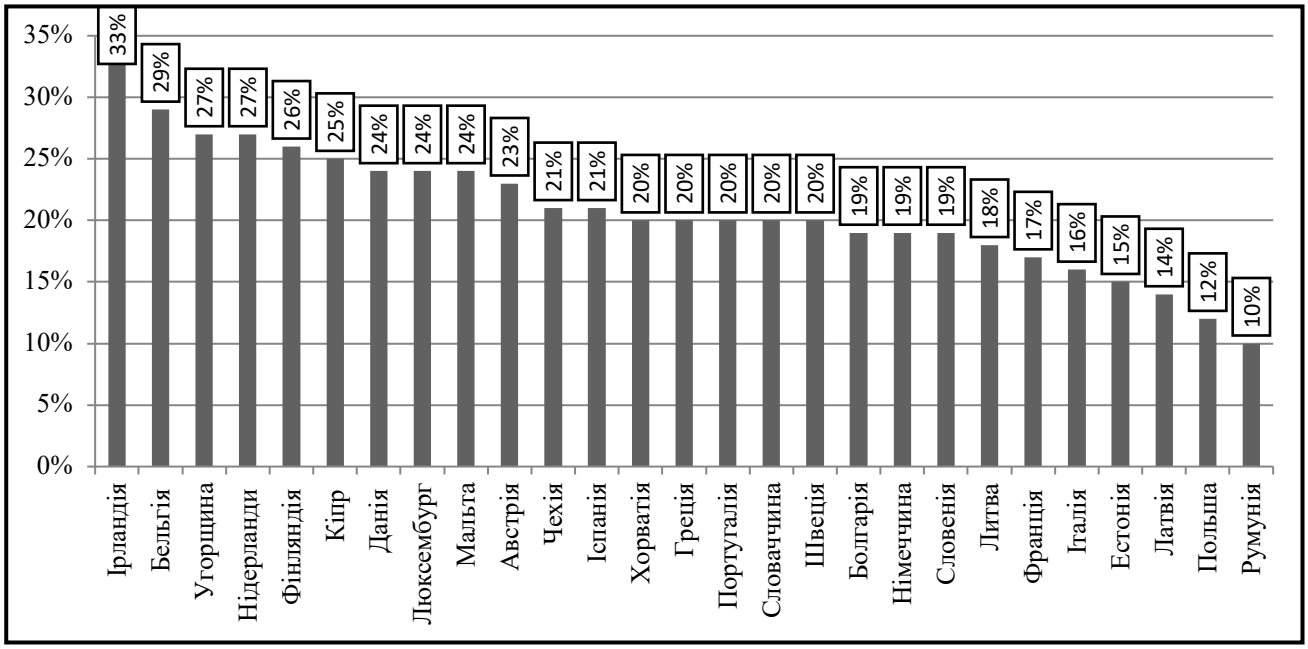

Рис. 3. Кількість компаній, що працюють зі спеціалістами у сфері ІКТ у 2019 році, (%).
Примітка. Побудовано автором за даними Євростату [3].

З розвитком інформаційного суспільства мають підвищуватися рівень і якість життя всього населення [4]. В економічно сильних країнах рівність і відсутність економічних, соціальних, політичних та культурних бар'єрів має і надалі бути міцною та стабільною, а процеси трансформацій та глибшого проникнення суспільства в інформаційний простір мають виходити все на вищий і вищий рівень. В той час як у в країнах, що розвиваються ці трансформації будуть тільки відбуватись. Прибічники Інтернету та інформаційного суспільства вважають, що в новому інформаційному світі ефективніше працюватимуть фірми і підприємства, стануть більш дружелюбним людські відносини, буде загальний доступ до культурних і наукових благ, значно зросте доступність споживчих і державних послуг, ринку праці, краще будуть розвинені торгівля і бізнес і т.п. [5]. Найвагомішими будуть такі діяльності: теленавчання, телемедицина та телекомп'ютинг (телеробота), [5].

Для цих сфер діяльності найважливішим та найпотрібнішим для працівників є використання Інтернету. Наше суспільство характеризується високим рівнем мобільності, тому такий вид праці є дуже вдалою можливістю виконувати роботу дистанційно.

Прихильники інформаційного суспільства вже в кінці XX століття припускали позитивні зміни, які приведуть до появи нових професій, нових місць роботи. Досвід розвинених країн Західної Європи показує проблеми на шляху глобального доступу в рамках розвитку інформаційного суспільства, особливо для менш освіченого і літнього населення [6]. Проблемою були технічні і мовні знання для навчання обслуговування комп'ютера (особливо коли операційна система була на англійській мові) [7]. Беручи до уваги нинішній рівень розвитку інформаційного суспільства, можна висловити думку, що зростання штучного інтелекту інформаційних систем не компенсує відсутність інтелекту користувача Інтернету. Для багатьох членів суспільства доступ до даних світової комп'ютерної мережі нелегкий через відсутність навичок використання комп'ютера. Особливо це відноситься до людей похилого віку, у яких, в порівнянні з дітьми, немає довіри до всіляких технічних новинок, їм важко розвивати нові здібності, в них поганий зір. Тому не можна погодитися з концепцією трансформації до інформаційного суспільства, яка надає цілі групи людей самим собі, особливо літніх, калік і менш освічених. Інформаційне суспільство повинне будуватися для всіх, незалежно від віку, стану здоров'я, освіти. Багато авторів вже на початку побудови нової структури звертали увагу на ці фактори, а найголовнішим фактором вважають загальну комп'ютерну освіту [7].

Небезпечні дії, що відбуваються в інформаційному суспільстві, створюють велику загрозу цьому суспільству, оскільки несуть в собі негативні наслідки. Інституційні системи різних країн Європи по-різному пристосовані до нового стану, особливо в області злочинів, пов'язаних з охороною інтелектуальної власності в умовах глобальної електронної економіки. Ця проблема вже раніше відзначалася у всьому світі, також були вказані необхідні інституційні зміни [7].

Сьогодні ще функціонують в світі інституційні системи, що вільно перетинають кордони держав і континентів з різними інституційними системами, але не відповідають специфіці інформаційного суспільства. В цій ситуації простіше сказати які речі не потребують комп'ютеризації, адже в інформаційному суспільстві врегулювання та упорядкування вимагатимуть багато речей: електронний підпис, електронні картки місць надання первинної медичної допомоги, медичні довідки, інформація про заклади вищої та професійної освіти, студентські та учнівські квитки, документи про освіту,безпеку електронних трансакцій, стандарти електронного обміну документами, охорона особистих даних і. т.п. Поставлені завдання дуже складні, особливо для тієї частини суспільства, яка давно не має контакту з навчанням. Школи, ліцеї, гімназії, коледжі і ВНЗ повинні готувати хороших фахівців з інформатики, а в рамках гуманітарних професій вчити користуватися програмними додатками і технологіями ІТ.

Необхідно відмітити, що прагнення до нової форми суспільного життя носить глобальний характер. Особливу надію на поліпшення життя бачать в інформаційному суспільстві бідні і розвиваючі країни. Ці надії підтримували великі телекомунікаційні компанії, вводячи спеціальну тарифну політику для країн, що розвиваються. Таким чином, полегшували громадянам цих країн отримувати доступ до світових інформаційних ресурсів [8].

Надії і сподівання, пов'язані з ідеєю інформаційного суспільства, мають всі країни світу. У розвинених країнах спостерігаються більш високі темпи формування і розвитку інформаційного суспільства в порівнянні з країнами, що розвиваються. Виграш для бідних країн повинен виявитися більше, тому ці країни дуже сильно і наполегливо націлені на те, щоб трансформація до інформаційного суспільства вивела їх на більш високий рівень цивілізації. Реалісти вважають, що ідея інформаційного суспільства (як деякі ідеї в минулому) виявиться провальною. В свою чергу аналітики застерігають, що жити бідним в інформаційному суспільстві буде дуже важко [8].

Висновки. Нині всі країни світу стараються втілити в життя процес інформатизації. Неправильно розроблена стратегія інформатизації або її недостатній динамізм впровадження можуть сприяти суттєвим, драматичним і негативних змінам у всіх сферах життя країни. Розвинені країни світу, зрозумівши перспективність і неминучість негативних змін, стали збільшувати темпи впровадження комп'ютерів і засобів телекомунікацій. Країни, що розвиваються значно відстають від розвинених країн, що здійснюють інформатизацію. Таке відставання країн в багатьох галузях промисловостей, а особливо в інформаційній, може призвести до деіндустріалізації. Тому, щоб країна не відставала у сфері інформаційних і комунікаційних технологій, потрібно докласти неймовірних зусиль у сфері інформатизації.

Європейський підхід до цифрової трансформації означає розширення прав і можливостей кожного громадянина, зміцнення потенціалу кожного бізнесу і вирішення глобальних проблем з нашими основними цінностями. Майже у всіх новинах зараз йде мова про стрімкий шлях до інформаційного суспільства. Наразі наше суспільство хоч і невпевнено але швидко рухається від притаманної нам промислової системи до інформаційної. Ми маємо бути готові до нових перевтілень, адже зміни в нашому середовищі вже відбуваються. Багато хто з нас ще не усвідомлює цього в силу недостатніх знань з цієї області, але це не значить що ці зміни нас не торкнуться. Інформаційні технології дуже сильно впливають на людську діяльність, а саме на знання та правильне їх використання. Тому у найближчий час такі ключові галузі інформаційного суспільства як наука, медицина, робота, навчання, транспорт та навіть відпочинок матимуть змогу гармонійно трансформуватись в дискретну форму.

Література

1. Ложачевська О. К. Сидоренко, С. Сіденко. Глобальні закономірності розвитку світового ринку авіаційних перевезень. Міжнародна економічна політика. 2018. № 2. С. 55-74.

2. С.В. Мочерний. Економічна енциклопедія: У трьох томах . Т.1./Редкол. (відп.ред.) та ін. К.: Видавничий центр «Академія», 2000. С.864.

3. Офіційний сайт Євростату: веб-сайт. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/ict/bloc-1c.html (дата звернення: 05.05.2020).

4. Musgrave R.A. (1987) Merit Goods. In: The New Palgrave / J. Eatwell, M. Milgate, P. Newman (Hrsg.). London1Basingstoke. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/predposylki-dlya-formirovaniya-informatsionnogo-obschestva-ili-okno-vozmozhnostey-dlya-novoy-industrializatsii/viewer (дата звернення: 30.04.2020).

5. Marzęda K. (2007) Proces globalizacji korporacyjnej, Oficyna Wydawnicza BRANTA, Bydgoszcz-Warszawa-Lublin 2007. URL: https://archiwum.allegro.pl/oferta/proces-globalizacji-korporacyjnej-k-marzeda-i7483915823.html (дата звернення: 27.04.2020).

6. Stephanidis C. (1998.) et al. Toward an information society for all: An International research and development agenda. International Journal of Human-Computer Interaction, vol. 10, No. 2.

7. Noga M., Stawicka M. K. (red.) (2009) Globalizacja a konkurencyjność w gospodarce światowej, CeDeWu, Warszawa URL: http://www.sbc.org.pl/Content/80841/Zarz%C4%85dzanie1.2013%20Lema%C5%84ska2.pdf (дата звернення: 2.05.2020).

8. Ministerstwo Nauki i Informatyzacji: W kierunku społeczeństwa informacyjnego. Warszawa 2005. URL: http://www.agro.arszczecin.pl/akty%20prawne/spol_inforpdf (дата звернення: 29.05.2020).

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

У січні 2020 р. вийшла з друку монографія «Багатонаціональні підприємства та глобальна економіка» за ред. О. І. Рогача. – К.: «Видавництво «Центр учбової літератури», 2020. – 368 с.

Проблеми інтернаціоналізації капіталу та виробництва в економічній науці є актуальними більш ніж півстоліття. Дана монографія є логічним продовженням багаторічних світових досліджень діяльності фірм, що здійснюють міжнародне виробництво. Представлена монографія присвячена проблемам сучасної методології ідентифікації та дослідження багатонаціональних підприємств в умовах глобалізації світової економіки. В монографії наведено критичні оцінки й порівняння основних теоретичних підходів до аналізу сучасних БНП, розкрито головні протиріччя логіки їхнього розвитку. В ній представлені ключові результати досліджень авторів книги щодо сучасних тенденцій та перспектив міжнародного руху прямих іноземних інвестицій, основних напрямів трансформації стратегічного управління сучасних БНП і формування стратегій їхнього крос-культурного менеджменту, інвестування, інновацій, мобільності робочої сили. У монографії також досліджується вплив БНП на соціально-економічний розвиток і формування економічної сили країн, показано специфіку їхніх операцій в окремих секторах світової економіки.

В написанні монографії взяли участь провідні українські вчені-міжнародники, які досліджують сучасні проблеми розвитку багатонаціональних підприємств у глобальному середовищі, зокрема: д.е.н., професор, завідувач кафедри О.Рогач, д.е.н., професор А. Філіпенко, д.е.н. П. Дзюба, д.е.н. Р. Стаканов, д.е.н. О. Чугаєв, д.е.н., професор, завідувач кафедри О. Шнирков, д.е.н., професор Р.Заблоцька, д.е.н., професор С. Циганов, к.е.н. О. Підчоса., Н. Циганова з Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка; д.е.н., професор, проректор з науковопедагогічної, соціальної роботи та міжнародної співпраці Т.Орєхова, к.е.н. Н.Буркіна, к.е.н. М.Варламова, М.Шкурат з Донецького національного університету імені Василя Стуса; д.е.н., професор Є.Панченко, д.е.н., професор, завідувач кафедри А.Поручник, д.е.н., професор Я.Столярчук, к.е.н. Т. Семененко, К.Жиленко з ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»; д.е.н., професор, завідувач кафедри С. Сіденко з Національного авіаційного університету; д.е.н., професор, завідувач кафедри С. Якубовський, А.Шаповал з Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; д.е.н., професор, завідувач кафедри В.Куриляк, д.е.н., професор, завідувач кафедри О.Сохацька, к.е.н. І.Скавронська, О.Сохацький з Тернопільського національного економічного університету.

БНП є одним із головних суб'єктів розвитку світової економіки та основним двигуном глобалізації В монографії розглянуті теорії та методологія аналізу багатонаціональних підприємств, при цьому досліджені ранні концепції інтернаціоналізації фірми, концептуальні підходи до причини виникнення багатонаціональних підприємств із позиції стратегічного менеджменту, поведінки керівників компаній або ролі управлінських кадрів. В книзі показано, що новим етапом розвитку теорії БНП стали здобутки школи інтерналізації, транзакційних витрат та формування еклектичної парадигми (розділ 1).

В монографії досліджується зміна традиційних уявлень про міжнародну фірму протягом останніх десятиліть, що спричинена включенням в процес інтернаціоналізації державних компаній, невеликих та середніх фірм, в тому числі з країн із новими ринками, переходом багатонаціональних підприємств від етноцентричної до регіо- та геоцентричної орієнтації, появою «народжених глобальними» фірм (розділ 2). Показано також сучасний профіль цих підприємств та тенденції міжнародного руху їх капіталу, розкриваються механізми «дифузії та розмиття національності» акціонерного капіталу компаній внаслідок реструктуризації власності та консолідації капіталу, продажу акцій на міжнародних фондових біржах, транскордонних злиттів і поглинань, податкових інверсій корпорацій, транзитних хабів руху прямих іноземних інвестицій та центрів акумулювання прибутків та інвестицій (розділ 3).

Методологічною основою аналізу багатонаціональних підприємств є модель фірми, її сутнісні риси та принципові базові структури. В монографії показано, що економічна природа фірми (підприємства) є історичною категорією. Її конкретний зміст визначається розвинутими формами ринкового господарства, поглибленням суспільного поділу й кооперації праці, диверсифікацією власності на засоби та умови виробництва, виникненням досконалих систем менеджменту і маркетингу.

Значна частина книги містить макро та мікроекономічний аналіз діяльності БНП. З цих позицій висвітлюються сучасні тенденції потоків ПІІ, поліцентризм інвестиційних стратегій БНП, інновації та

знання як основа зростання багатонаціональних підприємств, мобільність робочої сили в багатонаціональних підприємствах. Аналіз сучасних тенденцій руху прямих іноземних інвестицій (розділ 4) охоплює не тільки глобальні тенденції та закономірності руху ПІІ за останні 10 років, а й основні регіональні релокації потоків прямих іноземних інвестицій, зміну рівня інтернаціоналізації окремих галузей та секторальної структури активів найбільших БНП світу. Окрім змін у географії потоків прямих іноземних інвестицій, які, своєю чергою, сформували певні закономірності й тенденції їхнього руху в регіональному розрізі, важливі та показові зміни спостерігаються також у галузевій структурі ПІІ.

Багатонаціональність, як ключова характеристика сучасних міжнародних фірм, нерозривно пов'язана із формуванням систем крос-культурного менеджменту. У монографії досліджено не тільки вплив крос-культурних відносин на міжнародний бізнес та сутність категорії крос-культурного менеджменту, а й основні теоретичні школи таких управлінських моделей. При цьому показано, що реалізація когнітивної концепції крос-культурного менеджменту в глобальних корпораціях включає три складових – об'ємне розуміння культури, використання нових форм управління знаннями та створення нових технологій крос-культурного менеджменту (розділ 6). Як наслідок, відбувається підвищення управлінської результативності та виникають нові можливості реалізувати творчий потенціал людського фактору. Це спричиняє нові імпульси інтернаціоналізації виробництва та ще більше посилює багатонаціональний характер діяльності таких фірм

Серед актуальних питань сучасних інвестиційних стратегій БНП досліджуються механізм формування нових регіональних центрів нагромадження глобального інвестиційного капіталу, стратегічні мотивації та поведінка БНП на глобальних фінансових ринках. У монографії показано, що потужний вплив на поліцентризм інвестиційної діяльності БНП справило зменшення транспортних, інформаційних та комунікаційних послуг, що дало змогу багатьом бізнес-структурам корпоративного сектору ефективно фрагментувати свої виробничі процеси, розвивати глобальні ланцюжки створення вартості, реалізовувати стратегії використання дешевих факторів виробництва або наближення філій до ринків споживання (розділ 7).

Основною стратегією БНП є створення конкурентних переваг на основі здобуття нових знань. У розділі 8 книги показано, що інновації та знання є основою зростання багатонаціональних фірм. Це пов'язано не тільки з прямим впливом інвестицій у створення знань на збільшення прибутку корпорації в довгостроковій перспективі, але також із тим, що створення інноваційного продукту та покращення технологій виробництва дозволяють виходити на нові ринки та формувати олігополістичні бар'єри для обмеження діяльності конкурентів.

Окремий аспект дослідження становить аналіз тенденцій інвестування багатонаціональних підприємств у НДДКР та в одне з основних джерел створення знань – людські ресурси, особливо у висококваліфіковану робочу силу (розділ 9). Показано, що БНП активно використовують можливості, які надає глобалізація щодо міжнародної міграції робочої сили.

Як зазначено у розділі 10, значна кількість сучасних досліджень БНП засвідчують важливу роль цих інституцій у розвитку національних економік багатьох країн світу. Традиційними факторами такого впливу є приплив капіталу, технологій та створення нових робочих місць. Досвід країн Південно-Східної Азії свідчить, що БНК відіграли помітну роль у процесах соціально-економічного розвитку шляхом перенесення західними компаніями своїх інноваційних програм в зарубіжні країни з метою використання їх потенціалу. Включення цих країн у процес інтернаціоналізації виробництва сприяло розвитку людського капіталу, зокрема підвищенню рівня освіти і кваліфікації працюючих. Цей досвід може бути корисним і для України. Зокрема, включення українських компаній до глобальних ланцюгів створення доданої вартості може полегшити доступ до міжнародних ринків, сприятиме модернізації технологій національних фірм.

Важливу роль БНП відіграють в економіці країн Європейського Союзу. Масштаби їх експансії та питома вага у загальних показниках вивозу капіталу неухильно зростають. Однією із нових тенденцій є заходи країн ЄС щодо регулювання прямих іноземних інвестицій БНП з третіх країн. Метою таких заходів проголошується захист критичних галузей країн ЄС, збереження прав інтелектуальної власності та уникнення загрози для безпеки країни та публічного порядку (розділ 12).

Третя частина монографії присвячена секторальному аналізу діяльності багатонаціональних підприємств. В числі таких секторів розглянуті сфера послуг, банківська індустрія, автомобільна та нафтогазова промисловість. Показані нові тенденції діяльності БНП в таких специфічних секторах, як оборонна та військова промисловість та креативні галузі. Розділ 13 засвідчує, що переважна частина прямих іноземних інвестицій в останні роки спрямовувалася до сектору послуг. БНП у сфері послуг

створюються з метою отримання специфічних переваг інтерналізації за кордоном та водночас переваг розміщення, специфічних для країни базування.

Поряд із традиційними формами ПІІ (відкриттям нових філій та угодами злиття і поглинання) експансія БНП поширюється завдяки неакціонерним формам операцій – через різноманітні контрактні відносини. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій відкриває нові можливості таких операцій, особливо в сфері ІТ продуктів, бізнес-сервісу, телекомунікаційних послуг. Розглянуто також діяльність БНП у фінансово-банківській індустрії (розділ 14). Інтернаціоналізація банків спричинила значні зміни в їх організаційних моделях, менеджменті та стратегіях конкурентної боротьби. За останні десятиліття значно прискорився процес концентрації та централізації міжнародного капіталу в банківській сфері. Відбуваються суттєві зрушення у співвідношенні сил головних суб'єктів міжнародної банківської діяльності – багатонаціональних банків США, Японії та Західної Європи.

В розділі 17 монографії розглянуті економічний зміст, моделі розвитку та динаміку світової креативної індустрії, форми та механізм функціонування БНП у креативному секторі, виявлення потенційних можливостей нтернаціоналізації вітчизняних підприємств цієї галузі. Основними суб'єктами цієї індустрії є невелика кількість багатонаціональних корпорацій, лідерів своєї галузі, але все більших масштабів набирає інтернаціоналізація малих та середніх підприємств цієї галузі, створення транскордонних міжфірмових альянсів та партнерств.

Звісно, актуальна проблематика багатонаціональних підприємств не обмежується лише колом зазначених у монографії питань, тому є необхідність в подальших комплексних дослідженнях цих проблем.

Монографія буде корисною для науковців, викладачів, докторантів та аспірантів, студентів економічних спеціальностей закладів вищої освіти, практиків, усіх, хто цікавиться проблематикою розвитку багатонаціональних підприємств зокрема та міжнародного бізнесу в цілому.

Доктор економічних наук,
професор С.В. Сіденко

ЗМІСТ

ГРИЦЕНКО А.А.
КОМПЛЕМЕНТАРНІСТЬ ЦИФРОВИХ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ
ПЕРЕТВОРЕНЬ ЯК ЧИННИК СТАБІЛЬНОСТІ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ…… **3**

ФІЛІППЕНКО А.С.
ГЛОБАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ МІЖНАРОДНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ……. **14**

ОЛЕШКО А. А.
ТРАНСФОРМАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ УРБАНІЗАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ……. **18**

СТЕПАНОВ О.П., ДІКАРЄВ О.І.
ТЕОРЕТИНИЙ ДИСКУРС В ОЧІКУВАННІ ВОДНЕВОЇ ЕКОНОМІКИ……. **24**

ГРУЩИНСЬКА Н.М.
СВІТОВІ ПРОЦЕСИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ
ТРАНСФОРМАЦІЙ ПІД ВПЛИВОМ COVID-19…… **36**

ТРЕТЯК А.М., ТРЕТЯК В М.
НОВА МОДЕЛЬ ЗЕМЕЛЬНОГО УСТРОЮ В УКРАЇНІ
У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ РЕФОРМОЮ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ…….. **42**

КОРЖ М.В., МАЛІНОШЕВСЬКА К.І.
ОСОБЛИВОСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ…….. **48**

ЖАВОРОНКОВА Г.В.
МЕТОДОЛОГІЯ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ЗІ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ
«МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА» НА ЗАСАДАХ ПРАКСЕОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ…….. **54**

ІВАНОВА Т.В.
ПОЛІТИКА РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ УКРАЇНИ
В СУЧАСНИХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ…… **63**

СТАКАНОВ Р.Д., УХОВА А.В.
ПЕРЕВАГИ ТА СУПЕРЕЧНОСТІ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ НА ПРИКЛАДІ БЛАКИТНОЇ КАРТКИ ЄС…… **69**

ІЛЬЇН В.В.
ФІНАНСОВА КРИЗА – ІНСТРУМЕНТ СТВЕРДЖЕННЯ «ГРОШОВОГО ЛАДУ»…….. **76**

РУМЯНЦЕВ А.П., РАДЗІЄВСЬКА С.О.
ТРАНСФОРМАЦІЯ СТРУКТУРНОЇ ВЗАЄМОЗАЛЕЖНОСТІ
ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ У СВІТОВОМУ ГОСПОДАРСТВІ……. **81**

DIKARIEV O.
HYDROGEN ECONOMY AS KEY STRATEGIC JAPANESE DIPLOMACY OBJECTIVE….. **89**

БІЛА С.О., ЗАХАРЧУК В.І.
ВПЛИВ «ЗЕЛЕНОГО БІЗНЕСУ» НА РОЗВИТОК
«РОЗУМНИХ МІСТ» ТА МІЖНАРОДНУ ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ……. **100**

БАРАБАШ Б.А.
ОСНОВНІ НАПРЯМКИ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ У ПЕРЕДОВИХ КРАЇНАХ СВІТУ……. **109**

СИДОРЕНКО К.В., ДЕМ'ЯНЕНКО А.Д.
СВІТОВИЙ ДОСВІД ДІЯЛЬНОСТІ БІЗНЕС-ІНКУБАТОРІВ…… **117**

ПОБОЧЕНКО Л.М.
СВІТОВИЙ РИНОК АВІАЦІЙНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ ТА ВПЛИВ НА НЬОГО COVID-19….. **122**

НАБОК І.І., СІКОРСЬКА І.В.
ТЕХНОЛОГІЯ БЛОКЧЕЙН В МІЖНАРОДНІЙ БАНКІВСЬКІЙ ПРАКТИЦІ…….. **132**

МАНДРА Н.Г., ЛАКТІОНОВА О.Ю.
ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ В ФІНАНСОВИХ
І СТРАХОВИХ ПОСЛУГАХ МІЖНАРОДНОГО РИНКУ……. **137**

ПАНІКАР Г.Ю.
ІННОВАЦІЙНЕ ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО
ЯК НОВІТНЯ ФОРМА ВЗАЄМОДІЇ ПУБЛІЧНОГО ТА ПРИВАТНОГО СЕКТОРІВ…… **144**

РИЧКА М.А.
ОНТОЛОГІЯ МІЖНАРОДНИХ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ……. **149**

БОРСА В.В.
ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ
УКРАЇНИ В СТРУКТУРІ ГОСПОДАРСЬКОГО МЕХАНІЗМУ: МИТНИЙ АСПЕКТ…… **153**

КОВАЛЕНКО Ю.О., ТЕПЛІНСЬКИЙ Г.В., БЕРЕЗЮК М.О.
РОЛЬ ТРАНСПОРТУ У ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА… **160**

ЛИСЕНКО Р.В.
ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ
В УКРАЇНІ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19…….. **165**

ОКСЕНЮК М.М.
ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНИХ СИСТЕМ
ВОДНОГО ТРАНСПОРТУ УКРАЇНИ…….. **170**

КОВБИЧ Т.К.
РОЛЬ ТЕХНОЛОГІЙ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ……. **176**

НАУКОВЕ ЖИТТЯ……... **182**

ЗМІСТ……... **185**

Для нотаток

Для нотаток

Наукове видання

Стратегія розвитку України

Науковий журнал
1, 2020

В авторській редакції

Комп'ютерна верстка М.А. Ричка

Підп. до друку 22.04.2020. Формат 60x84/8. Папір офс.
Офс. друк. Обл.-вид. арк. 19,53. Ум. друк. арк. 21,0.
Тираж 50 пр. Замовлення № 197-1.

Видавець і виготівник
Національний авіаційний університет
03058. Київ - 58, просп. Любомира Гузара (Космонавта Комарова), 1

Державна реєстрація видання КВ № 7483 від 25.06.2003 р.